

Organizacija i očuvanje zbirki legata u knjižnicama

Špoljarić Kizivat, Marijana

Doctoral thesis / Disertacija

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:530104>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZADRU
POSILIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
DRUŠTVO ZNANJA I PRIJENOS INFORMACIJA

Marijana Špoljarić Kizivat

**ORGANIZACIJA I OČUVANJE ZBIRKI LEGATA
U KNJIŽNICAMA**

Doktorski rad

Zadar, 2020.

SVEUČILIŠTE U ZADRU
POSLIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
DRUŠTVO ZNANJA I PRIJENOS INFORMACIJA

Marijana Špoljarić Kizivat

**ORGANIZACIJA I OČUVANJE ZBIRKI LEGATA U
KNJIŽNICAMA**

Doktorski rad

Mentor

Prof. dr. sc. Damir Hasenay

Komentorica

Dr. sc. Maja Krtalić

Zadar, 18. lipnja 2020.

SVEUČILIŠTE U ZADRU

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

I. Autor i studij

Ime i prezime: Marijana Špoljarić Kizivat

Naziv studijskog programa: Društvo znanja i prijenos informacija

Mentor/Mentorica: Prof. dr. sc. Damir Hasenay

Komentor/Komentorica: Doc. dr. sc. Maja Krtalić, viša znanstvena suradnica

Datum obrane: 18. lipnja 2020.

Znanstveno područje i polje u kojem je postignut doktorat znanosti: Društvene znanosti, Informacijske i komunikacijske znanosti

II. Doktorski rad

Naslov: Organizacija i očuvanje zbirke legata u knjižnicama

UDK oznaka: 025.2

Broj stranica: 355

Broj slika/grafičkih prikaza/tablica: 14

Broj bilježaka: 516

Broj korištenih bibliografskih jedinica i izvora: 287

Broj priloga: 4

Jezik rada: hrvatski

III. Stručna povjerenstva

Stručno povjerenstvo za ocjenu doktorskog rada:

1. Doc. dr. sc. Martina Dragija Ivanović, predsjednica
2. Prof. dr. sc. u trajnom zvanju Tatjana Aparac-Jelušić, članica
3. Prof. dr. sc. Damir Hasenay, član

Stručno povjerenstvo za obranu doktorskog rada:

1. Doc. dr. sc. Martina Dragija Ivanović, predsjednica
2. Prof. dr. sc. u trajnom zvanju Tatjana Aparac-Jelušić, članica
3. Prof. dr. sc. Damir Hasenay, član

UNIVERSITY OF ZADAR
BASIC DOCUMENTATION CARD

I. Author and study

Name and surname: Marijana Špoljarić Kizivat

Name of the study programme: Knowledge Society and Information Transfer

Mentor: Full professor Damir Hasenay

Co-mentor: Assistant professor Maja Krtalić

Date of the defence: 18th June 2020.

Scientific area and field in which the PhD is obtained: Social Sciences, Information and Communication Sciences

II. Doctoral dissertation

Title: Organization and preservation of legacy library collection

UDC mark: 025.2

Number of pages: 355

Number of pictures/graphical representations/tables: 14

Number of notes: 516

Number of used bibliographic units and sources: 287

Number of appendices: 4

Language of the doctoral dissertation: Croatian

III. Expert committees

Expert committee for the evaluation of the doctoral dissertation:

1. Assistant professor Martina Dragija Ivanović, chair
2. Full professor with tenure Tatjana Aparac-Jelušić, member
3. Full professor Damir Hasenay, member

Expert committee for the defence of the doctoral dissertation:

1. Assistant professor Martina Dragija Ivanović, chair
2. Full professor with tenure Tatjana Aparac-Jelušić, member
3. Full professor Damir Hasenay, member

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Marijana Špoljarić Kizivat**, ovime izjavljujem da je moj **doktorski** rad pod naslovom **Organizacija i očuvanje zbirke legata u knjižnicama** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 18. lipnja 2020.

Sadržaj

Predgovor	VI
1. KULTURNA BAŠTINA I BAŠTINSKE ZBIRKE	1
1.1. Definicije kulturne baštine	1
1.2. Vrijednosti i podjele kulturne baštine	4
1.3. Pravno gledište i postupci	5
1.4. Pronalazak baštinske građe u različitim vrstama knjižnica	12
1.5. Zaključno o pristupu kulturnoj baštini i legatima	16
2. TERMINOLOŠKE I POVIJESNE POSTAVKE LEGATA	17
2.1. Povijesni nastanak legata	17
2.2. Osnivanje knjižnica i legati	25
2.3. Terminološko određenje pojmova koji se odnose na ostavštine	31
2.4. Različite vrste darova i ostavština	40
2.5. Fenomen darovanja	43
2.5.1. Zakonski okviri poticanja darova	48
2.5.2. Ostavštine u digitalnom okruženju	49
2.6. Zaključno o različitim terminološkim i povijesnim postavkama legata	51
3. ORGANIZACIJA LEGATA	53
3.1. Dolazak legata u knjižnicu	53
3.2. Mogućnosti obrade legata	63
3.2.1. Neobrađeni legati kao skriveno blago	70
3.3. Različite mogućnosti fizičke organizacije legata	74
3.4. Pohrana i čuvanje legata	77
3.4.1. Fizička i pravna zaštita legata	81
3.5. Dostupnost i korištenje legata	85

3.6. Mogućnosti popularizacije legata	87
3.7. Zaključno o organizaciji legata	94
4. UPRAVLJANJE LEGATIMA U KNJIŽNICAMA	96
4.1. Upravljanje zbirkama legata	96
4.2. Upravljanje zaštitom legata	99
4.2.1. Model upravljanja zaštitom hrvatske pisane baštine u knjižnicama	101
4.3. Vrednovanje legata	106
4.3.1. Analiza zbirke legata.....	106
4.3.2. Vrednovanje zbirke legata	108
4.3.3. Zaključno o upravljanju legatima u knjižnicama	115
4.4. Kontekst legata u pregledu literature	116
5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	118
5.1. Cilj i hipoteze istraživanja	118
5.2. Metodologija i uzorak istraživanja	119
5.2.1. Odabir uzorka.....	122
5.2.2. Anketno ispitivanje	123
6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA.....	126
6.1. Rezultati ankete.....	126
6.1.1. Osnovne informacije o legatima	126
6.1.2. Pravni okvir	128
6.1.3. Obrada legata.....	129
6.1.4. Organizacija legata.....	130
6.1.5. Uporaba legata.....	132
6.1.6 Vrednovanje legata.....	135
6.1.7. Osoblje	136
6.2. Rezultati intervjua.....	137

7. RASPRAVA.....	139
7.1. Analiza rezultata ankete.....	139
7.1.1. Odziv na anketu.....	139
7.1.2. Imenovanje pojma legat i vrste građe u njemu	141
7.1.3. Dolazak legata u knjižnice s pravnoga gledišta	144
7.1.4. Inventarizacija i obrada legata.....	146
7.1.5. Organizacija i smještaj legata.....	151
7.1.6. Uporaba, popularizacija i vrednovanje legata	153
7.1.7. Osoblje koje dolazi u doticaj s legatima.....	160
7.1.8. Knjižnice s posebnostima u postupanju s legatima	163
7.2. Analiza rezultata u kontekstu s obzirom na vrstu knjižnice	164
7.2.1. Znanstvene knjižnice.....	164
7.2.1.1. Legati u temeljima fonda i njihov dolazak danas.....	164
7.2.1.2. Posebnosti obrade.....	168
7.2.1.3. Specifičnosti načina organizacije legata	170
7.2.1.4. Načini uporabe, popularizacije i vrednovanja.....	171
7.2.1.5. Stručno osoblje u radu s legatima	172
7.2.2. Narodne knjižnice	172
7.2.2.1. Raznolikost fonda i očuvanje baštine.....	172
7.2.2.2. Dokumentacija i legati	174
7.2.2.3. Zavičajnost građe i obrada	175
7.2.2.4. Posebna organizacija legata – prednosti i nedostaci	177
7.2.2.5. Načini popularizacije legata	181
7.2.2.6. Edukacija osoblja	184
7.2.3. Visokoškolska knjižnica.....	185
7.2.4. Sveučilišne knjižnice.....	191

7.2.4.1. Posebnosti Nacionalne i sveučilišne knjižnice (NSK)	194
7.2.5. Sažetak ispitivanja po vrstama knjižnica	195
8. STUDIJA SLUČAJA – posebnosti knjižnice s dvojnou funkcijom – Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek (GISKO)	198
8.1. Metodološki okvir studije slučaja	198
8.2. Poimanje legata i zaštite na strateškoj razini	199
8.3. Financiranje zaštite	201
8.4. Legati u pravnim dokumentima	204
8.5. Stručna znanja i vještine djelatnika.....	207
8.6. Neadekvatan smještaj legata	208
8.7. Legati u brojkama	209
8.8. Legati u kataložnom opisu	210
8.9. Nužnost evidencija zbirki	212
8.10. Organizacija legata u početku i danas.....	213
8.11. Legati kao čitanka kulturno-povijesnih prilika	215
8.12. Legati predstavljeni za javnost	218
9. REZULTATI U KONTEKSTU POLAZNIH PRETPOSTAVKI ISTRAŽIVANJA	222
10. PRIJEDLOG MODELA.....	229
10.1. Edukativni aspekt.....	229
10.2. Strateško-teorijski aspekt.....	230
10.3. Ekonomsko-pravni aspekt.....	231
10.4. Kulturološko-društveni aspekt.....	232
10.5. Materijalno-operativni aspekt	234
11. RAZINE RAZVOJA	236
12. ZAKLJUČAK.....	249
13. POPIS KORIŠTENIH IZVORA I LITERATURE	252

14. SAŽETAK RADA.....	278
15. SUMMARY	279
16. PRILOZI.....	281
16.1. Popis slika i tablica	281
16.2. Tablice	283
Tablica 1. Prikaz rezultata anketnog ispitivanja – sažetak istraživanja.....	283
Tablica 2. Analiza institucionalnoga konteksta na temelju pet aspekata upravljanja zaštitom	289
16.3. Obrazac ankete.....	301
16.4. Transkripti intervjua.....	318
16.4.1. Intervju u znanstvenoj knjižnici (ZK)	318
16.4.2. Intervju u narodnoj knjižnici (NK).....	327
16.4.3. Intervju u visokoškolskoj knjižnici (VŠK).....	339
16.4.4. Intervju u knjižnici s dvojnou funkcijom, sveučilišnom i narodnom knjižnicom (SK)	346
17. ŽIVOTOPIS	357

Predgovor

Disertacija je nastala temeljem svakodnevnoga rada u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek s posebnim zbirka, posebice zavičajnom zbirkom i legatima. Uočila sam da su problemi s kojima sam se susretala česti i u drugim baštinskim institucijama te sam tražila moguća rješenja korisna i primjenjiva za sve.

Na putu znanstveno-istraživačkoga rada u ostvarenju disertacije dužna sam izraziti zahvalnost. Najviše hvala mojim mentorima Damiru Hasenayu i Maji Krtalić. Bili su strpljivi mentori, učitelji i savjetnici. Uvevši me u svijet znanosti, pomogli su da svoj stručni rad gledam i znanstvenim očima. Profesor Hasenay je u prijelomnom trenutku utjecao na mene da još upornije nastavim s radom na disertaciji.

Prve poticaje za poslijediplomski studij i usmjerenje prema staroj knjizi i legatima zahvaljujem, tadašnjem ravnatelju knjižnice, Dragutinu Katalencu. Hvala ravnateljici GISKO-a Dubravki Pađen-Farkaš što je nastavila tim smjerom i uvijek odobravalala moje svako stručno usavršavanje. Kolegici Ljiljani Krpeljević dugujem što me uvela u svijet zavičajnih zbirki i sa mnom sve ove godine radila, istraživala skriveno blago knjižnice i prenijela mi znanje i ljubav prema poslu. Hvala svim kolegama u knjižnici, što su me nebrojeno puta poticali na rad, pomagali mi oko literature i izlazili u susret.

Drago mi je što sam za potrebe intervjua i pisanja rada upoznala divne kolege sličnih interesa te su mi njihova vrijedna iskustva uvelike pomogla i obogatila moje poglede na knjižnične fondove i zavičajne zbirke.

Hvala mojoj obitelji jer su me naučili kako se trud, poštenje i rad uvijek isplate na putu stjecanja novih znanja i građenju trajnih životnih vrijednosti.

Veliko hvala suprugu Tomislavu na pomoći, podršci i razumijevanju; što je sa mnom bodreći me dijelio brige, a pisanjem svojih radova bio mi izravni poticaj za daljnje napore. Naposljetku otkrivam kako završetak rada dugujem našem sinu Mateju jer sam najviše slova napisala dok sam osjećala lupanje njegovih nogica u meni, život darovan u životu.

Hvala Trojedinom što me uvijek prati na mome životnome putu i stvaranju.

Ovaj je rad uspjeh svih nas.

1. KULTURNA BAŠTINA I BAŠTINSKE ZBIRKE

Ostavštine poznatih osoba, dio naslijeđa osobe ili obitelji, tj. legati, u javnim su institucijama dio baštinskih zbirki s posebnom vrijednošću. Ovaj je rad doprinos sustavnome promišljanju legata u knjižnicama, njihovoj organizaciji te očuvanju i prezentaciji u kontekstu kulturne baštine. Praksa u hrvatskim narodnim, sveučilišnim i znanstvenim knjižnicama bit će razmatrana u svjetlu mogućnosti stvaranja pretpostavki za evidencije legata, dugoročnu dostupnost i očuvanje.

1.1. Definicije kulturne baštine

Za razumijevanje širine pojmova legata u baštinskim ustanovama, pa tako i knjižnicama, potrebno je najprije definirati pojmove kulturne baštine i sagledati njezinu vrijednost, zatim kulturno dobro i knjige kao dio kulturnoga dobra, baštinske zbirke i zakonsku regulativu.

Kulturno naslijeđe ili baština jedan je od bitnih elemenata kulturnog i društvenog identiteta naroda. Baštinu je potrebno identificirati, obraditi, organizirati, očuvati, vrednovati i prezentirati, a knjižnica, kao baštinska ustanova, u tome ima veliku ulogu jer je čimbenik kulturnoga, društvenoga i znanstvenoga razvoja. Baština i njezina komunikacija u središtu su pozornosti knjižnica, arhiva i muzeja. Te se tri društvene ustanove, kao baštinske ustanove, u institucionaliziranom obliku brinu za sveukupnu baštinu čovječanstva. One odabiru, prikupljaju, čuvaju, obrađuju i daju na korištenje raznovrsno gradivo, koje ima iznimno kulturno, umjetničko, znanstveno, ekonomsko pa i političko značenje i vrijednost za određenu zajednicu.¹

U hrvatskome jeziku mala je razlika između riječi baština i naslijeđe. U jednome od značenja baština je „ukupnost iz prošlosti sačuvanih i njegovanih kulturnih dobara, naslijeđe, baštinstvo. Naslijeđe su kulturna dobra i kvalitete života koje su ostavili prethodnici, preci ili prijašnja razdoblja i vremena.“² Baština i naslijeđe naznačeni su kao djelomični ili potpuni sinonimi, a

¹ Usp. Faletar Tanacković, Sanjica; Aparac-Jelušić, Tatjana. Ishodišta za proučavanje međuodnosa baštinskih ustanova u 20. stoljeću: počeci teorijskih promišljanja. // *Libellarium: časopis za povijest pisane riječi, knjige i baštinskih ustanova* = journal for the history of writing, books, and memory institutions / [editor-in-chief Zoran Velagić]. 3, 2(2010), str. 184.

² Anić, Vladimir... <et al.>. Hrvatski enciklopedijski rječnik. Zagreb: Novi Liber, 2003. Str. 95, 796.

upućuju i na termin nasljedstvo, koje je „imovina umrloga koju dobiva neka druga osoba „ i „prenošenje s koljena na koljeno“. Terminu nasljedstvo vrlo je bliska ostavina, definirana kao „materijalna dobra koja nakon čije smrti pripadaju kome u naslijeđe“ i ostavština kao „materijalna i duhovna dobra koja ostaju nakon čije smrti“ ili preneseno „ono što nasljeđuju buduće generacije“³ U engleskom je jeziku neznatna razlika jer prijevod riječi *heritage* obuhvaća „baštinu, nasljedstvo, naslijeđe i (figurativno) predaju, tradiciju“, a riječ *legacy* je prevedena s „baština, ostavština, i (figurativno) naslijeđe“.⁴

Iako se pojam kulturne baštine spominje još od 6. st. (Teodor Veliki), preko 1462. godine (Pio II.), kada se počinju vrednovati antičke vrijednosti, pojam u konceptu kulturne baštine kakvu danas poznajemo najviše se razvija u kasnom 18. st., a u širu uporabu pojam ulazi 1970ih godina.⁵ Tada i baština postaje globalni pojam, a UNESCO započinje s popisom svjetske baštine, prirodne i kulturne baštine.

Kulturna je baština „ukupnost duhovne i materijalne produkcije pojedinaca ili skupina koju su nam u naslijeđe ostavili preci, a koju je važno očuvati jer je od značaja za kulturu, povijest i identitet“⁶, tj. „prepoznavanje duhovnih vrijednosti u materijalnom svijetu koji nas okružuje“⁷. Odnosi se to na materijalna dobra od kulturnoga, znanstvenoga i povijesnoga značenja te nematerijalizirane oblike čovjekova stvaralaštva u prošlosti, tj. ukupnost vrednota određene sredine.⁸ Navedeno svjedoči o širini pojma kulturne baštine. Promjenjiva su shvaćanja o manifestacijama ljudske kulture vrijednima zaštite i očuvanja te su podložna dinamičnim društvenim procesima. Ne postoji jedinstvena pravna definicija kulturne baštine i svaka, po bilo

³ Isto, str. 892.-893.

⁴ Drvodelić, Milan. Englesko-hrvatski ili srpski rječnik. Zagreb: Školska knjiga, 1981. Str. 339., 417

⁵ Usp. Definition of cultural heritage: references to documents in history. / selected by J. Jokilehto; originally for ICCROM, 1990, Revised 2005. Str. 9, 19. URL:

http://cif.icomos.org/pdf_docs/Documents%20on%20line/Heritage%20definitions.pdf (2019-02-10)

⁶ Hasenay, Damir; Krtalić, Maja; Šimunić, Zrinka. Obrazovanje studenata Informatologije o čuvanju i zaštiti kulturne baštine - temeljna znanja i njihov prijenos u praksu. // Život i škola 57, 25(2011), str. 62.

⁷ Maroević, Ivo. Nacionalno određenje kulturne baštine. // Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 26/27 (2000/2001[i.e. 2003]), str. 9.

⁸ Usp. Antolović, Jadran. Zaštita i očuvanje kulturnih dobara: [međunarodni ugovori, zakoni, podzakonski akti, komentari]. Zagreb : Hadrian, 2009. Str. 232.

kojoj osnovi sužena definicija, imala bi negativan učinak. Potrebna je mjera fleksibilnosti i prilagodbe specifičnostima zaštite pojedinih aspekata kulturne baštine.⁹

Promjenjivost kulturne baštine ogleda se i kod pitanja tko određuje ili po kome se prepoznaje nacionalni karakter kulturne baštine, po stvaratelju ili korisniku, te mogu li povijesne mijene utjecati na identifikaciju nacionalne kulturne baštine.¹⁰ Tlo na kojemu je pohranjena i gdje živi materijalna baština i narod koji raspolaže tom baštinom određuje njezin nacionalni karakter. Pri identificiranju kulturne baštine prema njezinome nacionalnome određenju, kada je riječ većinom o pokretnoj kulturnoj baštini, kao kriteriji za određivanje nacionalnog uzimaju se provenijencija djela, nacionalno određenje ili opredjeljenje stvaratelja, mjesto smještaja i čuvanja ili, pak, posjedovanje djela u korpusu baštine pojedinog naroda.¹¹ Jedino je ispravno određenje nacionalne kulturne baštine u uvažavanju i očuvanju svih tragova povijesnih utjecaja i zbivanja, miješanja kultura i djelovanja drugih naroda koji su djelovali na tlu koje danas tvori nacionalni teritorij neke države.¹² „Kulturna je baština zajedničko bogatstvo čovječanstva u svojoj raznolikosti i posebnosti, a njena zaštita jedan je od važnih čimbenika za prepoznavanje, definiranje i afirmaciju kulturnog identiteta.“¹³ Ona snažno utječe na naš osjećaj identiteta, na našu odanost i na naše ponašanje, a institucije pamćenja (baštinske ustanove – arhivi, knjižnice, muzeji, škole, povijesna nalazišta i sl.) odgovorne su za očuvanje i tumačenje kulturne povijesti.¹⁴ Kulturna baština postaje jedna od sastavnica nacionalnog identiteta. Što će se smatrati kulturnom baštinom, i time vrijednim zaštite, uvelike ovisi o društvenim prilikama, trenutnoj kulturnoj svijesti u društvu, ali i o suvremenim umjetničkim tendencijama.

⁹ Usp. Šošić, Trpimir M. Pojam kulturne baštine - međunarodno pravni pogled. // Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu 51, 4(2014), str. 859. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/190718> (2019-02-10)

¹⁰ Maroević, Ivo. Nav. dj., str. 11.

¹¹ Isto, str. 7.

¹² Isto, str. 12.

¹³ Ministarstvo kulture. URL: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6> (2019-02-10)

¹⁴ Usp. Buckland, Michael. Cultural heritage (patrimony): an introduction = Kulturna baština (patrimonij): uvod. // Records, archives and memory selected papers from the Conference and School on records, archives and memory studies, University of Zadar, Croatia, May 2013 / edited by Mirna Willer, Anne J. Gilliland and Marijana Tomić. Zadar: Sveučilište, 2015. Str. 11. URL: <https://escholarship.org/uc/item/2sh1r7t2> (2019-02-10)

1.2. Vrijednosti i podjele kulturne baštine

Vrijednost se kulturne baštine može promatrati s više gledišta. Već je početkom 20. st., 1903., A. Riegl u sustavu vrijednosti kulturne baštine isticao dvije vrste vrijednosti, spomeničku i suvremenu (aktualnu). U spomeničke vrijednosti svrstava starost, povijesnost i vrijednosti stvaralačke nakane, a suvremene su uporabne, umjetničke i vrijednosti novosti.¹⁵ Slične su podjele vrijednosti kulturne baštine i sto godina kasnije, 2001., na starosne, povijesne, kulturne i emotivne¹⁶ ili 2017., prema Ministarstvu kulture, na starosne, povijesne, kulturne, umjetničke i autentične vrijednosti kulturne baštine.¹⁷

Moguće su i podjele vrijednosti na: umjetničku, povijesnu, istraživačku, uporabnu, sentimentalnu, vrijednost identiteta, vrijednost kontinuiteta, vrijednost dijela konteksta, vrijednost rariteta, vrijednost novog.¹⁸ O različitim vrstama vrijednosti karakterističnima za legate i samome vrednovanju bit će govora u poglavlju 4.3. Vrednovanje legata.

Promatrajući skupine vrijednosti, moguća je i detaljnija podjela vrijednosti kulturne baštine s obzirom na njihove osobine (povijesna, umjetnička, ambijentalna, urbanistička vrijednost i vrijednost starosti, izvornosti, rijetkosti, reprezentativnosti i cjelovitosti) te s obzirom na ulogu kulturne baštine u današnjem društvenom životu (znanstvena, odgojno-obrazovna, kulturna, kulturna i gospodarska vrijednost).¹⁹

Svako kulturno dobro u sebi može ujediniti i više od jedne vrijednosti, koja se ostvaruje uvijek u odnosu na ljude, pojedince, narod. Mnoštvo tih vrijednosti karakteristično je za rukopisnu i tiskanu baštinu smještenu u baštinskim ustanovama.

Prema tradicionalnoj podjeli, kulturna se baština dijeli na materijalnu i nematerijalnu baštinu. Granice među njima nisu čvrsto postavljene jer se nematerijalna značenja integriraju s

¹⁵ Usp. Maroević, Ivo. Nav.dj., str. 10. Citirano prema Alois Riegl, *Der moderne Denkmalkultus, sein Wesen und seine Entstehung*, in *Gesammelte Aufsätze*, Augsburg-Wien, 1929.

¹⁶ Usp. Maroević, Ivo. *Koncept održivog razvoja u zaštiti kulturne baštine* // *Socijalna ekologija* 10, 4 (2001), str. 235. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/208406> (2019-02-10)

¹⁷ Usp. *Strateški plan Ministarstva kulture 2018.-2020.* Zagreb: Ministarstvo kulture, 2017. Str. 39. URL: <https://www.min-kulture.hr/userdocsimages/Novosti/Strate%C5%A1ki%20plan%20MK%202018.-2020..pdf> (2019-02-10)

¹⁸ Usp. Vokić, Denis. *Prijedlog novog usustavljenja konzervatorsko-restauratorske struke*. // *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 33/34 (2009/2010), str. 51. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/136228> (2019-02-10)

¹⁹ Usp. Marasović, Tomislav. *Kulturna baština*. Sv. 1. *Osnovni pojmovi*. Split: Veleučilište, 2001. Str. 11-12.

materijalnom pojavnošću do nerazlučivosti, a velik se dio nematerijalne kulturne baštine vizualizira, reproducira.²⁰ Nadalje, materijalna se kulturna baština dijeli na pokretnu i nepokretnu kulturnu baštinu. Pod nepokretnu kulturnu baštinu ubrajamo: graditeljsku baštinu, arheološku baštinu i kulturne krajolike, a pod pokretnu baštinu: muzejsku baštinu, arhivsko gradivo i knjižničnu baštinu.²¹ Pokretnu kulturnu baštinu čine predmeti, stvari koje su svjedoci čovjekova umijeća, života i djelovanja i koji čuvaju i prenose stvarnu živu povijest vremena u kojem su nastali.²²

1.3. Pravno gledište i postupci

Kulturna su dobra pojedinačni dijelovi kulturne baštine, čije očuvanje i zaštitu regulira Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Pokretna su kulturna dobra zbirke predmeta u muzejima, galerijama, knjižnicama i drugim ustanovama, kao i u drugim pravnim osobama te državnim i upravnim tijelima, uključujući i kod fizičkih osoba. To su dobra od umjetničkog, povijesnog, paleontološkog, arheološkog, antropološkog i znanstvenog značenja.²³

Prema UNESCO-u, kulturna se baština ranije odnosila samo na spomenik kao kulturno dobro, dok su kasnije u definicijama kulturne baštine izjednačeni pojmovi kulturno dobro i kulturna baština.²⁴ U literaturi se, također, izraz kulturno dobro (engl. *cultural property*, u doslovnome prijevodu „kulturna imovina“) i kulturna baština (engl. *cultural heritage*) često upotrebljavaju kao sinonimi. Međutim, iako ti izrazi imaju slično značenje, nisu u potpunosti isti. Kulturna se baština (nasljeđe) odnosi na javno i na društvenu zajednicu, pripada području javnog interesa i

²⁰ Usp. Maroević, I. Nav.dj., 2003. Str. 9.

²¹ Usp. Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskoga korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015., 2011, str. 8-29; str. 80

²² Maroević, I. Nav.dj., 2001. Str. 237

²³ Usp. Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskoga korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015., 2011. str. 76, 80. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocs/images/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf (2019-02-10)

²⁴ O prijedporima autora L. Protta i P. O'Keefa oko termina kulturna baština i kulturno dobro, kao i hrvatskim inačicama navedenih pojmova vidjeti u Šošić, Trpmir M. Pojam kulturne baštine - međunarodno pravni pogled. // Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu 51, 4 (2014), str. 833.-860.; Vokić, Denis. Put do suvremene konzervatorsko--restauratorske struke i problemi terminologije. // Smjernice konzervatorsko-restauratorskog rada / priredio Denis Vokić. Zagreb : K-R centar : Gradine i godine: Hrvatsko restauratorsko društvo, 2007.

pridonosi općem dobru, što znači da ima šire, sveobuhvatno značenje.²⁵ Kulturna baština viši je rodni pojam, koji se odnosi na ukupnost kulturnih dobara ili makar njihov širi krug, dok kulturno dobro označava, ponajprije, pojedine, konkretne objekte ili nematerijalne manifestacije ljudske kulture koji su vrijedni zaštite.²⁶ Odnosi se na sve što je sadašnja generacija naslijedila i na ono što sadašnja generacija stvara, a prenijet će budućim generacijama.²⁷ Osim što je kulturno dobro dio baštine, ono je i pravni termin. Termin kulturno dobro u uporabi je u zakonodavstvu i stručnoj terminologiji većine konzervatorsko-restauratorskih velesila (SAD, Velika Britanija, Italija...) i u većini međunarodnih dokumenata. Kulturno dobro u Hrvatskoj bit će zakonski regulirana i registrirana baština, definirana kao “pojedinačni dijelovi kulturne baštine čije očuvanje i zaštitu regulira Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.”²⁸ Ono je „poseban oblik imovine koji obogaćuje identitet, razumijevanje i poštovanje kulture koja je proizvela određeno dobro.”²⁹

Pokretno kulturno dobro, prema Zakonu o očuvanju i zaštiti kulturnih dobara (1999.)³⁰, može biti zbirka predmeta u knjižnicama, arhivska građa i rukopisi, kao i stare i rijetke knjige. Svojstvo kulturnoga dobra stječe se upisom u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, koji vodi Ministarstvo kulture. Registar se sastoji od triju lista: Liste zaštićenih kulturnih dobara, Liste kulturnih dobara nacionalnoga značenja i Liste preventivno zaštićenih dobara. Javno je objavljen na mrežnim stranicama Ministarstva kulture, pod službenim nazivom Web Registar.³¹ Registar je aktivan sadržaj koji se mijenja i nadopunjuje svakodnevno, s obzirom na

²⁵ Usp. Vuković, Marinko. Pogled na međuodnos baštine, kulture i identiteta. // Arhivski vjesnik 54(2011), str. 100.

²⁶ Šošić, Trpimir M. Nav.dj., str. 842.

²⁷ Usp. Vokić, Denis. Put do suvremene konzervatorsko-restauratorske struke i problemi terminologije // Smjernice konzervatorsko-restauratorskog rada / priredio Denis Vokić. Zagreb : K-R centar: Gradine i godine: Hrvatsko restauratorsko društvo, 2007. Str. 26.

²⁸ Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskoga korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015., 2011, str. 76. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf (2019-02-10)

²⁹ Vuković, Marinko. Nav.dj., str. 100.

³⁰ Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (N.N. 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10 i 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15, 44/17, 90/18). URL: <https://www.zakon.hr/z/340/Zakon-o-za%C5%A1titi-i-o%C4%8Duvanju-kulturnih-dobara> (2019-10-01)

³¹ Registar kulturnih dobara dostupan putem Središnjeg državnog portala <http://data.gov.hr/dataset/registar-kulturnih-dobara> i putem web tražilice <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212> (2019-02-10)

nove postupke utvrđivanja svojstva kulturnoga dobra, reviziju rješenja o zaštiti kulturnih dobara, brisanja iz Registra radi gubitka svojstava te promjene ostalih važnih podataka o dobrima.

Hrvatski zakoni koji nalažu nadzor i skrb za baštinu su Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti (2019.)³², Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (1999.)³³ te propisi, Pravilnik o matičnoj djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj (2001.)³⁴, Pravilnik o Registru kulturnih dobara Republike Hrvatske³⁵ (2001., 2007.), Pravilnik o zaštiti knjižnične građe (2005.)³⁶ i Pravilnik o obliku, sadržaju i načinu vođenja Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske (2011.)³⁷. U skladu s novim Zakonom o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti, tijekom 2019. radilo se na prijedlozima smjernica za izradu pravilnika kojima se uređuje zaštita, revizija i otpis knjižnične građe i matična djelatnost knjižnica, koji bi trebali biti usvojeni tijekom 2020. Također, tijekom 2019. pozitivno je ocijenjen Prijedlog Nacionalnog programa zaštite pisane baštine, koji je izradila Radna skupina HKV-a, te se očekuje sljedeći korak, a to je izrada Akcijskoga plana.

U hrvatskoj pravnoj literaturi nije precizno definicijom kulturnoga dobra, ni knjižnične baštine obuhvaćen legat. On se pravno tumači u drugome značenju. Za razliku od toga, u srpskome se pravu, u kontekstu kulturnoga dobra, navodi da staru i rijetku građu čine, između ostaloga, i posebne biblioteke značajnih osoba, odnosno biblioteke cjeline od povijesnog, umjetničkog,

³² Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti (NN 17/19), čl. 42. URL: <https://www.zakon.hr/z/1925/Zakon-o-knji%C5%BEicama-i-knji%C5%BEi%C4%8Dnoj-djelatnosti-2019> (2019-02-21)

³³ Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (N.N. 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10 i 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15, 44/17, 90/18). URL: <https://www.zakon.hr/z/340/Zakon-o-za%C5%A1titi-i-o%C4%8Duvanju-kulturnih-dobara> (2019-10-01)

³⁴ Pravilnik o matičnoj djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj (NN 43/01). URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2001_05_43_715.html (2019-02-10)

³⁵ Pravilnik o Registru kulturnih dobara Republike Hrvatske (NN 37/01). URL: <http://www.propisi.hr/files/File/IVANA-PROPISI%20III/233.000%20P%20o%20Registru%20kulturnih%20dobara%20Republike%20Hrvatske.doc> (2019-02-10)

³⁶ Pravilnik o zaštiti knjižnične građe (NN 52/05). URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2005_04_52_1001.html (2019-02-10)

³⁷ Pravilnik o obliku, sadržaju i načinu vođenja Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske (NN 89/11 i 130/13). URL: <http://www.propisi.hr/print.php?id=6066> (2019-02-10)

znanstvenog ili tehničkog značaja.³⁸ U srpskoj je literaturi mnoštvo pojmova s toga područja preciznije definirano i užega je značenja, o čemu će kasnije, kod terminološkoga određenja pojmova legata, biti više govora.

Knjige se, kao kulturno dobro, spominju 1954. u UNESCO-ovoj Haškoj konvenciji za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba. UNESCO-ove Preporuke o sredstvima zabrane i sprječavanja nedozvoljenog uvoza, izvoza i prijenosa vlasništva kulturnih dobara iz 1964. godine pod terminom kulturno dobro obuhvaćaju pokretna i nepokretna dobra od velikoga značaja za kulturnu baštinu, među kojima su i rukopisi i knjige umjetničkog, povijesnog ili arheološkog značaja, kao i znanstvene zbirke i važne zbirke knjiga ili arhiva. UNESCO-ove konvencije iz 1970. i 1978. posebno izdvajaju inkunabule, stare knjige i rukopise te dokumente i publikacije od posebnoga značaja (povijesne, umjetničke, znanstvene, književne i dr.), pojedinačno ili u zbirkama.

Pisana kulturna baština prevladavajući je oblik kulturne baštine, koji je zabilježen na različitim materijalnim nositeljima.³⁹ Javlja se najčešće kao pokretna kulturna baština - rukopisna baština i tiskana baština. Pokretna kulturna baština čuva se u baštinskim ustanovama. Europska tiskana baština u knjižnicama je knjižnična kulturna baština, organizirana u zbirke koje su se nekoć nazivale povijesnim zbirkama/knjižnicama te spomeničkim zbirkama/knjižnicama.⁴⁰

Knjižničnom baštinom (knjižničnim baštinskim zbirkama) smatraju se zbirke stare i rijetke građe (rukopisi do 15. st., ali i noviji, ovisno o nizu drugih kriterija: tiskopisi do 1850.), zbirke obveznoga primjerka Croatica te zbirke građe posebne vrste (grafike, crteži, zemljopisne karte, atlasi, globusi, zbirke sitnoga tiska i sl.).⁴¹ Prema novome Zakonu o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti, „knjige i ostala tiskana građa (novine, časopisi, plakati i dr.) nastala do 1850. godine te sva rukopisna građa javnih knjižnica i knjižnica u sastavu pravnih osoba kojima su osnivači

³⁸ Usp. Zakon o staroj i retkoj bibliotečkoj građi („Službeni glasnik RS”, broj 52/11). URL: https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=3223 (2019-02-10)

³⁹ Usp. Krtalić, Maja; Hasenay, Damir; Aparac-Jelušić, Tatjana. Upravljanje zaštitom pisane baštine u knjižnicama: teorijske pretpostavke. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 54, 1/2(2011), str. 3. URL: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/370/365> (2019-02-10)

⁴⁰ Usp. Katić, Tinka. Model organizacije informacija o europskoj tiskanoj baštini (1455.-1850.) u hrvatskim knjižničnim zbirkama. (dok. dis., Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2011.), Str. 10-11.

⁴¹ Usp. Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015., 2011. Str. 26 URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf (2019-02-10)

Republika Hrvatska i jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave te pravne osobe u njihovu pretežitom vlasništvu imaju status kulturnog dobra, a katalogi ove knjižnične građe navedenih knjižnica sastavni su dio Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske⁴²“.

Nisu sve knjižnične zbirke pisane baštine ujedno i kulturno dobro i nemaju sve reguliran status, što ne mora značiti da nisu baštinske zbirke. To mogu biti i zbirke za koje se predmnijeva da imaju svojstva kulturnoga dobra, koje se vrednuju po određenim kriterijima.

Građa za koju se predmnijeva da ima svojstva kulturnoga dobra identificira se po formalnim kriterijima starosti, odnosno pripadnosti knjige određenome razdoblju, zatim rijetkosti te kriterijima po kojima se knjiga vrednuje s obzirom na svoga autora, sadržaj, likovnu opremu, uvez, izdavača i tiskara, vrstu pisma, dodatke (zemljopisne karte, grafičke listove i mape i sl.), provenijenciju, odnosno pripadnost određenoj privatnoj zbirci knjiga⁴³ i drugo. U anketi Primjena Pravilnika o zaštiti knjižnične građe koja ima svojstvo kulturnog dobra⁴⁴, koju je provodila Komisija za zaštitu knjižnične građe 2011., anketirane knjižnice procjenu građe koja ima svojstvo kulturnoga dobra temelje na starosti (godina izdavanja), unikatnosti (sačuvan mali broj primjeraka), autor (nacionalni ili lokalni kulturni doprinos), značenje djela (kulturno, povijesno, utjecaj na sredinu u kojoj je nastalo), umjetnička vrijednost i drugo. Ispitanici najvećim dijelom smatraju da bi te kriterije, smjernice ili upute za prepoznavanje građe koja ima svojstvo kulturnoga dobra trebalo definirati Ministarstvo kulture.⁴⁵

Detaljnije razmatrajući kriterije za utvrđivanje svojstva knjige kao kulturnoga dobra, izdvajaju se bibliografski tip (kriteriji hrvatske retrospektivne bibliografije Croatica), vrijednosno-kategorijalni tip (knjige se promatraju s obzirom na područje njihova utjecaja vizualnome ili sadržajnom smislu) te dokumentarni tip (kriterij za upis u Registar svjetske dokumentarne

⁴² Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti (NN 17/19), čl. 42. URL: <https://www.zakon.hr/z/1925/Zakon-o-knji%C5%BEicama-i-knji%C5%BEni%C4%8Dnoj-djelatnosti-2019> (2019-02-21)

⁴³ Usp. Saračević-Würth, Ranka. O postupku utvrđivanja svojstva kulturnog dobra za knjižničnu građu. // Muzeologija, 48/49 (2012), str. 27. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/164822> (2019-02-10)

⁴⁴ Komisija za zaštitu knjižnične građe. Dokumenti i linkovi. Rezultati ankete: Primjena Pravilnika o zaštiti knjižnične građe koja ima svojstvo kulturnog dobra. URL: https://www.hkdrustvo.hr/hr/strucna_tijela/26/publikacija/230/ (2019-02-10)

⁴⁵ Usp. Komisija za zaštitu knjižnične građe. Rezultati ankete: Primjena Pravilnika o zaštiti knjižnične građe koja ima svojstvo kulturnog dobra. URL: <http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1416> (2019-02-10)

baštine).⁴⁶ Dva su nacionalna kriterija, dok je treći međunarodni. Bibliografski kriteriji po kojima se određuje opseg pojma hrvatske knjige obuhvaća sljedeće: formalne kriterije (hrvatski autor, jezik, teritorij i inkunabule hrvatskih tiskara), sadržajni kriteriji (sadržajno pripadaju Hrvatima, hrvatskoj prirodnoj i kulturnoj baštini), vrijednosno-kategorijalni kriteriji, nacionalni (unutar kojega su regionalni i zavičajni kriteriji), univerzalni (internacionalni) i dokumentarni kriteriji. Dokumentarni kriteriji imaju sljedeće pretpostavke: autentičnost, svjetsko značenje (velik utjecaj, reprezentativnost), usporedivost. Glavni su kriteriji, sastavnice dokumentarnih kriterija: vrijeme, mjesto, ljudi, predmet i tema, forma i stil, emocionalno značenje. Sekundarni kriteriji: rijetkost, integritet, ugroženost, plan upravljanja.⁴⁷

Detaljniji postupci utvrđivanja svojstva kulturnoga dobra mogu se pronaći na mrežnim stranicama Ministarstva kulture⁴⁸, gdje se navodi i što sve treba sadržavati dokumentacija, od osnovnih podataka i opisa dobra, mišljenja o vrijednosti i značenju dobra, do sustava mjera zaštite i fotodokumentacije. Potrebno je, također, priložiti i digitalne preslike knjiga inventara (klasičnih ili računalnih ispisa) i kataloge (s osnovnim kataložnim opisom i napomenama o primjerku). Knjige inventara ujedno mogu biti i popisi za registraciju kulturnih dobara za posebne vrste građe, ali je važno da uz inventarizirane jedinice budu zapisane što detaljnije napomene.

Po svim navedenim kriterijima, legati u knjižnicama mogu zadovoljiti uvjete za uvrštavanje u registar kulturnih dobara. Pregledavajući Web Registar i dostupne popise, pod izrazom legat nema zabilježenih dobara, dok pod ostavštinama ima, ali su to pretežno muzejske zbirke (14 ostavština). Rad će dati odgovore zašto je tomu tako, je li prepreka u zadovoljavanju kriterija, potrebnoj dokumentaciji i postojanju kataloga, možda čak i inventarnih knjiga, nepostojanju organizacije zbirke legata u knjižnicama ili nečemu drugome.

Kako je starost građe samo jedan od mnoštva kriterija i da „građa može biti i novije provenijencije, ako je riječ o privatnim knjižničnim zbirkama uglednika, književnika, znanstvenika, stručnjaka, kolekcionara i sl., a koje najčešće bivaju donirane zavičajnim

⁴⁶ Usp. Harni, Slavko. Kriteriji za utvrđivanje svojstva knjige kao kulturnog dobra. // *Muzeologija*, 48/49 (2012), str. 19. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/164819> (2019-02-10)

⁴⁷ Isto, str. 19-23.

⁴⁸ Naputak za utvrđivanje svojstva kulturnog dobra za knjižničnu građu. URL: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=7375> (2019-02-10)

zбирkama⁴⁹, možda je samo potrebno još istraživanja i rada na identifikaciji zbirke legata u hrvatskim knjižnicama, za koje se predmnijeva da imaju svojstvo kulturnoga dobra.

Nacrt Strategije hrvatskoga knjižničarstva 2016.–2020. kao jednu od mjera navodi unapređenje upravljanja knjižničnim kulturnim dobrom (utvrđivanje zadaća nacionalnih baštinskih ustanova, jedinstveno funkcioniranje matične djelatnosti i financiranje programa i projekata zaštite i sl.), a kao pokazatelj rezultata uspostavljen je nacionalni sustav za zaštitu knjižnične građe i očuvanje knjižničnih zbirki kulturnoga dobra.⁵⁰ Očekuje se da će se ondje naći i identificiranje, organizacija i zaštita legata te upis u Registar kulturnih dobara.

Ministarstvo kulture RH zaduženo je za očuvanje kulturne baštine u cjelini, što znači i za određivanje okvira za njezino održivo korištenje. Prema Strategiji zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine RH za razdoblje 2011.-2015. Ministarstva kulture, upravljanje baštinskim zbirkama odvija se kroz složen proces identifikacije i evidencije zbirki, izrade obavijesnih pomagala (inventara, kataloga) te pravne (upis u Registar kulturnih dobara RH) i fizičke zaštite, sve u svrhu osiguranja javnoga pristupa njihovom sadržaju, tj. jedinicima građe.⁵¹

Osim Ministarstva kulture, Konzervatorskih odjela i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, za kulturna dobra zadužene su i matične knjižnice. Sveučilišne matične knjižnice obavljaju matičnu djelatnost za knjižnice i za druge pravne i fizičke osobe, čije su knjižne zbirke ili njihovi dijelovi registrirani kao kulturno dobro, u skladu s propisima o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara te potiču i sudjeluju u zaštiti knjižne građe koja ima svojstvo kulturnoga dobra ili raritetnoga primjerka te predlažu primarnu i preventivnu zaštitu navedene građe na području svoje matičnosti.⁵² Poseban program sustavnog identificiranja, evidentiranja, dokumentiranja i stručne obrade pokretnih kulturnih dobara pokrenut je u Hrvatskoj 1986.⁵³ Pokušaj

⁴⁹ Saračević-Würth, Ranka. Nav.dj., str. 27.

⁵⁰ Usp. Nacrt Strategije hrvatskog knjižničarstva 2016.–2020. URL: <https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=1850> (2019-02-10)

⁵¹ Usp. Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015., 2011. Str. 26. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf (2019-02-10)

⁵² Usp. Pravilnik o matičnoj djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj (NN 43/01). URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2001_05_43_715.html (2019-02-10)

⁵³ Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015., 2011. Str. 17. URL:

usustavljenja zaštite pisane baštine bilježi se početkom 1990-ih, a od 2007. ozbiljnije se počinje raditi na tome.⁵⁴

1.4. Pronalazak baštinske građe u različitim vrstama knjižnica

Baštinske zbirke sa svojstvom kulturnoga dobra ili za koje se to predmnijeva mogu biti u svim vrstama knjižnica. Prema namjeni i sadržaju knjižničkoga fonda, vrste knjižnica su: nacionalna, narodna, školska, sveučilišna, visokoškolska, znanstvena te specijalna⁵⁵.

Prema statističkim podacima Državnoga zavoda za statistiku⁵⁶, u Republici Hrvatskoj djeluje 1768 knjižnica. Od ukupnoga broja knjižnica, samostalnih je 169, stotinu je u sastavu drugih knjižnica, a 1499 knjižnica u sastavu je ustanova/poduzeća. U kontekstu rada, od važnosti, a s obzirom na fond, sljedeće su knjižnice u Hrvatskoj: nacionalna knjižnica, sveučilišne, znanstvene i narodne knjižnice. Na primjerima tih knjižnica, provodit će se istraživanje. U Hrvatskoj je jedna nacionalna knjižnica, 277 narodnih (od čega je 160 samostalno, 89 ih je u sastavu drugih knjižnica, 28 u sastavu druge ustanove), 7 sveučilišnih (dvije su samostalne, jedna u sastavu druge knjižnice, a četiri su u sastavu druge ustanove) i dvije znanstvene knjižnice (jedna samostalna, jedna u sastavu druge knjižnice).

Tiskana i rukopisna baština u hrvatskim je knjižnicama najzastupljenija u nacionalnoj, znanstvenim i (starijim) sveučilišnim knjižnicama te knjižnicama u sastavu vjerskih zajednica.⁵⁷ Kako legati nisu samo stara i rijetka knjiga, nego i građa novijega datuma i zavičajna građa, potrebno ih je tražiti u svim vrstama knjižnica, posebice u narodnim knjižnicama.

http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf (2019-02-10)

⁵⁴ Katić, Tinka. Zaštita i očuvanje pisane baštine u AKM ustanovama. // 11. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture: zbornik radova / uredila Mirna Willer. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2008. Str. 1

⁵⁵ Podjela knjižnica prema Zakonu o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti (NN 17/19). URL: <https://www.zakon.hr/z/1925/Zakon-o-knji%C5%BEnicama-i-knji%C5%BEni%C4%8Dnoj-djelatnosti-2019> (2019-02-28)

⁵⁶ Knjižnice u 2016. / priredile Matija Škegro Vidović i Zlata Bojanić. Priopćenje 54 (2017), 8.3.1. URL: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/08-03-01_01_2017.htm (2019-02-10)

⁵⁷ Usp. Katić, Tinka. Nav.dj., 2011. Str. 32.

Većina znanstvenih i sveučilišnih knjižnica razvila se iz nekadašnjih naučnih/opće-znanstvenih knjižnica, osnovanih na temelju fondova javnih, najčešće gradskih knjižnica, koje su djelovale od prve polovine 19. st. do 60-ih god. 20. st. Osnovu njihovoga fonda čine donirane privatne knjižnice i zbirke pristigle iz različitih svjetovnih i vjerskih ustanova, društava i sl. Građa je bila sadržajno opće-znanstvenoga tipa, s naglašenijim fondom djela iz humanističkih znanosti, sa sustavnim prikupljanjem građe vezane uz širi i užu zavičaj. Tako knjižne zbirke negdašnjih čitaonica postaju temelj zavičajnih zbirki u sveučilišnim, ali i gradskim knjižnicama.⁵⁸ U inicijalnim fondovima starijih gradskih knjižnica integrirani su fondovi pučkih knjižnica i čitaonica. „Knjige su se nabavljale poklonima od pojedinaca i iz fondova duplikata većih knjižnica.“⁵⁹

Posebne zbirke, kao sastavni dio sveučilišnih knjižnica, predstavljaju srce istraživanja na sveučilištu. One teže jedinstvenosti. Osim rukopisa i starih knjiga, sadrže građu specifičnu po njihovoj starosti, financijskoj vrijednosti ili povezanosti sa značajnim osobama ili institucijama u povijesti, kulturi, politici, znanosti ili umjetnosti. Posebne su zbirke jedne od kulturnih identifikatora sveučilišnih knjižnica.⁶⁰

Osim sveučilišnih knjižnica, koje skrbe za kulturno dobro od nacionalnoga značaja, zavičajne baštinske zbirke, pretežno u narodnim knjižnicama, skrbe za lokalno blago.

Baštinska građa u narodnim knjižnicama obuhvaća vrijedne starije primjerke zavičajne građe, ostavštine i privatne zbirke, koje darom ulaze u fond zavičajnih zbirki narodnih knjižnica, te primjerke druge vrijedne građe u fondu knjižnice.⁶¹

„Zavičajne zbirke lokalne su samo po mjestu prikupljanja, zavičajnim temama i znamenitim zavičajnicima, a sveukupno često imaju vrijednost nacionalnog kulturnog dobra. Narodne se knjižnice potiče na prikupljanje i čuvanje zavičajne građe kao spomeničke baštine pojedinih lokalnih entiteta, otkupom i prihvaćanjem dara pojedinih lokalno značajnih privatnih knjižnih

⁵⁸ Isto, str. 35, 48.

⁵⁹ Usp. Mesić, Đurđa. Pokret pučkih knjižnica u Hrvatskoj (sažetak priopćenja). // Čitaonički i knjižnični pokret u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću: zbornik radova sa znanstvenog skupa, Pazin 15. studenoga 1993. / uredio Bruno Dobrić. Pula: Sveučilišna knjižnica, 1996. Str. 109-110.

⁶⁰ Usp. Miletić-Vejzović Lejla. Collection management of special collections materials: emphasis on digital projects. // Summer School in the Study of Old Books, [Zadar, Croatia, 28th September to 2nd October 2009] / edited by Mirna Willer and Marijana Tomić. Zadar: Sveučilište, 2010. Str. 304-305.

⁶¹ Usp. Smjernice za zaštitu knjižnične građe u narodnim knjižnicama, NSK, 2011. Str. 4. URL:

[http://db.nsk.hr/%5CUserFiles%5CFile%5Cza%C5%A1tita2%20\(2\).pdf](http://db.nsk.hr/%5CUserFiles%5CFile%5Cza%C5%A1tita2%20(2).pdf) (2019-02-10)

zbirki, ostavština i donacija.“⁶² One svojim sadržajem definiraju određenu lokalnu sredinu i povijest, odnosno nastanak, život i rad određene zajednice i njezinih pripadnika. Zavičajna je zbirka baštinska zbirka, budući da objedinjuje duhovno i materijalno djelovanje pojedinaca i skupina, koje je ostavljeno u nasljeđe. Ona je temeljni kroničar lokalne zajednice i lokalne povijesti. Zadaća je hrvatskih narodnih knjižnica upravo u tome da u globaliziranome društvu očuva nacionalni i lokalni identitet kroz zavičajnu zbirku, kao „najbaštinskiji“ dio svoga fonda.⁶³ Svijest o zavičajnosti u velikoj se mjeri zasniva i prepoznaje u zavičajnoj knjižnoj zbirci. Dok sav duhovni proizvod nekoga mjesta nije skupljen, sistematiziran, sređen, bibliografski opisan, gotovo da i nema oblikovane i dovoljno usmjerene zavičajne svijesti koja brine o načinu nabave, opsegu, vrstama građe, čuvanju, prezentiranju i obradi. Stoga je i sav ostali zavičajni fond ovisan o knjižnome fondu zavičajne zbirke, koji pruža podatke i upućuje na izvore.⁶⁴ Tako i legati, kao dio zavičajne zbirke i dio lokalne povijesti, postaju „najbaštinskiji“ dio naslijeđa u različitim institucijama.

Legati se nalaze i u drugim institucijama, u arhivima, muzejima, galerijama, institutima, akademijama, fakultetima, knjižnicama u sastavu vjerskih zajednica i dr. U arhivističkoj se literaturi ostavštine javljaju kao „osobni arhivski fond“ za pretežno rukopisnu, arhivsku građu i „književni arhivi/književne ostavštine“ za ostavštine književnika koji se čuvaju u trima osnovnim tipovima ustanova: NSK i druge knjižnice, istraživački centri i arhivi. U Hrvatskoj postoje 32 memorijalna muzeja, od čega je 7 memorijalnih književnih muzeja, ali nisu ni svi ostali vezani uz lik i djelo znamenite osobe i njegovu ostavštinu (primjerice, Memorijalni centar Domovinskoga rata, Memorijalni centar Faust Vrančić i dr.). Legati u muzeju mogu biti samostalan dio fonda muzejske knjižnice, ali i posebne zbirke, koje čine privatne knjižnice znamenitih zavičajnika (Knjižnica obitelji Pejačević, Knjižnica Prandau-Normann i dr.).

⁶² Leščić, Jelica. Narodne knjižnice. Posebne zbirke 1: Zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama 2013. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2014. URL: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/Narodne-knji%C5%BEnice.-Posebne-zbirke-1-Zavi%C4%8Dajne-zbirke.pdf> (2019-02-10)

⁶³ Usp. Krpan Smiljanec, Marina. S efemernom građom: Mihanovićevim zagorskim stazama. // Knjižnice i kontinentalni turizam: zbornik radova / 1. stručni skup s međunarodnim sudjelovanjem, Beli Manastir, 11. studenoga 2016.; uredile Marija Kretić Nađ i Renata Benić. Beli Manastir: Gradska knjižnica, 2016. Str. 179, 180.

⁶⁴ Usp. Burić, Vesna. Zavičajne zbirke: svrha i način. // Osječki zbornik 20 (1989), str. 216-217.

Znameniti, ali i anonimni pojedinci koji daruju ili prodaju svoje knjižnice ili pojedinačne knjige nekoj baštinskoj ustanovi zaslužni su za izgradnju baštinskih zbirki. Na taj način i bivši vlasnici i ustanove primatelji iskazuju brigu za trajno očuvanje nacionalne tiskane baštine.⁶⁵

Očuvanje kulturne, povijesne i znanstvene baštine kao zajedničkoga dobra, materijalnoga svjedočanstva povijesti i slike identiteta te njezina prezentacija zadatak je baštinskih ustanova. Glavnu ulogu u očuvanju materijalnoga kulturnoga dobra i predstavljanju kulturne baštine imaju baštinske ustanove, muzeji, knjižnice i arhivi.

U teorijskome promišljanju međuodnosa baštinskih ustanova u 20. st., ističe se da se te tri društvene ustanove približavaju uvjetovano svojoj usmjerenosti prema zajedničkome cilju: skrb o baštini i osiguravanju široke dostupnosti baštinskoj građi i informacijama o njoj. Ustanove bi trebale surađivati, jer korisnike ne zanima gdje se nalazi potrebna im građa i kako je obrađena, nego kako do nje što brže i jednostavnije doći.⁶⁶ U digitalnome je okruženju sve veće približavanje njihovih uloga. Također, usporedba je moguća u kontekstu zavičajnih zbirki kao specijalnih knjižničnih zbirki, koje sadrže jedinstvenu građu te se cijene i čuvaju kao muzejske zbirke. Stoga je nužna njihova suradnja na svima razinama.

Sve tri baštinske ustanove imaju dosta sličnosti. Zaštita i očuvanje kulturne baštine odvija se prema načelima zakonitosti i/ili tradicije, prepoznavanja/identifikacije baštine, dokumentiranosti, multidisciplinarnoga pristupa, očuvanja spomeničke vrijednosti, granične koristi, ekonomskoga vrednovanja i dobrog gospodarenja.

Stavljanje arhivske, muzejske i knjižnične građe, tj. kulturnoga nasljeđa (baštine), u povijesno-kulturološki, lingvistički i filozofski kontekst pokazuje da se kulturna baština nužno treba promišljati interdisciplinarno, čiji je ishod razotkrivanje novog uvida u bit i značenje kulturne baštine.⁶⁷ Kako su knjižnice prepoznate kao bitan čimbenik za očuvanje kulturne i znanstvene baštine, legat će se u radu promatrati u povijesnome, pravnome, lingvističkome, antropološkome, kulturološkome i društvenome kontekstu u knjižnicama.

⁶⁵ Usp. Katić, Tinka. Nav.dj., 2011. Str. 87

⁶⁶ Usp. Faletar Tanacković, Sanjica; Aparac-Jelušić, Tatjana. Nav. dj., str. 202.

⁶⁷ Usp. Vuković, Marinko. Pogled na međuodnos baštine, kulture i identiteta. // Arhivski vjesnik 54(2011), str. 110.

1.5. Zaključno o pristupu kulturnoj baštini i legatima

Za razumijevanje legata, potrebno je najprije definirati kulturnu baštinu, te njezine vrijednosti i moguće podjele. Kulturna baština se sagleda i s pravnoga gledišta te koji se postupci provode za očuvanje knjižne baštine i kulturnoga dobra. Baštinska se građa nalazi u različitim vrstama knjižnica te je važno definirati skrb o njoj, očuvanje i osiguravanje dostupnosti.

U različitim baštinskim ustanovama nalaze se legati kao dio pokretne kulturne baštine, baštinske zbirke, s istaknutom kulturno-povijesnom vrijednošću. Legati imaju kulturnu, povijesnu i/ili znanstvenu vrijednost, a njihovi su stvaratelji često od izuzetnoga značaja za zavičaj, regiju ili državu. U tome smislu legati predstavljaju vrijednu pokretnu kulturnu baštinu, ali se problem javlja s njihovim nejasnim pravnim statusom. Legati većinom nisu registrirana baština, nego baština koja još nije dospjela pod zakonski ili institucionalni tretman i zaštitu. Nužan je preduvjet za to prikaz statističkih podataka o legatima u knjižnicama, a rezultati provedenog istraživanja predstavljaju metodološki okvir za bolji uvid u tu problematiku i stvaranje pretpostavki za evidencije legata.

2. TERMINOLOŠKE I POVIJESNE POSTAVKE LEGATA

Okrećući se bogatom naslijeđu prošlosti, u knjižnicama se pronalazi mnoštvo zbirke koje su vrijedan izvor informacija, ali nedovoljno istražen. Baštinske zbirke, zavičajne zbirke i legati kao njihova sastavnica, dio su toga neistraženoga naslijeđa. Fenomen legata nastaje još kod sakupljača, vlasnika privatne knjižnice. Zatim se taj fenomen razvija po dolasku u knjižnice ili baštinske ustanove, utječe na njihovo osnivanje, razvitak ili, pak, ostaje skriveno blago. U različitim baštinskim ustanovama legat će se različito odrediti terminološki, pravno, organizacijski, ali svugdje će imati kulturno-povijesnu vrijednost. Mogući su i različiti pristupi obradi, organizaciji, pohrani i dostupnosti legata u knjižnicama. U nekim će se knjižnicama oko legata stvarati priče, oni će biti čuvari duha vremena grada, zavičaja, knjižnice itd. Taj će duh utjecati na darovanje legata knjižnicama i na kulturnu politiku općenito. Pitanje je kako se knjižnica treba postaviti prema legatima, kako ih organizirati i prezentirati na najbolji način, prilagođen suvremenome informacijskome dobu, a opet vjerodostojno očuvati baštinu.

2.1. Povijesni nastanak legata

Legat je kao zbirka još prije dolaska u knjižnicu specifičan, jer nastaje i razvija se u specifičnom okruženju. Vlasnik skuplja građu iz različitih motiva i s različitom namjenom, zbog njihova sadržaja, fizičke opreme, materijalne ili duhovne vrijednosti knjiga. Ljubitelji knjiga, sakupljači knjiga i rukopisa koji imaju znanja, ukusa te sustavno i znalački izgrađuju svoju zbirku nazivaju se bibliofili. „Strast za skupljanjem knjiga zbog njihova sadržaja, starine, uveza, ilustracije, tiska ili njihove nacionalne, vjerske ili koje druge osobitosti naziva se bibliofilija.“⁶⁸

Vlasnik tijekom svoga života upotrebom u knjigama ostavlja različite oznake, bilješke i eks librise te tako one postaju predmetom povijesti knjige, čitanja, povijesti umjetnosti i sl. Knjige, koje su oduvijek bile statusni simbol, postaju predmet istraživanja. Ostavljanjem svoje privatne knjižnice javnoj ustanovi, vlasnik prenosi znanje u trajno nasljeđe narednim generacijama. Pojedinci, darovatelji, ostavljajući budućim naraštajima svoje privatne zbirke i knjižnice, ostavljaju materijalno nasljeđe-knjige i duhovnu vrijednost vlasnika-sakupljača-čitatelja, čime

⁶⁸ Bibliofilija.// Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2018. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=7456> (2019-02-10)

sudjeluju u stvaranju kulturne baštine. Bibliofili su često kroz povijest bili zaslužni za očuvanje baštine.

Povijest privatnih knjižnica seže u antiku. Velike privatne knjižnice imali su Ciceron, Euripid i mnogi drugi uglednici. Arheološka iskapanja u Rimu i Herkulaneju potvrdila su postojanje privatnih knjižnica, dok su neki antički pjesnici, poput Seneke i Lukijana, ismijavali pomodnu želju za posjedovanjem knjižnica.⁶⁹

Knjige su u srednjem vijeku, od 5. do 15. st., rijetko dostupne, skupe i predstavljaju blago za obične ljude. Imali su ih svećenici, pravnici, umjetnici i drugi obrazovani ljudi. Oni su upotrebljavali i ljubomorno čuvali obredne knjige, misale i brevijare te druge knjige koje su im služile za duhovnu zabavu i pouku. Stari su se kodeksi zavještali oporukama, posuđivali i prodavali uz pisane oporuke, kupoprodajne i druge ugovore.⁷⁰ U to vrijeme seže i povijest ostavljanja privatnih knjižnica javnim ustanovama, gdje se u oporukama crkvenih i svjetovnih osoba često spominju knjige, koje se pod određenim uvjetima ostavljaju crkvama i samostanima. Oporučno darovanje knjiga imalo je važnu ulogu u cirkulaciji knjiga i ideja. U Hrvatskoj su srednjovjekovne knjižnice prvi osnivali benediktinci pri mnogobrojnim samostanima, uz koje su obično bile i prepisivačke radionice. Knjige za knjižnice dobivali su na dar ili ih kupovali.⁷¹ Samostani su čuvali obredne i religiozne knjige, ali i darovnice, isprave i sve važne spise. Benediktinci su postali utemeljitelji mnogih knjižnica u srednjem vijeku, a njihovi samostani prave oaze kulture i utočište znanosti. Zabilježeno je, primjerice, da je splitski građanin Petar sin Črnoga, poklonio nekoliko obrednih knjiga potrebnih za bogoslužje benediktincima pri osnivanju samostana sv. Petra u Selu.⁷²

Darovanje knjiga crkvama, samostanima i crkvenim osobama bilo je uobičajeno, ali i korisno. Iz oporuka se doznaje komu su sve oporučitelji darivali svoje knjige i zašto. Dokaz je to brige koju su pokazivali vlasnici knjiga za njihovu daljnju sudbinu. Vlasnici privatnih knjižnica postavljaju uvjete o tome kako knjige koje ostavljaju u naslijeđe treba čuvati, kako ih posuđivati

⁶⁹ Usp. Knjižnica.// Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2017. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32130> (2019-02-10)

⁷⁰ Usp. Morović, Hrvoje. Povijest biblioteka u gradu Splitu. Do 1. Zagreb: Društvo bibliotekara hrvatske, 1971. Str. 44.

⁷¹ Usp. Knjižnica.// Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2017. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32130> (2019-02-10)

⁷² Usp. Morović, Hrvoje. Nav.dj., str. 26, 33.

i sl., zabrinuti su za budućnost svojih knjižnica. Neki su vjerovali da će ih Bog nagraditi na drugome svijetu ako u svojim oporukama odrede da se njihove knjige prodaju, a dobiveni novac podijeli siromasima.⁷³ „Premda je darovanje knjiga redovnicima i svećenicima jamčilo da će se oni moliti za dušu darovatelja, ipak nisu bili potpuno sigurni da se neće naći i onih, koji će zaboraviti obećanja, posebice ako pokojnik nije imao rodbinu koja ih je na njega mogla podsjetiti.”⁷⁴ Zatim, u oporukama je mnoštvo primjera i onih koji su ostavljali knjige za prodaju u korist siromaha, s raznim vrstama obveza, koja navode u oporukama. Računali su da će tim činom Bogu biti ugodnije ako pomognu siromasima, negoli da svoje knjige ostave onima koji ih ionako imaju dovoljno, možda i previše.⁷⁵ Vladari ili bogati feudanci darivaju samostanima knjige prigodom njihova osnutka. Tako su imali i neke knjige u više primjeraka pa su se neke mogle izdvojiti od svakodnevne uporabe i posebno čuvati u riznici starih i vrijednih knjiga te ih tako sačuvati za buduće naraštaje. Ponekad su darovatelji baš zbog straha od dugotrajne i česte upotrebe i uništavanja izričito zahtijevali da se knjige koje daruju ne koriste u bogoslužju.⁷⁶

U hrvatskim je knjižnicama situacija istovjetna onoj u ostalom dijelu Europe, posebno zapadnom. Uglavnom postoje biskupske i samostanske knjižnice te privatne knjižnice vladara, bogatih i učenih ljudi. Razlika je u tome što su hrvatske knjižnice malobrojnije i, u pravilu, siromašnije fondovima. No, svejedno se, zahvaljujući tim fondovima, stvaralo, održavalo i promicalo potrebno kulturno i duhovno ozračje. Pokazatelj su toga upravo privatne knjižnice bogatijih, učenih pojedinaca, kojima se ne služe samo vlasnici, nego i drugi. Tako se stvara povoljno stvaralačko ozračje koje će za rezultat imati, između ostaloga, i veći broj knjižnica i povećanje broja knjiga u njima.⁷⁷

Tek se na kraju 15. st. knjige počinju darivati učenim ljudima, ali u manjoj mjeri. Trgovci, liječnici, bilježnici i drugi građani posjeduju relativno bogate privatne knjižnice, s brojnim popisima u oporukama.⁷⁸

⁷³ Usp. Stipčević, Aleksandar. *Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knj. 1: Srednji vijek: (od prvih početaka do glagoljskih prvotiska iz 1483. godine)*. Zagreb: Školska knjiga, 2004. Str. 272-276.

⁷⁴ Isto, str. 273.

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Isto, str. 275.

⁷⁷ Usp. Stipanov, Josip. *Povijest knjižnica i knjižničarstva u Hrvatskoj: od početaka do današnjih dana*. Zagreb: Školska knjiga, 2015. Str. 28

⁷⁸ Usp. Stipčević, Aleksandar. *Nav.dj.*, str. 275.

Početak 16. st. nastaju veće privatne knjižnice u Hrvatskoj, primjerice knjižnica Marka Marulića⁷⁹, Jurja Kružića, Nikole Barnea, od kojih samo Kružićeva i Barneova knjižnica, po njihovoj želji, postaju pristupačne javnosti.⁸⁰ Privatna knjižnica Jurja Kružića u Dubrovniku bila je otvorena svima, koji je i oporukom franjevačkom i dominikanskom samostanu odredio da knjižnica mora biti dostupna svima koji žele čitati, u skladu s renesansnom idejom o javnoj knjižnici.⁸¹ Knjižnica Marka Marulića u to je vrijeme bila najveća privatna knjižnica. M. Marulić u svojoj je oporuci zahtijevao da se nakon njegove smrti izradi popis knjiga (nazvan *Repertorium librorum*, ujedno jedan od najstarijih kataloga u Hrvatskoj), da bi neke poklonio prijateljima i samostanima, a ostatak da se proda i novac razdjeli siromasima.⁸²

I drugi hrvatski intelektualci koji su djelovali na stranim dvorovima poticali su osnivanje knjižnica. Tako je Ivan Vitez od Sredne stvorio znamenitu knjižnicu Matije Korvina, a Matija Vlačić Ilirik imao vrijednu protestantsku knjižnicu.⁸³ Tradicija privatnih knjižnica s bogatim zbirkama nastavlja se i kasnije.

U 17. st. nastaje hrvatska najpoznatija kneževska knjižnica, knjižnica Nikole Zrinskoga, koja se danas čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Ona je najznačajnija i najmodernija stručna knjižnica tadašnje srednje Europe. Veličinom je dosegla prosječnu veličinu tadašnjih velikaških privatnih knjižnica, a, također, i vjerno dokumentira duhovni profil vlasnika.⁸⁴ I danas je jedna od najvećih kulturno-povijesnih ostavština čuvanih u fondu NSK-a te ujedno i jedna od najstarijih i najvrjednijih obiteljskih knjižnica u Hrvatskoj. Kao godina njezina utemeljenja smatra se 1662., kada je Nikola VII. Zrinski dao izraditi katalog knjižnice. *Bibliothecu Zrinianu*, knjižnicu obitelji Zrinski, najvećim je dijelom prikupio Nikola

⁷⁹ O privatnoj knjižnici Marka Marulića više u radu Morović, Hrvoje. *Povijest biblioteka u gradu Splitu*. Do 1. Zagreb: Društvo bibliotekara hrvatske, 1971. Str. 59-89.

⁸⁰ Jurić, Šime. *Pregled povijesti knjižnica: s kratkim prikazom razvoja pisma i knjige*. Zagreb: Kultura, 1956. Str. 94.

⁸¹ Usp. Stipanov, Josip. *Nav.dj.*, str. 58.

⁸² Usp. Morović, Hrvoje. *Nav.dj.*, str. 59, 64.

⁸³ Usp. Knjižnica. // Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2017. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32130> (2019-02-10)

⁸⁴ Usp. Bene, Sandor. *Od kupovine knjiga do kupovine pisaca: braća Zrinski u međunarodnoj propagandi (1663.-1666.)*. // 400. obljetnica Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu: zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa, Zagreb, 9.-11. svibnja 2007. / urednica Mirna Willer. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2007. Str. 39.

VII. Zrinski, ali je to, vjerojatno, knjiga više znamenitih plemića titule Zrinski. Kasnije je knjižnica nekoliko puta premješтана, dugo je bila i izvan Hrvatske, a natrag iz Beča u Kraljevsku sveučilišnu knjižnicu dolazi 1892. Hrvatska vlada otkupila ju je od bečkog antikvara Samuela Kendea, koji ju je otkupio na dražbi od potomaka velikaške obitelji Daun, pored grada Bitova u Moravskoj, u današnjem jugozapadnome dijelu Češke Republike.⁸⁵

Arhivska građa svjedoči o ostavštinama knjiga i inventara knjižnica nekolicine splitskih i zadarskih građana i plemićkih obitelji iz 16., 17. i 18. st. Knjige svjedoče o znanstvenoj i književnoj lektiri toga doba te o visokome statusu knjige, koliko se knjiga cijenila i o nastojanjima pojedinaca da ju nabave.⁸⁶

I u 18. st. pojedinci su imali bogate privatne knjižnice. Ivan Aletij Natalić u knjižnici je imao 400 inkunabula, uz druge antikvitete. Zbirka je stradala u požaru, a preostali dio otkupila je Dubrovačka Republika, za bečku dvorsku zbirku.⁸⁷ Adam Alojzije Baričević do požara je posjedovao bogatu privatnu knjižnicu, koju poslije opet pokušava obnoviti i skupiti. Knjige, zajedno s rukopisnom i numizmatičkom zbirkom, oporučno ostavlja nećacima Adamu i Pavlu Mravincu, a zbirku kroatike daruje Ljudevitu Gaju (koja s Gajevom knjižnicom dospijeva u Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu).⁸⁸ Tu su i začetci obiteljske privatne knjižnice Brlić. Mato Brlić sabire knjige potrebne za literarni i znanstveni rad. Knjižnica Brlić sačuvana je kroz šest generacija do danas, a smještena je u njihovoj kući u Slavonskome Brodu i zaštićeni je spomenik kulture. U jednome dijelu knjižnice nalazi se i obiteljski arhiv. „Ova knjižnica u suštini predstavlja grčevit napor jedne građanske obitelji da prati kulturu zapadne civilizacije i stane rame uz rame s velikanima hrvatske i svjetske kulture.“⁸⁹

Svećenici i svjetovnjaci koji su željeli biti sigurni da će se njihove knjige sačuvati za buduće naraštaje darivali su ih crkvenim ustanovama, a tek kasnije, kad su se pojavile knjižnice

⁸⁵ Usp. Kosić, Ivica. *Bibliotheca Zriniana*. // *Kaj* 45 (222) (2012), 4-5 (317-318), str. 51-52. URL:

<http://hrcak.srce.hr/file/143990> (2019-02-10)

⁸⁶ Usp. Stipanov, Josip. *Nav.dj.*, str. 65, 68.

⁸⁷ Usp. Šenoa, Zdenko; Kolumbić, Nikica. *Aletin Natali, Dživo (Aletić Natalić, Alethus, Alethy, Aleleti, Ivan)* // *Hrvatski biografski leksikon*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2009.-2018. URL:

<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=463> (2019-02-10)

⁸⁸ Usp. Novak, Božidar. *Baričević, Adama Alojzij (Barichevich, Barichevius)* // *Hrvatski biografski leksikon*.

Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2009.-2018. URL: <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=131> (2019-02-10)

⁸⁹ Blažanović, Stjepan. *Knjižnica obitelji Brlić*. Slavonski Brod: Samoupravna interesna zajednica kulture općine, 1983. str. 83

visokoškolskih ustanova, odlučivali su se ostaviti ih njima. Sve do potkraj 18. st. knjige su najsigurnije bile u samostanima i drugim crkvenim ustanovama. Svim je bibliofilima bila zajednička briga za knjige da se njihove knjižnice ne rasprše, ne zaborave te da se ljudi odnose prema njima s dužnim poštovanjem. Znanstvene su knjige bile relativno skupe te su učenici ljudi morali uložiti mnogo novca, truda i ljubavi da stvore dobru knjižnicu.⁹⁰ Knjiga kao dio građanskoga habitusa (kulturnoga habitusa) postaje u 18. st. Stvarni su simboli knjige često statusna obilježja. Simboliziraju učenost, znanje i obrazovanost posjednika, njegovu pripadnost određenoj društvenoj kategoriji, a privatna knjižnica, kao dio kuće bogatih građana, ima simbolično značenje.⁹¹ One su obiteljske riznice, koje se čuvaju i proširuju iz naraštaja u naraštaj. Samo posjedovanje knjige podrazumijeva društveni status i određeno intelektualno bogatstvo. Knjiga može dati nekoj osobi, u očima promatrača, intelektualnu moć, ili je lišiti te moći.⁹²

Kada je riječ o knjizi, knjižnicama i knjižničarstvu u Hrvatskoj, 19. st. bilo je prekretnica. To je vrijeme duha i ideja hrvatskoga narodnoga preporoda, vrijeme osnivanja nacionalnih kulturnih institucija (sveučilišta, knjižnica, muzeja, javnih čitaonica). Skupljanje i spašavanje knjiga tada je prožeto nacionalnim zanosom. Bibliofilstvo je potaknuto domoljubljem, s ciljem spašavanja ugrožene knjižne baštine i njezinoga proučavanja. Hrvatski su preporoditelji knjizi namijenili najvažniju ulogu. Knjiga čuva i širi hrvatsku riječ. U to vrijeme nastaju privatne knjižnice Ljudevita Gaja, Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Baltazara Bogišića, Ivana Berčića, Ignjata Alojzija Brlića. Bibliofili 19. st. imaju dva cilja: skupljanje i spašavanje knjiga od propasti, spašavanje ugrožene knjižne baštine, kao i njezino proučavanje, posebice domoljubima za njihove ciljeve.⁹³ Važnu ulogu tu ima Gajeve knjižnica. Mladi domoljubi koji su se skupljali u Gajevoj kući u Zagrebu, nalazili su u njegovoj knjižnici one knjige u kojima su vidjeli najmoćnije oružje za oživotvorenje svojih ideala, a ne razbibrigu. Gaj poziva sve domoljube da svojim darovima pridonese sabiranju knjiga i rukopisa za Čitaonicu, koja će biti osnovana u Zagrebu 1838. Gajeve knjižnica nakon njegove smrti imala oko 16 000 knjiga i

⁹⁰ Usp. Stipčević, Aleksandar. *Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knj. 2: Od glagoljskog prvotiska (1483) do hrvatskoga narodnog preporoda (1835)*. Zagreb: Školska knjiga, 2005. Str. 311-312.

⁹¹ Usp. Harni, Slavko. *Nav.dj.*, str. 15.

⁹² Usp. Manguel, Alberto. *Povijest čitanja*. Zagreb: Prometej, 2001. Str. 226, 251.

⁹³ Usp. Stipčević, Aleksandar. *Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knj. 3: Od početka hrvatskoga narodnog preporoda (1835.) do danas*. Zagreb: Školska knjiga, 2008. Str. 407.

bila jedna od najvrednijih u Hrvatskoj. Na kraju je Zemaljska vlada tu knjižnicu otkupila i predala na čuvanje novoosnovanoj Sveučilišnoj Knjižnici, gdje se i danas nalazi.⁹⁴ Bibliofil je bio i Ivan Mažuranić. Njegova knjižnica obuhvaća knjige, rukopise, fotografije, zemljovide pa sve do umjetničkih, uporabnih i drugih predmeta vezanih uz obitelj Mažuranić. Knjižnicu nasljeđuju Vladimir i Želimir Mažuranić te Viktor Ružić. Naslijeđem, u knjižnicu stižu i knjige Dimitrije Demetra i drugih. Knjižnica je očuvana u jedinstvenoj spomeničkoj knjižnici Mažuranić-Brlić-Ružić u Rijeci.⁹⁵

Sljedeća poznata knjižnica iz doba preporoda privatna je knjižnica Ivana Kukuljevića Sakcinskog. "On je u knjigama koje je dobivao na dar ili kupovao, zapisivao podatke od koga i kada je knjigu dobio, odnosno kupio, pa je danas lako rekonstruirati načine i vrijeme njihova uvrštavanja u njegovu knjižnicu. Iz sačuvanih pisama moguće je dobiti uvid u golemi trud što ga je uložio u pronalaženje i kupovanje pojedinih knjiga iz inozemnih knjižara i antikvarijata."⁹⁶ Kukuljević svoju knjižnicu nudi HAZU-u na prodaju, što su oni prihvatili i otkupili njegovu knjižnicu. Tim su otkupom postavljeni temelji knjižnice HAZU-a.

Potkraj 19. i na početku 20. st. u Hrvatskoj raste društvena svijest o nezamjenjivoj ulozi i značenju knjižnica te odgovornost i spremnost države i javnih vlasti da osiguraju zakonske okvire i materijalna sredstva za njihovo sve bolje funkcioniranje. Nakon osnivanja *casina*, čitaoničkih društava i čitaonica, osnivaju se javne knjižnice, dok knjižnice privatnome vlasništvu gube na važnosti. U javnim se institucijama sustavno preuzimaju privatne knjižnice istaknutih kulturnih i političkih osoba. Na darove se potiče, u pravilima, knjižnica, kao i u javnim pozivima.

Završetkom Prvoga svjetskoga rata, a posebno nakon Drugoga, dolazi do snažnoga razvoja društva, znanosti i kulture, a time i knjige, knjižnica i nakladništva. Dolazi i do tzv. revolucije knjige, kojom upravo knjiga, uz film, radio i novine, postaje glavnim izvorom informacija. Zbog toga dolazi i do promjena u području proizvodnje i distribucije knjige. Raste proizvodnja

⁹⁴ Isto, str. 410.

⁹⁵ Usp. De Canziani Jakšić, Theodor. Dr. Dimitrija Demeter i njegova ostavština u spomeničkoj knjižnici i zbirci Mažuranić-Brlić-Ružić. // Acta medico-historica Adriatica: AMHA, 6, 2(2008), str. 244. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/64663> (2019-02-10)

⁹⁶ Stipčević, Aleksandar. Nav.dj., 2008. Str. 413.

knjige, a njezina se cijena smanjuje.⁹⁷ Ljudi skupljaju stare knjige i rukopise iz profesionalnih razloga, potrebne za znanstveni rad ili samo da se pohvale pred učenim znancima svojom vrijednom knjižnicom. Još uvijek se knjige i rukopisi skupljaju, koji nakon smrti vlasnika završavaju u javnim knjižnicama (zbirke Ivana Milčetića, Mirka Breyera, Frane Bulića, Ivana Bojničića, Ivana Eshila, Vladimira Arkoa i dr.).⁹⁸ Osnivaju se narodne knjižnice, kojima se fond, najčešće, temelji na darovima. Unutar narodnih knjižnica osnivaju se posebne zbirke, primjerice zavičajne zbirke.

Brojni pojedinci od prvih hrvatskih knjižnica pa sve do danas svoje knjige daruju pojedinim knjižnicama da bi bile na usluzi i korist što većem broju čitatelja i korisnika. „I doista, to darivanje knjižnica ili to kulturno „samodarivanje“ jedno je od prepoznatljivijih obilježja hrvatskih knjižnica i hrvatskoga knjižničarstva u cijeloj njihovoj povijesti. Pokazatelj je to i dokaz svijesti naših ljudi kroz povijest o značenju knjiga kao izvora informacija i podataka te svijest o društvenoj ulozi i zadaćama knjižnica u očuvanju i omogućavanju korištenja tih izvora informacija kroz stoljeća.“⁹⁹

Legati nastaju i razvijaju se i danas, u digitalno doba. Razvojem tehnologije, pojedinac kupovanjem elektroničkih knjiga, stvaranjem različitih digitalnih sadržaja virtualno ili na svome računalu te izravnim stvaranjem online sadržaja, oblikuje osobni digitalni arhiv i potencijalni materijal za digitalnu ostavštinu. „Digitalni mediji na različite načine potiču memoriranje vlastitih svakodnevnih aktivnosti u arhive i načelno svakome nude mogućnost da njegov život bude pohranjen i sačuvan na ovaj način.“¹⁰⁰ Govori se o svojevrsnoj memorijalizaciji.

U masovnoj hiperprodukciji stvaranja osobnih digitalnih arhiva, nužno će biti ispitati vrijednosti po kojima će se određivati sudbina digitalnih osobnih ostavština jer „velika većina budućih digitalnih ostavština nema osobitih izgleda da uđe u buduće javne ili privatne arhive

⁹⁷ Usp. Hebrang Grgić, Ivana. *Kratka povijest knjižnica i nakladnika: s kodovima i aplikacijom*. Zagreb: Ljevak, 2018. Str. 153.

⁹⁸ Usp. Stipčević, Aleksandar. *Nav.dj.*, 2008. Str. 419.

⁹⁹ Stipanov, Josip. *Nav.dj.*, str. 317.

¹⁰⁰ Ivanović, Jozo. *Dostupnost osobnih podataka: između prava na sjećanje i prava na zaborav. // Rukopisne ostavštine kao dio hrvatske baštine: zbornik radova: znanstveno-stručni skup, Zagreb, 9. listopada 2014. / uredile Melina Lučić, Marina Škalić. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2015. Str. 185.*

jednom kada izgubi ekonomsku vrijednost resursa.“¹⁰¹ S druge strane, neupitna je uloga baštinskih ustanova u selekciji, organizaciji i očuvanju digitalne baštine.

2.2. Osnivanje knjižnica i legati

U vrijeme dok još nema javnih knjižnica, privatne su knjižnice riznice znanja za vlasnike, ali i druge koji su se služili njima, prijatelje i znance. Tradicija pripajanja privatnih knjižnica javnima seže u 16. st., u vrijeme osnivanja javnih knjižnica. Zamisao o javnoj knjižnici ostvaruje se najprije u SAD-u, potom u Europi, u Velikoj Britaniji. U Europi u 16. st. privatnici svoje knjižnice daruju većim knjižnicama, koje već imaju neka obilježja javnosti.¹⁰² Osnivaju se prve javne knjižnice u Firenci (Marciana, 1441.; Laurenziana, 1571.), Vaticana u Rimu (druga polovica 16. st.), Corvina u Budimpešti (najkasnije 1471.), Escorial u Madridu (1557.), zatim i velike javne knjižnice: prva u Engleskoj (Bodleiana, 1602.) i Francuskoj (Mazarina, 1643.), u Italiji (Ambrosiana u Milanu, 1609., i Angelica u Rimu, početkom 17. st.).¹⁰³

Temelji su izgradnje fonda mnogih sveučilišnih, narodnih i specijalnih knjižnica diljem svijeta ostavštine poznatih bibliofila ili su njihovi darovi kasnije uvelike potpomogli u stvaranju i razvijanju fonda knjižnice. Privatne su zbirke u Europi postale temelji velikih poznatih knjižnica, kao što su knjižnica Mazarin u Francuskoj, u Engleskoj knjižnica Bodleiana, knjižnica Britanskoga muzeja, Britanska nacionalna knjižnica itd. U Sjedinjenim Američkim Državama se, pak, na temeljima privatnih knjižnica, izgradio fond knjižnice Sveučilišta u Durhamu, knjižnica Sveučilišta u Chicagu, Kongresna knjižnica i mnoge druge. Ta se tradicija nastavlja i u 20. st., kada nastaju knjižnice J. P. Morgana, H. E. Huntingtona, W. C. Clementsa i dr.

Ostavljanje privatnih knjižnica javnim institucijama u Hrvatskoj počinje u 18. st., kada se osniva i prva javna knjižnica, 1777., darom Baltazara Adama Krčelića. On podnosi ponudu Kraljevskome hrvatskome vijeću radi darovanja svoje knjižnične zbirke knjižnici zagrebačke Akademije znanosti (koja je temelj današnje Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu) te pri tome navodi i neke uvjete, da građa bude trajno dostupna korisnicima i da se brižno čuva.

¹⁰¹ Isto, str. 200.

¹⁰² Isto, str. 59.

¹⁰³ Usp. Knjižnica.// Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2017. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32130> (2019-02-10)

Zadržavao je pravo vlasništva na građu do smrti, a tek potom ona postaje javno vlasništvo, uz napomenu da se njegovi rođaci mogu koristiti darovanom zbirkom. Postavio je uvjete strožega čuvanja rukopisne građe, čime svjedoči da je držao do važnosti svoje osobe i do vrijednosti građe koju ustupa Akademijinoj knjižnici za javnu upotrebu. Zatražio je i novčane kazne za one koji ne bi poštivali pravila, što je u Hrvatskoj do tada bilo neuobičajeno, čime je htio osigurati dostupnost i očuvanje građe.¹⁰⁴

Grofica Eleonora Patačić, također, u ispravi iz 1818., postavlja uvjete o tome da ustupljena građa ostane trajno vlasništvo Nacionalne knjižnice u Zagrebu, da se građa dobro čuva i daje na korištenje u čitaonici „čestitim domorocima željnima obrazovanosti.“¹⁰⁵ Iste godine, nakon zaprimanja dara grofice Patačić, i biskup Maksimilijan Vrhovac želi svojim darom dijela knjižne zbirke pomoći radu ustanove. U cjelini, njegov se dar može smatrati obogaćenjem u suvremenoj literaturi i u nacionalnome pogledu. Također, i Nikola Tomašić, pod utjecajem Velimira st. Deželića, u svojoj oporuci iz 1917., daruje svoju knjižnicu Kr. Sveučilišnoj knjižnici „uz obavezu da se duplo ne prodaju“. Ako knjižnica na taj uvjet ne pristane, privatnu knjižnicu ostavlja gradu Zagrebu, pod istim uvjetima. Ako ni oni ne pristaju na uvjete, „neka se knjižnica porazdjeli na srednje učevne škole“. Tomašićeva privatna knjižnica, ipak, najvećim dijelom na okupu završava u spremištu NSK-a.¹⁰⁶

Tijekom stvaranja knjižničnoga fonda današnje Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pojavljuju se pripadnici viših društvenih slojeva kao najznačajniji donatori. Knjige su bile iz područja povijesti, prava, teologije te književnosti i filozofije. Humanističko obrazovanje i vezanost većega dijela tadašnje inteligencije u Hrvatskoj na njihova zanimanja najviše su određivali sadržaj njihovih privatnih knjižnica.¹⁰⁷

I druge sveučilišne knjižnice u temeljima svojih fondova imaju zbirke legata.

Sveučilišna knjižnica u Splitu posjeduje legate Ante Trumbića, Petra Kasandrića, Ante Petravića, Ivana Mischiata, Josipa Barača (spominju se kao posebne memorijalne zbirke knjiga

¹⁰⁴ Usp. Tomečak, Branko. O sadržaju i okolnostima darovanja značajnije i starije knjižnične građe: iz povijesti Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu prije 1920. // 400. obljetnica Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu: zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa, Zagreb, 9.-11. svibnja 2007. / urednica Mirna Willer. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2007. Str. 69. <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view&id=10785> (2019-02-10)

¹⁰⁵ Isto, str. 71.

¹⁰⁶ Isto, str. 75.

¹⁰⁷ Isto, str. 77.

najznačajnijih darovatelja, koje su uklopljene u zbirku Dalmaticu¹⁰⁸), zatim ostavštine Natka Nodila, Jurja Kolombatovića, Zarbarina, Eisenstaedtera, Š. Tudora, Branka Nižetića, Krunoslava Jakše i K. Lucijanovića.¹⁰⁹ „Mnogi ugledni ljudi u Splitu svojim poklonima i ostavštinama hoće da posvjedoče svoju ljubav prema gradu Splitu i svoju pažnju prema ovoj kulturnoj ustanovi.“¹¹⁰ Inicijative i privatne veze utjecale su na ostavljanje knjiga knjižnicama. Direktor D. Manger je od osnivanja splitske knjižnice 1903. „lagano, nenametljivo, ali ustrajno i često kucao na vrata onih ljudi koji su imali dosta knjiga i molio ih da svoje knjige poklone ili ostave poslije svoje smrti biblioteci.“¹¹¹ Ali, nisu svi s pozitivnim namjerama gledali na rast fonda knjižnice, nego „ljubomorni na brojne darove, što ih je biblioteka i dalje primila od uglednih građana, talijanaši često uzimaju na nišan u svojim novinama kako biblioteku, tako i darovatelje.“¹¹² Kasnije se spominju ostavštine Vicka Milića, Ive Tartaglije, Dujma Mikačića, Antuna Barača, Ede Pivčevića i rukopisne ostavštine Petra Senjanovića i Miroslava Alačevića.¹¹³ Fond se formirao darom istaknutih pojedinaca i ustanova, kupnjom, kreditima, nasljeđivanjem i pripajanjem fondova ugaslih knjižnica. Načini izgradnje knjižnice oslikavaju specifičnosti sredine, zavičaja, iz koje je knjižnica izrasla, odnos pojedinaca, te lokalne i državne uprave u određenome razdoblju prema zbirci gradskih i nacionalnih vrijednosti skupljenih u knjižnici.¹¹⁴

Sveučilišna knjižnica Rijeka temelji se na knjižnici isusovaca, kojoj se pridružuju knjižnice de Benzoni i Marotti. Svoje bogate obiteljske knjižnice Gradu Rijeci daruju Giulio de Benzoni i Giuseppe Marotti 1779., kada, u službenom aktu o donaciji, de Benzoni navodi broj primjeraka donacije i zahtjev da ona bude javno dostupna.¹¹⁵ Knjižnica posjeduje i zbirku Mohorovičić, ostavštinu iz 1981.

¹⁰⁸ Usp. Morović, H. Nav.dj., str. 242.

¹⁰⁹ Isto, str. 206, 221-222.

¹¹⁰ Isto, str. 221.

¹¹¹ Isto, str. 210.

¹¹² Isto, str. 211.

¹¹³ Usp. Kovačić, Mihaela. Kroz online kataloge do imaginarnih zbirki: primjer kulturne baštine SKS. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 1/2(2013), str. 268. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/170289> (2019-02-10)

¹¹⁴ Usp. Kovačić, Mihaela; Krolo, Petar. Zbirka starih knjiga i rukopisa Sveučilišne knjižnice u Splitu. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 51, 1/4(2008), str. 76. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/127524> (2019-02-10)

¹¹⁵ Usp. Povijest: kronologija nastanka i razvoj, 2014. URL: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/o-nama/povijest> (2019-02-10)

Knjižnica Sveučilišta u Zadru posjeduje privatne zbirke poznatih znanstvenika, koje su otkupljene ili dobivene na dar, dio zbirke akademika Petra Skoka, Žarka Muljačića i Nikole Majnarića te zbirke Ivana Grgića, Marijana Tkalčića, Nikolaja Fjodoroviča Preobraženskog, Duje Rendića-Miočevića, Ive Petriciolija i drugih.¹¹⁶

Današnja Znanstvena knjižnica Zadar osnovana je 1855., a temelji se na donaciji njezina osnivača Pietra Alessandra Paravije, po kome je dobila naziv Biblioteca Comunale Paravia. Osim građe koju je poklonio Paravia, nešto knjiga kupljeno je sredstvima zadarske općine, a znatan dio pristizao je u knjižnicu darovima pojedinih zadarskih obitelji. Na temelju njegove donacije, tadašnja općina osniva knjižnicu, postaj njezin osnivač te financira njezin rad i djelovanje. Knjižnica je tako bila otvorena i dostupna svima.¹¹⁷ I kasnije u knjižnicu pristižu darovi privatnih zbirki knjiga poznatih zadarskih obitelji: Bianchi, Bernardi, Vuleta, Strmić, Ponte, Sanfermo, Artale, Tommaseo, Maddalena, Nagy, Ferrari-Cupilli, Battara, Negovetić, Pappafava.¹¹⁸ Nakon razdvajanja Narodne biblioteke u Naučnu biblioteku i Gradsku biblioteku, knjižni fond Naučne obogaćen je i privatnim knjižnicama uvaženih građana: Ivana Brčića, obitelji Modrić, Jakova Čuke, dijelom knjižnice Marasović iz Skradina, knjigama obitelji Erco, Marčelić-Miletić i drugih.¹¹⁹

Osnivanje Mornaričke knjižnice, koja je danas u sastavu Sveučilišne knjižnice u Puli, potaknuo je austrijski nadvojvoda Karl, poklonom temeljnoga fonda od 20 sv. znanstvenih djela. Uz to, knjižnica od 2004. posjeduje memorijalnu knjižnicu dr. Eduarda Čalića. U skladu sa željom dr. Čalića, knjižnicu je poklonila njegova udovica, gospođa Elke-Marie Čalić iz Salzburga.¹²⁰ Ostavština Antonija Smareglije nalazi se u Glazbenoj zbirci, a knjižnica upravlja i Spomen-sobom i arhivskom građom koja je posvećena A. Smareglji, koja se nalazi u njegovoj rodnoj kući u Puli. Od 2009. godine u knjižnici je i spomen soba Mije Mirkovića (Mate Balote), u

¹¹⁶ Usp. Sveučilište u Zadru. Sveučilišna knjižnica. Povijest i knjižnični fond. URL:

<http://www.unizd.hr/sveucilisnknjiznica/o-knjiznici/povijest-i-knjiznicni-fond> (2019-02-10)

¹¹⁷ Usp. Stipanov, Josip. Nav.dj., str. 132.

¹¹⁸ Usp. Znanstvena knjižnica Zadar. Povijest knjižnice. URL: <http://www.zkzd.hr/hr/knjiznica/povijest> (2019-02-10)

¹¹⁹ Usp. Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske / [glavni urednik Josip Kolanović]. Sv. 1. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2006. Str. 1106.

¹²⁰ Usp. Dobrić, Bruno. Eduard Čalić – povjesničar i publicist. Pula: Sveučilišna knjižnica u Puli, 2006. URL: <http://www.eduard-calic.info/index.php?uvodcalic2> (2019-02-10)

kojoj je dostupna njegova privatna knjižnica te originalni inventar iz njegove radne sobe. Knjižnica izlazi u susret nasljedniku pa građu vraća u sobu u koju je prvobitno postavljena.¹²¹ Iako je bilo višekratnih pokušaja osnivanja javne knjižnice u Dubrovniku, ona se osniva tek u 20. st. Prvi pisani tragovi o zanimanju dubrovačkoga puka za knjigu nalaze se u arhivskim dokumentima iz 16. st., a u 17. st. uz darovnice velikih knjižnih zbirki, poput kapelana Bornea, biskupa Kožića, Ivana Vitova Gučetića i drugih, kojima je zajednička poruka: Neka budu na službu Gradu. Prema jednome svjedočenju iz 1806., u Dubrovniku je bilo preko 30 velikih knjižnica. Čini se da je postojanje brojnih crkvenih i privatnih knjižnica sve do 20. st. razlogom što javna knjižnica u Dubrovniku osnovana tek kasnije.¹²² Niko Lepeš oporukom je ostavio Gradu Dubrovniku svoju knjižnicu. Zatim i Antun Liepopili već za života 1930-ih godina poklanja Gradu svoju privatnu knjižnicu. Njegov su primjer slijedile i druge dubrovačke obitelji, Ghetaldi, Giorgi, Svilokos, Pozze i dr., što je potaklo Općinu da 1936. godine, nakon kraljeva odobrenja, realizira osnivanje Dubrovačke knjižnice.

Narodne knjižnice u Hrvatskoj većinom imaju osnove u tradiciji ilirskih čitaonica, u kojima se, također, mogu pronaći i ostavštine znamenitih građana.

Osnivanje (ilirskih) čitaonica bio je presudan iskorak i početak osnivanja i razvoja hrvatskih narodnih javnih knjižnica. Osnovano je više čitaonica s knjižnicama i tako su postavljeni temelji i određeni okviri za razvoj hrvatskih knjižnica i hrvatskoga knjižničarstva.¹²³ Polako se programski opaža određeno uzmičanje ilirskih ideja i potreba korjenite promjene. Čitaonice su svojom važnošću i članstvom posve građanske, ali započinje i postupno otvaranje širim društvenim slojevima. Postupno se do početka 20. st. i osnivanja pučkih knjižnica koncept čitaonica kao društvenih i građanskih posve idejno i formalno zaokružuje. No, njihov diskontinuitet, koji je uvjetovan i društvenim i političkim prilikama, zahtijevale su jasniji oblik djelovanja. „Sve više dolazi do izražaja potreba za knjižnicama kao javnim ustanovama koje će osnivati i biti im vlasnici i financijeri lokalna uprava, gradovi i općine, po uzoru na razvijenije zemlje, kao primjeren i provjeren način uspješnog djelovanja i razvoja javnih, narodnih

¹²¹ Usp. Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Sveučilišna knjižnica. Izvješće o radu sveučilišne knjižnice za 2010., str. 8. URL: www.escape.hr/skpu/izvjesce2010.pdf (2019-02-10)

¹²² Usp. Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske / [glavni urednik Josip Kolanović]. Sv. 1. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2006. Str. 1099.

¹²³ Usp. Stipanov, Josip. Nav.dj., str. 115.

knjižnica.“¹²⁴ Tako više legati nisu temelj fonda narodnih knjižnica, nego njegova dodana vrijednost fondu, zbirka koja ima značajnu, ali ne i presudnu ulogu u razvoju knjižnice.

Primjerice, Požeška čitaonica, kasnije knjižnica, formira se od „dobrovoljnih priloga građana Požege te darovima JAZU-a i poslije Matice hrvatske, kao i darovima Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora.“¹²⁵ Čitaonica je bila središte otpora pokušaju mađarizacije Hedervaryija, a da bi u tome potpomogli, mnogi građani postaju njezini utemeljitelji. Danas se u Gradskoj knjižnici i čitaonici Požega nalaze ostavštine Julija Kempfa, Zlate Kolarić-Kišur, Franje Cirakija, Ivše Bošnjaka Dragovačkog, Josipa Pavičića, Ljube Kuntarića i Bore Pavlovića.

U Knjižnici “Nikola Zrinski” u Čakovcu nalazi se ostavština Ivana Novaka, koju čini obiteljska knjižnica Gavranović-Novak, rukopisi, pisma, fotografije, osobni dokumenti. Godine 1979. prof. Petra Ferković iz Varaždina, nećakinja dr. Milane Novak Gavrančić, poklanja Knjižnici i čitaonici Čakovec ostavštinu dr. Novaka i njegove supruge – osobne dokumente, rukopise, fotografije, knjige i drugu tiskanu građu. Osim obveze čuvanja, jedan je od uvjeta navedenih u primopredajnome zapisniku, kojega potpisuju donatorica, tadašnji ravnatelj knjižnice Vladimir Kapun i Zvonko Jambrović, Novakov nećak, i polaganje cvijeća na Novakov grob – svake godine na dan oslobođenja Međimurja, tj. 24. prosinca.¹²⁶ Spominju se još u knjižnici i ostavštine Jože Požgaja i Stjepana Bencea.

Prva (ilirska) čitaonica osnovana je u Varaždinu 1838. godine, a ujedno je i čitaonica s najduljim neprekidnim djelovanjem. Pokretač i osnivač bio je Metel Ožegović. Iz tih se temelja razvila današnja Gradska knjižnica i čitaonica Metel Ožegović Varaždin. U njoj je od 1980. godine pohranjena cjelokupna ostavština Gustava Krkleca, u kojoj se čuvaju knjige i časopisi, rukopisi, pisma književnika, fotografije, osobni dokumenti, radni stol i pokloni. Uz tu ostavštinu, nalaze se još i ostavštine Zvonka Milkovića i Milivoja Županića.

Iz Narodne čitaonice riečke razvila se Gradska knjižnica Rijeka, koja posjeduje dijelove privatnih knjižnica Rikarda Lenca, Viktora Cara Emina, Andrije Račkog, Vjekoslava Spinčića, Bartola Zmajića i obitelji Mezzorana.

Gradska knjižnica Crikvenica razvila se iz Društva narodne čitaonice, koje mijenja naziv u Hrvatska čitaonica za vrijeme Nike Veljačića i Ivana Kostrenčića, koji je sredio i obogatio

¹²⁴ Isto, str. 127-128.

¹²⁵ Isto, str. 118.

¹²⁶ Usp. Knjižnica “Nikola Zrinski” Čakovec. Ostavština dr. Ivana Novaka. 2014. URL: <http://www.kcc.hr/ostavstina-dr-ivana-novaka/> (2019-02-10)

knjižničnu građu. U knjižnici u ogranku u Selcu nalaze se ostavštine Vinka Antića i Ivana Lončarića Papića.

Na području Opatije osnivale su se hrvatske i talijanske čitaonice, preteče današnje Gradske knjižnice i čitaonice Viktor Car Emin, u kojoj se nalaze ostavštine Marija Glogovića i Rikarda Katalinića Jeretova, dok se u ogranku knjižnice u Lovranu nalazi radna soba književnika Viktora Cara Emina.

Gradska knjižnica i čitaonica Vinkovci sljednica je Vinkovačke čitaonice, osnovane 1875. Bila je zatvorenoga, klupskoga tipa i fond se uglavnom sastojao od izdanja Matice hrvatske, a „za razliku od drugih sredina Čitaonici nitko nije darivao knjige.“¹²⁷ Godine 1998. Knjižnica darom dobiva osobnu zbirku knjiga Vanje Radauša. Memorijalna knjižnica Ivana Vanje Radauša, obiteljski je dar njegove supruge Jelke Ribarić-Radauš i njihovih triju kćerki.

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek osniva se kao gradska knjižnica, nastavljajući tradicije javnih, pučkih knjižnica i čitaonica grada Osijeka od sredine 19. do prve polovine 20. stoljeća te Knjižnice Gradskog narodnog odbora Gornji grad, koja djeluje od prosinca 1947. U sastav knjižnice ulazi i Knjižnica Gradskog narodnog odbora Donji grad. U svome fondu, osim naslijeđene građe obiju navedenih knjižnica, posjeduje i nekoliko ostavština poznatih Osječana: legat Vjekoslava i Matilde Hengl, Viktora D. Sonnenfelda, Miroslava Pollaka, Rudolfa Franjina Magjera, Pavla Rakoša, Danice i Ante Pinterovića, Huga Gottschalka i drugih.

I u današnje vrijeme pojedinci daruju svoje privatne knjižnice javnim institucijama. Noviji su primjeri ostavljanja nasljeđa knjižnici u Znanstvenoj knjižnici Dubrovnik, koja je primila ostavštinu slikara Antuna Perka u lipnju 2013. U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici Zagreb u rujnu 2014. predana je na čuvanje ostavština Antuna Barca, u listopadu 2015. Anton Vetina darovao je im svoju ostavštinu za Grafičku zbirku (80 grafika, crteža i kolaža, nastalih u razdoblju od 1962. do 2015., u 2016. otkupljena je glazbena ostavština Ivane Lang, koja sadrži autografe svih djela iz njezina opusa, a 2019. u fond knjižnice pristizuje rukopisna ostavština Ive Pilara i ostavština Radovana Ivšića.

2.3. Terminološko određenje pojmova koji se odnose na ostavštine

Problematika legata u Hrvatskoj do sada nije sustavno istraživana. Najviše informacija o samim legatima u knjižnicama saznaje se na mrežnim stranicama knjižnica, koje daju kratak pregled

¹²⁷ Stipanov, Josip. Nav.dj., str. 125.

zbirke, sadržaj, nastanak i organizaciju zbirke u pojedinim knjižnicama ili u stručnim radovima u kontekstu posebnih zbirki i darova.

Proučavajući spoznaje o legatima u knjižnicama, dolazi se do različitih terminoloških okvira na jezičnoj i hijerarhijskoj razini. Shvaćanje je legata u literaturi i praksi različito, neujednačeno i nedosljedno. Kod prijevoda engleskih termina na hrvatski jezik također je više rješenja. U inozemnoj literaturi semantički su srodni engleski pojmovi *legacy* i *bequest*. Već je spomenuto da se riječ *legacy* prevodi s „baština, ostavština, i (figuratívno) nasljeđe“, a *bequest* se prevodi s „oporučni zapis, legat“.¹²⁸ U rječniku koji sadrži pojmove iz anglosaksonske stručne literature, zabilježen je samo izraz *bequest*, u značenju „ostavština, legat“.¹²⁹ U prijevodu stručnih izraza iz knjižničarstva prema 2. izdanju UNESCO-a, *bequest* se prevodi s „ostavština, legat, zapis“¹³⁰ *Bequest* je opisan i kao dar materijalne imovine putem oporuke.¹³¹ *Bequest* se definira kao dar koji se daruje putem oporuke, dok *legacy* tehnički jest *bequest*, ali se ujedno upotrebljava u smislu dara, kada donator ostavlja dar kao ostavštinu.¹³²

U zemljama bivše Jugoslavije točnije su razgraničene definicije i prijevodi ostavština, kada su sa ili bez oporuke. Bilježi se legat, ostavština, zaostavština u prijevodu *legacy*, *bequest* u značenju ostavljanja dokumenta ili zbirke dokumenata organizaciji uz određene uvjete i uz pravo primatelja da odbije primanje legata.¹³³ Tako se razlikuju pojmovi *legacy* i *bequest*. *Legacy* se prevodi s legat, u značenju zbirke koja se predaje instituciji izričitom voljom vlasnika zbirke u skladu sa Zakonom o nasljeđivanju. *Bequest* je moguće prevesti s „biblioteka cjelina“, u značenju osobne knjižnice pristigle otkupom ili darom rodbine. Navedena se podjela privatnih

¹²⁸ Drvodelić, Milan. Englesko-hrvatski ili srpski rječnik. Zagreb: Školska knjiga, 1981. Str. 58, 417.

¹²⁹ Knjižničarstvo i srodna područja : izbor englesko-hrvatskih stručnih naziva / priredila Jelica Leščić. Zagreb: Naklada Dominović, 2010. Str. 14

¹³⁰ Thompson, Anthony. Rječnik bibliotekarskih stručnih izraza: englesko-hrvatskosrpski = Vocabularium bibliothecarii: english-croatian-serbian. Zagreb: Školska knjiga, 1965. Str. 49

¹³¹ Usp. Reitz, Joan M. Bequest. // Online Dictionary for Library and Information Science. ABC CLIO, 2004-2014. URL: https://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_b.aspx (2019-02-10)

¹³² Usp. Sherman Smith, Amy; Lehrer, Matthew D. Legacies for libraries: a practical guide to planned giving. Chicago, London : American Library Association, 2000. Str. 112, 116.

¹³³ Usp. Kovačević, Ljiljana; Begenišić, Dobrila; Injac-Malbaša, Vesna. Rečnik bibliotekarstva i informacionih nauka: srpski-engleski-nemački. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2014. URL: <http://rbi.nb.rs/sr/home.html> (2019-02-10)

knjižnica na biblioteke cjeline i legate temelji na povijesno-pravnome statusu.¹³⁴ Legat je uži pojam od posebne biblioteke cjeline, koja ima šire značenje. Biblioteka cjelina ili posebna knjižnica (lat. *corpus separatum*) definirana je kao otkupljena, poklonjena ili oporučno ostavljena privatna knjižnica, koja se čuva kao cjelina zbog svoje kulturne, znanstvene i povijesne vrijednosti ili zbog značaja i ugleda osobe koja je knjižnicu oblikovala i posjedovala. Legat (lat. *legatum*) je dio ili cjelokupna ostavština dana u naslijeđe nekoj osobi ili instituciji, isključivo na osnovi oporuke, koji, inače, po zakonu, ne bi imali pravo na to naslijeđe. Biblioteka legat je biblioteka cjelina, koju je oporučno ostavio ili vlasnik ili netko od njegovih nasljednika nekoj instituciji kulture, najčešće knjižnici, arhivu ili muzeju.¹³⁵

Suvremena praksa u knjižnicama različito imenuje ostavštinu u hrvatskim knjižnicama, ne uzimajući uvijek u obzir pravnu utemeljenost nazivlja. Javljaju se legati, ostavštine, memorijalne i spomeničke zbirke/knjižnice, privatne knjižnice i dr. u sličnome ili istome značenju. Knjižnice ne slijede uvijek pravnu terminologiju i često miješaju pravnu utemeljenost pojma sa značenjem. Tako, iako je legat ostavljen poklon knjižnici, isključivo oporukom, često se u praksi i privatna knjižnica, poklon bez oporuke, naziva legat.

Pod pojmom ostavština definira se pisana ostavština pojedinih osoba, njihovi službeni spisi, dnevnici, njihova književna, filozofska ili znanstvena djela, kao i njihova korespondencija. Postupno se kroz povijest u europskim knjižnicama pravi razlika između rukopisa, ostavštine i zbirke autografa.¹³⁶ Takve će se zbirke često nazivati i *special collection* (prijevod je specijalna zbirka), u značenju posebnih zbirki zajedničkih tema, sakupljača zbirki ili zbirki starih i rijetkih knjiga. Organizacija znanstvenih sveučilišnih knjižnica u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi, Udruženje znanstvenih knjižnica, *Association of research libraries* (ARL), sagledavajući osnovnu perspektivu specijalnih, posebnih zbirki, navode da pod tim pojmom treba obuhvatiti stare knjige, rukopise i arhivske zbirke, kao i mnoge druge vrste građe koje bi knjižnice mogle izdvojiti iz osnovne zbirke za poseban tretman, ali i jedinice koje su vrijedne

¹³⁴ Usp. Šmulja, Vanja. Biblioteke cjeline i legati u bibliotekama Republike Srpske. // Čitalište 23 (2013). URL: http://citaliste.rs/casopis/br23/smulja_vanja.pdf (2019-02-10)

¹³⁵ Usp. Mirčov, Svetlana. Biblioteke celine i biblioteke legati. // Glasnik narodne biblioteke Srbije 6, 1(2004), str. 11-12. URL: <http://eprints.rclis.org/6046/1/2.pdf> (2019-02-10)

¹³⁶ Usp. Kolanović, Josip. Spomen-muzeji književnika i književni arhivi. // Muzeologija 43/44 (2007), str. 11. URL: <http://hrcak.srce.hr/76952> (2019-02-10)

po raritetu, novčanoj vrijednosti ili njihovoj povezanosti sa znamenitim osobama ili institucijama u povijesti, kulturi, politici, znanosti ili umjetnosti.¹³⁷

U kontekstu ostavština i legata, javljaju se i pojmovi memorijalna knjižnica/zbirka i spomenička knjižnica/zbirka. Memorijalna knjižnica osniva se u znak sjećanja na neku zaslužnu osobu ili značajan događaj. Rasprostranjen je i naziv spomen-knjižnica.¹³⁸ Spomen-knjižnica, memorijalna knjižnica, u engleskome je značenju *memorial library*.¹³⁹ Memorijalne su knjižnice zbirke unutar sveučilišnih ili gradskih knjižnica, koje se nazivaju po darovatelju, ili su te zbirke jezgra oko koje se kasnije izgrađivala cjelovita zbirka o životu i djelu određena uglednika.¹⁴⁰ U SAD-u su najpoznatije predsjedničke memorijalne knjižnice ili zbirke. One se osnivaju kako bi se zaštitili spisi i dokumentacije bivših predsjednika i zbog nastojanja da se nadopunjavanjem tih zbirki omogući istraživanje i reinterpretacija dokumenata o predsjedniku, njegovoj administraciji i prilikama u njegovu dobu (npr. Richard M. Nixon Memorial Library). Uz predsjedničke, poznate su i knjižnice ili zbirke posvećene životu i djelu međunarodno poznatih umjetnika, znanstvenika, političara, u koje se uključuje sve ono što je pojedinac napisao ili prikupio, a početni se fond zbirke neprestano upotpunjava djelima drugih autora o životu i djelu te osobe (npr. Shakespeare Memorial Library, Marx Memorial Library, Martin Luther King Memorial Library, The National Churchill Museum (bivši Winston Churchill Memorial and Library i sl.).¹⁴¹ Čest je i primjer memorijalnih knjižnica za čije su osnivanje zaslužni pojedinci po kojima su se kasnije nazvale knjižnice (npr. Kettleston Memorial Library, George C. Thomas Memorial Library, Haish Memorial Library i sl.).

¹³⁷ Usp. Hewitt, Joe A.; Panitch, Judith M. The ARL special collections initiative. // *Library trends* 52, 1(2003), str. 157-171. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/b956/38ee7be5e5635743a95c0b0c64de4f746867.pdf> (2019-02-10); Association of research libraries (ARL). The unique role of special collections. *Special Collections: Statement of Principles. Research libraries and the commitment to special collections*, 2003. URL: <http://www.arl.org/storage/documents/publications/special-collections-statement-of-principles-2003.pdf> (2019-02-10); Miletić-Vejzović, Lejla. Collection management of special collections materials: emphasis on digital projects. // *Summer School in the Study of Old Books*, [Zadar, Croatia, 28th September to 2nd October 2009] / edited by Mirna Willer and Marijana Tomić. Zadar: Sveučilište, 2010. Str. 303-325.

¹³⁸ Usp. Jokanović, Vladimir... <et al.>. *Bibliotekarski leksikon*. Beograd: Nolit, 1984. Str. 125.

¹³⁹ Usp. Knjižničarstvo i srodna područja: izbor englesko-hrvatskih stručnih naziva / priredila Jelica Leščić. Zagreb: Naklada Dominović, 2010. Str. 91.

¹⁴⁰ Usp. Aparac-Gazivoda, Tatjana. Organizacija knjižničnoga poslovanja u spomeničkim knjižnicama. // *Vijesti Društva bibliotekara Istre* 10, 12(1993), str. 3.

¹⁴¹ Isto, str. 2-3.

U hrvatskoj se literaturi takve vrste ostavština različito imenuju, spomenička knjižnica, memorijalna knjižnica/memorijalna zbirka, ostavština, privatna knjižnica, legat, posebna zbirka te iz arhivistike srodnim pojmovima, kao što su književni arhiv/književna ostavština/ostavština književnika, osobni arhivski fondovi (za pretežno rukopisnu, arhivsku građu) i spomen-sobe. Dvojbe u vezi s terminologijom, kao i probleme oko oblika postojanja i njihova postavljanja i održavanja, navodi T. Aparac-Gazivoda.¹⁴² Naziv spomenička knjižnica (ili sinonim memorijalna knjižnica) često je kulturno-povijesni termin. Njegova se uporaba bilježi u dvostrukome značenju: za knjižnice, većinom privatne, posvećene životu i djelu jedne osobe, značajne po njezinu doprinosu kulturnome, gospodarskome ili znanstvenome životu zajednici (semantički isto što i legat), te za brojne knjižnice u samostanima, župama, odnosno sve one knjižnice koje posjeduju stare vrijedne zbirke. U stranoj se literaturi izraz spomenička knjižnica rabi za zbirke posvećene životu i djelu jedne osobe, tj. odnosi se na knjižnice ili zbirke koje je pojedini filantrop darovao zajednici.¹⁴³ One se osnivaju prvenstveno da se stalnim istraživanjima i proučavanjem prikupljene i pohranjene dokumentacije pridonese sagledavanju ukupna doprinosa određene ličnosti kulturnoj povijesti dane sredine ili da se s raznih gledišta analizira neki povijesni događaj. Nazivi spomeničke knjižnice i memorijalne zbirke u tome značenju susreću se i u muzeologiji.

Sam naziv spomeničke zbirke ili spomeničke knjižnice izveden je iz pravnoga naziva spomenik kulture. Iako praktičan i duge tradicije (u Hrvatskoj od 1945.), postao je neprikladan i u važećem zakonodavstvu zamijenjen izrazom kulturno dobro (od 1999.), koji se opet često rabi i kao sinonim za kulturnu baštinu.¹⁴⁴ Tako se spomeničke knjižnice navode i u kontekstu jedinstvenoga pristupa zaštiti spomenika kulture, uz isticanje spomeničke vrijednosti zbirki knjiga ili cijelih knjižnica, osobito kao svjedočanstva pojedinih znamenitih osoba, te se u tome pogledu ne prave razlike prema spomeničkim cjelinama druge vrste. One su od izvanredne vrijednosti za našu kulturu i znanost, cjelovit dokument naše kulture.¹⁴⁵ Primjerice, za jednu se knjižnicu u upisnome listu knjižnica pri Ministarstvu kulture, pod ustrojbenom jedinicom, navodi

¹⁴² Usp. Aparac-Gazivoda, Tatjana. Nav. dj., str. 2-7.

¹⁴³ Isto, str. 2.

¹⁴⁴ Usp. Katić, Tinka. Nav. dj., 2011. Str. 11.

¹⁴⁵ Usp. Rojnić, Matko. Zaštita bibliotečne građe. // *Informatica museologica* 6, 33(1975), str. 47-49. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/215685> (2019-02-10)

da je narodna knjižnica i znanstvena (spomenička) knjižnica, iako se u dokumentima knjižnice izraz spomenička ne upotrebljava.

U arhivistici su u uporabi srodni pojmovi, književni arhiv/književna ostavština, osobni arhivski fond i muzeološko-arhivistički pojam spomen-soba. Književni arhiv/književna ostavština je pohranjena baština nekoga književnika u baštinskoj ustanovi, njegova kontekstualizacija i predstavljanje u svim aspektima života i doprinosa kulturi nekoga naroda. Pojam se proširio na sve stvaratelje u području duhovne/humanističke literature i djelatnosti, točnije predloženo je proširenje pojma i na druge kategorije stvaratelja, *homines literati* (filozofi, glazbenici, dramski i likovni umjetnici, ilustratori, sociolozi, teolozi, filmski djelatnici i sl.), kako je predlagao W. Dilthey krajem 19. st., uz okupljanje književnih ostavština u velikim arhivima književnosti, ustrojenima poput državnih arhiva, a odvojeno od knjižnica.¹⁴⁶ I u Hrvatskoj su se predlagali „literarni arhivi“ u knjižnicama kao mjestima čuvanja cjelokupnih osobnih fondova književnika, dok bi državni arhivi čuvali osobne fondove političara i drugih javnih djelatnika.¹⁴⁷ Arhivistička struka za sam legat, tj. ostavštine znamenitih osoba (ne samo književnika), upotrebljava pojam osobni arhivski fond, koji se definira kao „arhivsko gradivo od trajnoga značenja za kulturu i civilizaciju, povijest ili bilo koju drugu znanost nastala djelovanjem jedne osobe“.¹⁴⁸ Iako se, također, i za njegovo imenovanje upotrebljavalo do danas više pojmova, kao što su, privatna zbirka, osobna zbirka, osobni/privatni spisi, ostavština, rukopisna ostavština, privatni arhiv, ostavština, osobni arhiv i drugo. Iz svega je vidljiva težnja da se naglasi privatno podrijetlo gradiva, kao i kod legata, privatnih zbirki koje završavaju u knjižnicama. Spomen-muzeji ili spomen-sobe predstavljaju širi baštinski kontekst u kojemu je neki književnik djelovao (kuća u kojoj je rođen, živio, djelovao) te sadržavaju najrazličitije muzejske „predmete“ (slike, radni stol, knjižnicu, cijele rukopise ili samo neke njegove dijelove i sl.). Time se oživljava život i djelo književnika i posreduje u obrazovnome i doživljajnome pristupu književniku i njegovu djelu.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Usp. Kolanović, Josip. Nav.dj., str. 12, 23-24.

¹⁴⁷ Detaljnije o prijedorima u Hrvatskoj, Slovenskoj i Europskoj literaturi kome bi pripadalo „prvenstvo“ skupljanja ostavština književnika, umjetnika i glazbenika, te o arhivističkom pogledu književnih arhiva u okrilju knjižnica vidjeti u Lučić, Melina. Osobni arhivski fondovi: arhivistički pogled na prikupljanje, obradbu i interpretaciju rukopisnih ostavština i baštinskim institucijama. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2014., str. 66-67.

¹⁴⁸ Lučić, Melina. Osobni arhivski fondovi : arhivistički pogled na prikupljanje, obradbu i interpretaciju rukopisnih ostavština i baštinskim institucijama. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2014. Str. 9.

¹⁴⁹ Usp. Kolanović, Josip. Nav.dj., str. 15.

Jednom riječju, pregledom knjižničarske, arhivističke i muzeološke terminologije, različito imenovane, sve su to privatne zbirke i knjižnice, ostavštine koje završavaju u baštinskim ustanovama i na usluzi javnome dobru.

Nadalje, potrebno je semantički razgraničiti značenje riječi legat u baštinskome kontekstu od pravnih temelja.

Definirajući legat (lat. *legatus*) s pravnoga gledišta, on je u nasljednome pravu „pojedino točno određeno pravo, odnosno stvar ili druga imovinska korist koja se oporukom ostavlja nekoj osobi“, a njime se označuje i „odredba u oporuci kojom se nekoj osobi ostavlja na teret nasljednika određena stvar ili druga imovinska korist“¹⁵⁰, tj. „odredba kojom oporučitelj ostavlja nekoj osobi, na teret svoga nasljednika, određenu stvar ili pravo iz ostavštine.“¹⁵¹ Legat je „zapis, ostavština ili oporučni nalog nasljedniku da nekoj osobi isplati stanovitu svotu novaca ili da joj preda određeni dio imetka,“ a legatar „onaj kome je zapisom ostavljen u nasljedstvo samo neki određeni predmet (a ne cijela ostavština ili njezin dio).“¹⁵²

Razmatrajući nadalje pojam legat s pravnoga gledišta, razvidno je da on može biti i ostavina novca ili druge imovine koja se oporukom ostavlja određenoj osobi ili ustanovi na čuvanje ili uporabu. Uspostavlja se ugovornim odnosom između legatara i primatelja, pri čemu se može koristiti oporuka kao dokument za zasnivanje ugovora. Ipak, pod legatom se najčešće podrazumijeva darovanje povijesno-umjetničkih predmeta odgovarajućoj ustanovi u kulturi.¹⁵³ U Zakonu o nasljeđivanju (NN 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15)¹⁵⁴ pojam legat se u čl. 45. spominje u značenju zapisa. U hrvatskome nasljednome pravu legat je isključivo vezan uz oporučno nasljeđivanje. Nasljeđivanje može biti: bezoporučno i oporučno nasljeđivanje, nužno

¹⁵⁰ Legat. // Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2017. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=35849> (2019-02-10)

¹⁵¹ Anić, Vladimir... <et al.> Hrvatski enciklopedijski rječnik. Zagreb: Novi Liber, 2003. Str. 664.

¹⁵² Klaić, Bratoljub. Rječnik stranih riječi: tuđice i posuđenice. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 2002. Str. 793

¹⁵³ Usp. Avramović, Zoran. Legati u kulturi Beograda: stanje, problemi i moguća rešenja. // Kultura 93/94 (1994), str. 214. URL: zaprokul.org.rs/pretraga/93_14.pdf (2019-02-10)

¹⁵⁴ Zakon o nasljeđivanju (NN 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15). URL: <https://www.zakon.hr/z/87/Zakon-o-naslje%C4%91ivanju> (2019-02-10)

nasljedno pravo, legat i fideikomis¹⁵⁵. Legat je, tako, besplatna namjena imovinske koristi na teret nasljedstva odredbom posljednje volje. Promatrajući legat kroz povijest, prema starijem rimskom pravu, legat je bio u određenome svečanome obliku u oporuci, kao nalog oporučnom nasljedniku, naloženi zapis. U carsko se doba razvio u neformalni oblik zapisa, koji se mogao sastaviti bez oporuke, dok je u šerijatskome pravu bio određen oporukom. U Tripartitnome pravu zapisi su se mogli osnivati oporukom te kodiciplom (izjavom posljednje volje, manje svečanom nego oporuka).¹⁵⁶

Legat shvaćen kao novac ili imovina darovana drugome putem oporuke, ako je zavješten od predaka ili kao naslijeđe iz prošlosti, u tome je slučaju sinonim za baštinu.¹⁵⁷ Ponekad se pod pojmom privatna knjižnica objašnjava legat, ali ga se izrijeком tako ne definira. Sam je izraz privatna knjižnica nespretan, jer ne ističe važnost i sveobuhvatnost pojma. To su knjižnice u vlasništvu privatnih individualaca, koji, u skladu sa svojim interesom, često imaju mogućnost skupljanja svih knjiga određene tematike, što je, pak, nemoguće za jednu instituciju. Njihove knjižnice tako na neki način predstavljaju bibliografsko znanje o nekoj temi, osobito ako kasnije knjižnica bude dostupna javnosti, s obzirom na to da sakupljači privatnih knjižnica često ostavljaju svoje zbirke javnim institucijama ili za osnivanje knjižnica.¹⁵⁸

Osim definiranja legata s baštinskoga i pravnoga gledišta, pojam legat u sintagmi *legacy collection* javlja se u engleskome jeziku u dva nova značenja: jedan u digitalnome (ostavština informacija pohranjenih na ranijim generacijama računala, AV medija, printanih, prepisanih i rukopisnih dokumenata preseljenih na modernu tehnologiju), a drugi u bibliografskome značenju (za opis bibliografskih zbirki, tiskane starije knjige, ali dvojni pogled na legat kao

¹⁵⁵ Fideikomis u rimskom nasljednom pravu je neformalna molba kojom se ostavitelj obraćao nasljedniku da na teret ostavine, a u korist neke treće osobe, izvrši određenu činidbu. Usp. Fideikomis. // mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2018. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19456> (2019-02-10)

¹⁵⁶ Usp. Beuc, Ivan. Povijest država i prava na području SFRJ. Zagreb: Narodne novine: Pravni fakultet, 1989. Str. 326-327.

¹⁵⁷ Usp. Legacy. // The American heritage dictionary of the English language. Boston: Houghton Mifflin Harcourt 2019. URL: <https://ahdictionary.com/word/search.html?q=legacy> (2019-02-10); Legacy // Encyclopaedia Britannica. 2019. URL: <https://www.britannica.com/> <https://www.britannica.com/search?query=legacy> (2019-02-10)

¹⁵⁸ Usp. Private libraries. // Encyclopaedia Britannica. 2019. URL: <https://www.britannica.com/topic/library/Public-libraries#ref320713> (2019-02-10)

zbirku koja se prikuplja u akademskim knjižnicama).¹⁵⁹ Upotrebljava se i sintagma *legacy print collections* u digitalnome značenju, kao dugoročna zaštita tiskanih izdanja.¹⁶⁰ Navedeni se pojmovi ne bilježe u kontekstu legata u ranije navedenim značenjima ostavštine i darova.

Različita terminologija imenovanja ostavština u baštinskim ustanovama, pa tako i u knjižnicama, rezultat je različitih tradicija razvoja ustanova koje ih posjeduju, ali istovremeno i različitoga pristupa ostavštini, bilo kao materijalnome dobru, izvoru istraživanja ili kulturnoj baštini. Definicija pojma ovisi o instituciji u kojoj će se ostavština naći i u kojoj će se mjeri slijediti pravni ili povijesni temelji legata. Iako, polako se razvija zajednički pristup ostavštinama u baštinskim ustanovama, uviđaju se zajednički problemi s kojima se institucije susreću i traže se zajednička rješenja. Međusoban utjecaj jednih na druge ogleda se u gubljenju strogih podjela na arhivsku/muzejsku/knjižničnu građu te im je zajedničko da građa nastala djelovanjem neke osobe ima status zasebne cjeline. Interdisciplinarni pristup terminologiji dao bi pregled problematike i bio bi jedno od mogućih rješenja. Na tragu su zajedničkih traženja rješenja pristupu baštini i različiti skupovi na inozemnoj i hrvatskoj sceni, na kojima baštinski stručnjaci i istraživači izmjenjuju iskustva, kao i časopisi u kojima se objavljuju radovi s interdisciplinarnim pristupom baštini, s posebnim naglaskom na ostavštine.¹⁶¹

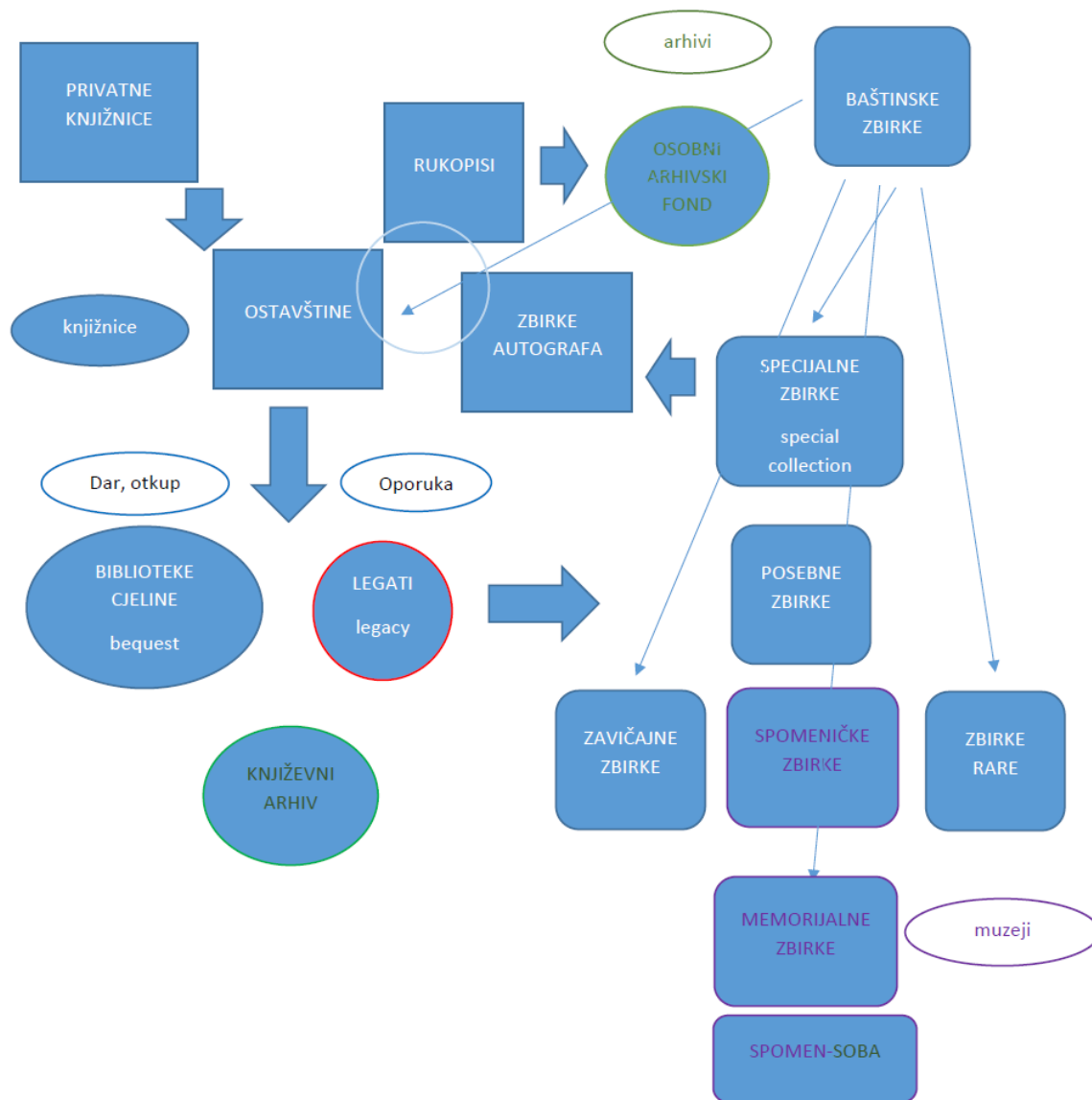
Kako bi se sagledala sva širina legata u knjižnicama i njihova problematika, u ovome se radu pojmom legat obuhvaćaju sve ostavštine, bez obzira na način dolaska u knjižnicu i bez obzira na vrstu građe sadržanu u ostavštini. To su otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke u knjižnicama, privatne knjižnice znamenitih ljudi, koje predstavljaju javno dobro.

¹⁵⁹ Usp. McCarthy, J. P. Some thoughts on legacy collections. // *Library Management* 28, 6/7(2007), str. 347.

¹⁶⁰ Usp. Genoni, Paul. Storage of Legacy Print Collections: The Views of Australasian University Librarians. // *Collection Management* 37, 1(2012), str. 23-46.

¹⁶¹ U Hrvatskoj su to seminar Arhivi, knjižnice, muzeji, koji se kontinuirano održavaju od 1997., zatim Međunarodni stručni skup Muzej(i) i književnost(i) (održan 2006.), Znanstveno-stručni skup Rukopisne ostavštine kao dio hrvatske baštine (održan 2014.), kao i skupovi baštinske tematike koji se održavaju u Zadru, Osijeku, Zagrebu.

Slika 1. Terminološko određenje pojmova koji se odnose na ostavštine u baštinskim ustanovama

2.4. Različite vrste darova i ostavština

Raznovrsnost terminoloških okvira i složenost dosadašnje problematike ogleda se i u promatranju legata prema modalitetima nabave te prema izgradnji i oblikovanju knjižničnoga fonda. Od definicija koje pokušavaju objediniti pojam legata i definirati ga prema oblikovanju knjižničnoga fonda, izdvaja se definicija prema kojoj je legat „posebna vrsta dara, oporučno

ostavljena vlastita knjižnica koju pojedinac zavješćuje određenoj knjižničnoj ustanovi.“¹⁶² Radi boljega razumijevanja legata kao posebne vrste dara, potrebno je, najprije, sagledati kontekst darova, donacija i ostavština.

U Preporukama za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu, dar se navodi kao oblik popunjavanja zavičajnoga fonda te se navode vrijedni darovi pojedinaca, ustanova, udruga i organizacija, dok se donacije i ostavštine čuvaju kao cjelina, bez obzira na vrstu građe.¹⁶³ Postoji više vrsta darova, ovisno o tome što se dariva. Donatori mogu darovati novac, vlasništvo, materijalnu osobnu imovinu i zbirke knjiga. Donacije i darove moguće je klasificirati na više načina: godišnje darove (odgovor na godišnji program darovanja), velike darove (*major*) (veća financijska obveza, obično ograničena na posebnu svrhu, ujedno i planirani dar, ili „*stop-and-think gift*“) i planirane darove (nabavljaju se kroz dogovor o razmjeni i primanju dara, metoda za postizanje velikih darova, a mogu biti izravni novac ili imovinski, u obliku zaklade ili ostavštine).¹⁶⁴ Sredstva koja knjižnice mogu prikupljati mogu biti: darovi u naravi, novčani darovi i darovi u osobnome radu (volontiranje). Darovi u naravi tradicionalno se odnose na povećanje fonda knjižnice (knjige, časopisi, nosači zvuka, umjetničke slike, fotografije) te ostali darovi (zemljišta, zgrade, oprema, vozila, inventar, prava i slično).¹⁶⁵

Donacije se mogu podijeliti na: jednostavni dar od ruke do ruke (uvjetna i bezuvjetna donacija), dar privatnim ugovorom, donacije preko djela posrednika, ostavštine (koje slijede nakon smrti pojedinca) i zajedničke ostavštine te posudbe.¹⁶⁶

¹⁶² Tadić, Katica. Rad u knjižnici: priručnik za knjižničare. Opatija: Naklada Benja, 1994. URL:

<http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/katm.htm> (2019-02-10)

¹⁶³ Usp. Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu. // Komisija za zavičajne zbirke Hrvatskoga knjižničarskog društva, 2009. URL: <http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/Preporuke.pdf> (2019-02-10)

¹⁶⁴ Usp. Sherman Smith, Amy; Lehrer, Matthew D. Legacies for libraries: a practical guide to planned giving. Chicago, London: American Library Association, 2000. Str. 4-5.

¹⁶⁵ Usp. Balog, Antal. Poslovanje knjižnica u zadaći prikupljanja sredstava. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 53, 3/4(2010), str. 48.

¹⁶⁶ Usp. Lietaer, Mieke. Please give generously! Handling donations to libraries. // Art Libraries Journal 33, 4(2008), str. 37.

Podjela je darova često povezana i s poreznom politikom koja ih slijedi. Ona može na njih pozitivno ili negativno utjecati te razvijati i poticati pojedine vrste darova. Sljedeća je podjela povezana s poreznom politikom, o čemu će u idućem poglavlju biti više riječi. Prema kriterijima u smislu načina pristizanja u knjižnice, darovi se mogu podijeliti na: spomen-darove (*memorial gifts*), oporuke (*wills*), rente (*annuities*), osiguranja (*insurances*), poticaje, darove u novcu (*endowments*), zaklade (*trust funds*), oporuke, ostavštine, legate (*bequest*) i darove s odgodom (*deferred gifts*).¹⁶⁷

Slične se mogućnosti javljaju ako se dar promatra kao izvor vanjskoga financiranja institucije te ih tako dijelimo na: projekte javnoga financiranja, karitativne fondove, individualne darove (gdje je jedna od vrsta darova i legat) ili darove tvrtki. Neki su im od ciljeva poticati donatore na ostavštine i upoznati knjižnice s budućom ostavštinom. Knjižnice na taj način profitiraju jer darovi pristižu na organizirani način i unaprijed je poznati korisnik, tj. knjižnica koja prihvaća ostavštinu.¹⁶⁸ Navedene podjele jasnije ističu pravnu osnovu kod ostavština.

Različite podjele darova moguće su i ako se legat promatra antropološki, gdje se u tipologiji legata izdvajaju biološki (genetski, zdravstveno, tjelesno), materijalni (nasljeđe, imovina, simboli) i legati vrijednosti (osobno, socijalno, kulturno), a svi su definirani kao višeznačan i kompleksan fenomen.¹⁶⁹ Različita su empirijska istraživanja fenomena legata. Mogućnost ostavljanja nečega narednim generacijama, želja za trajnim dojmom kao prirodni poriv, napuštanje nečega, nešto što se događa izvan kontrole, kako stvoriti i prenijeti naslijeđe, kako osobno sudjelovati u budućnosti, sve to bivaju predmeti različitih istraživanja, u čijim se kontekstima javlja legat. Legat sa svojim ostankom u javnoj instituciji nudi potencijal za visoko osobno sudjelovanje u budućnosti. To je mehanizam kojim osoba trajno prenosi sliku sebe, svoga života i djelovanja, gdje se pojedinačno prenosi u kolektivno, u institucionalni oblik čuvanja njihovih uspomena i vrijednosti, koje potom bivaju prepoznate na široj razini, lokalnoj, nacionalnoj itd.

¹⁶⁷ Usp. Bakare, D. Acquisitions and processing of library materials – national library, a case in point. // *Nigerbiblios* 9, 3(1984), str. 85-88. Citirano prema: Edem, M. B. Gifts in university library resource development in the information age. // *Collection Building* 29, 2 (2010), str. 71.

¹⁶⁸ Usp. Cullingford, Alison. *The special collections: handbook*. London: Facet publishing, 2011. Str. 167-174.

¹⁶⁹ Usp. Hunter, Elizabeth G.; Rowles, Graham D. Leaving a legacy: toward a typology. // *Journal of aging studies* 19 (2005), str. 327-347.

2.5. Fenomen darovanja

Širina literature o darovima i legatima opsežna je i zbog različitih pristupa fenomenu darovanja, tj. ostavljanja legata. Kako je već ranije spomenuto, fenomen dara može se promatrati na mnoštvo načina: antropološki, filantropski, psihološki, pravno, kulturološki, povijesno, društveno i na druge načine.

Dar je nešto pažljivo skupljano. On je privatna knjižnica koja je odraz osobe sakupljača, čitača, darovatelja. Promatrajući ga kao takvoga, već je u tome moguće iščitati više aspekata, od antropoloških, psiholoških do kulturoloških i društvenih.

Svaka je privatna zbirka odraz preferencija i ukusa, obrazovanja i kulturne osviještenosti, truda i entuzijazma sakupljača i vlasnika, ali je uvelike i odraz društva kojemu on pripada. Zbirke daruju većinom osobe koje su ih stvarale s entuzijazmom, odricanjem i ljubavlju, umjetničkim radom ili dugogodišnjim skupljanjem i čuvanjem.¹⁷⁰ Darovatelji¹⁷¹ su i članovi obitelji, odnosno njihovi zakonski nasljednici. Iako to mogu biti i prijatelji, poznanici ili svi koji su na neki način došli u posjed ostavštine.

Odgovarajući na pitanje zašto nešto skupljamo, skupljanje se može definirati kao odabiranje, okupljanje i zadržavanje nečega materijalnoga sa subjektivnom vrijednošću. Izbor i ukus skupljenih artikala često odražava kulturnu klimu društva. Zamijećen je pojačan interes za baštinu tijekom 1970-ih i 1980-ih godina, kao pokušaj razvijanja osjećaja ukorijenjenosti, približavanja povijesnim korijenima. Darovatelj želi pripadati dijelu povijesti, društva i baštine.¹⁷²

Darovana zbirka postaje vrijedan dar pojedinca društvu i ukupnoj kulturnoj javnosti. Ona je i doprinos očuvanju dijelova kulturne baštine jednoga naroda, grada, lokalnoga kraja te proučavanju povijesti njihove kulture. Darovatelji su najčešće ljubitelji i čuvari predmeta

¹⁷⁰ Usp. Mihalić, Veljko. Privatne zbirke darovane gradu Zagrebu i njihova uloga u kulturnom razvoju grada. // Muzeologija 45 (2008), str. 9. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/113612> (2019-02-10)

¹⁷¹ Hrvatski jezični portal prednost daje obliku darivalac, ali i darodavac, darovatelj. U knjižničarskoj literaturi bilježe se različiti prijevodi za izraz onoga koji daruje, donatora - darodavac (Darovi za zbirke), darodavac, donator, darivatelj (Izbor englesko-hrvatskih stručnih naziva: knjižničarstvo i srodna područja). U radu se koristi izraz darovatelj, usklađeno s pravnom terminologijom.

¹⁷² Usp. Griffin, Kevin A.; Raj, Razaq; Morpeth, Nigel D. Introduction to cultural tourism philosophy and management. // Cultural tourism / edited by Razaq Raj, Kevin Griffin, Nigel Morpeth. Oxfordshire; Boston: CABI, 2013. Str. 5.

materijalne kulture koji su na poseban način svjesni vrijednosti povijesnih, kulturnih i umjetničkih predmeta i značenja očuvanja kulturne baštine. Svoje su zbirke sakupljali prema kriterijima vlastitog interesa, te moguće tako postali vrsni stručnjaci i specijalisti za određenu građu i sadržaje, ili su uz svoje zbirke odrastali, nasljeđujući ih unutar obitelji.

Privatne zbirke zadržavaju vezu sa životom i živim ljudima, atmosferom svog ambijenta, prisnošću svojih predmeta, njihovim značenjem i prijašnjim sudjelovanjem u svakodnevnim aktivnostima. One sadržajno svjedoče o svakodnevicu, o promjenama raspoloženja, životnim težnjama. Privatne zbirke „čuvaju predmete još „tople“ od dodira ljudske ruke. Ti su predmeti (bili) sastavni dijelovi života.“¹⁷³ Ostavljeni u naslijeđe knjižnici, očuvani u cjelini, predmeti ostaju „živi“, posebice ako se čuvaju u spomen-sobama i rekonstruiranim privatnim knjižnicama.

Razlozi darovanja mogu biti različiti. Donatori svoje darove, novac i darove u naturi daruju knjižnici i tako ih pretvaraju u javno dobro dostupno svima. Najčešće su donatori knjižnica pojedinačni, individualni darovatelji vlastitih knjiga ili obiteljskih knjižnih zbirki, koji bi, u pravilu, trebali težiti anonimnosti ili barem samozatajnosti.¹⁷⁴ Većinom su zadovoljni već i samom činjenicom da će se njihove knjige naći na policama, u čitaonicama ili spremištima, gdje će ih organizirati i čuvati stručno osoblje i gdje će biti dostupne korisnicima. Iako rjeđe, ima i darovatelja koji postavljaju razne uvjete, od osnivanja knjižnica, do obrade, pohrane, uporabe i prezentacije njihovih legata u knjižnici. Veliki donatori teže da svojim darom poboljšaju dio vlastitog imidža u javnosti.

Promatrajući psihologiju čina darovanja, obično je glavna iskrenost. Darovatelj želi darovati nešto vrijedno, želi osjećati da su darovi korisni i poštovani. Postoji više razloga iz kojih ljudi daruju knjižnice. Stariji, sve više svjesni svoje smrtnosti, s ponosom i zadovoljstvom promatraju svoj status i rad iz sebe. Cilj darovanja može biti u činjenici da tako njihov život neće umrijeti s njima, nego će životne strasti, imetak i kreacije koje predstavljaju njihov život i rad živjeti u vječnosti.¹⁷⁵ Ako je motiv legata u želji za osobnim sudjelovanjem darovatelja u

¹⁷³ Mihalić, Veljko. Nav.dj., str. 204.

¹⁷⁴ Usp. Balog, Antal. Nav.dj., str. 60.

¹⁷⁵ Usp. Cox, Steven. Libraries and Donors: Maintaining the Status. // The Southeastern Librarian 52, 3(2004), str. 37.

budućnosti, kako bi stvorio i prenio trajno nasljeđe narednim generacijama, ona često utječe na etičko ponašanje pri donošenju odluka kod pojedinaca i u poslu.¹⁷⁶

Studije pokazuju da ljudi ostavljaju dobrotvorne darove jer vjeruju u rad institucije i žele poticati njezin daljnji razvoj.¹⁷⁷ Iako pravna i porezna politika može biti jako važna, darovatelj bi trebao uvijek i najprije vjerovati u misiju knjižnice ili institucije kojoj ostavlja dar. Nacionalni odbor za planirane darove (2001.) navodi podatke da 79 % donatora legata imaju neke povezanosti ili prošlost s institucijom koju daruju, a 43 % legata daruju ljudi mlađi od 55 godina.¹⁷⁸

Jedan od razloga darovanja legata može biti i teška bolest ili smrt drage osobe. Također, ako sami darovatelji prelaze u skrbništvo drugoj osobi, mogu biti prisiljeni na darovanje svojih stvari i imetka. Oni su „uložili vrijeme, novaca i intelektualni napor u njihovo prikupljanje i stoga osjećaju da je to vrijedan simbol njihova postignuća, iako pri darovanju također mogu osjećati i tugu.“¹⁷⁹

Dar se može promatrati kroz filantropiju, kao dobrovoljni individualni čin ili grupno davanje, s ciljem ulaganja u opće dobro, zbog postignuća viših ciljeva. Razlozi su donatora uglavnom u skladu s društvenim, simboličnim i sličnim neekonomskim vrijednostima, odnosno donacije su najviše usmjerene na ostvarenje kulturnih vrijednosti, u svim njihovim oblicima.

Filantropska namjera u podupiranju misije institucije posebice je prisutna u anglosaksonskome društvu. Altruistički gledano, darovi se po prirodi uklapaju u okruženje sveučilišta, gdje je

¹⁷⁶ Usp. Fox, Matthew; Plunkett Tost, Leigh; Wade-Benzoni, Kimberly A. The legacy motive: A catalyst for sustainable decision making in organizations. // *Business Ethics Quarterly* 20, 2(2010), str. 153-185. URL: <https://msbfile03.usc.edu/digitalmeasures/tost/intellcont/Fox%20Tost%20Wade-Benzoni%202010-1.pdf> (2019-02-10)

¹⁷⁷ Usp. Sherman Smith, Amy; Lehrer, Matthew D. *Legacies for libraries: a practical guide to planned giving*. Chicago, London : American Library Association, 2000. ; Basbanes, Nicholas A. *Collectors and libraries: some studies in symbiosis. Rare books & manuscripts librarianship*. // *Rare books & manuscripts librarianship* 8, 1(1993), str. 37-48.

¹⁷⁸ Usp. Johnson, Kevin. *The Power of Legacy and Planned Gifts: How Nonprofits and Donors Work together to change the World*. San Francisco : Jossey-Bass, 2010. Str. 24.

¹⁷⁹ Caswell, Lucy Shelton. Grief and collection development. // *Library acquisitions* 11, 3(1987), str. 195-199. Citirano prema: Cox, Steven. *Libraries and Donors: Maintaining the Status*. // *The Southeastern Librarian* 52, 3(2004), str. 36.

snažno prisutan altruistični duh poučavanja, učenja i istraživanja.¹⁸⁰ Možda u tome treba tražiti razloge velikoga broja legata u sveučilišnim knjižnicama, što su i bili temelji za osnivanje i daljnji razvoj brojnih sveučilišta. Filantropija podržava, proširuje i ojačava američko visoko obrazovanje od svoga osnutka već više od 235 godina, ali akademska je zajednica tek na početku uvjeravanja za dobrotvorne potpore među privatnim donatorima. Kampanja “*Leave a legacy*“¹⁸¹ promiče darovanje i potiče ljude svih profila na ostavljanje legata neprofitnim organizacijama, posebice kroz programe planiranih darova. Program je osnovalo Centralno vijeće za planirane darove u Ohiju (*Central Ohio Planned Giving Council*), a pod sponzorstvom Nacionalnog odbora za planirane darove (*National Committee on Planned Giving*). Darovanje SAD-u, *Giving USA (A public service initiative of the Giving Institute)* u godišnjem mjeranju privatnih donacija za 2013. bilježi podatak da iz godine u godinu, više od 80 % doprinosa dolazi od pojedinca kroz izravne ili planirane darove, dok tvrtke i zaklade osiguravaju ravnotežu. Sveučilišta su odavno shvatila važnost prihvaćanja velikih darova, već kod prvoga nacionalnoga privatnoga sveučilišta, Harvarda, kojemu je temelj ostavština Johna Harvarda. Navedeno područje darova u akademskoj zajednici i na sveučilištima u Sjedinjenim Američkim Državama detaljno je istraženo.¹⁸² Zašto donatori ostavljaju darove knjižnicama, kako to čine, koji unutarnji i vanjski faktori utječu na dar, točnije legat, koji su najvažniji faktori koje bi rukovoditelji institucija trebali uzeti u obzir kod zbrinjavanja darova trenutnih i potencijalnih dobročinitelja te iz kojih razloga darovatelji odabiru određene institucije, to su sve pitanja na koja će se, između ostaloga, nastojati dati odgovore u ovome radu.

Mnoštvo je primjera dobre prakse u planiranome darovanju, poput darovanja obrazovnih institucija, zdravstvenih, umjetničkih i kulturnih organizacija. Primjeri iznose smjernice za cjelokupni proces planiranoga darovanja, od podjela odgovornosti, upravljanje darovima, politike prihvaćanja darova, organizacijskih i upravljačkih pitanja s obzirom na pojedine vrste darova, razrade planiranoga darovanja (profil darovatelja, motivacija, strategije posredovanja

¹⁸⁰ Usp. Korolev, Svetlana. *Gifts to a science academic librarian. // Out-of-print and special collection materials: acquisition and purchasing options / editor Judith Overmier. New York, London, Oxford: The Haworth Information Press, 2002. Str. 88.*

¹⁸¹ National Association of Charitable Gift Planners. *Leave a legacy.* URL: <https://charitablegiftplanners.org/about> (2019-02-10)

¹⁸² Usp. Gallagher, Geraldine. *The alchemy of college philanthropy: what dynamics inspire the transformational gift?* (dok.dis., Capella University, 2014.), 2. URL: <https://search.proquest.com/docview/1526011214> (2019-02-10)

kod darova), etičkih pitanja s kojima se susreće kod svih vrsta darova, vrste marketinga i porezne politike za darove. Za donatore, planirano darovanje predstavlja atraktivnu, inovativnu i kreativnu vrstu dara, dok za dobrotvore nudi put do dodatnih donacija i povećanih prihoda kroz darove.¹⁸³

Većina planiranih darova dolazi putem ostavština. Marketinške aktivnosti koje promiču ostavštine i potiču na njihovo ostavljanje dobar su početak za veće planiranje programa darovanja, jednostavne su i nisu preskupe. Najjednostavniji je marketinški alat poticanje ostavština u svakoj publikaciji, isticanje dobrobiti legata, napomena da knjižnica aktivno prihvaća legate, primjerice *newsletter* članci ili kratki osvrti u različitim publikacijama, uključivanje informacija o legatima u godišnjim materijalima o darovima, uključivanje informacija na letcima ili u novinama, osnivanje ili djelovanje unutar društava legatarata, gdje će njihova donacija biti prepoznata, tj. identificirana s osobom i institucijom kojoj je dar ostavljen.¹⁸⁴ Potrebno je educirati upravu i javnost putem učinkovitoga davanja informacija te isticanja da knjižnica teži za dugoročnom podrškom kroz planirane darove, uključujući ostavštine. U narednim će poglavljima biti više riječi o načinima i vrstama popularizacije legata, kao postojeće zbirke u knjižnici, ali i o popularizaciji ostavljanja legata knjižnicama i javnim institucijama.

U pojedinoj literaturi pronalazi se i mnoštvo izvora o planiranim darovima (82 izvora po područjima) s kontaktima,¹⁸⁵ kao i bibliografija primjera dobre prakse u postupcima s ostavljanjem legata, pregled literature izdane u vremenu od 1995. do 2004., dok su knjige o filantropiji fokusirane na vrijednosti iz vremena od 1994. do 1997.¹⁸⁶ Razvijena i poticajna filantropija u inozemstvu utječe i na istraživanja i radove o planiranim darovima. Svako istraživanje i populariziranje darova i legata može biti poticaj onima koji mogu donirati da doista doniraju, kao i onima koji upravljaju tim sadržajima da, slijedeći preporuke, donirane vrijednosti učine pristupačnijima.

¹⁸³ Usp. Jordan, Ronald R.; Quynn, Katelyn L. *Planned Giving for Small Nonprofits*. New York : Wiley, 2002.; Jordan, Ronald R.; Quynn, Katelyn L. *Planned Giving: A Guide to Fundraising and Philanthropy*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, 2009.

¹⁸⁴ Usp. Jordan, Ronald R.; Quynn, Katelyn L. *Planned Giving: A Guide to Fundraising and Philanthropy*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, 2009. Str. 552.

¹⁸⁵ Usp. Sherman Smith, Amy; Lehrer, Matthew D. *Nav.dj.*, str. 91-92, 103-109.

¹⁸⁶ Usp. Johnson, K. *The Power of Legacy and Planned Gifts: How Nonprofits and Donors Work together to change the World*. San Francisco: Jossey-Bass, 2010.

2.5.1. Zakonski okviri poticanja darova

Porezna politika uvelike utječe na politiku darovanja i prihvaćanja darova, kako općenito, tako i u kulturi i knjižnicama. Porezna je politika usko povezana s kulturnom politikom, s obzirom na to da porezni propisi mogu imati izrazito pozitivne ili negativne posljedice na kulturu.

Poticanje filantropije kroz poreznu politiku detaljno je razrađeno u anglosaksonskoj literaturi. Usustavljen je model po vrstama darovanja, nastalih na temelju poreznih propisa, koji reguliraju dobrotvorne darove i porezne olakšice dostupne darovateljima.¹⁸⁷ Neke su od mnoštva prednosti darovanja i ostavština, a društveno i zakonski uvjetovano, to da dar može biti kao individualni ili kolektivni izraz štednje, sredstvo ublažavanja posljedica obvezujućih kreditnih ograničenja pojedinaca i potvrda anuiteta za mirovinsku štednju.¹⁸⁸

Iz usporednoga pregleda poticaja za privatna ulaganja u kulturi EU-a i SAD-a zaključuje se da se većina razlika očituje u odredbama fiskalne politike, pri čemu SAD koristi više poreznih mjera, čiji je cilj poticanje privatnih davanja u kulturi. Mjere obuhvaćaju različite oblike donacija pojedinaca, veći udio donacija pojedinaca u ukupnom iznosu privatnoga financiranja kulture, mehanizme dobrotvornih donacija koji proizlaze iz poreznog okvira, veći iznos gornje granice za porezne olakšice kod donacija pojedinaca i kriterije za ostvarivanje prava na porezne olakšice. Razlike su, uglavnom, povezane s federalnim porezom na dohodak, porezom na nasljedstvo, porezom na kapitalne dobitke i porezom na darove. Instrumenti koji se koriste u sustavu SAD-a, a rjeđe se primjenjuju u Europi, uključuju poduzetničku filantropiju u planirano doniranje.¹⁸⁹ Donacije pojedinaca jedan su od mehanizama i mjera za poticanje privatnih ulaganja u kulturi u zemljama članicama EU-a. Donacije mogu biti u novcu ili u naravi te su obično namijenjene višim kulturnim vrijednostima pa dobit nije glavna motivacija. Međutim, u situacijama kada donator dobiva neku vrstu poticaja da bi donirao u kulturu, obično se ostvaruju bolji rezultati za kulturne ustanove. Brojne države članice EU-a uvele su mjere za poticanje donacija pojedinaca u kulturnoj politici, slijedeći primjere SAD-a i zemalja

¹⁸⁷ Usp. Sherman Smith, Amy; Lehrer, Matthew D. Nav.dj., str. 64-66.

¹⁸⁸ Usp. Jousten, Alain. When to Give? A Note on the Timing of Gifts and Bequests. // National Institute Economic Review 198, 1(2006), str. 112.

¹⁸⁹ Usp. Čopić, Vesna...<et al.>. Poticanje privatnih ulaganja u kulturnom sektoru: sažetak. Europski parlament, 2011., str. 13-14. URL: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2011/460057/IPOL-CULT_ET%282011%29460057%28SUM01%29_HR.pdf (2019-02-10)

anglosaksonske tradicije. Neke od tih zemalja (poput Njemačke, Italije i Grčke) imaju posebne poticaje kod oporezivanja nasljedstva te ono može biti smanjeno i do 60 % (Njemačka).¹⁹⁰

U Hrvatskoj su pravnoj terminologiji darovanje i donacije sinonimi, dok se sponzorstvo u poreznome smislu razlikuje. Hrvatska porezna politika nije toliko poticajna za darovanje i ostavljanje legata javnim institucijama. Razlozi tomu su odsutnost općenite društvene kulture filantropije i donatorstva, kao i otežavajuća okolnost da hrvatsko zakonodavstvo dugo nije poticalo davanje donacija, nego ga je oporezivalo.¹⁹¹ Porezno se priznaju darovanja učinjena u tuzemstvu za kulturne, znanstvene, odgojno-obrazovne i druge općekorisne svrhe udrugama, koje navedene djelatnosti obavljaju u skladu s posebnim propisima, do 2 % prihoda ostvarenog u prethodnoj godini. Također, javne ustanove ne plaćaju porez na darove.¹⁹² Porez na nasljedstva i darove plaća se po stopi od 4 %. Porez na nasljedstva i darove reguliran je Zakonom o financiranju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave (NN 127/17), Zakonom o nasljeđivanju (NN 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15) i Zakonom o lokalnom porezu (NN 115/16, 101/17).

Darovi knjižnicama i legati u poreznoj se politici i pravnoj literaturi nigdje posebno ne izdvajaju.

2.5.2. Ostavštine u digitalnom okruženju

U suvremenome informacijskome društvu, postavlja se pitanje što se događa s darovima, nasljeđem i ostavštinom u digitalnom okruženju, od elektroničkih knjiga, neobjavljenih elektroničkih zapisa i dokumenata na osobnim računalima, do objava na društvenim mrežama, blogovima, raznim portalima.

Elementi privatnoga života pohranjeni su u digitalnoj formi, bez da se postavlja pitanje što se događa s time poslije smrti. Jednostavan i jasan odgovor ne postoji. Mnoštvo je tehničkih i pravnih pitanja koja se tu mogu postaviti. Ako se digitalna ostavština ne ostavlja pristupačnom ljudima oko sebe, moguće je da će biti izgubljena zauvijek. I u ovim digitalnim slučajevima sadržaj zbirke odražava osobu, digitalni je sadržaj digitalna ostavština. U pravilu se događa situacija u kojoj društvo kreira i pohranjuje digitalne sadržaje bez mnogo razmišljanja o

¹⁹⁰ Isto, str. 10.

¹⁹¹ Usp. Balog, A. Nav.dj., str. 47.

¹⁹² Jančiev, Zoran; Supić, Josip. Hrvatski porezni sustav. Zagreb: Institut za javne financije, 2016. Str. 238.

dugoročnoj dostupnosti.¹⁹³ Svi digitalni identiteti i njihova okolina mogu ostati očuvani i nakon smrti autora, nakon što sam korisnik više nije dio toga digitalnoga svijeta.

UNESCO pod digitalnom baštinom obuhvaća „računalno temeljenu građu trajne vrijednosti koju treba sačuvati za buduće naraštaje, te zahtjeva aktivne pristupe očuvanju ako se želi održati njezin kontinuitet.“¹⁹⁴

Baštinske ustanove mogu s ostavštinom dobiti i takve informacije i dokumente koji pripadaju digitalnoj baštini. Pred tim se ustanovama nalaze pitanja jesu li takva djela i zapisi poseban dio fonda, trebaju li se i oni nasljeđivati te što se događa s autorskim pravima u slučaju njihove objave. To su najčešće zapisi svakodnevice ili nekakvi radni dokumenti, koji nisu nastali s namjerom javne objave, ti se zapisi nazivaju „nusproduktima života i rada neke osobe“¹⁹⁵ i na njih se primjenjuje autorskopravno zakonodavstvo. Stoga bi pri samome darovanju i ostavljanju legata ustanove trebale voditi računa najprije da ih i dobiju, ako takvi zapisi uopće postoje, a potom i da dobiju autorska prava na njih.

Ukoliko netko daruje ustanovi zbirku svojih neobjavljenih elektroničkih knjiga, potrebno je to pravno i zakonski regulirati, kako bi bilo osigurano neometano korištenje i očuvanje za buduće generacije. „Darovatelj ili prodavatelj osobne ostavštine trebao bi prenijeti svoje vlasništvo na ustanovu formalno sklopljenim ugovorom, a ako je nositelj autorskih prava, ustanova bi trebala tražiti da se u interesu korisnika i ta prava prenesu na nju. Pojednosti prijenosa i uvjeti korištenja uređuju se ugovorom između darovatelja i ustanove.“¹⁹⁶

Baštinske ustanove tek trebaju početi razmišljati o digitalnim osobnim spisima, posebno onima objavljenima na društvenim mrežama. „Nakon smrti autora ostaju ti spisi (dnevници, blogovi, bilješke, fotografije i rukopisi) pohranjeni na mreži i zaštićeni lozinkom u vlasništvu npr. Googlea, Yahooa i ostalih privatnih tvrtki, a kada postanu slobodni, mogu se objaviti. Ti su

¹⁹³ Usp. Carroll, Evan; Romano, John. *Your digital afterlife: when Facebook, Flickr and Twitter are your estate, what's your legacy?* Berkeley: New Riders, 2010. Str. 2.

¹⁹⁴ Guidelines for the preservation of digital heritage / prepared by the National library of Australia. 2003. Str. 28
URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000130071> (2019-02-10)

¹⁹⁵ Dryden, J. E. Is that copyright too strong?: copyright in archival material. // *Journal of Canadian studies* 40, 2(2006), str. 163-182. Citirano prema: Horvat, Aleksandra. O nekim autorskopравnim pitanjima važnim za baštinske ustanove i rukopisne ostavštine. // *Rukopisne ostavštine kao dio hrvatske baštine: zbornik radova: znanstveno-stručni skup, Zagreb, 9. listopada 2014. / uredile Melina Lučić, Marina Škalić. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2015. Str. 212.*

¹⁹⁶ Isto, str. 211.

spisi zasada izvan domašaja arhiva i knjižnica, iako bi te ustanove morale biti za njih zainteresirane, barem kada je riječ o javnosti poznatim ili zanimljivim osobama.“¹⁹⁷ „Blogovi, postovi, dijelovi tekstova koji su prethodili njegovu nastajanju, interakcija čitatelja i pisca, snimljen proces stvaranja umjetničkoga djela, recepcija publike - sve je to kontekst koji daje značenje.“¹⁹⁸ To je kontekst u kojemu podaci i dokumenti danas nastaju, prije i poslije objave nekoga djela, a taj je kontekst, također, dio baštine, digitalne baštine. Time legat, kao digitalna ostavština, može postati u potpunosti zaokružena cjelina o životu i djelu neke osobe.

Sve to pred baštinske ustanove stavlja izazove sažete u trima stavkama: „promjena perspektive gledanja na ono što baština danas jest (ne nužno način rada), zauzimanje aktivne uloge u prikupljanju i zaštiti konteksta u kojem baština nastaje te zamjena „osjećaja profesionalne nemoći“ pred količinom i problemima zaštite baštine „osjećaju kontrole i nadzora“, koji može izrasti temeljen na dugogodišnjim standardima struke.“¹⁹⁹

U digitalnome svijetu ostavština, mnoštvo je problema koja se otvaraju, od sudbina digitalnih osobnih ostavština, upravljanja digitalnim identitetom u kontekstu baštine, kao i pravnih aspekata te problematike. Pitanja su to od velike važnosti za bližu budućnost, koja zahtijevaju detaljniju analizu te nisu predmet ovoga rada.

2.6. Zaključno o različitim terminološkim i povijesnim postavkama legata

Ostavljanjem svoje privatne knjižnice javnoj ustanovi, vlasnik prenosi znanje u trajno nasljeđe narednim generacijama. Povijest privatnih knjižnica seže u antiku, razvijaju se u srednjem vijeku i renesansi, dok se u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda knjizi pridaje velika važnost i započinje osnivanje javnih knjižnica na temeljima građe iz legata.

Mnoštvo je pojmova koji se odnose na ostavštine te ih je potrebno terminološki odrediti što je moguće sa više stajališta. U radu su pod pojmom legat obuhvaćene sve ostavštine bez obzira na

¹⁹⁷ Horvat, Aleksandra. O nekim autorskopравnim pitanjima važnim za baštinske ustanove i rukopisne ostavštine. // Rukopisne ostavštine kao dio hrvatske baštine: zbornik radova: znanstveno-stručni skup, Zagreb, 9. listopada 2014. / uredile Melina Lučić, Marina Škalić. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2015. Str. 212.

¹⁹⁸ Usp. Hasenay, Damir; Krtalić, Maja. O istraživanju i znanstvenom pristupu zaštiti. // Oglеди o informacijskim znanostima: zbornik radova u čast Tatjane Aparac-Jelušić / [urednice Sanjica Faletar Tanacković, Martina Dragija Ivanović]. Osijek: Zadar: Filozofski fakultet; Sveučilište, 2016. Str. 36-37.

¹⁹⁹ Isto, str. 37.

način dolaska u knjižnicu i bez obzira na vrstu građe sadržanu u ostavštini. To su otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke u knjižnicama, privatne knjižnice znamenitih ljudi koje su javno dobro. Kako je pojam legat pravno određen i ograničen, za pojedine slučajeve može se koristiti ponekad bolji pojam, a to je ostavština, jer se taj pojam ne povezuje jezično, semantički, ni pravno uz bilo koji drugi naziv.

Darovatelj ostavlja privatnu knjižnicu javnoj instituciji kao dar te se razlikuje više vrsta darova. Vrsta dara često označava i njegovo imenovanje, legat, ostavština, memorijalna i spomenička zbirka/knjižnica, privatna knjižnica, posebna zbirka, književni arhiv/književna ostavština/ostavština književnika, osobni arhivski fond i drugo.

Osim u terminološkome smislu, fenomen legata moguće je promatrati na više načina: antropološki, filantropski, psihološki, pravno, kulturološki, povijesno, društveno itd.

Legat je moguće promatrati i u zakonskim okvirima. U anglosaksonskoj literaturi navodi se poticanje društva i pojedinaca putem zakona na darivanje i ostavljanje legata u naslijeđe kao javno dobro, dok europske prakse to rjeđe bilježe.

Također, pitanje je i što se događa s ostavštinama u digitalnom okruženju. Tu je mnoštvo tehničkih i pravnih pitanja, koja zahtijevaju dublju analizu.

3. ORGANIZACIJA LEGATA

3.1. Dolazak legata u knjižnicu

Svaki je legat, bez obzira na to kako se definira, prvenstveno dar i kao takvoga treba ga promatrati. Još je važniji ako je to dar za zavičajnu zbirku, tj. ako udovoljava kriterijima zavičajne zbirke.

Darovi u knjižnicama još uvijek imaju značajnu ulogu u izgradnji knjižnične zbirke, iako se kao pojava u restrukturiranoj ekonomiji navodi da je praksa ostavljanja darova putem legata posrnula naspram najuspješnijega vremena iz 1980-ih i 1990-ih. Više od 90 % darova su ostavštine, a posljednjih 40 godina ostavštine sigurno, ali stalno rastu (4,5 %), više od ikoje druge kategorije darova.²⁰⁰

Promatrajući statistiku objavljenih radova koji govore o važnosti darova i/ili donacija za knjižnice, u vremenu od 1995. do 2002. u inozemj je literaturi objavljeno više od 400 radova²⁰¹. Navodi se i kako u literaturi nema još velikih rasprava o programima darova, da učinak prihvaćanja darova dolazi tek sada pod povećalo te da se provode istraživanja vrijednosti darova i praksa postupanja s darovima u knjižnicama.²⁰² Sličnu je situaciju i u Hrvatskoj potvrdilo istraživanje publicističke aktivnosti u području hrvatskoga visokoškolskoga i specijalnoga knjižničarstva²⁰³. Iako se odnosi na samo dio knjižničarstva, utvrđeno je da od 1950. do 2015. kontinuirano raste broj objavljenih članaka u časopisima s temom knjižničnih službi i usluga (tu se, između ostaloga, ubrajaju i istraživanje fonda - s darovanom građom, zbirkama unutar pojedine knjižnice i upravljanje). U sveukupnome broju objavljenih radova, dominiraju teme knjižničnih i informacijskih službi i usluga, koje čine oko 23 %.

Posljednjih su se dvadesetak godina dogodile velike promjene u politici prihvaćanja darova i upravljanja njima, kao rezultat napretka tehnologije, prilagodbe knjižnica financijskim

²⁰⁰ Usp. Johnson, Kevin. Nav.dj., str. 6-8, 14-26.

²⁰¹ Usp. Norris, Janice G. A subject-oriented approach to gifts management and donor relations: policy and outreach. // *Collection Management* 27, 1(2002), str. 42.

²⁰² Usp. Bishop, Janet; Smith, Patricia A.; Sugnet, Chris. Refocusing a gift program in an academic library. // *Library Collections, Acquisitions, & Technical Services* 34 (2010), str. 115.

²⁰³ Usp. Majstorović, Zagorka; Petrak, Jelka. Publicistička aktivnost u području hrvatskoga visokoškolskoga i specijalnoga knjižničarstva: 1950.-2015. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 61, 1(2018), str. 57-82. URL: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/598/563> (2019-02-10)

izazovima, okolini, vremenu i svjetskoj politici. Broj darova u američkim se knjižnicama smanjuje, što potvrđuje istraživanje ARL²⁰⁴ (*Association of Research Libraries*), provedeno 1999., u kojemu se iskazuje zabrinutost padom broja darova u knjižnicama, što može dovesti do potpunoga nestanka darova. S obzirom na sve manja financijska izdvajanja za knjižnice, nemogućnost kupovine nove građe, darovi su prilika za obnovu i popunjavanje fonda. Pad broja darova zabilježen je i u Hrvatskoj. Pregledom statističkih podataka o narodnim knjižnicama u razdoblju od 2009. do 2015. u Hrvatskoj, uočen je brži rast broja darova i zamjena od 2009. do 2011. (cca. 10 000 svezaka godišnje), kada je 2011. zabilježen najveći broj darova (64 230 svezaka), dok je do 2013. zabilježen blagi pad, a 2014. i 2015. dolazi do pada broja darova u odnosu na neposredno prethodno razdoblje (54 420 svezaka u 2015.). U istim statističkim podacima bilježi se rast broja svezaka u zavičajnim zbirkama u Hrvatskoj (101 791 u 2009. do 202 431 u 2015.) i rast broja ostalih posebnih zbirki (47 u 2009. do 234 u 2015.).²⁰⁵ Javlja se potreba reorganiziranja politike prihvaćanja darova u smjeru izgradnje specijalnih zbirki (te se povećava vrijednost lokalnih zbirki sveučilišnih publikacija zbog digitalizacije) i ograničavanja na jedinstvene i vrijedne primjerke građe prikladne arhivima i posebnim zbirkama. Ostale su vrste darova često opterećenje fonda, i fizičko i financijsko, zbog troškova obrade, smještaja i skrbi o građi.²⁰⁶

Kod darovane građe, razlikujemo više vrsta: ponuđene (željene), netražene (neželjene) darove i one koji se nabavljaju kroz dogovor o razmjeni i primanju dara. Kod netraženih darova knjižničari se susreću s više problema, od prikladnosti građe i naslova za knjižnicu, do toga da trošak obrade, pohrane i uporabe može nadmašiti uštedu što knjiga nije plaćena. Ne postoji tako nešto kao “besplatna” knjiga.²⁰⁷ Svaka knjiga (čak i ako se ne uvrsti u fond) nosi svoje troškove. Sljedeće, potrebno je sagledati hoće li biti nužno darovanu građu nadopuniti novijim

²⁰⁴ Usp. The Gifts and exchange function in ARL libraries, 1999, SPEC Flyer 241. URL:

<http://www.arl.org/storage/documents/publications/spec-kit-241-gifts-exchange-function.pdf> (2019-02-10)

²⁰⁵ Podaci su dobiveni zbrojem podataka iz službene statistike matične službe za narodne knjižnice RH pri Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Usp. Statistički podaci o narodnim knjižnicama u razdoblju 2009. do 2015. godine u Republici Hrvatskoj. URL: <http://www.nsk.hr/maticna-sluzba-za-narodne-knjiznice/> (2019-02-10)

²⁰⁶ Usp. Bishop, Janet; Smith, Patricia A.; Sugnet, Chris. Nav.dj., str. 117.

²⁰⁷ Usp. Clayton, Peter; Gorman, G. E. *Managing information resources in libraries: collection management in theory and practice*. London: Library Association Publishing, 2001.; Chapman, Liz. *Managing acquisitions in library and information services*. London: Facet publishing, 2004.

brojevima/godištima (u slučaju pravne i statističke literature ili serijskih publikacija) te hoće li, također, i ta građa biti darovana ili će se morati kupiti. Kod serijskih publikacija u zbirka legata, one mogu biti nekompletne, zastarjele i na drugi način uništene. Pitanje je i može li knjižnica zadržati samo građu koja joj je potrebna (ako je u pitanju nečija osmišljena, jedinstvena zbirka kao što je legat i je li moguće uvrstiti i primiti samo potrebni i željeni dio građe) te može li knjižnica udovoljiti posebnim zahtjevima donatora. Posebni zahtjevi mogu značiti da zbirke većinom trebaju ostati cjelovite (što potencijalnome korisniku obično ne mora biti i nije od pomoći) te da su posebni uvjeti obrade ili pohrane, zatim objava kataloga donacije, ograničen pristup zbirci, popularizacija darovatelja ili posebno nekih dijelova legata i drugo. U stranim zemljama (npr. u SAD-u ili Australiji – gdje je regulirano Programom Savezne vlade u vezi s poklonima u području kulture) posebno je aktualno pitanje donacija javnim institucijama zbog već spomenutih poreznih olakšica, što može dodatno zakomplicirati ili pojednostaviti upravljanje donacijama.

Dolazak legata u knjižnicu, tj. njegovo darovanje, može biti i društveno-politički uvjetovano. Ponekad je moguće da se darovi primaju (ili da se moraju prihvatiti) iz političkih razloga, a ne zato što su potrebni za razvoj knjižnične zbirke i zato što se njihovim čuvanjem čuva kulturna baština. I ARL u navedenom istraživanju²⁰⁸ iz 1999. ističe da neke knjižnice prihvaćaju darove iz financijskih, ali i političkih razloga, što je, katkada, prepreka za kasnije upravljanje zbirkom. Što će se naći u zbirka ustanovama kao baština „ovisi o predstavnicima njihovih osnivača, tj. o profesionalnim stručnim djelatnicima tih ustanova. U trenutku odabira što će biti nasljeđe oni se uglavnom vode trenutačno prevladavajućom stručno-znanstvenom paradigmom, a koja je opet uvjetovana višom, u smislu moći prevladavajućom, političko-ideološkom paradigmom vremena i dominantne društvene skupine. Zbog toga se za nasljeđe gotovo neizbježno odabire ono što je u danom vremenu poželjno, tj. opravdano ili legitimno.”²⁰⁹

Baštinske ustanove ovise o društveno-političkome kontekstu, kulturnim i kadrovskim politikama, institucijama financiranja, sponzorima, donatorima te modelima prikupljanja, otkupa i prezentacije građe. Često su i pod utjecajem određene ideologije, uvjetovane društveno-političkom i gospodarskom situacijom, osobnim prosudbama, preferencijama i

²⁰⁸ Usp. The Gifts and exchange function in ARL libraries, 1999, SPEC Flyer 241. Str. 27. URL:

<http://www.arl.org/storage/documents/publications/spec-kit-241-gifts-exchange-function.pdf> (2019-02-10)

²⁰⁹ Vuković, Marinko. Pogled na međuođnos baštine, kulture i identiteta. // Arhivski vjesnik 54 (2011), str. 101.

subjektivnim interpretacijama baštinskih stručnjaka.²¹⁰ Društveni stav nikako ne smije biti dnevno-politički (u skladu s trenutnim dominantnim političkim stavom), niti podložan površnim i nestručnim procjenama pojedinaca, što znači da profesionalni stav o legatu ne smije trpjeti niti jedan vid cenzure.²¹¹ Potrebno je težiti objektivnosti, izbjegavati rizike i pažljivo promišljati aktivnosti zaprimanja darova u knjižnične fondove. Nameće se potreba određivanja stava knjižnice prema toj problematici. Knjižnice se trebaju u svojoj dokumentaciji ograditi od svih mogućih slučajeva neprofesionalnosti i jasno imati izražen program razvoja zbirke i fonda. Kada je dar doista pravi dar koji je potreban knjižnici, on je poboljšanje za knjižničnu zbirku. Potrebno je odmjeriti isplativost dara nasuprot vrijednosti ukupnoga dara/zbirke jer su tu i negativne posljedice: trošak prijevoza dara do knjižnice, trošak osoblja, pohrane, zaštite i mogući drugi dodatni troškovi. Velike su donacije dugoga trajanja. Od njihova dolaska do konačne organizacije prođe dosta vremena i napornoga rada svih uključenih u proces, a proces nije besplatan. Ako nisu među prioritetima za voditelje zbirki, darovi mogu ostati neobrađeni dugo vremena. Zaprimljena građa zahtijeva i prostor u knjižnici. Uloženo vrijeme djelatnika, kao i prostor koji zbirka zauzima, predstavljaju glavne negativne strane, koje vrijednost prihvaćenoga dara stavljaju na razmatranje knjižničara.²¹² Tako dar može postati fizičko i financijsko opterećenje fonda zbog navedenih troškova primitka, obrade, čuvanja, pohrane i dostupnosti, gdje kvaliteta zaprimljenoga i njegov sadržaj može lako doći u drugi plan. Nekoliko osnovnih smjernica određuju neophodne uvjete ostavljanja legata knjižnici: legat treba biti u skladu s misijom i djelatnošću knjižnice, kao i u skladu s potrebama korisnika ili lokalne zajednice (do kojega se zaključka dolazi na osnovi istraživanja, putem ankete ili intervjua) te knjižnica treba osigurati profesionalne uvjete čuvanja i prezentacije legata korisnicima. S obzirom na to da prihvaćanjem legata knjižnica prihvaća na sebe veliku odgovornost, ponuda darovatelja za ostavljanje privatne knjižnice u vidu legata mora se razmotriti realno i racionalno.²¹³

²¹⁰ Usp. Šojat-Bikić, Maja. Modeliranje digitalnih zbirki i digitalnih proizvoda: sadržajno-korisnički aspekt komuniciranja kulturne baštine u digitalnom obliku. // *Muzeologija* 50 (2013), str. 65. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/203331> (2019-02-10)

²¹¹ Usp. Arbutina, Nada V. Legat u biblioteci. (dok.dis., Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, 2016.), 48. URL: <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:13422/bdef:Content/get> (2019-02-10)

²¹² Usp. Korolev, Svetlana. Nav.dj., str. 89-90.

²¹³ Usp. Arbutina, Nada V. Nav.dj., str. 46.

S druge strane, važnost darova ili donacija za knjižnicu očituje se u nekoliko činjenica. Darovi se mogu promatrati kao dodatak osnovnome fondu knjižnice, gdje bez dodatne kupovine i financijskih ulaganja raste knjižni fond i njegova financijska, tržišna vrijednost. U nekim su slučajevima darovi čak presudni za razvoj knjižnične zbirke, posebice u sveučilišnim i znanstvenim knjižnicama, ako uopće nemaju ili imaju premali fond za kupovinu knjiga. Dodana je vrijednost darova što se u njima može pronaći vrijedne građe, koja inače ne bi bila dostupna korisnicima, jer se na drugi način ne bi našla u fondu. Tako je omogućen pristup inače nedostupnoj građi, koju knjižnica nema gdje kupiti, jer je riječ o staroj, rijetkoj građi ili rasprodanim izdanjima. Stoga je potrebno pomno planirati i imati jasnu politiku prihvaćanja darova u smjeru izgradnje specijalnih zbirki te jedinstvenih i vrijednih primjeraka.²¹⁴ Govoreći o kriterijima koji bi bili važni za prihvaćanje legata u knjižnici, prvi se odnosi na sam sadržaj legata, koji mora imati visoku kulturnu, povijesnu ili znanstvenu vrijednost, a drugi se kriterij odnosi na osobu koja je stvarala svoju književnu i/ili drugu zbirku koju u formi legata ostavlja knjižnici. Ta osoba mora biti od izuzetnoga značaja za zavičaj, regiju ili čitavu zemlju, jer neće svaki dar biti automatski uvršten kao legat zato što je to nečija privatna knjižnica.²¹⁵

Darove valja razmatrati i kao poveznicu društvenih veza. Dobar su način upoznavanja zanimljivih ljudi. Knjižničari bi trebali gledati na darove radije kao investiciju, nego nešto loše, pregledavajući darove s nadom za „zlatnom iglom“ u plastu sijena.²¹⁶

Koliko je važan odabir građe za knjižnice prepoznao je još na početku 20. st. L. R. McColvin²¹⁷, navodeći selekciju kao prvi zadatak knjižničarstva. Ona prethodi svim drugim postupcima u knjižnici i stoga je najvažnija. Bez obzira na to koliko važno moglo biti ostalo, presudna vrijednost knjižnice ovisi o tome što će se od građe odabrati i uvrstiti u fond.

Još je B. Hergešić (1958./1959.), pozivajući se na navod R. B. Downsa (1957.) o tome da “nailazimo na sklonost praktički primati sve, što se ponudi na dar (...) bez jasne predodžbe o

²¹⁴ O tome su pisali: Bishop, Janet; Smith, Patricia A.; Sugnet, Chris. Refocusing a gift program in an academic library // *Library Collections, Acquisitions, & Technical Services* 34 (2010), str. 115–122; Korolev, Svetlana. Gifts to a science academic librarian. // *Out-of-print and special collection materials: acquisition and purchasing options* / editor Judith Overmier. New York, London, Oxford: The Haworth Information Press, 2002. Str. 87-95; Carrico, Steven B. Gifts in academic and special libraries: a selected bibliography // *Library collections, acquisitions & technical services* 23, 4(1999), str. 421-431.

²¹⁵ Usp. Arbutina, Nada V. Nav.dj., str. 47.

²¹⁶ Usp. Korolev, Svetlana. Nav.dj., str. 93.

²¹⁷ Usp. McColvin, Lionel Roy. *The theory of book selection for public libraries*. London, Grafton & co., 1925.

potrebama, troškovima, mogućnostima i o tome, kako će taj novi materijal pristajati uz postojeće zbirke”, zaključio kako knjižničari primaju darove, koji terete prostor knjižnice jer je teško proreći kakav će biti nastavak, ali ne smijemo olako odbijati darove kao nekorisne.²¹⁸

Glavna je strategija za knjižničare biti stroži u prihvaćanju darova te se držati sljedećega: pridržavati se misije u kojoj bi se trebala ogledati knjižnična zbirka i primarna skupina korisnika; biti u skladu sa sadašnjom politikom razvoja zbirke koja objašnjava prioritete, razabrati koja su područja od velikoga značenja i koja vrsta građe je prihvatljiva; uspostaviti kriterije odabira građe za potencijalne dopune, jer darovi bi trebali obogatiti kvalitetu postojeće zbirke.²¹⁹

Nadalje, postavljaju se uvijek ista pitanja odabira/selekcije zbirke, pitanja optimalnog korištenja zbirke uz minimalne troškove, pitanja vrednovanja zbirke i drugo. Koliko periodike uvrstiti, koliko bi bilo dovoljno te kako utvrditi njezino korištenje? Pitanje je kako sve to izbalansirati? Nema jedinstvenoga modela pogodnoga za sve, ali se nudi više rješenja.²²⁰

Nakon stručnog odabira i primitka darova u knjižnicu, potrebno je gledati i na moguću uporabu i potencijalne korisnike zbirke. Uporabljivost bi trebala biti od velike važnosti pri uvrštavanju darova u knjižnični fond. Ukoliko bi se redovno radila (pre)ispitivanja odluka i mjerila uporabljivost zbirke, cijeli bi se proces olakšao i smanjili bi se troškovi zaprimanja darova.

Tako je u jednome istraživanju iz 2000., u maloj do srednjoj akademskoj knjižnici (Knjižnica kampusa Stark, *Stark Campus Library*, koja posjeduje 80 000 svezaka knjiga), mjerena relativna vrijednost darova naspram „nedarova“ na uzorku od 77 knjiga (darovanih i kupljenih). Praćena je njihova upotreba u roku 12 mjeseci po dolasku u knjižnicu. Donirane su knjige upotrijebljene 0,87 puta, dok su druge knjige upotrijebljene 1,38 puta. Potrebno je napomenuti da ispitivana knjižnica ima visoku razinu selekcije građe koju zaprima u fond, samo 18 % donirane građe u razdoblju 1996./97. uvršteno je u zbirku. Autor u zaključku navodi kako se taj tip ispitivanja i praćenja u vrijeme integriranih knjižničnih sustava može primijeniti i na druge vrste i veličine knjižnica te postavlja pitanja kako bi knjižnice mogle upravljati doniranom

²¹⁸ Usp. Hergešić, Branka. O nabavi i nabavnoj politici. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 5, 1-4(1958/1959), str. 11.

²¹⁹ Usp. Strnad, Benita. How to look a gift horse in the mouth, or how to tell people you can't use their old junk in your library. // *Collection building* 14, 2(1995), str. 29-31.

²²⁰ Usp. *Collection management for the 21st century: a handbook for librarians.* / edited by G. E. Gorman and Ruth H. Miller. Westport; London: Greenwood press, 1997.

građom i ponovno vrednovati postojeće politike i procedure prihvaćanja darova.²²¹ Danas, skoro dvadeset godina kasnije, olakšano je praćenje svake knjige u fondu i njezina cirkulacija. Tu je vrstu istraživanja moguće provesti ukoliko se knjige koje se uvrštavaju darom od početka posebno označavaju, kroz knjižnični program, fizičkim oznakama i sl. Primjer za to pronalazi se u više knjižnica. Primjerice, u Knjižnici Sveučilišta Zapadni Kentucky (*Western Kentucky University library*) darovana građa koja se zadržava u fondu označava se oznakom/naljepnicom na unutrašnjoj strani omota, kako bi se označio donator, kao simbol njegova dara. Oznaka može biti i čast darovatelju te poticaj na daljnja darovanja.

Srž je svakoga programa za izgradnju zbirke/fonda sposobnost svake knjižnice da u najopćenitijim crtama izloži kako odlučuje o izboru knjižnične građe, što treba nabaviti, što treba očuvati i što treba izlučiti iz svojih zbirki/fondova.²²² Za to je najbolje imati pisane smjernice o politici prihvaćanja darova i izgradnje zbirki.

Uz IFLA-ine Smjernice za knjižnice o darovima za zbirke i Smjernice za izgradnju knjižnične zbirke²²³ te nacionalne smjernice, mnoge knjižnice imaju vlastitu politiku prihvaćanja darova. U njoj se jasno navode postupci i kriteriji uključivanja darova u zbirke (vlasništvo, podrijetlo, razlozi darovanja, prikladnost ponuđene građe). Politika prihvaćanja darova ovisi o vrsti knjižnice (narodna, znanstvena, specijalna i dr.), njezinome poslanju, posebnosti svake knjižnice, okruženju i korisnicima. Knjižnice procjenjuju dostupnost sredstava koja su potrebna da bi se građa primila, obradila, učinila dostupnom, čuvala i pohranila, jer svaki dar svojim ulaskom u knjižnični fond nosi sa sobom svoje troškove. Smjernice za izgradnju zbirke dokument su u kojemu knjižnica izlaže svoju sliku o sebi i o tome što želi, odnosno namjerava postati u budućnosti. One su racionalan, sustavan i jasno obznanjen plan razvitka knjižnice, koji je podložan sudu javnosti i otvoren za promjene. One omogućuju trajno mjerenje knjižnice s

²²¹ Usp. Kairis, Rob. Comparing gifts to purchased materials: a usage study. // *Library collections, acquisitions & technical services* 24, 3(2000), str. 351-359.

²²² Usp. Majstorović, Zagorka; Ivić; Kata. Izgradnja zbirki u sveučilišnom knjižničnom sustavu: model. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, 3(2011), str. 47.

²²³ U hrvatskome prijevodu izašlo pod naslovom: Darovi za zbirke: smjernice za knjižnice. Upute za izradbu smjernica za izgradnju knjižnične zbirke primjenom modela *Conspectus*. Međunarodna posudba i dostava dokumenata : načela i smjernice za postupanje. Model nacionalnog pravilnika za međuknjižničnu posudbu. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010.

postavljenim ciljem i stalno vrednovanje usluga koje pruža.²²⁴ Pisane su smjernice okvir unutar kojeg knjižničari obavljaju svoje zadatke. Prema njima se prati napredak u području izgradnje i upravljanja fondom i temelj za ocjenu uspješnosti knjižničara koji se tim poslovima bave, ali i misije knjižnice.²²⁵

Još iz 1989. postoje smjernice kako napisati politiku razvoja zbirke, koja se i danas može primijeniti u praksi. U njima se postupno objašnjava kako započeti proces, što prvo pisati, što obuhvatiti dokumentom, kako dobiti kratak pregled, kako ga nazvati i koliko bi opsežan dokument trebao biti, ali se nigdje ne spominje politika prihvaćanja darova, kao ni legati posebno.²²⁶ Navedene su smjernice ocijenjene kao najkraći koristan dostupan materijal, jako praktičan i razuman.²²⁷ Također starije smjernice, ali ipak aktualne, smjernice su o postupanju s darovima u akademskim i specijalnim knjižnicama, bibliografija koja obuhvaća razdoblje od 1970-ih do 1990-ih godina.²²⁸ Bibliografija je podijeljena na pet tema: darovi i programi razmjene, donacije darova i politika prihvaćanja, obrada darova i razvoj zbirke, odbijanje nepotrebnih darova te procjena darova i porezni zakon. No, niti u jednoj se bibliografskoj jedinici legati i ostavštine ne izdvajaju posebno. U novije vrijeme javljaju se i posebne upute za rad s donatorima posebnih zbirki i pisanje politika izgradnje zbirke. Pri kreiranju dokumenta o izgradnji posebnih zbirki trebalo bi se voditi računa o sljedećim elementima: istaknuti misiju posebne zbirke, povijest, korisnike, cilj zbirke, pravna pitanja, pitanja zaštite zbirke, metode prikupljanja, pregledati politiku prikupljanja kod ostalih zbirki u regiji, razriješiti pitanja odluka (tko donosi odluke) te redovno ažurirati dokument i preispitivati politiku prihvaćanja darova.²²⁹ Istražujući dokumente o praksi politike prihvaćanja darova u knjižnicama diljem svijeta, zaključuje se kako američke knjižnice prednjače u javnoj dostupnosti svojih dokumenata,

²²⁴ Usp. Horvat, Aleksandra; Laszlo, Marija. Obrazovanje knjižničara za osnivanje, obnovu i vođenje knjižničnih zbirki. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 37, 3/4(1994), str. 41.

²²⁵ Usp. Kosić, Sanja; Heberling Dragičević, Sanja. Izrada smjernica za izgradnju fonda u hibridnim knjižnicama – iskustva Sveučilišne knjižnice Rijeka. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 60, 4(2017), str. 165. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/288854> (2019-02-10)

²²⁶ Usp. Whitehead, Derek. How to write a collection development policy. // Acquisitions 6, 2(1989), str. 25-28.

²²⁷ Usp. Herzog, Susan. Collection development challenges for the 21st century academic librarian // Selecting material for library collection / Audrey Fenner, editor. New York; London: Routledge, 2012. Str. 152

²²⁸ Usp. Carrico, Steven B. Gifts in academic and special libraries: a selected bibliography. // Library collections, acquisitions & technical services. 23, 4(1999), str. 421-431.

²²⁹ Usp. Cullingford, Alison. The special collections: handbook. London: Facet publishing, 2011. Str. 71-72.

kojima utvrđuju svoje zadaće i obrazlažu nabavnu politiku i izgradnju zbirke, dok je u europskima takva praksa rjeđa ili se, pak, pisani dokumenti ne nalaze javno na stranicama knjižnica. Mnogo knjižnica u politici prihvaćanja darova izjednačavaju darove, donacije i ostavštine-legate (primjerice, narodne knjižnice u SAD-u - u Stoughtonu, Lexingtonu, New Yorku - knjižnica Greenwich, te europske sveučilišne knjižnice - Royal Holloway na Sveučilištu u Londonu, Knjižnica Sveučilišta u Manchesteru itd.). Knjižnica na Trinity Collegeu u Dublinu čitavu povijest knjižnice zasniva na donacijama (zbirka nadbiskupa Jamesa Usshera iz 17. st., rani rukopisi Samuela Becketta, zbirka politički karikatura Lewisa Glucksmanna iz 19. st. te velika zbirka knjiga za djecu Mary "Paul" Pollard), a i dalje potiču na nastavak tradicije te u politici razvoja zbirke navode i legate.²³⁰ Britanska nacionalna knjižnica²³¹ u dokumentima ne ističe posebno legate, ali se na mrežnoj stranici obraćaju korisnicima porukom da ostavljanjem svojih legata pomažu knjižnici u razvijanju znanja i omogućavaju drugima pristup nečemu što inače nikada ne bi mogli vidjeti, jer knjižnica nema prilike ili mogućnosti to negdje kupiti. Knjižnica Sveučilišta u British Columbiji nagrađuje darovatelje i ističe posebne vrste darova-oporuke, legate. Javna knjižnica u New Hartfordu u politici darovanja ističe posebno ostavštine, s naglaskom da se darom utječe na buduće generacije korisnika i stječe porezna olakšica. Oni koji oporučno ostave legat za vrijeme svoga života postaju članovi *Library Legacy Society*.²³²

Australski primjeri u sveučilišnim knjižnicama posebno navode programe kulturne ostavštine i razlike u postupanju s darovima i ostavšinama. Knjižnica Sveučilišta u Melbourneu²³³ navodi program kulturne ostavštine, usmjeren privatnim kolekcionarima koji žele ostaviti nacionalno značajne predmete ili zbirke Sveučilištu. Takva je vrsta ostavštine poticajna jer su donatori oslobođeni poreza na kapitalne dobitke, ali im ostaje mogućnost zadržavanja skrbništva za

²³⁰ Usp. The library of Trinity College Dublin. URL: <https://www.tcd.ie/library/about/policies.php> (2019-02-10)

²³¹ Usp. British Library: about us. Collection development policy. URL: <http://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/coldevpol/> (2019-02-10)

²³² Usp. New Hartford public library. Suggestions for personal giving. URL: <https://www.newhartfordpubliclibrary.org/suggestions-for-personal-giving/> (2019-02-10)

²³³ Usp. The University of Melbourne. Giving to the library. URL: <http://library.unimelb.edu.au/collections/about-the-collections/collection-development-and-review/giving> (2019-02-10)

vrijeme njihova života. Sveučilište u Swinburnu²³⁴ u politici postupanja s darovima i ostavštinama točno definira razlike između donacija, ostavština i materijalne koristi te imaju poseban obrazac kao dokaz ostavštine, koji se potpisuje između oporučitelja i knjižnice. U Australiji se privatni kolekcionari potiču na oporučno ostavljanje legata od nacionalne važnosti javnim knjižnicama, muzejima i umjetničkim galerijama. Vlada je još 1997. izdala Smjernice za program ostavština u kulturi (*Cultural bequests program guidelines*)²³⁵ koji je još uvijek na snazi, nudeći porezne olakšice za tržišnu vrijednost dara.

Pregled literature hrvatskih zakonskih okvira vezanih uz darove u knjižnicama prati nekoliko istraživanja. Od samoga početka i rada B. Hergešića (1958./1959.) tijekom godina objavljeno je relativno malo tekstova koji su se bavili pitanjima izgradnje zbirki.²³⁶ Početkom 2000-ih smjernice za izgradnju zbirki, kao pisani, javno objavljeni dokument, uglavnom ne postoje u hrvatskim knjižnicama. Još tada se zaključuje da bi za podizanje kvalitete rada pri izgradnji zbirki u narodnim knjižnicama dobro bilo utvrditi stvarno stanje glede izgradnje zbirki i utvrđivanja nabavne politike, a zatim krenuti na izradu projekta, kojim bi se utvrdile opće smjernice za izgradnju zbirki, prema kojima bi pojedine knjižnice, ovisno o svojoj veličini i zadaćama, lakše izradile vlastite smjernice.²³⁷ Na tome tragu, provodi se istraživanje o postupanju s darovima u hrvatskim narodnim i akademskim knjižnicama²³⁸, ali se legati u radu ne navode kao posebne vrste darova. Istraživani su načini postupanja s darovima u hrvatskim knjižnicama, razlozi darovanja, postojanje pisanih dokumenata u knjižnicama, načini zahvaljivanja darovateljima, načini vođenja dokumentacije vezane uz darove. U zaključku je izneseno da postupanje s darovima u Hrvatskoj nije formalno određeno te je potrebna izrada istih u praksi, u skladu s IFLA-inim smjernicama.

²³⁴ Usp. Swinburne University of technology. Giving to Swinburne. URL:

<http://www.swinburne.edu.au/giving/> (2019-02-10)

²³⁵ Usp. Commonwealth of Australia. Cultural bequests program guidelines (No. 1), 1997. URL:

<https://www.legislation.gov.au/Details/F2004B00505> (2019-02-10)

²³⁶ Usp. Nebesny, Tatjana; Švob, Mira. Izgradnja knjižne zbirke u narodnim knjižnicama. // Slobodan pristup informacijama u službi kulturnog razvitka: zbornik radova / uredile Alemka Belan-Simić i Aleksandra Horvat. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2002. Str. 56-75. URL: http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/nebesny_svob.htm (2019-02-10)

²³⁷ Isto.

²³⁸ Usp. Hebrang Grgić, Ivana. Gifts in Croatian public and academic libraries. // Collection Building 30, 4(2011), str. 167-171.

U okviru Matične službe za narodne knjižnice pri Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu priređen je 2012. Okvir smjernica za izradu pisane politike nabave građe i izgradnje zbirke u narodnim knjižnicama²³⁹, u kojemu ističe da je „pisana politika izgradnje zbirke podrška razvitku zbirke, korisna za upravljanje zbirkom općenito, tj. za postupanje s darovima“ te da je to „samo prijedlog okvira smjernica koji će svaka knjižnica prilagoditi svojim potrebama.“²⁴⁰ U tome se Okviru navodi da politika izgradnje zbirke uključuje izjavu o izgradnji posebnih zbirki, kao i izjavu o izgradnji zavičajne zbirke, a u okviru nje o baštinskoj građi i ostavštinama. I 2018. zaključuje²⁴¹ se da se o smjernicama za izgradnju nedovoljno piše i da se najčešće spominju u radovima iz područja izgradnje fonda.

Knjižničari su svjesni potrebe izrade dokumenata o zadaći knjižnice i dokumenta o nabavnoj politici i smjernica za nabavu.

Neke knjižnice, poput Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek, posjeduju javno dostupne Smjernice za postupak pri darivanju građe, u kojima se navodi da se darovi prihvaćaju ukoliko pridonose razvoju knjižničnoga fonda i knjižnici općenito. Legati se u njima ne izdvajaju kao jedan od oblika darova i izgradnje fonda, ali se izdvajaju kao posebne zbirke u cjelokupnome fondu u Smjernicama za nabavu. Slično je i kod drugih narodnih i sveučilišnih knjižnica koje imaju javno dostupne smjernice i/ili upute za postupanje s darovima. Smjernice za darovanu građu ima Knjižnica „Nikola Zrinski“ Čakovec, Smjernice za nabavu knjižnične građe Gradska knjižnica Zadar, Smjernice za postupanje s darovanjem knjižnične građe ima Gradska knjižnica i čitaonica Pula i Gradska knjižnica „Ivan Goran Kovačić“, Smjernice za izgradnju fonda Sveučilišna knjižnica Rijeka i drugi.

3.2. Mogućnosti obrade legata

Za knjižnicu je korisno da ima jasne smjernice za prihvaćanje darova, u kojima je utvrđen i način katalogizacije darova. Katalogizacija može biti jedan od posebnih uvjeta kod procjenjivanja darova jer darovatelj može postavljati uvjet da u kataložnome zapisu treba dodati napomenu o njemu kao izvoru nabave ili, pak, da knjižnica ponuđene jedinice/zbirku treba

²³⁹ Usp. Leščić, Jelica. Okvir smjernica za izradu pisane politike nabave građe i izgradnje zbirke u narodnim knjižnicama, 2012. URL: www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/11/smjernice-za-nabavu.pdf (2019-02-10)

²⁴⁰ Isto, str. 1.

²⁴¹ Usp. Kosić, Sanja; Heberling Dragičević, Sanja. Nav. dj., str. 165.

primiti i katalogizirati u određenome roku. Ako to nije uobičajeno kod katalogizacije darova, treba razmotriti izvedivost i cijenu takvoga zahvata.²⁴² Postavljanje određenih uvjeta može djelovati negativno na prihvaćanje legata u fond.

Knjižnica može odlučiti koje će darove i kako katalogizirati te hoće li i na koji način istaknuti legate kao posebnu zbirku i cjelinu. Općenito, obrada se legata u bitnim značajkama ne razlikuje od obrade ostalih posebnih zbirki. Svaka se vrsta građe obrađuje prema standardima za tu vrstu građe, uz prilagodbe pojedinih institucija svojim specifičnim potrebama i zahtjevima.²⁴³ Upravo u tome smjeru uporabe istoga pravilnika za opis građe u svim trima baštinskim ustanovama, razvija se u Hrvatskoj novi Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima.²⁴⁴ Opis građe bit će moguć neovisno o formatu ili informacijskome sustavu koji se koristi za unos, prikaz i dijeljenje podataka s općim načelima opće uporabe i primjerenosti korisnicima, ujednačenosti, funkcionalnoj granularnosti, semantičkoj operabilnosti, točnosti, ekonomičnosti i racionalnosti. Specijalizirane ustanove ili zbirke mogu, prema potrebi, kombinirati Pravilnik s drugim odgovarajućim smjernicama i standardima za opis građe, koji nisu protivni odredbama Pravilnika.

Sve veće zanimanje za nacionalnu kulturnu baštinu i nacionalno knjižno blago mijenja strukturu korisnika. Danas, u novom informacijskom okruženju, kataložni opis više nije dovoljan. Suvremeni se korisnik neće zadovoljiti tek osnovnim podacima o građi. Potrebno je preispitati zadatke kataloga te predvidjeti sve moguće korisnikove upite i potrebe, kako za sadašnjost, tako i za budućnost. Ideja je izgradnja katalogizatorove prosudbe u određivanju toga kako opisati, u

²⁴² Usp. Darovi za zbirke: smjernice za knjižnice. Upute za izradbu smjernica za izgradnju knjižnične zbirke primjenom modela *Conspectus*. Međunarodna posudba i dostava dokumenata: načela i smjernice za postupanje. Model nacionalnog pravilnika za međuknjižničnu posudbu. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010. Str. 22.

²⁴³ Monografske publikacije obrađuju se prema jedinstvenim pravilima i standardima:

Verona, Eva. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1983-1986. Prvi dio: Odrednice i redalice. 2. izmijenjeno izd. 1986. Drugi dio: Kataložni opis. 1983.; ISBD(M) : međunarodni standardni bibliografski opis omeđenih publikacija. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2006.; UNIMARC: bibliografski format. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo; Zadar: Sveučilište, 2009.; ISBD: međunarodni standardni bibliografski opis. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2014.; Hodak, V. Upute za uporabu formata UNIMARC za kataložni opis omeđenih publikacija i nizova publikacija. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2005.; ISBD (A): Međunarodni standardni bibliografski opis starih omeđenih publikacija (antikvarnih). Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1995.

²⁴⁴ KAM: Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima. URL: <http://nkp.nsk.hr/> (2019-12-04)

kolikoj mjeri i kako što bolje osigurati pristup bibliografskim izvorima. Stoga je pri obradi legata važna katalogizatorova prosudba o očekivanjima korisnika i njegovo odgovaranje na specifične korisničke zahtjeve.

Pri organizaciji i obradi legata potrebno je očuvati cjelovitost i posebnost zbirke, istaknuti njegovu zavičajnu i baštinsku vrijednosti. Jedna je od mogućnosti bilježenje podataka o povijesti primjerka, tj. provenijencije u kataložnom opisu, kako bi se na jednome mjestu okupili podaci o zbirci te osigurale bilješke o prijašnjim vlasnicima.

„Provenijencija je mjesto podrijetla, povijest o vlasništvu objekta, pogotovo ako je dokumentiran ili ovjeren.“²⁴⁵ Dakle, provenijencija predstavlja povijest prethodnoga vlasništva i nadzora dokumenta. Povezuje se s arhivskim fondovima te zbirkama starih i rijetkih knjiga i privatnim knjižnicama.²⁴⁶ *Provenance* se u hrvatskome jeziku prevodi s već spomenutim pojmom provenijencija, a ponekad se koriste i pojmovi porijeklo i podrijetlo.²⁴⁷ Zapis o provenijenciji osigurava pristup i dokaz o prethodnome vlasništvu knjige. To su fizičke oznake u knjigama, a mogu biti u različitim oblicima: eks libris, signature (potpisi), natpisi, pečati, marginalije (bilješke na rubu stranice), obiteljski grbovi, različiti simboli i sl. Prva je poznata uporaba pojma 1785., dok je bilježenje provenijencije dobilo na važnosti razvojem “nove” povijesti knjige i istraživanjima socijalne povijesti knjige, izdavaštva, čitanja, skupljanja knjiga, povijesti privatnih knjižnica i drugo.²⁴⁸

Mrežni resursi nude važne izvore za istraživanje provenijencije. Sve aktualnosti o pitanjima provenijencije u europskim baštinskim zbirkama mogu se naći na mrežnim stranicama Konzorcija europskih znanstvenih knjižnica (*Consortium of European Research Libraries, CERL*).²⁴⁹ To je baza podataka o porijeklu knjiga, s mogućnošću pretraživanja CERL tezaurusa (pristupnice po mjestu, tiskaru, autoru i korporativnome tijelu), pretraživanja podataka o

²⁴⁵ Provenance. // The American heritage dictionary of the English language. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2017. URL: <https://www.ahdictionary.com/word/search.html?q=provenance> (2019-02-10)

²⁴⁶ Usp. International encyclopedia of information and library science / edited by John Feather, Paul Sturges. London; New York: Routledge, 2003. Str. 528.

²⁴⁷ Usp. Knjižničarstvo i srodna područja: izbor englesko-hrvatskih stručnih naziva / priredila Jelica Leščić. Zagreb: Naklada Dominović, 2010.

²⁴⁸ Usp. Overmier, Judith A.; Doak, Elaine M. Provenance Records in Rare Book and Special Collections // RBML Rare Books & Manuscripts Librarianship 11 (1996), str. 91-99.

²⁴⁹ Consortium of European research libraries. Provenance information, 2019. URL: <http://www.cerl.org/resources/provenance/main> (2019-02-10)

provenijenciji (bivši vlasnici, bivši vlasnici inkunabula, podrijetlo inkunabula i dr.), s popisom dostupnih mrežnih izvora po geografskim područjima i drugim korisnim informacijama. Među dostupnom bibliografijom značajnijih djela, najviše je radova s CERL konferencija, na kojima se pretežno raspravlja o organizaciji, očuvanju i prezentaciji europske kulturne baštine. Tu se nalaze i zbornici u kojima se progovara o važnosti i izazovima provenijencije i stare knjige, istraživanju provenijencije kao metode za rekonstrukciju povijesnih zbirki te o okupljanju podataka provenijencije u katalogu. Osim baze podataka na CERL-u, ističe se i američka baza Evidencije provenijencije: tezaurus za katalogizaciju stare knjige i posebnih zbirki (*Provenance evidence: thesaurus for use in rare book and special collections cataloguing*)²⁵⁰ (ACRL/ALA). U toj je bazi dostupan online kontrolirani rječnik provenijencije, ali za staru i rijetku knjigu i posebne zbirke, bez posebnoga naglaska legata.

Priručnik s osnovnim informacijama provenijencije i prethodnoga vlasništva knjiga i rukopisa, kao svojevrsna bibliografija za istraživanje provenijencije, knjiga je D. Pearsona „*Provenance Research in Book History: A Handbook*“²⁵¹ (1994.; ponovljeno izdanje 1998.), koja na jednome mjestu okuplja različite vrste vlasništva i obilježavanja knjiga te daje pregled informacija i bibliografskih bilješki o provenijenciji.

U literaturi se provenijencija najčešće spominje u kontekstu zbirki starih i rijetkih knjiga. U anglosaksonskoj literaturi²⁵², ali i u hrvatskim knjižnicama²⁵³ bilježe se istraživanja o upotrebi podataka o provenijenciji u kataložnim zapisima za staru knjigu i posebne zbirke, kataloge baštinskih zbirki, bez posebnoga naglašavanja legata kao posebnih zbirki.

²⁵⁰ RBMS Rare Books and Manuscripts Section. Controlled vocabularies: Provenance evidence terms: thesaurus for use in rare book and special collections cataloguing. URL: http://www.rbms.info/committees/bibliographic_standards/controlled_vocabularies/provenance/alphabetical_list.htm (2019-02-10)

²⁵¹ Pearson, David. *Provenance research in book history: a handbook*. London: British Library & Oak Knoll Press, 1998.

²⁵² Overmier, Judith A.; Doak, Elaine M. *Provenance Records in Rare Book and Special Collections // RBML Rare Books & Manuscripts Librarianship Fall 11 (1996)*, str. 91-99.

²⁵³ Katić, Tinka. *Određivanje jedinstvene odrednice za imena osoba koje su, osim autora, sudjelovale u nastanku knjige i povijesti primjerka. // Znanstveni skup Normizacija osobnih imena u knjižničarstvu i leksikografiji, Zagreb, 15. i 16. svibnja 1996.: zbornik radova. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1996. Str. 157-172; Tomić, Marijana. Provenance information in Croatian catalogues of heritage collections. // *Proceedings / Summer School in the Study of Old Books, [Zadar, Croatia, 28th September to 2nd October 2009]*; edited by Mirna Willer and Marijana Tomić. Zadar: Sveučilište, 2010. Str. 173-199.*

Provenijencija ima posebno značenje za posebne zbirke i njezine korisnike iz više razloga: dokaz o vlasništvu može knjigu učiniti puno vrijednijom ili važnijom korisnicima ili instituciji, znanje o sadržaju zbirke pridonosi uvidu u istraživanje bivšega vlasnika/sakupljača, a povjesničari knjige i bibliografi često imaju velik interes za privatne knjižnice poznatih osoba s njihovih područja.²⁵⁴

Provenijencija može ukazivati i na drugi zavičajni vid, koji se iščitava iz pojedinačnih primjeraka i iz zbirke kao cjeline. Tko je i što čitao, u koje vrijeme, pod kojim prilikama te kako su izgrađivani fondovi privatnih knjižnica i knjižnica ustanova može se iščitati iz eks librisa, rukopisnih i tiskanih, raznih bilješki i zapisa na marginama, predlistu i zalistu, zaziva i iz cijene knjiga. Odabir tema odražava nam profesionalni interes i svjetonazor čitača. Likovna oprema, vrsta i kvaliteta tiska i uveza govore kolika je pozornost posvećena knjizi u pojedinim povijesnim razdobljima, odražavajući ekonomsku moć pojedinih obitelji i sredina. Tako knjige postaju izvor socijalno-kulturološkoga vida čitanja u pojedinim povijesnim razdobljima²⁵⁵, ali i zasebni muzejski predmeti. Tako izuzetno važim, ponekad i važnijim od samoga teksta, postaje povijesni i strukturalni identitet knjige.²⁵⁶ Iako eks libris znači samo da je pojedinac (ili ustanova) knjigu posjedovao, ne mora značiti i da ju je čitao. Dvije su forme interakcije čitatelja i knjige: čitatelja s knjigom kao materijalnim objektom (knjiga kao predmet, medij) i čitatelja s tekstom kao intelektualnim sadržajem (sadržaj knjige kao kulturno dobro).²⁵⁷

Privatne knjižnice mogu potencijalno biti bogati izvori informacija, od privatne povijesti čitanja do širih obrazaca ponašanja čitateljskih navika. Knjižnica može biti svojevrsni repozitorij znanja i mudrosti, što predstavlja vrlo vrijedni kulturni kapital.²⁵⁸

²⁵⁴ Usp. Lundy, M. Winslow. Provenance Evidence in Bibliographic Records. // *Library Resources & Technical Services* 52, 3(2008), str. 164-172.

²⁵⁵ Usp. Kovačić, Mihaela; Krolo, Petar. Zbirka starih knjiga i rukopisa Sveučilišne knjižnice u Splitu. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 51, 1/4(2008), str. 73-94. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/127524> (2019-02-10)

²⁵⁶ Usp. Vujić, Žarka. Baštinski svijet Nikole Zrinskog u Čakovcu. // *Zrinski i Europa / uredila Jadranka Damjanov. Zagreb : Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, 2000. Str. 33.*

²⁵⁷ Usp. Velagić, Zoran; Kristek, Andrej. Čitatelji, knjige i tekstovi: oblici interakcije. *Osječki zbornik* 29 (2009), str. 338.

²⁵⁸ Usp. Buckridge, Patrick. Books as gifts: the meaning and function of a personal library. // *Australian Literary Studies* 27, 3/4(2012), str. 59-73.

Zbog svih navedenih razloga, potrebno je bilježiti što više podataka u kataložnom opisu, kada je riječ o baštinskim i zavičajnim fondovima. Jedna je od mogućnosti okupljanje fizičkih tragova bivših vlasnika u kataložnom opisu na jednome mjestu.

Bilježenje bivših vlasnika zbirki u kataložnome zapisu važno je iz više razloga. Takav način obrade omogućuje dostupnost zapisima u lokalnoj bazi podataka, omogućava izradu posebnih bibliografija darovatelja i uključivanje podataka o baštinskim fondovima u baze podataka na europskoj i svjetskoj razini.²⁵⁹ Omogućuje i ponovnu rekonstrukciju privatnih knjižnica. Čitateljski znakovi u razasutim privatnim knjižnicama mogu se ponovno identificirati, što nosi velike izazove.

Knjižnice, najčešće, sustavno ne bilježe prijašnje vlasnike knjiga, niti knjižnice pojedinaca čuvaju izdvojeno od ostaloga fonda. Ući u trag knjigama neke ličnosti jedan je od važnih aspekata knjižničarstva, ne samo zbog istraživanja nastanka i povijesti određene zbirke ili knjižnice, već i zbog istraživanja kulturno-povijesnih prilika u kojem je ta ličnost živjela, jer izbor građe u privatnoj knjižnici ne izražava samo bogatstvo duha nekadašnjega vlasnika, već i duh vremena u kojem je knjižnica sabirana. Proširuju se tradicionalni zadatci kataloga, kako bi se ušlo u trag bivšim vlasnicima knjiga. Poseban je zahtjev koji se postavlja pred katalog okupljanje svih jedinica knjižnične građe povezane s određenom osobom. Imenima darovatelja i bivših vlasnika zabilježenima u bibliografskom opisu potrebno je omogućiti izravan pristup putem izrade sporednih kataložnih jedinica.²⁶⁰ Da bi se na jednome mjestu u katalogu okupile sve jedinice knjižnične građe povezane s određenom osobom, potrebno je svaku osobu označiti za to predviđenim kodom iz Popisa kodova za vrstu autorstva u formatu UNIMARC ili nekim drugim kodom za drugi format, ovisno kojim se knjižničnim programom knjižnica koristi. Tako je moguće jedinice iz legata okupiti u jedinstvenu zbirku i predstaviti ih kao pojedinačni autorski katalog.

Postoji i mogućnost okupljanja jedinica legata kroz sadržajnu obradu ili klasifikaciju ukoliko se, npr., kod obrade određenoga legata svakoj jedinici dodijeli isti UDK broj ili ista

²⁵⁹ Usp. Lundy, M. Winslow. Provenance Evidence in Bibliographic Records. // *Library Resources & Technical Services* 52, 3(2008), str. 164-172.

²⁶⁰ Usp. Katić, Tinka. Određivanje jedinstvene odrednice za imena osoba koje su, osim autora, sudjelovale u nastanku knjige i povijesti primjerka. // *Znanstveni skup Normizacija osobnih imena u knjižničarstvu i leksikografiji*, Zagreb, 15. i 16. svibnja 1996.: zbornik radova. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1996. Str. 157-172.

predmetnica. Korisnici će na temelju podataka o primjerku odabrati upravo onaj primjerak koji ima vrijednost za njihovo istraživanje. Postavlja se pitanje o potpunosti podataka, mogućnosti pregleda i pronalaženja na jednome mjestu, mogućnost pretraživanja po određenim parametrima. Osim navedenih prednosti elektroničkoga medija i knjižničnoga kataloga u usporedbi s tiskanim, izdvaja se i digitalizacija naslovne stranice, koja se dodaje bibliografskom opisu. Ukoliko se neka djela iz legata digitaliziraju, kataložni se zapisi digitalnih izdanja legata mogu okupiti pod istom nakladničkom cjelinom. Različite su mogućnosti koje pruža knjižnični katalog u predstavljanju legata korisnicima. Koji će se podaci uključiti u kataložni opis ovisi o instituciji koja posjeduje zbirku.

Pozitivan primjer bilježenja provenijencije u Hrvatskoj je Sveučilišna knjižnica u Rijeci sa svojom Povijesnom zbirkom²⁶¹, iako zbirka nije u potpunosti obrađena kroz CROLIST. Toj se zbirci kao cjelini izravno pristupa pregledavanjem posebnih popisa složenih prema vrsti građe (periodika, knjige) te za zbirke *Adriatica* i stare i rijetke knjige, složenim prema stoljećima (16.-18. st., 1801.-1830.(1850.), 1831.(1851.)-1945.). Popis je nalik inventaru, koji daje osnovne podatke o jedinici građe: autor, naslov djela, svezak, mjesto izdanja, nakladnik i godina izdanja, nakladnička cjelina i opis primjerka (podatke o provenijenciji koji najčešće sadrži posvete ili podatke o bivšem vlasniku). Kao pomoć kod identifikacije građe, digitalizirane su naslovne stranice i poveznice na knjižnični katalog obrađenih primjeraka građe. U praksi, sve su češći primjeri izravnoga povezivanja naslovne stranice pojedinih primjeraka knjiga s knjižničnim katalogom.

Na tragu osuvremenjavanja dosadašnjih kataložnih pravila, u želji stvaranja pristupačnoga i razumljivoga kataloga većini korisnika i stvaranja zajedničke prakse knjižnica, arhiva i muzeja, razvija se već spomenuti Pravilnik za opis i pristup građi. „Svrha je Pravilnika standardizacija opisa građe u knjižnicama, arhivima i muzejima radi stvaranja uvjeta za razmjenu, dijeljenje, povezivanje, integraciju i ponovnu uporabu podataka. Ti postupci doprinose racionalizaciji poslovanja i olakšavaju dostupnost informacija o građi.²⁶²“ Uporište je odredbi Pravilnika u suvremenim teorijskim gledištima organizacije informacija i međunarodnim standardima za opis građe u baštinskim ustanovama. Slijedeći razvoj Pravilnika i njegovu moguću uporabu, uočiti će se potencijalne prednosti iskoristive za obradu legata. Slijedom navedenoga, može se

²⁶¹ Zbirka je pretraživa na adresi: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/zbirke/povijesna-zbirka> (2019-02-10)

²⁶²KAM: Pravilnik za opis i pristup građi.URL: http://nkp.nsk.hr//index.php?action=intro_rules&id=24 (2019-12-04)

istaknuti nekoliko elemenata: navođenje većega broja stvaratelja djela, izdvajanje sadržaja unutar jednoga djela i njegov poseban opis, povezivanje različitih manifestacija djela, bilježenje svih dopuna koje se čine značajne i drugo. Odabir toga Pravilnika može biti osuvremenjivanje cjelokupnoga informacijskoga sustava u svim baštinskim ustanovama.

3.2.1. Neobrađeni legati kao skriveno blago

Iako je mnoštvo načina obrade građe i isticanja njezine provenijencije i vrijednosti u kataložnome zapisu, s druge je strane još uvijek previše građe neidentificirano. U knjižnicama je još puno neotkrivenoga i neobrađenoga fonda kojega treba sačuvati od zaborava. To su često legati koji su samo ostavljeni, iako raznovrsni, jedinstveni, a nedostatno iskorišteni i neprimjereno pohranjeni. Zabilježeno je previše „zaostataka“ i „skrivenoga blaga“ u knjižnicama. Knjižnice i arhivi ponekad se nazivaju i „prljave male tajne“.²⁶³ Razloge tome treba tražiti u naslijeđenome stanju i staroj praksi prihvaćanja darova bez ikakvoga plana obrade, dugoročnome nedostatku financijskih sredstava i ljudi, ali i u inzistiranju na visokoj razini kataložnih zapisa i obavijesnih pomagala. Kod „skrivenih“ zbirki moguće je mnoštvo problema: njihova pristupačnost, očuvanje, zaštita od krađe, stres i frustracija knjižničara, korisnika i donatora zbirke te oslanjanje na znanje i pamćenje knjižničara (radije nego na katalog pa se odlaskom knjižničara i te informacije gube).²⁶⁴ Previše nedostupnih i nekatalogiziranih posebnih zbirki za rezultat imaju ograničavanje intelektualnoga pristupa jedinstvenim primarnim izvorima. Mnoštvo je negativnosti takvoga stanja: rizik gubitka ili krađe takvih knjiga, nepoznavanje fonda, nepristupačnost, nemogućnost razvoja zbirke i nemogućnost digitalizacije i krajnje dostupnosti zbirki. Velika je potreba za identificiranjem i okupljanjem zbirki te je potreban sustavan i sveobuhvatan pristup rješavanju problema neobrađene građe u sveučilišnim, znanstvenim i narodnim knjižnicama.

²⁶³ Tabb, W. Wherefore are these things hid? A report of a survey undertaken by the ARL Special collections task force. // *RBM: a journal of rare books, manuscripts, and cultural heritage*. 5, 2(2004), str. 123-126; Citirano prema: Cullingford, A. *The special collections: handbook*. London: Facet publishing, 2011. Str. 83.

²⁶⁴ Usp. Clement, Richard W. Editor's note. // *RBM: a journal of rare books, manuscripts, and cultural heritage*. 5, 2(2004), str. 82-83; Citirano prema: Cullingford, A. *The special collections: handbook*. London: Facet publishing, 2011. Str. 83-84.

Američka neprofitna organizacija *ARL (Association of Research Libraries)* dosta se bavi pitanjima posebnih zbirki u znanstvenim knjižnicama te ističu važnost istraživanja “skrivenih” zbirki kao presudnih u 21. st. Problem skrivenih zbirki jedan je od najstarijih i najstrašnijih u suvremenim arhivima i knjižnicama. Neobrađena i/ili nedovoljno obrađena građa u posebnim je zbirkama demoralizirajuća i frustrirajuća knjižničarima i arhivistima. U 2003. organizirana je konferencija, na kojoj je raspravljano o problemima osiguravanja pristupa nekatalogiziranim i neistraženim zbirkama, potičući i pozivajući na lokalne i kolektivne akcije, kako bi se ta situacija promijenila. Svrha je bila „dokumentirati podrijetlo onoga što se nadamo da će biti održiv pokret za strateško razmišljanje o našim skrivenim zbirkama i razvijanju inovativnih alata i prakse za poboljšanje pristupa.“²⁶⁵

Nekoliko je pojedinačnih istraživanja i radova²⁶⁶ u kojima se daje pregled stanja “skrivenih zbirki” u knjižnicama i arhivima. Izdvajaju se brojne norme, ali svaku sa svojim prednostima i nedostacima te se daje pregled nekih od glavnih inicijativa u prikupljanju podataka, opisa i preliminarnih evidencija zbirki. Opis bi se trebao lako prilagoditi raznim institucijama i svim formatima. Iznose se različiti pristupi i potencijalna rješenja za “skrivenne” zbirke, za ono što nije u online katalogu ili, ako je, što je skriveno iz skupnoga naslova. To su naznake budućih istraživanja na tome području.

Neobrađeni legati u hrvatskim knjižnicama “skrivenne” su zbirke. U literaturi se legati ističu kao primjeri dobre prakse očuvanja kulturnoga i zavičajnoga blaga. Još prije više od 30 godina V. Dadić (1984)²⁶⁷ ističe potrebu uključivanja fondova spomeničkoga značaja u jedinstveni sustav znanstvenih informacija, nužnost osiguranja njihove zaštite, prezentacije i korištenja, ali da nema rješenja. Desetak godina kasnije, i S. Šimek (1993)²⁶⁸ ističe potrebu izrade uputa za

²⁶⁵ Jones, Barbara M.; Panitch, Judith, M. Exposing hidden collections: introducion. // *RBM: a journal od rare books, manuscripts, and cultural heritage* 5, 2(2004), str. 84.

²⁶⁶ Ascher, James P.; Ferris, Anna M. Collection-Level Surveys for Special Collections: Coalescing Descriptors Across Standards. // *The Journal of Academic Librarianship* 38, 1(2012), str. 33–41; Yakel, Elizabeth. Hidden collections in archives and libraries. // *OCLC Systems & Services*, 21, 2(2005), str. 95 –99.

²⁶⁷ Usp. Dadić, Vera. Spomeničke biblioteke u odnosu na sistem znanstvenih informacija. // Deseta skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije, Opatija, 19. i 20. ožujka 1984. / [glavni urednik Srećko Jelušić]. Zagreb: Savez društava bibliotekara Jugoslavije, 1985.

²⁶⁸ Usp. Šimek, Sanja. Stanje u spomeničkim knjižnicama Republike Hrvatske s osvrtom na staru i rijetku tiskanu građu // Standardiziranje katalogne obrade stare i rijetke tiskane građe, Zagreb, 10-11. prosinca 1992. / uredila Tinka Katić. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1993. Str. 7-14.

sređivanje spomeničkih fondova, kako bi se identificirala stara i rijetka građa, uredili i zaštitili fondovi te omogućila razmjena podataka među knjižnicama unutar i izvan nacionalnih okvira, kao i pristup informacijama. Navedeno je potrebno kako bi informacije bile dostupne i pretražive zbog korisnika i zbog mogućnosti istraživanja vezanih uz proučavanje kulturne baštine.

O legatima u hrvatskim knjižnicama najčešće se saznaje iz povijesnih prikaza razvoja knjižnica. Podaci o zbirkama često su raspršeni po zbornicima radova, časopisima, raznim monografijama, vodičima po knjižnicama, katalozima izložbi, na mrežnim stranicama, u bibliografijama i sl. Informacije su često nepotpune, a malo je građe obrađeno i dostupno javnosti.

Da bi se istražili podaci o obrađenosti legata u knjižnicama, potrebno je dobiti uvid u stanje zbirki. Prvo prikupljanje informacija o stanju knjižnica u Hrvatskoj bilo je 1966., što ga je pokrenulo Društvo bibliotekara Hrvatske, ali bez isticanja podataka o posebnim zbirkama u knjižnicama. Prema istraživanju provedenom 1992., od 97 baštinskih zbirki u Hrvatskoj, 47 ima katalog, ali u 70 % slučajeva potrebna je izrada novih kataloga, jer su postojeći nepotpuni ili ih nema.²⁶⁹ Do danas je utvrđen broj zbirki, jer se to redovno ažurira u sklopu statističkih podataka koje prikuplja matična služba pri Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Postoji broj posebnih zbirki s brojem jedinica u njima, ali još uvijek nema prave evidencije baštinskih zbirki, kao ni evidencije legata, a tako ni evidencije o njihovoj obrađenosti.

„Kao poseban problem u upravljanju tiskanom baštinom ističe se nedostatak upisnika (evidencije) baštinskih zbirki te neodgovarajući i nedostatan bibliografski nadzor, kako na nacionalnoj (retrospektivna bibliografija, skupni katalozi), tako i lokalnim razinama (knjižnični katalozi), koji bi trebao osigurati (mrežni) pristup tim zbirkama i jedinicama građe u njima okupljenim.“²⁷⁰

²⁶⁹ Usp. Šimek, Sanja. Stanje u spomeničkim knjižnicama Republike Hrvatske s osvrtom na staru i rijetku tiskanu građu. // Standardiziranje kataložne obrade stare i rijetke tiskane građe, Zagreb, 10-11. prosinca 1992. / uredila Tinka Katić. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1993. Str. 10

²⁷⁰ Katić, Tinka. Model organizacije informacija o europskoj tiskanoj baštini (1455.-1850.) u hrvatskim knjižničnim zbirkama: doktorski rad. Zagreb, 2011. Str. 128.

Nakon utvrđenoga problema nepostojanja jedinstvenoga registra knjižnica i njihovih zbirki,²⁷¹ A. Belan-Simić (2007.),²⁷² na inicijativu kolegice S. Radovanlije-Mileusnić, a kao začetnik izgradnje budućega registra književnih ostavština, pokrenula je istraživanje i anketu Baština u narodnim knjižnicama. Cilj mu je bio prikupiti podatke o postojanju zbirke vrijedne građe u narodnim knjižnicama, s naglaskom na zbirke književnih i drugih ostavština i utvrditi njihovu obrađenost i dostupnost javnosti. Uzimajući u obzir i mali odziv na anketu, rezultati su pokazali da 11 knjižnica posjeduje ostavštine književnika (ponegdje je riječ i o više književnih ostavština), 7 knjižnica ima ostavštine drugih istaknutih osoba i većina je neobrađenih ostavština. Stoga, potrebno je sustavno popisati i obraditi sve te “skrivenne” zbirke legata u knjižnicama. Istraživanje je pokazalo kako je 10 ostavština obrađeno, od toga je 7 obilježeno u katalogu (tri i u elektroničkome), dva su obilježena samo na polici, dvije su ostavštine popisane, a u jednoj od njih građa je označena signaturama, dvije su inventarizirane, a jedna je obilježena žigom. Čak 15 ostavština nije nikako obilježeno, ni obrađeno.

SWOT analiza o stanju hrvatskoga knjižničarstva – lipnja 2015., unutar Strategije hrvatskoga knjižničarstva 2016.-2020., za prednosti ističe bogate baštinske knjižnične zbirke. Jedan je od strateških ciljeva hrvatskoga knjižničarstva osiguranje ravnomjerne infrastrukturne pretpostavke za obavljanje knjižnične djelatnosti, što za rezultat ima potpunu obrađenost svih vrsta građe u knjižnicama i potpunu dostupnost podataka o knjižničnim zbirkama u Hrvatskoj. Ondje je za očekivati i obradu baštinskih zbirki.²⁷³

Pri Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, pod razvojnim programom za Baštinske zbirke/knjižnice, radi se na izgradnji jedinstvene baze podataka Hrvatske baštinske zbirke, po uzoru na Registar arhivskih fondova i zbirke Republike Hrvatske ARHiNET, registar podataka o fondovima i zbirkama arhivskoga gradiva svih državnih arhiva te svih javnih ustanova koje čuvaju arhivsko gradivo. Legati su često dijelom i arhivsko gradivo, jer u sadržaju legata budu

²⁷¹ Usp. Belan-Simić, Alemka; Katić, Tinka; Penava, Zdenka. Registri knjižnica i knjižničnih zbirki u Hrvatskoj. // 8. Seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture: zbornik radova / uredila Tinka Katić. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2005. Str. 281-287

²⁷² Usp. Belan-Simić, Alemka. Baština u narodnim knjižnicama – rezultati ankete. // Muzeologija 43/44 (2007), str. 83-92.

²⁷³ Usp. Nacrt Strategije hrvatskog knjižničarstva 2016.-2020. URL: <https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=1850> (2019-02-10)

fotografije, rukopisi, korespondencije i sl. pa se u ARHiNET-u²⁷⁴ mogu pretraživati i osobni arhivski fondovi i legati.

Za obradu književnih arhiva arhivistička struka zagovara jedinstveni pristup, arhivističkom metodom, bez obzira na to u kojoj se ustanovi nalazili. Rezultat je stvaranje središnjih „književnih arhiva“ neke države ili šire regije, do stvaranja jedinstvenoga registra i umrežavanja informacija te do izrade normiranih zapisa s uputnicama, gdje se čuvaju pojedini dijelovi gradiva, osobito ako rukopisna baština nekoga književnika nije na jednome mjestu.²⁷⁵

U kontekstu organizacije, zaštite i upravljanja baštinskim zbirkama, nužno je prikupljanje podataka o broju i stanju zbirki pisane baštine. Prikupljanje navedenih podataka preduvjet je za stvaranje nacionalne politike i strategije zaštite pisane baštine. Učinkovito prikupljanje podataka moguće je jedino dobrom usklađenošću takve akcije unutar niza pojedinačnih ustanova, čijim bi se spajanjem dobila nacionalna slika. Dva su preduvjeta da bi prikupljanje podataka na nacionalnoj razini uspjelo, a to su jasna svijest unutar pojedinačnih knjižnica čemu će ti podaci služiti te izrada jasne, precizne i učinkovite metodologije te njena implementacija na operativnu razinu.²⁷⁶ Valja vjerovati da su hrvatske knjižnice na tome putu.

3.3. Različite mogućnosti fizičke organizacije legata

Različitu terminologiju i različite mogućnosti obrade legata slijedi i njegova pripadnost različitim knjižničnim zbirkama i različit pristup organizaciji legata i njegov fizički smještaj unutar prostora knjižnice.

Osim uobičajene podjele knjižničnoga fonda na zbirke knjiga i periodike (časopisi i novine), podjela se fonda provodi prema vrsti građe i prema sadržajima koji su zastupljeni. Prema vrsti građe, obično se stvaraju sljedeće zbirke: zbirka rukopisa, zbirka starih tiskanih knjiga (s određenom graničnom godinom), zbirka periodike, zbirka grafike, zbirka kartografskih publikacija, muzikalija, fotografija, zbirka AV građe, sitnoga tiska i druge. U legatu je moguće identificirati elemente za pripadnost svim navedenim zbirkama, jer legat obično sadrži više vrsta građe. Ukoliko bi se legat raspršio po svim zbirkama unutar knjižničnoga fonda, izgubio

²⁷⁴ Nacionalni arhivski informacijski sustav. URL: <http://arhinet.arhiv.hr/> (2019-02-10)

²⁷⁵ Usp. Kolanović, Josip. Nav.dj., str. 20.

²⁷⁶ Usp. Krtalić, Maja; Hasenay, Damir. Zaštita pisane baštine u knjižnicama – analiza stanja i moguće perspektive upravljanja zaštitom hrvatske pisane baštine. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 54, 1/2(2011), st. 64-65.

bi na svome značenju (što je u nekim slučajevima moguće, no tada se postavlja pitanje u kojoj je mjeri legat specifičan ili je on samo dar fizičke ili pravne osobe, bez ikakve identifikacije). Stoga, s obzirom na fizički razmještaj zbirke, moguće je legat promatrati kao cjelinu ili kao dio neke druge veće zbirke.

Promatrajući legat u kontekstu knjižnične baštine i prema predstavljenome sadržaju, legati i tu pripadaju različitim posebnim zbirkama, iako svojim sadržajem ne udovoljavaju u potpunosti svim formalnim kriterijima zbirki. Većim dijelom, legati mogu biti dio spomeničke ili spomen-zbirke (u Hrvatskoj je spomenička građa sva ona tiskana do 1945.), mogu biti dijelom zavičajne zbirke (jer je mnoštvo građe izdano ili sadržajem vezano uz zavičaj te su vlasnici privatnih knjižnica vezani uz zavičaj), a dio legata može biti i stara i rijetka knjiga (zbirka rara). Svaki se legat može promatrati kao dio zavičajne zbirke, jer je ostavština znamenite osobe, za koju se pretpostavlja da je živjela i djelovala ili na neki način vezana uz područje na kojemu je knjižnica koja dolazi u posjed legata te njegova privatna knjižnica, samim time, pripada zavičaju.

Legati mogu biti dio zbirke autografa, ukoliko je građa potpisana ili dio zbirki rukopisa (osobnih prepiski, neobjavljenih djela). Ti fondovi s posvetama autora, zatim oporučno namijenjeni dokumenti, rukopisi, likovna djela, stare fotografije i drugo značajni su dijelovi knjižničnih fondova. Za taj je dio djelovanja najbitnija informacija o građanima koji takve kolekcije posjeduju, o onima koji se bave kulturom i poviješću mjesta, bilo kao istraživači i kroničari, bilo kao sakupljači građe, jer se tada može i doći do darovnice.²⁷⁷ To je važno ukoliko se dio legata nalazi u jednoj instituciji, a drugi dio još uvijek kod nekoga privatno ili u nekoj drugoj instituciji. Rasipanje privatnih zbirki i ostavština nepopravljiva je šteta, koja opterećuje sljedeće generacije potrebom da rasutome ispočetka ulaze u trag.²⁷⁸ Zbirka do punoga izražaja dolazi kada je zaokružena cjelina (što prema definiciji²⁷⁹ i jest), fizički okupljena na jednome

²⁷⁷ Usp. Mesić, Đurđa. Građa i informacije u zavičajnim zbirkama narodnih knjižnica i načini prikupljanja. // *Informatologia Yugoslavica* 20, 3/4 (1988), str. 214.

²⁷⁸ Usp. Mihalić, Veljko. *Nav.dj.*, str. 207.

²⁷⁹ Zbirka (kolekcija) je prema nekomu smislu ili ideji prikupljeno ili sređeno više skupocjenih, umjetničkih ili rijetkih predmeta iste vrste. Privatna zbirka nastajala je iz amaterskih ili promišljenih humanističkih (skupiti nacionalnu kulturno-spomeničku baštinu) ili novčanih motiva. Zbirka često poklonom ili prodajom ulazi kao zaokružena cjelina u muzeje, galerije, javne knjižnice i druge zbirke, pa time postaje javno dobro. / Zbirka. // *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2017. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=66994> (2019-02-10)

mjestu. Knjižnica si to može zadati za dugoročni cilj, prikupiti legat cjelinu na jednome mjestu, fizičkom ili virtualnom.

Legati cjeline promatrani su kao poklonjena, naslijeđena ili otkupljena privatna knjižnica poznatih znanstvenika, kulturnih ili javnih radnika. S gledišta istraživačkoga rada, od izuzetnoga su značaja, jer predstavljaju, najčešće, brižljivo formiranu knjižnicu primarne i sekundarne literature specifičnoga područja kojim se osoba bavila ili što ju je osobno zanimalo. Oni su, također, i nezamjenjiv dokument prilikom proučavanja života i rada vlasnika, neponovljive i unikatne cjeline, s muzejskim karakteristikama. Čuvaju se u spomen-sobama. Na taj je način očuvana autentičnost njihovih fondova i stvorena atmosfera u kojoj suvremeni korisnik može osjetiti vrijeme u kojemu je knjižnica nastajala.²⁸⁰ „Knjižnica funkcionira kao muzejska zbirka. Sve su njene dimenzije – materijalna, sadržajna i kontekstualna – potpuno ravnopravne i pridonose njenom muzealnom bogatstvu.“²⁸¹

Kada su posrijedi iznimno ugledne osobe i vrijedne privatne knjižnice, legati se mogu posebno čuvati, obraditi i davati na korištenje kao zasebna cjelina - posebna zbirka. Legat se, specifičan po nabavnoj politici kao posebna vrsta dara, ovisno o poslovanju pojedinih knjižnica, može voditi i u posebnim knjigama inventara kao posebna zbirka. Cjelokupno poslovanje i organizacija zbirki legata uvelike ovisi o instituciji u kojoj se on nalazi, ona će ga prilagoditi svojoj misiji, mogućnostima i potrebama korisnika.

Legat je statična zbirka koja se ne popunjava niti mijenja, osim u rjeđim slučajevima naknadnoga darovanja ili otkupa preostalih (pronađenih) dijelova privatne knjižnice određene osobe. Njegova statičnost može uvelike olakšati obradu i organizaciju jer se legat jednom „postavljen“ u prostoru vjerojatno neće mijenjati, ne treba se planirati razvoj zbirke u smislu većega prostornoga širenja i naknadnih troškova obrade, smještaja, nego samo očuvanja i prezentacije.

Sva ta širina i raznovrsnost građe koja se može naći u legatu, pridonosi njegovoj kompleksnosti i vrijednosti.

²⁸⁰ Usp. Narodna biblioteka Srbije. Biblioteke celine i legati. URL:

<https://www.nb.rs/collections/index.php?id=802> (2019-02-10)

²⁸¹ Vinaj, Marina; Knežević Križić, Ivana. Spomenički knjižni fondovi – skrivena baštinska građa kao potencijal kulturnog turizma (Knjižnica Prandau-Normann). // Knjižnice i kontinentalni turizam: zbornik radova / 1. stručni skup s međunarodnim sudjelovanjem, Beli Manastir, 11. studenoga 2016.; uredile Marija Kretić Nađ i Renata Benić. Beli Manastir: Gradska knjižnica, 2016. Str. 47.

3.4. Pohrana i čuvanje legata

Kod darova je uobičajena praksa da knjižnica većinom prihvaća darove pod svojim unaprijed definiranim uvjetima, u skladu sa smjernicama. Iako je moguće da darovatelj postavlja mnoštvo uvjeta za darovanje, koje knjižnica treba ispuniti, od već spomenutih primitka i obrade dara, do pristupa, uporabe, čuvanja, smještaja i posebnoga tretmana zbirke.

Darovatelj može uvjetovati, posebno ako se radi o opsežnim zbirkama, da darovane jedinice budu pohranjene zajedno ili da budu pohranjene u zasebnoj zbirci, na zasebnoj lokaciji. Darovatelj može uvjetovati i ograničavanje pristupa građi. Ograničenje može biti privremeno (npr., pristup ograničen tijekom autorova života ili tek nakon njegove smrti) ili trajno (npr., pristup građi omogućen je samo u knjižnici). Kad se traži takvo ograničenje, knjižnica treba razmotriti kako će ono utjecati na vrijednost zbirke i kakvu će korist imati knjižnica od ponuđene zbirke. Moguće je i uvjetovanje zadržavanja građe zauvijek ili da se imovinom postupa na određeni način.²⁸² Ponekad financijska odgovornost i povezanost s darovateljem može utjecati na poseban tretman zaštite, jer se putem darova dobije rijetka i vrlo vrijedna građa. U tome slučaju, prioriteti zaštite usko su povezani uz proračun, osoblje i mogućnosti postupanja s legatom.²⁸³

Knjižnica, prije zaprimanja legata u svoj knjižnični fond, treba razmotriti sve uvjete i, u skladu sa svojom misijom i vizijom, odrediti u kojemu će se smjeru razvijati zbirka i je li određeni legat dodana vrijednost ili opterećenje fondu. Neki darovi nisu vrijedni prihvaćanja u knjižnicu, posebice zbog posebnih uvjeta čuvanja, koje zahtijeva potencijalni darovatelj. Čak i knjižnice koje nemaju već spomenute smjernice za odabir građe, mogu imati smjernice koje se odnose na prihvatljive i neprihvatljive uvjete darovatelja zbirki. Kako je primanje legata ugovorni odnos između darovatelja i ustanove u kulturi (ako je kao takav pravno definiran), time je omogućeno darovatelju postavljanje raznolikih zahtjeva (u pogledu smještaja, čuvanja, izlaganja građe), što može biti dodatni problem za ustanovu koja prihvaća legat. Ona treba

²⁸² Usp. Darovi za zbirke: smjernice za knjižnice. Upute za izradbu smjernica za izgradnju knjižnične zbirke primjenom modela *Conspectus*. Međunarodna posudba i dostava dokumenata: načela i smjernice za postupanje. Model nacionalnog pravilnika za međuknjižničnu posudbu. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010. Str. 22-23

²⁸³ Usp. Lambert, Dennis K. *Guide to review of library collections: preservation, storage, and withdrawal*. <S. 1.> : Scarecrow Press, 2014. [CD-ROM]

postavljati određene uvjete i kriterije, a ne darovatelj.²⁸⁴ Darovatelj može dati smjernice i izraziti svoje želje, koje knjižnica treba prilagoditi svome poslovanju.

Slijedom svih navedenih specifičnosti i izazova koji se javljaju kod uvrštavanja legata u knjižnični fond, postavlja se pitanje kako pohraniti i čuvati legate kao posebnu zbirku i cjelinu, kako bi zbirka ostala očuvana i u najboljem stanju.

Nemali broj povijesnih zbirki smješten je u stare zgrade, gdje su i primarno pripadale, od samoga nastanka. Privatne su knjižnice kasnije sa zgradama pripale baštinskim ustanovama. To je moguća zaprjeka pri očuvanju, koja nosi sa sobom smanjene mogućnosti prilagođavanja. Premještanje zbirki iz njihova povijesnoga konteksta u nove ili adaptirane zgrade može uništiti njihov povijesni značaj. Ponekad je jedini način očuvanja zbirke prekidanje povijesnoga slijeda.²⁸⁵ Za legate to može predstavljati prekid kulturno-povijesnoga konteksta u kojemu je nastao i razvijao se. Dok, s druge strane, to može smanjiti ili zaustaviti propadanje knjižne građe.

Sljedeći problem nakon zaprimanja legata u knjižnicu postaje njegov smještaj, jer je stalno prisutan problem nedostatka prostora u knjižnicama. Kod posebnih zbirki to posebice može biti problem ukoliko se želi sačuvati njezina cjelovitost, a knjižnica za to fizički nema uvjeta. Kod svake reorganizacije prostora, potrebno je pomno pratiti što se od građe traži i što je doista upotrijebljeno. Mijenja se model zbirke „za svaki slučaj“ u model „u pravome trenutku“, s naglaskom na upotrebu i korisnike.²⁸⁶ Korisnici sve više od knjižnica očekuju da budu mjesta usluge i mjesto za učenje, a ne samo mjesto koje čuva knjige. Prošla se praksa izgradnje zbirki koja je prepunila police, ne nužno kvalitetnim i aktualnim sadržajem, treba redefinirati, potrebna je evaluacija, podjela i reorganizacija. Iako je percepcija knjižnice u javnosti kao sigurnoga mjesta za svu građu, postavlja se pitanje treba li knjižnica i dalje trošiti resurse u izgradnji knjižnice kao muzeja, dok su potrebe korisnika za knjižnicom kao mjestom otkrivanja

²⁸⁴ Usp. Avramović, Zoran. Legati u kulturi Beograda: stanje, problemi i moguća rešenja. // *Kultura* 93/94 (1994), str. 217. URL:

<http://www.casopiskultura.rs/MagazinePublication/ShowPublicationPdf?magazinePublicationId=2035> (2019-02-10)

²⁸⁵ Usp. Feather, John. Introduction: principles and policies. // *Managing preservation for libraries and archives : current practice and future developments.* / edited by John Feather. Aldershot: Ashgate, 2007.

²⁸⁶ Usp. Lehman, Kathleen A. Collection development and management: An overview of the literature, 2011-12. // *Library Resources & Technical Services* 58, 3(2014), str. 170.

kreativnosti i usluga.²⁸⁷ U kolikoj je mjeri potrebno poticati građane na darovanje knjižnice ili ostavljanje legata (koji su često dijelom muzejske vrijednosti), ako knjižnica već pri dolasku legata nema prostora za njegov smještaj? Ukoliko je potrebna prenamjena prostora, to su još veći dodatni troškovi koje nosi legat. Postavlja se pitanje što je što je optimalno u tome smislu? Građa koja se manje upotrebljava ili građa kojoj je potrebna posebna skrb i uvjeti čuvanja, obično se premješta u spremišta. Traže se najisplativiji načini zadržavanja i čuvanja zbirke. P. N. Courant i M. Buzzy Nielsen (2010.)²⁸⁸ izračunali su prosječan trošak držanja jedinice građe u otvorenim policama, koji iznosi 4,26 \$ godišnje, u usporedbi s 0,86 \$ godišnje za smještaj u kompakusima. Izračun se temelji na osnovi šest elemenata: izgradnji, održavanju, čišćenju, električnoj struji, osoblju i cirkulaciji građe. Spremišta s optimalnim mikroklimatskim uvjetima predstavljaju održivu strategiju očuvanja. Postavlja se pitanje adekvatnoga smještaja legata, jer u kompakusima njegova spomenička vrijednost ne može doći do estetskoga izražaja, dok se, s druge strane, u njima najbolje čuvaju, s obzirom na mikroklimatske uvjete.

Cijena zbirke obuhvaća više od same nabavke knjiga i časopisa. Obuhvaća cijenu osoblja pri procesu selekcije, nabave i katalogiziranja, čuvanja. Cjelokupni model upravljanja knjižnicom, donošenje odluka i planiranje, moguće je iskazati teorijski i praktično, matematičkim jednadžbama i izračunima.²⁸⁹ Moguće je kroz taj model provesti i svaki legat u knjižnici te sagledati njegov ukupni trošak i financijsku vrijednost, a unutar toga izračunati cijenu smještaja i očuvanja legata.

U literaturi ne postoje posebne smjernice o pohrani i čuvanju legata. Za njih, kao i u cjelokupnome upravljanju, vrijede smjernice za posebne zbirke, ali sa specifičnostima prilagođenima pojedinim vrstama građe u njemu i pripadnosti određenoj zbirci.

Istražujući mjere zaštite koje se provode u znanstvenim knjižnicama te usporedbom postupaka koji se provode nad običnim, a koji nad posebnim zbirkama, utvrđeno je da značajne razlike postoje, ali su većina postupaka zajednička. „Standardna praksa“ provodi se u 58 % slučajeva,

²⁸⁷ Isto, str. 174.

²⁸⁸ Usp. Courant, Paul N.; Nielsen, Matthew Buzzy. On the cost of keeping a book. // The idea of order: transforming research collections for 21st century scholarship. Washington: Council on library and information resources, 2010. Str. 109. URL: <https://clir.wordpress.clir.org/wp-content/uploads/sites/6/pub147.pdf> (2019-02-10)

²⁸⁹ Usp. Hayes, Robert M. Models for library management, decision-making, and planning. San Diego: Academic Press, 2001. Str. 140-150.

kod njih se ne razlikuje ponašanje prema općim i posebnim zbirkama. Velika većina knjižnica ima različite načine ponašanja, a veći se konzensus postiže u postupanju prema zbirkama koje se vrlo rijetko koriste. Utvrđeno je koliko se teorijska znanja doista primjenjuju u praksi. Istraživanje je bilo prvi pokušaj usustavljanja metode za određivanje „standardnih okvira“ postupaka očuvanja za posebne i opće zbirke u 21. st. i utvrđivanje osnovnih podataka za kasnije usporedbe.²⁹⁰ Nema značajnih razlika među konzervacijskim postupcima s općim i posebnim zbirkama. Svaka se jedinica zasebno tretira u skladu sa smjernicama i odgovarajućom opremom. Kod posebnih zbirki vodi se računa o vrijednosti zbirke, kako bi se minimalnom intervencijom dobila maksimalna fleksibilnost za daljnje postupke.²⁹¹

C. Peach i J. Foster²⁹² proveli su istraživanje o potrebi očuvanja za knjižnične i arhivske zbirke na području Britanije i Irske. Cilj je bio skupiti podatke o obrađenosti zbirki (status katalogizacije), korisničkim zahtjevima, stanju zbirke i uporabi, vrijednosti i važnosti zbirke te postojećim znakovima uništenja vidljivima na zbirkama. Zaključeno je da je većina zbirki dobro očuvana, iako strategija očuvanja često nije primjenjiva na način da se maksimumom potencijala ublaže rizici uporabe. Potrebno je optimizirati strategije očuvanja, jer se zna kako postupati, ali to nije uvijek moguće provoditi. Istraživanje osigurava okosnicu evidencijama zbirki i ocjenu sadašnje prakse te stvaranje preporuka za promjene nužne za održavanje standarda i postojećih smjernica, kako bi se osigurala dugoročna dostupnost zbirki.

Kod legata je uobičajeno arhivističko načelo čuvanja cjeline zbirke, ali to nije uvijek pravilo. Pohrana i čuvanje legata ovisi o instituciji u kojoj se on nalazi. Upravljanje legatom, a tako i njegovom zaštitom i pohranom, dodatno se usložnjava i zbog spomenute višestruke vrijednosti legata, kao i pripadnosti različitim zbirkama (dio spomeničke, zavičajne, zbirke rukopisa, rare i sl.) i različitim fondovima (knjiga, časopisa, novina, rukopisa, fotografija, AV građe i sl.). Očuvanje je cjeline tada složen postupak, jer legat sadrži više vrsta građe, koja će zahtijevati i

²⁹⁰ Usp. Baker, Whitney; Dube, Liz. Identifying standard practices in research library book. // *Library resources technical services* 54, 1(2009), str. 21-39.

²⁹¹ Usp. Baker, Whitney. Special collections, general collections, and hybrid conservation laboratories. // *Planning and construction book and paper conservation laboratories: a guidebook* / edited by Jennifer Hain Teper and Eric Alstrom. Chicago: Association for Library Collections and Technical Services, American Library Association, 2012. Str. 35-52.

²⁹² Usp. Peach, Caroline; Foster, Julia. Knowing the need: optimising preservation for library and archive collections. London: The British library preservation advisory centre, 2013. URL: https://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/.../knowing_the_need.pdf (2019-02-10)

posebne uvjete čuvanja. Sve ovisi i o tome u kakvome je fizičkome stanju građa. Potrebno je znati fizički sastav zbirke i njezino stanje. Izazov koji se javlja kod čuvanja i zaštite legata je kako i gdje smjestiti zbirku u optimalnim uvjetima, prilagođenu svakoj vrsti građe, te ju dugotrajno sačuvati.

3.4.1. Fizička i pravna zaštita legata

Zaštita je sastavni dio osnovnih funkcija knjižnice. Zaštita zbirki obuhvaća nekoliko razina. Strateška razina zaštite podrazumijeva aktivnosti pokretanja projekata, predlaganja inicijativa, poticanja i organizacije obrazovanja i edukacije stručnjaka za zaštitu na nacionalnome i/ili međunarodnome nivou. Tehnička razina zaštite odnosi se na primjenu metoda i tehnika zaštite, ali uključuje i stručno-znanstvenu problematiku povezanu sa specifičnostima materijala i čimbenicima koji ih ugrožavaju. Operativna razina podrazumijeva probleme i svakodnevne aktivnosti informacijskih stručnjaka, prikupljanje, čuvanje, pohranu i organizaciju informacija.²⁹³

„Zaštita obuhvaća sva upravna i financijska pitanja, uključivši pohranu i čuvanje građe u spremištima, kadrovsku politiku te postupke, tehnike i metode čuvanja knjižnične i arhivske građe i informacija koje one sadrže.“²⁹⁴ U IFLA-inim načelima za skrb i rukovanje knjižničnom građom zaštita se posebno odnosi na postizanje određenoga stupnja sigurnosti, nadzora nad okolinom, pohranu, čuvanje i postupanje, kako bi se spriječilo daljnje kemijsko propadanje i knjižnična građa zaštitila od mehaničkih oštećenja. Posebnu brigu zahtijevaju knjige unutar zbirke legata koje su tiskane prije 1840. iz zbirke rara, zbog osjetljive vrste papira i lakoće propadanja, koje, obično, imaju jake mjere sigurnosti. Godina 1850. označava promjenu načina tiskanja knjiga, što je prouzročilo znatne razlike u materijalnim obilježjima knjige, nakladama i slično. Ali, i knjižna građa izdana nakon 1850. iznimno je kisela, brzo postaje krha i vremenom će se samorazgraditi. Knjižni su blokovi uvezani samo ljepilom, što, također, vremenom mijenja strukturu. Prepoznavanje glavnih i neposrednih opasnosti za knjižnični fond ili posebne zbirke trebalo bi biti od najvećega značaja.

²⁹³ Usp. Krtalić, Maja; Hasenay, Damir; Aparac-Jelušić, Tatjana. Nav.dj., str. 4.

²⁹⁴ IFLA- ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom / sastavio i uredio Edward P. Adcock u suradnji s Marie-Theresom Varlamoff i Virgininom Kremp. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2003. Str. 9.

Mnoštvo je čimbenika koji utječu na fizičku zaštitu posebnih zbirki, pa tako i legata, zavičajnih i spomeničkih zbirki. Izvanjski faktori koji utječu na zbirku su svjetlo, temperatura, relativna vlažnost, zagađenje zraka, plijesan i štetočine. Važne su i same zgrade i spremišta za posebne zbirke, posebice cirkulacija zraka u njima i vrsta polica na/u kojima se građa čuva. Pohrana i čuvanje građe vežu uz sebe i pitanje dostupnosti i korištenja zbirki. Tu se postavlja pitanje uporabe rukavica za čitanje i pregledavanje pojedine građe, koje su, s jedne strane, ograničavajuće, jer korisnika udaljavaju od stvarnoga materijala, a, s druge strane, štite građu od prljavštine, uništavanja i vanjskih utjecaja. Nužno je kod uporabe voditi računa o fotokopiranju, preformatiranju građe mikrofilmiranjem ili digitalizacijom, što, također, može oštetiti građu. Potrebno je planirati postupke za slučajevne opasnosti i nužde. Stoga je pohrana, čuvanje i zaštita legata neodvojiva od njihove dostupnosti i korištenja.

Stvaranjem optimalnih uvjeta pohrane, tj. smještajem u odgovarajuće spremišne prostore i isključivanjem štetnih fizikalno-kemijskih, bioloških i mehaničkih utjecaja, sprječavanjem oscilacija vlage i temperature, upotrebom zaštitne ambalaže, pravilnim rukovanjem i drugim zaštitnim postupcima i mjerama, usporava se proces starenja i produljuje trajnost čitave zbirke. Mnoge knjižnice imaju posebne zbirke i zbirke lokalne povijesti koje žele sačuvati. Promatrajući trošak i dobrobit očuvanja zbirki, te bi zbirke trebale trajati vječno. Nezamjenjive su te je, stoga, potrebno tražiti dodatne mogućnosti i rješenja pri dizajniranju prostora knjižnice. Posebne su zbirke, obično, izmještene od korisnika, pokušavajući stvoriti poželjno okruženje za čuvanje zbirke, a to su održavanje relativne vlažnosti, temperature, zaštita od svjetla i zagađenja zraka i dr. Preporuka je da se posebne i zavičajne zbirke čuvaju odvojeno od ostalih zbirki u knjižnici, u prostoru posebno namijenjenome za promociju očuvanja zbirki.²⁹⁵

Govoreći o zaštiti knjižnične građe, posebice rukopisa, zbirke rare i spomeničkih zbirki (u okviru kojih su i ostavštine znamenitih ljudi), nekoliko je stvari nužno: „davanje prijedloga za zaštitu knjižnične građe (pojedinačnih rukopisa i knjiga ili cjelina, spomeničke ili rijetke i dragocjene građe), inventiranje građe, evidencija, nadzor nad primjenom zaštite, sustavno provođenje zaštite knjižnične građe mikrofilmiranjem, ručnom restauracijom, impregnacijom

²⁹⁵ Usp. Ogden, Barclay. Collection preservation in library building design, 2004. URL:

http://www.fau.usp.br/cursos/graduacao/arg_urbanismo/disciplinas/aut0213/2015/Collectionpreservation.pdf

(2019-02-10)

na stroju.“²⁹⁶ U politici zaštite ističu se sljedeći kriteriji zaštite: vrijednost, rijetkost, uporaba, stanje zbirke i hitnost. Vrijednost može biti povijesna, bibliografska, dugoročna i sadržajna (književna, kulturna, akademska ili istraživačka, sociološka, povijesna, lokalna, nacionalna ili međunarodna vrijednost itd.). Rijetkost obuhvaća jedinstvene materijale, malu mogućnost opstanka, materijal s dodanom vrijednošću ili nepristupačan materijal. Uporaba može biti zbog sadržaja ili formata, za čitanje, posudbu ili kao referentna zbirka, za predavanja, izložbe, kopiranje, a ta je uporaba često u uskoj svezi sa stanjem zbirke.²⁹⁷

Zaštita ima puno svojih vrijednosti za društvo u cjelini i prednosti: „zaštita je cijena pristupa, osiguranje protiv gubitka vrijednosti, štiti protiv gubitka poslovnoga kontinuiteta u slučaju poremećaja i katastrofa, dodaje vrijednost sadržaju uvećavajući njegov potencijal za ponovnu uporabu.“²⁹⁸

Zaštitu treba promatrati i s pravnoga gledišta. Za razvoj politike zaštite potrebno je istražiti koji standardi i smjernice već postoje, kako se mogu interpretirati i primijeniti u praksi na određenu knjižničnu zbirku. Moramo shvatiti važnost dokumenata te ga uklopiti u povijesni kontekst i sadašnju informaciju o zbirci, njezinu izgradnju, uporabu i postupanje s njom. Potrebno je uspostaviti ravnotežu između zaštite i uporabe.

Različita načela, smjernice, naputci, propisi i kriteriji sadržani u dokumentima definiraju svjetsku, nacionalnu, regionalnu i lokalnu baštinu te propisuju poslovanje baštinskih ustanova, ne samo u pogledu nabavne (sakupljačke) politike izgradnje baštinskih ustanova, već i u pogledu dokumentiranja, izrade inventara, koji pružaju dokaze o postojanju baštine. Oni i usmjeravaju donošenje odluka o tome kako će se definirati pravni status zbirke te zaštititi i očuvati njezino fizičko i intelektualno obličje, kako bi se mogla predstaviti korisnicima.²⁹⁹

²⁹⁶ Rojnić, Matko. Zaštita bibliotečne građe. // *Informatica museologica* 6, 33(1975), str. 49. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/215685> (2019-02-10)

²⁹⁷ Usp. Foot, Miriam. Preservation policy and planning. // *Preservation management for libraries, archives and museums* / edited by G.[Gary] E.[Eugen] Gorman and Sydney J. Shep. London: Facet Publishing, 2007. Str. 28-30.

²⁹⁸ Smith, Abby. Valuing Preservation. // *Library Trends* 56, 1(2007), str. 17.

²⁹⁹ Usp. Fowler, Peter J. *The past in contemporary society: then, now*. London; New York: Routledge, 2001. Str. 82. Citirano prema: Katić, Tinka. *Model organizacije informacija o europskoj tiskanoj baštini (1455.-1850.) u hrvatskim knjižničnim zbirkama*: doktorski rad. Zagreb, 2011. Str. 21.

Prema NSK Smjernicama za zaštitu knjižnične građe u narodnim knjižnicama³⁰⁰, zaštitom baštinske građe obuhvaćeni su vrijedni stariji primjerci zavičajne građe, ostavštine i privatne zbirke, koje darom ulaze u fond zavičajnih zbirki. Zaštićena građa u fondu narodnih knjižnica može imati i svojstvo kulturnoga dobra, o čemu treba posebno voditi računa.³⁰¹

U području zaštite moguća je suradnja baštinskih ustanova, jer im je zaštita baštine jedno od temeljnih zajedničkih polazišta. To podrazumijeva i fizičku zaštitu materijala na kojima je pohranjena baština, ali i cjelokupni kontekst u kojemu se aktivnosti provode – kulturološka i društvena vrijednost zaštite, mjerila odabira, položaj zaštite u cjelokupnome poslovanju ustanove, kao i u širem nacionalnome kontekstu i sl.³⁰² Cjelokupno poslanje i poslovanje svih triju ustanova iz AKM okruženja prožeto je tzv. ethosom zaštite. Od samoga osnivanja ustanova, do prikupljanja građe, obrade, interpretacije i davanja na korištenje u najširem smislu riječi, postoji jasna svijest o njenoj vrijednosti i doprinosu razvoju društva i kulture, njenoj značenju za povijest i identitet te njenoj istraživačkoj, poučnoj i/ili zabavnoj ulozi. Zajednička polazišta u zaštiti proizlaze i iz cjelokupnoga konteksta djelovanja baštinskih ustanova.³⁰³

Različita su područja suradnje baštinskih ustanova u zaštiti. Moguće je uspostaviti pojedinačne odnose između pojedinih razina provedbe zaštite, baštinskih zadaća ustanova, funkcionalnih elemenata, kao što su zbirke, korisnici i usluge te nekoliko skupina konkretnih aktivnosti u zaštiti. Potrebno je izraditi (sveopći) model upravljanja zaštitom unutar zajednice AKM-a, koji bi bio temelj konvergencije, kao krajnjega cilja u suradnji na području zaštite baštine.³⁰⁴

Baštinske ustanove imaju slične ciljeve i uloge u društvu i preduvjete za korištenje i oblikovanje zbirki, razvijanje starih i stvaranje novih usluga. Njihova bolja komunikacija i suradnja pridonijela bi boljoj zaštiti ostavština u njima, tj. boljoj zaštiti znanstvene i kulturne baštine od lokalnoga i nacionalnoga značaja. Učinkovitost zaštite leži u njezinome upravljanju. Zaštita se

³⁰⁰ Usp. Smjernice za zaštitu knjižnične građe u narodnim knjižnicama, NSK, 2011. URL: [http://db.nsk.hr/%5CUserFiles%5CFile%5Cza%C5%A1tita2%20\(2\).pdf](http://db.nsk.hr/%5CUserFiles%5CFile%5Cza%C5%A1tita2%20(2).pdf) (2019-02-10)

³⁰¹ O dobivanju statusa kulturnog dobra i knjigama kao pokretnom kulturnom dobru je već ranije bilo riječi. Vidjeti poglavlje Kulturna baština i baštinske zbirke.

³⁰² Usp. Krtalić, Maja; Bugarski, Marija; Hasenay, Damir. Mogućnosti suradnje arhiva, knjižnica i muzeja u zaštiti baštine. // 14. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture, [Poreč, 17.-19. studenoga 2010.]: zbornik radova / uredili Sanjica Faletar Tanačković i Damir Hasenay. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011. Str. 212-213.

³⁰³ Isto, str. 217.

³⁰⁴ Isto.

provodi ako je građa dostupna, pouzdana i trajna, bez obzira na to u kojoj se baštinskoj ustanovi građa nalazila. Stoga, ustanove trebaju međusobno surađivati na svim područjima, s ciljem očuvanja baštine privatnih zbirki pohranjenih u njima, poštujući specifičnosti svake.

3.5. Dostupnost i korištenje legata

Knjižnica u svome poslovanju uvelike utječe na upravljanje legatom i prepoznavanje njegovih sadržajnih vrijednosti za instituciju. Primarno, vrijednost sadržaju daje kreator (u tome slučaju sakupljač legata) ili krajnji korisnik. Sekundarna je vrijednost upotreba izvan opsega sadržaja za što je primarno stvoren (primjerice, knjiga je stvorena za čitanje/učenje/širenje znanja, a na izložbi postaje muzejski predmet, ili digitalizacijom gubi ograničenja vremena i prostora), ponovna upotreba sadržaja povećava njegovu korist. S ekonomskoga gledišta, upotreba stvara vrijednosti. Ostavština - legat u knjižnici dobiva novu i višestruku vrijednost i ulogu.

Knjiga je svojevrsan predmet kulture, što po svojoj umjetničkoj opremi, znanstvenoj, književnoj ili dokumentacijskoj vrijednosti, ali i po činjenici da je neka knjiga sačuvana kao jedini ili vrlo rijedak ostatak nekada mnogih istovjetnih primjeraka.³⁰⁵ U legatu svaka knjiga ima svoju dokumentarnu vrijednost, posebno ako su u njoj eks librisi i razne bilješke čitatelja. Knjižničari koji rade odabir građe za zbirku trebaju znati što skupljaju, za koga i s kojim razlogom, koja je vrijednost toga što odabiru, dok je odgovornost knjižnice osigurati korisniku potrebnu građu što je prije moguće. Cilj je sadržaj u različitim oblicima učiniti dostupnim korisnicima, da bi se zadovoljile različite informacijske potrebe. Jednom kada su informacijske potrebe i informacijsko ponašanje identificirani, u skladu s time treba razvijati daljnje zbirke i usluge, jer zbirke su tu zbog sadašnjih i budućih korisnika.

Izdvaja se nekoliko potencijalnih grupa korisnika posebnih zbirki: akademski djelatnici (povjesničari, književnici, humanisti, geografi, arheolozi, teolozi, filozofi, političari i dr.), postdoktorandi (istraživači), studenti (jer je rastući interes za uporabom primarnih izvora), marketinški stručnjaci (za potrebe proučavanja svoje poslovne povijesti), kreativci (u potrazi za umjetničkom inspiracijom i pisanjem), obiteljski povjesničari (istražuju osobne povijesti), lokalni povjesničari, druge knjižnice, arhivi i muzeji, zatim mediji (izdavači u potrazi za slikama ili istraživački novinari), turisti i ostala zainteresirana javnost. Navedeni će se korisnici

³⁰⁵ Usp. Rojnić, Matko. Nav.dj., str. 47.

razlikovati po motivaciji, iskustvu, vrijednosti istraživačkoga procesa, vremenskome ograničenju, emocionalnoj uključenosti i razini vještina potrebnih za pristup zbirci.³⁰⁶ Različiti će korisnici imati različite zahtjeve, a knjižničari trebaju zadovoljiti potrebe većine korisnika, ali i znati se prilagoditi specifičnim zahtjevima. U tome im može pomoći statistička obrada podataka, dobivena iz preciznoga vođenja evidencije korisnika i dokumentacija o korištenju pojedinih jedinica građe u legatu. Zaključak može dovesti do toga koji su dijelovi legata najzanimljiviji ili najpotrebniji korisnicima. Istraživanja korisničkih potreba, zadovoljstva zbirkom i uslugom također mogu biti od pomoći. Te su vrste istraživanja za posebne zbirke kompliciranije, jer je potencijalna grupa korisnika jako široka, a mnogi će od njih i doći u knjižnicu samo jednom. Neke od korisnih marketinških tehnika za dobivanje povratnih informacija od korisnika su promatranje, upitnici i fokus grupe.³⁰⁷

„Profili i očekivanja korisnika neke ustanove te zahtjevi za određenom vrstom građe mogu motivirati aktivnosti zaštite i utjecati na odluke o metodama zaštite.“³⁰⁸ Ukoliko se poznaje vrijednost građe, a njezina je uporaba velika, ta će se građa prije i bolje zaštititi, posebice ako pripada zbirci legata ili nekoj drugoj posebnoj zbirci. Ako se uporaba određene građe naplaćuje kroz bilo koju uslugu knjižnice (fotokopiranje, skeniranje, digitalizacija, posudba za izložbe ili za reprint izdanja, međuknjižnična posudba, reprodukcija i javno prikazivanje građe, snimanje građe u svrhu komercijalne produkcije i drugo³⁰⁹), moguće je da će građa donijeti ekonomsku dobit. Korištenje može donijeti prihod, dio kojega se ponovo ulaže u njezinu zaštitu, što pridonosi osiguravanju održivosti kulturne baštine i ujedno omogućuje dodatno financiranje iz drugih izvora, ne samo iz proračuna. Uz to, gospodarsko korištenje kulturne baštine utječe na podizanje svijesti i razumijevanje šire javnosti o njezinoj važnosti za identitet, zajedništvo i društvenu koheziju.³¹⁰

Održivo korištenje kulturne baštine podrazumijeva njezinu zaštitu i korištenje, no tu je mnogo problema održivoga korištenja kulturne baštine u knjižnicama: nepostojanje nacionalne baze

³⁰⁶ Usp. Cullingford, Alison. Nav.dj., str. 110-111.

³⁰⁷ Isto, str. 140-141.

³⁰⁸ Krtalić, Maja; Hasenay, Damir; Aparac-Jelušić, Tatjana. Nav.dj., str. 5.

³⁰⁹ Mogućnosti zarade koje sve pruža građa, detaljnije pogledati u cjeniku Nacionalne i sveučilišne knjižnice Zagreb dostupnome na: <http://www.nsk.hr/cjenik-usluga/> (2019-02-10)

³¹⁰ Usp. Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015., 2011. Str. 41. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf (2019-02-10)

podataka baštinskih zbirki, stručna neobrađenost većine zbirki zbog nedostatka osoblja, računalne opreme i financijskih sredstava, nedostupnost građe za korisnike zbog nepostojanja obavijesnih pomagala (inventara, kataloga), neodgovarajući uvjeti pohrane građe, neusklađenost potreba održivoga razvoja knjižnica i matične djelatnosti, nedovoljna suradnja s turističkim sektorom i sa srodnim ustanovama onemogućuje sinergiju u kreiranju zajedničkih programa, nepostojanje analiza potreba i interesa korisnika i dr.³¹¹ Ministarstvo kulture zaključuje da je spomenute probleme potrebno riješiti, a među potencijalnim rješenjima, između ostaloga, ističe se poticanje izgradnje zavičajnih zbirki u narodnim, znanstvenim i sveučilišnim knjižnicama, kako bi se regionalna i lokalna pisana baština očuvala i zaštitila, radi očuvanja identiteta, kao potencijala u prezentaciji autohtone baštine.

U Hrvatskoj izvan usko stručnih krugova ne postoje ozbiljne i organizirane javne inicijative koje bi kontinuirano osvještivale javnost za čuvanje kulturne baštine, što je posljedica nedostatka organiziranih ili uspješnih kulturnih inicijativa uopće.³¹² Krajnja je posljedica i nedovoljna prepoznatost knjižnica kao kulturnih i turističkih odredišta.

3.6. Mogućnosti popularizacije legata

Knjižnice, iako bogate zavičajnim blagom i ostavštinama zavičajnika, često bivaju neprepoznate kao potencijalna turistička odredišta, a često nisu ni uvrštene u turističku ponudu svoga kraja. Potrebno je aktivno popularizirati posebne knjižnične fondove, posebice zavičajne zbirke i zbirke legata. Kako bi se predstavila njihova vrijednost, upotreba se treba proširiti izvan tradicionalnih okvira, što je moguće na više načina. Već je uobičajeno da knjiga često postaje muzejski predmet na raznim izložbama ili da se drže kulturno-povijesna predavanja o zbirci ili bivšem vlasniku zbirke (darovatelju) ili izvornicima koje knjižnica posjeduje. Digitalizacija zbirke ili njezinih dijelova postaje, također, nužnost i obveza. Moguće je predstavljanje zbirke na različitim lokalnim priredbama i izložbama, kao i njezina promocija na društvenim medijima i putem raznih novih marketinških tehnika. Već spomenute financijske dobiti od zbirke također mogu biti i jedan vid popularizacije zbirke, posebice ako je u komercijalne svrhe. Jedan je od načina popularizacije i ostvarivanje suradnje s drugim institucijama kulture, s turističkom zajednicom, odgojno-obrazovnim institucijama, udrugama i pojedincima. Stoga bi knjižnice

³¹¹ Isto, str. 27.

³¹² Usp. Mihalić, Veljko. Nav.dj., str. 207.

trebale biti dio nezaobilazne točke u ponudi kulturnoga turizma, jer potencijal za uključivanjem knjižnica, njihovih zbirki i baštine koju čuvaju itekako postoji.

Prezentacija autohtone baštine usko je vezana uz kulturni turizam. „Kulturni turizam je oblik turizma u kojemu prevladava interes potražnje za objektima i sadržajima kulturnog karaktera.“³¹³ Strategija razvoja kulturnoga turizma, pod nazivom „Od turizma i kulture do kulturnog turizma“, ne prepoznaje knjižnice kao mjesta na kojima je tzv. opipljiva kultura i pokretna kulturna baština³¹⁴, niti se igdje u Strategiji spominju knjige i knjižnice. U akcijskome planu razvoja kulturnoga turizma, u kontekstu globalnih kretanja kulturnoga turizma, spominje se integracija kulturno turističkoga proizvoda s književnim turizmom, a knjige se spominju samo u kontekstu plasmana lokalnih/regionalnih proizvoda.³¹⁵ Ipak, knjižnica je na razne načine dionikom kulturnoga turizma.

Postavlja se pitanje kako se u kulturni turizam mogu uključiti knjižnice sa svojom kulturnom baštinom, sa svojim zavičajnim zbirka i legatima?

Knjižnice mogu biti uvrštene kao točke turističkih ruta (itinerera), gdje su posebno zanimljive memorijalne knjižnice. U tome smislu knjižnice djeluju kao nositelji identiteta na više načina: zbog arhitektonskih, spomeničkih, umjetničkih, povijesnih i drugih osobina zgrada u kojima su smještene ili zbog ukupne važnosti na kulturnome, znanstvenome i obrazovnome planu ili, pak, zbog spomeničke vrijednosti građe. Uloga knjižnica u turizmu može biti informacijska, obrazovna, atrakcijska i druga, kao mjesto interkulturalne interakcije između turista i domaćina, gdje do izražaja dolazi njihova funkcija nositelja i čuvara kulturnog identiteta.³¹⁶ „Percepcija knjižnice kao mjesta čuvara prošlosti i sjećanja okruženja u kojem djeluje, predstavljaju

³¹³ Rječnik turizma / urednici Boris Vukonić, Nevenka Čavlek. Zagreb: Masmedia, 2001. Str. 186.

³¹⁴ Usp. Strategija razvoja kulturnog turizma „Od turizma i kulture do kulturnog turizma“, 2003. Str. 5. URL: <http://arhiva.rera.hr/Portals/0/docs/eu-turizam/Strategij-Razvoja-Kulturnog-Turizma.pdf> (2019-02-10)

³¹⁵ Usp. Tomljenović, Renata; Boranić Živoder, Snježana. Akcijski plan razvoja kulturnog turizma, Zagreb, 2015. Str. 11, 25. URL: https://mint.gov.hr/UserDocsImages//arhiva//001_160128-AP_kulturni.pdf (2019-02-10)

³¹⁶ Usp. Tokić, Ksenija. Uloga knjižnice kao nositelja kulturnog identiteta u hrvatskom turizmu. // Zbornik radova: Knjižnice - nositelji kulturnog identiteta = Knjižnice - nosilke kulturne identitete / 6. međunarodni stručni skup Knjižnica - središte znanja i zabave = 6. strokovno srečanje z mednarodno udeležbo Knjižnica - igrišče znanja in zabave, Karlovac, 16. i 17. rujna 2010.; [uredništvo Frida Bišćan... [et al.]. Karlovac: Gradska knjižnica "Ivan Goran Kovačić", 2011. Str. 18-19.

prednost u iskorištavanju knjižnice kao dionika kulturnog turizma, te kao jedan od argumenata u dokazivanju vrijednosti i održivosti knjižnice.“³¹⁷

Pravilna marketinško-turistička valorizacija i kreativnost u postavljanju kulturne baštine u turističke svrhe treba pomoći u promicanju kulture jednoga područja i donijeti potrebna sredstva za očuvanje tog istog kulturnog naslijeđa.

Lokalne su zajednice konzumenti kulturnoga turizma kao produkta. Kulturne se znamenitosti povezuju s marketingom u području ko-kreacije³¹⁸ vrijednosti ili ko-kreacije iskustva. Sektor kulturnoga turizma baziran je na iskustvu kupca-turista (može biti i korisnika), koji su aktivno uključeni u proces kroz svoje iskustvo, gdje je vrijednost kreirana u interakciji s izvorima u turizmu.³¹⁹

Promatrajući kulturni turizam kao marketinški proizvod i proizvod koji se prodaje, ističe se rastuća međunarodna važnost kulturnoga turizma i sljedeće dobrobiti: kreiranje poslova, povećanje poreznih prihoda, diversifikacija lokalne ekonomije, kreiranje prilika za partnere, privlačenje posjetitelja zainteresiranih za povijest i očuvanje, povećanje prihoda od povijesnih atrakcija, očuvanje lokalne tradicije i kulture, proizvodnja lokalne investicije u povijesne izvore, izgradnja društva ponosnoga na povijest, povećanje svijesti o znamenitosti ili područnoga značaja i dr.³²⁰

Popularizacija je posebnih zbirki i njihova primjena u kulturnome turizmu višestruka. U hrvatskoj se literaturi ističe rad V. Mihalić³²¹, u kojemu se, govoreći o privatnim zbirkama

³¹⁷ Božić, Andrea. Održivi kulturni turizam – spas za knjižnice? // Knjižnice i kontinentalni turizam: zbornik radova / 1. stručni skup s međunarodnim sudjelovanjem, Beli Manastir, 11. studenoga 2016.; uredile Marija Kretić Nađ i Renata Benić. Beli Manastir: Gradska knjižnica, 2016. Str. 163.

³¹⁸ Ko-kreacija (ili kokreacija) definirana je kao poslovna strategija koja se usredotočuje na iskustvo korisnika i interaktivne odnose. Ko-kreacija omogućava i potiče aktivniju angažiranost klijenta u stvaranju bogatog iskustva. Definirano prema: Co-creation. // Business dictionary. WebFinance, 2017. URL: <http://www.businessdictionary.com/definition/co-creation.html> (2019-02-10)

³¹⁹ Usp. Majdoub, Wided. Cultural sites and their management: co.creation of value or co-creation of experience? // Cultural tourism / edited by Razaq Raj, Kevin Griffin, Nigel Morpeth. Oxfordshire; Boston: CABI, 2013. Str. 53-54.

³²⁰ Usp. Griffin, Kevin A.; Raj, Razaq.; Morpeth, Nigel D. Introduction to cultural tourism philosophy and management. // Cultural tourism / edited by Razaq Raj, Kevin Griffin, Nigel Morpeth. Oxfordshire; Boston: CABI, 2013. Str. 7.

³²¹ Usp. Mihalić, Veljko. Privatne zbirke darovane gradu Zagrebu i njihova uloga u kulturnom razvoju grada. // Muzeologija 45 (2008). URL: <https://hrcak.srce.hr/file/113612> (2019-02-10)

darovanima gradu Zagrebu, daje prijedlog mogućnosti uključivanja zbirke u kulturni i društveni razvoj Grada. Pokušaji su to da se darovane zbirke na sasvim konkretne načine uključe i budu dio kulturnoga i društvenoga razvoja sredine u kojoj su nastale i u kojoj su nastavile postojati. Iako je rad, prvenstveno s muzeološkoga gledišta, među nabrojanih 59 različitih prijedloga, mnoštvo je primjenjivo i za zbirke legata u knjižnicama, primjerice organiziranje kluba prijatelja zbirki, informativni stup, osnivanje „galerije duša i predmeta“, uređenje kutića sa suvenirima i drugo.

Popularizacija posebnih zbirki moguća je kroz suradnju s odgojno-obrazovnim ustanovama. Jedna je od metoda postizanja bolje vidljivosti zbirke i njezinoga širenja među korisnicima svakako digitalizacija, posebice sadržaja koji je obuhvaćen nastavnim planom i programom. Potrebno je usporediti programe i školske kurikulume sa sadržajem zbirke. Moguće je razviti suradnju sa školama oko organiziranja izložbi legata, predavanja o zbirci ili izvornicima koje posjeduje, sudjelovanja u programima njihove popularizacije. Otkrivanje primarnih izvora upri radu s legatima neće samo koristiti za dinamično učenje, nego je i prilika za dokazivanje uloge informacijskih stručnjaka u sakupljanju, opisivanju i očuvanju posebnih zbirki. Ističe se i sve veća uloga referentne službe u knjižnici, jer je naglasak na dubokome poznavanju zbirke. Dodatni projekti nude mogućnost stavljanja posebne zbirke na prvo mjesto, isticanja njezine vrijednosti na inovativan način.³²²

Jedan je od načina popularizacije i sudjelovanje u različitim lokalnim festivalima i izložbama, kao i efektna uporaba društvenih medija. Organiziranje svečanih predstavljanja pojedinih dijelova zbirki javnosti može okupiti ljude sličnih razmišljanja, koji bi, promatrajući pozitivne primjere u institucijama oko sebe, prepoznali knjižnicu kao najbolje mjesto za očuvanje baštine i jednoga dana ostavili u nasljedstvo svoje privatne zbirke. Zatim, povremeno produženje radnoga vremena čitaonica ili rad vikendom omogućava uvid u zbirku i drugim zainteresiranim korisnicima, koji nisu u mogućnosti redovno posjetiti knjižnicu. Nužno je i sudjelovanje u lokalnim grupama knjižničara koji međusobno surađuju, dijele znanja o lokalnim zbirkama, zajednici i projektima. Grupa se može sastajati i virtualno ili na blogu. Moguće je uspostaviti i portal, koji bi bio platforma za sve vezano uz neki zavičaj, a što posjeduju baštinske ustanove u svojim zbirkama. Zajedničkim radom i dijeljenjem znanja i informacija, postigli bi jedinstveni cilj – promociju lokalnih zbirki. Takvim bi se djelovanjem ostvario dalekosežniji utjecaj, ne

³²² Usp. Harris, Valerie A.; Weller, Ann C. Use of special collections as an opportunity for outreach in the academic library. // *Journal of Library Administration* 52, 3-4(2012), str. 294-303.

samo na istraživače i znanstvenike, nego i na širu populaciju. Ali, u svemu je tome važno stvaranje trajnih veza i dobra suradnja.³²³

Već spomenuta digitalizacija, kao metoda širenja i veće dostupnosti zbirke, samo je jedna od njezinih prednosti. Digitalizacija ima vrijednu ulogu za posebne zbirke i kao dodatak fizičkoj zaštiti, ali je opasnost ako digitalno izdanje u potpunosti zamijeni fizičko. Sljedeće pitanje koje se javlja kod popularizacije zbirke je činjenica da s većom promocijom zbirke raste zanimanje za nju i za njezinu uporabu, ali time ona postaje i izloženija oštećivanju. Tradicionalno gledajući, zahtjevi su se, koje postavlja očuvanje i korištenje, razlikovali, bili su oprječni. Potom su bili u suodnosu, zaštita i pristup, da bi se u digitalnom okruženju razvila zaštita pristupa, gdje pristup postaje objekt kojega se štiti, a zaštita aktivnost koja se provodi. Građu je potrebno zaštititi kako bi se mogla koristiti. Zaštita građe i pristup građi, sa svrhom korištenja, povezani su te je aktivnosti zaštite potrebno usmjeriti upravo u očuvanje građe, kako bi se mogla koristiti i dugoročno biti upotrebljiva.³²⁴ Digitalizacija može pomoći u tome, povećati uporabu, a ujedno smanjiti fizičko trošenje građe. Prije početka digitalizacije, potrebno je voditi računa o nekoliko čimbenika. Okvirni fizički atributi koje je potrebno sagledati kod digitalizacije su autentičnost, stanje, estetiku, posebne uvjete, uvez, tekstualne varijante i vrijednost materijala te kontekstualne atribute: povijesnu i kulturnu vrijednost, provenijenciju, dostupnost, zahtjeve korisnika, produkciju i asocijaciju (povezanost).³²⁵ Razlozi za digitalizaciju su zaštita, poboljšanje dostupnosti, stvaranje nove ponude i upotpunjavanje fonda.³²⁶

Još jedna od prednosti digitalizacije može biti virtualno okupljanje ostavština diljem različitih baštinskih ustanova. Mnoštvo je primjera razasutih ostavština diljem baštinskih ustanova koje je teško identificirati i okupiti na jednome mjestu, a to je moguće u virtualnom okruženju. Razasuti predmeti gube obilježja zbirke, gube svoju vrijednost, time i vrijednost cjeline. Tako im prijete nestajanje. „Povezivanjem s ostalom građom obiteljske ostavštine u zbirkaama jedne

³²³ Isto.

³²⁴ Usp. Krtalić, Maja; Hasenay, Damir. Edukacija korisnika o zaštiti knjižnične građe – načela i primjeri. // Knjižničarstvo 15/16, 1/2(2011/2012), str. 10.

³²⁵ Usp. Sheehan, Jennifer K. Making the Most of What We Have: A Framework for Preservation Management in Rare Book Collections // RBM: a journal of rare books, manuscripts, and cultural heritage 10, 2(2009), str. 111-121.

³²⁶ Usp. Baričević, Z...<et al.>. Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe. Zagreb : Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2006. URL: www.kultura.hr/content/download/590/7857/file/nacprogramdigit.pdf (2019-02-10)

ustanove, ali i s drugim baštinskim ustanovama koje posjeduju građu, omogućilo bi se stvaranje svojevrsnog digitalnog repozitorija. On bi obuhvatio digitalne kataloge pojedinih zbirki te digitaliziranu građu, kao i spoznaje do kojih se došlo proučavanjem građe u stručnim i znanstvenim radovima. Ovako utemeljena baštinska riznica mogla bi se povezivati sa sličnim riznicama te bi se na taj način dobio mozaik kulturnih punktova Hrvatske, koji su umnogome utjecali na gospodarski, kulturni i prosvjetni život zajednice s kojom su živjeli.³²⁷

Virtualno povezivanje baštinskih ustanova koje posjeduju legate otvara mogućnost korištenja kulturnih dobara u svrhu kulturnoga turizma, a tako i povećanje ekonomskih i marketinških vrijednosti legata u njima.

Digitalizacija zavičajne građe pruža veću otvorenost zbirke, vidljivost i prezentaciju građe zavičajnih zbirki i zbirki legata. „Projekti digitalizacije zavičajne građe predstavljaju na svojevrsan način promociju zavičajne kulturne baštine i služe očuvanju zavičajnog identiteta.“³²⁸

Knjižnice, kao i ostale ustanove u kulturi, posebice u svojim zavičajnim zbirkama, posjeduju različite vrste građe, iskoristive u mnogim promotivnim aktivnostima njih samih, ali i svih čimbenika koji aktivno sudjeluju u turizmu. Digitalne su zbirke poput virtualnoga putovanja, stoga je nužno međusobno povezivanje turističkoga sektora s ustanovama u kulturi.³²⁹ Pravi je primjer povezivanja turizma i digitalizacije naslov vijesti iz različitih medija, Zračne luke-knjižnice budućnosti?, s objašnjenjem da knjižnice s digitaliziranim zavičajnim zbirkama trebaju privući putnike da dođu drugi put i provedu u tome gradu ili kraju više od nekoliko sati, zapravo nekoliko dana, da bi ga još bolje upoznali.³³⁰

³²⁷ Vinaj, M.; Knežević Križić, I. Spomenički knjižni fondovi – skrivena baštinska građa kao potencijal kulturnog turizma (Knjižnica Prandau-Normann) // Knjižnice i kontinentalni turizam: zbornik radova / 1. stručni skup s međunarodnim sudjelovanjem, Beli Manastir, 11. studenoga 2016.; uredile Marija Kretić Nađ i Renata Benić. Beli Manastir: Gradska knjižnica, 2016. Str. 49.

³²⁸ Šojat-Bikić, Maja. Nav.dj., str. 91.

³²⁹ Usp. Seiter-Šverko, Dunja. Digitalizacija kulturne baštine: mogućnosti promocije. // 2. međunarodni stručni skup Knjižnica - središte znanja i zabave: Knjižnice u turističkoj ponudi, Karlovac, 14. i 15. rujna 2006. Karlovac: Gradska knjižnica „Ivan Goran Kovačić“, 2007. Str. 31.

³³⁰ Usp. Živković, Danijela. Knjižnice i zavičajnost na pragu globalizacije. // Zbornik radova : znanje o domu in kulturni zakladi, skriti v knjižnicah = poznavanje zavičaja i kulturno bogatstvo skriveno u knjižnicama / 7. strokovno srečanje z mednarodno udeležbo Knjižnica - igrišče znanja in zabave = 7. međunarodni stručni skup

Zavičajna se zbirka može jednakopravno uključiti u razvoj kulturnoga turizma i kulturne industrije te je, stoga, nužno zalaganje svih institucija lokalne zajednice da se zbirka oformi, razvija, digitalizira, popularizira i postane javno dostupna. „Digitalizirana zavičajna građa širi lokalne granice i sadržaj zavičajne zbirke postaje zanimljiv široj javnosti, ona nudi mogućnost zajedničkog kreiranja i stvaranja opsežnog arhiva zavičajne građe iskoristivog u različite svrhe.“³³¹ Moguća je i turistička promocija zavičaja kroz izdavaštvo, od monografskih publikacija, lokalnih novina do digitalizirane građe i elektroničkih knjiga. One su dodatni izvor informacija.

Tehnologija je, uglavnom, sredstvo potpore komunikacije. „Suvremene informacijske i komunikacijske tehnologije omogućuju posredovanje kulturne baštine na nove načine. Novomedijski žanrovi u području kulturne baštine temelje se na multimedijskoj i multimodalnoj prezentaciji i interpretaciji kulturne baštine.“³³² To je tehnološki potpomognuto komuniciranje kulturne baštine, ono treba promatrati konceptualno kao proširenje poslanja baštinskih ustanova.

Mrežne stranice knjižnica više nisu samo skup informacija o knjižnici, građi i aktivnostima. One su najsnažniji medij za pričanje priča. Otvara se novi, zajednički prostor komunikacije te mrežne stranice postaju primarno sučelje korisnicima, a digitalizirana i online dostupna građa, organizirana u digitalne zbirke i virtualne izložbe, postaje novi vid komunikacije kulturne baštine. Korisnicima je olakšan pristup određenim baštinskim cjelinama i kulturno-povijesnim temama putem digitalnih zbirki i virtualnih izložbi, koje okupljaju arhivsku, knjižničnu i muzejsku građu iz različitih ustanova.³³³

Govoreći o digitalizaciji građe i pristupu građe u online okruženju, uočava se „paradigmatska promjena uloge knjižničara, gdje oni sve češće opisuju i interpretiraju jedinice građe na neuobičajen način izvan dosadašnje knjižničarske prakse, jer poput arhivista i kustosa smještaju građu pri opisu u određeni kulturološko-povijesni kontekst (primjerice, uz digitaliziranu jedinicu građe često se daje povijesni prikaz nastanka djela, biografija autora, tadašnje

Knjižnica - središte znanja i zabave, Hoteli Otočec, 19. i 20. rujna 2011.; [uredništvo Frida Bišćan... [et al.]. Karlovac: Gradska knjižnica "Ivan Goran Kovačić", 2011. Str. 14-21.

³³¹ Tošić-Grlač, Sonja. Uloga zavičajne zbirke u promociji lokalne zajednice // Hrvatski znanstveno stručni skup o menadžmentu u turizmu i sportu. 1, 1(2010), str. 313. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/83704> (2019-02-10)

³³² Šojat-Bikić, M. Nav.dj., str. 50-51.

³³³ Isto.

društvene i povijesne okolnosti, dodatne informacije i dr.).³³⁴ Često bi to bili primjeri smještaja legata u kulturno-povijesni, interpretativni kontekst.

U digitalnome je okruženju sve veće približavanje uloga knjižnica i muzeja. Također, usporedba je muzeja i knjižnica moguća i u kontekstu zavičajnih zbirki kao specijalnih knjižničnih zbirki, koje sadrže jedinstvenu građu te se cijene i čuvaju kao muzejske zbirke. Stoga je nužna njihova suradnja na svima razinama.

Uz suradnju s drugim institucijama kulture, s turističkom zajednicom, odgojno-obrazovnim institucijama ili drugim ustanovama, udrugama i pojedincima te suradnju s medijima, ističe se i obilježavanje obljetnica, izložbe i izdavaštvo kao neke od mogućih načina promocije.³³⁵

Premda knjižnična baština sadržava obilje materijala koje se može iskoristiti pri kreiranju turističkih, izdavačkih, dizajnerskih, modnih, filmskih i inovativnih proizvoda, ona, uglavnom, nije u tome smislu iskorištena.³³⁶ Knjige mogu poslužiti kao inspiracija ili kao stari proizvod u novome ruhu. Posebice zanimljiva inspiracija mogu biti knjige s raznim eks librisima, ovitcima ili knjige, rukopisi, fotografije i ostali materijali koji se mogu pronaći u legatima. To je još jedan od načina popularizacije legata.

3.7. Zaključno o organizaciji legata

Za bolje razumijevanje konteksta legata u knjižničnom okruženju, u okviru organizacije legata promatra se dolazak legata u knjižnicu, te njegova obrada, organizacija, smještaj, očuvanje, dostupnost, uporaba i popularizacija.

Legat na različite načine dolazi u knjižnicu: donacija/dar, otkup, kupovina.

Svaka knjižnica odlučuje o izboru knjižnične građe, što treba nabaviti, što očuvati i što izlučiti iz svojih zbirki/fondova, što se definira u pisanim smjernicama o politici prihvaćanja darova i izgradnji zbirki, a napose posebnih zbirki. Politika prihvaćanja darova ovisi o vrsti knjižnice (narodna, znanstvena, specijalna i dr.), njezinome poslanju, posebnosti svake knjižnice, okruženju i korisnicima. U okviru zavičajnih zbirki definira se odnos prema baštinskoj građi i

³³⁴ Šojat-Bikić, Maja. Nav.dj., str. 90

³³⁵ Usp. Tošić-Grlač, Sonja. Nav.dj., str. 307-314.

³³⁶ Usp. Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015., 2011. Str. 27. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf (2019-02-10)

ostavštinama. Nakon stručnog odabira i primitka darova u knjižnicu, potrebno je sagledati moguću uporabu i potencijalne korisnike zbirke. Legat je mogući izvor informacija studentima, znanstvenicima, knjižničarima, novinarima, filozofima, prevoditeljima, sociolozima, povjesničarima i drugim zainteresiranim korisnicima. Da bi građa bila dostupna korisnicima, potrebno ju je obraditi. Knjižnica samostalno može odlučiti koje će darove katalogizirati te hoće li i na koji način (kod obrade ili smještaja građe) istaknuti legate kao posebnu zbirku i cjelinu. Moguće je u knjižničnom katalogu bilježiti podatke o provenijenciji te različite podatke o prijašnjim vlasnicima knjiga. Time se omogućavaju istraživanja nastanka i povijesti određene zbirke ili knjižnice, kao i istraživanja kulturno-povijesnih prilika u kojem je ta ličnost živjela. Svaka se vrsta građe obrađuje prema standardima za tu vrstu građe, uz prilagodbe pojedinih institucija svojim specifičnim potrebama i zahtjevima. Različita mogućnost obrade građe može odrediti različite mogućnosti fizičke organizacije legata, kao i pohrane i čuvanja. Ukoliko se jedinstvo zbirke ne može očuvati pri fizičkome smještaju legata, to je moguće kroz knjižnični katalog.

Zbog nedostatka stručnog osoblja, prostora i iz drugih razloga, darovi mogu dugo ostati neobrađeni u knjižnicama. U knjižnicama je još uvijek mnoštvo neidentificiranih i neobrađenih legata, koji su potencijalno skriveno blago.

Nakon njihovih evidencija, potrebno ih je očuvati i učiniti dugoročno dostupnima. Za njih, kao i u cjelokupnome upravljanju, vrijede smjernice za posebne zbirke, ali sa specifičnostima prilagođenima pojedinim vrstama građe u njemu (knjige, časopisi, novina, rukopisi, fotografije, AV građa i drugo) i pripadnosti određenoj zbirci (dio spomeničke, zavičajne, zbirke rukopisa, rare i sl.). Navedeno dodatno usložnjava upravljanje legatom, njegovu zaštitu i pohranu sa svih stajališta.

S obzirom na mnoštvo različitih vrsta vrijednosti legata, više je i mogućnosti njegove popularizacije. Od već uobičajenih edukativnih posjeta, digitalizacije, izložbi, do različitih vrsta prezentacije baštine legata u turističkim ponudama kraja, marketinško-turističke valorizacije i kreativnost u postavljanju kulturne baštine u turističke svrhe.

4. UPRAVLJANJE LEGATIMA U KNJIŽNICAMA

S obzirom na to da su legati baštinske zbirke, velika je uloga u organizaciji zbirke i upravljanju njihovim očuvanjem.

4.1. Upravljanje zbirkama legata

Pojam upravljanja u najširem smislu može se primijeniti na bilo koji proces u bilo kojemu području. U literaturi se često izjednačavaju pojmovi upravljanja i menadžmenta, pod značenjem procesa postizanja organizacijskih ciljeva. Upravljanje je definirano kao „funkcija vlasništva, usmjeravanje poslovnoga djelovanja, razvoja donošenjem i provođenjem odluka, dok je menadžment proces koordinacije i efikasnoga korištenja ljudskih i materijalnih resursa, kako bi se postigli određeni ciljevi.“³³⁷ Neki autori kao glavna obilježja menadžmenta i upravljanja također izdvajaju: proces ili seriju kontinuiranih i povezanih aktivnosti, uključivanje i stavljanje težišta na postizanje organizacijskih ciljeva te postizanje tih ciljeva radeći s ljudima i kroz ljude i ostale organizacijske resurse.³³⁸

Upravljanje fondovima definirano je kao aktivnost „koja se odnosi na knjižnično okruženje i koja stavlja naglasak na prikupljanje materijala koji potiče od drugih organizacija, a uključuje aspekte upravljanja kao što su planiranje i kontrola proračuna, kadrovska politika i pitanja prostornih kapaciteta.“³³⁹ Šira definicija obuhvaća sistematsko upravljanje postojećim fondom knjižnice, sistemsko upravljanje planiranjem, izgradnjom, financiranjem, vrednovanjem i korištenjem knjižničnih zbirki tijekom dužega vremenskoga razdoblja, radi ostvarenja specifičnih ciljeva institucije.³⁴⁰ Obogaćivanje fonda može djelomično utjecati na upravljanje zbirkom, ali, općenito gledano, program obogaćivanja fonda pripada pod šire ciljeve politike

³³⁷ Leksikon menadžmenta / urednici Štefica Bahtijarević-Šiber i Pere Sikavica. Zagreb: Masmedia, 2001. Str. 623.

³³⁸ Usp. Certo, Samuel C.; Certo, S. Travis. Moderni menadžment. Zagreb: Mate, 2009. Str. 7.

³³⁹ Clayton, Peter; Gorman, Gary Eugen. Managing information resources in libraries: collection management in theory and practice. London: Library Association Publishing, 2001. Str. 16. Citirano prema: Evans, Edward. Developing library and information center collections. Englewood: Libraries Unlimited, 2000.

³⁴⁰ Usp. Collection management in academic libraries / edited by Clare Jenkins and Mary Morley. Aldershot; Brookfield: Gower publishing, 1999. Str. 15-38.

upravljanja zbirkom. „Obogaćivanje fonda“ zamijenjeno je „upravljanjem fondovima“, iako postoje nedoumice oko razlikovanja tih pojmova.³⁴¹

Još su tijekom 1980-ih i 1990-ih razvoj zbirke i upravljanje zbirkom postali sinonimi. Točnije, upravljanje zbirkom viši je pojam, koji obuhvaća niz aktivnosti, među kojima i izgradnju zbirke. G. E. Gorman³⁴² širi pojam izgradnje zbirke na upravljanje zbirkom, što, osim tradicionalnih aktivnosti izgradnje zbirke, selekcije i nabave, obuhvaća i proračun, izlučivanje fonda, izbor novih medija i formata, pohranu, očuvanje, mjerenje učinka zbirke, nadzor zbirke, organizaciju osoblja, razvoj sustava i novih tehnologija te dijeljenje izvora i umrežavanje. Upravljanje zbirkama širom definicijom obuhvaća pojmove izgradnje i razvoja zbirki, a uključuje planiranje i financiranje, razvoj zbirke, selekciju, nabavu, omogućavanje pristupa, uporabu, održavanje, evaluaciju te zaštitu i izlučivanje građe.³⁴³ Sve navedeno potrebno je uključiti pri upravljanju očuvanjem i organizacijom zbirki legata u knjižnicama.

Iz analize određenoga broja postojećih programa upravljanja zbirkama, P. Clayton i G. E. Gorman³⁴⁴ izdvajaju 14 karakterističnih glavnih tema: odnos prema misiji, svrha programa upravljanja, korisnici kojima se služi, pristup, pozadina zbirke (prikaz općega stanja), proračun, principi i program selekcije, posebne zbirke (s izdvojenom poviješću i općim opisom, posebnim kriterijima selekcije te organizacijom katalogizacije, skladištenja i uporabe), ograničenja, kooperativni odnos s drugim knjižnicama i izvorima informacija, vrednovanje zbirke, postupci za očuvanje građe te izlučivanje i revizija.

Upravljanje je moguće na razini zbirke i na razini jedinice građe, za što je potrebna, već ranije spomenuta, identifikacija i evidencija baštinskih zbirki, izgradnja zbirki, bibliografski nadzor te fizička i pravna zaštita. Za upravljanje zbirkama legata također je potrebno planirati, organizirati i kontrolirati cijeli niz aktivnosti, s ciljem učinkovitog iskorištenja resursa. Politika upravljanja zbirkom i postojanje pisanih dokumenata vrlo je važno. Idealna politika zbirki živi je dokument, koji se redovno pregledava i revidira. Treba biti smislen i prilagođen sadašnjem

³⁴¹ Usp. Clayton, Peter; Gorman, Gary Eugen. *Managing information resources in libraries: collection management in theory and practice*. London: Library Association Publishing, 2001. Str. 16-18.

³⁴² Usp. Gorman, Gary Eugen. *Introduction*. // *Collection management for the 21st century: a handbook for librarians* / edited by Gary Eugen Gorman and Ruth H. Miller. Westport; London: Greenwood press, 1997. Str. 10.

³⁴³ Usp. *International encyclopedia of information and library science*. / edited by John Feather, Paul Sturges. London; New York: Routledge, 2003.

³⁴⁴ Usp. Clayton, Peter; Gorman, Gary Eugen. *Nav.dj.*, str. 22-26.

vremenu te obuhvatiti prikupljanje i očuvanje vrijedne građe za budućnost. Politika opisuje korisničku zajednicu, definira misiju institucije i identificira korisničke potrebe. Ciljevi zbirke oblikuju prioritete u upravljanju zbirkama (selekcija, izlučivanje, očuvanje i spremanje). Politika upravljanja zbirkama može biti uporište i osiguranje u slučaju postupanja s darovima.³⁴⁵ Također, usko je vezana uz smjernice i politiku prihvaćanja darova u knjižnicu, o čemu je ranije bilo riječi. Učinkovito upravljanje zbirkom odabir je pravih odluka u mnoštvu mogućnosti, što sačuvati i kako. Ti su izbori često teški, imaju dugoročni utjecaj i nema povratka.³⁴⁶

Razvoj zbirki i njihovo upravljanje moguće je pratiti još od 7. st., gdje sežu početci izgradnje zbirki kao središta knjižnica i informacija, preko 19. st., u kojemu se bilježi porast nacionalnih knjižnica kao središta čuvanja nacionalnoga blaga, do kraja 20. st., kada se situacija počinje mijenjati razvojem digitalnih tehnologija. Pregledom literature, najviše je radova objavljenih nakon 2000. U 21. st. mijenja se pristup građi, pružanju usluga knjižnice i očekivanjima javnosti za pristupom informacijama. Te promjene imaju dubok utjecaj na razvoj zbirki i njihovo upravljanje. Neki stručnjaci tvrde da razvoj zbirke više nije moguć, niti potreban, dok drugi razmatraju kako prilagoditi i promijeniti postojeću praksu i politiku. Dolazi do preispitivanja, je li u današnje vrijeme još uvijek relevantno razvijati i upravljati zbirkama. Istražuju se osnove razvoja zbirki i njihov utjecaj na politiku i praksu, kao i uloga informacija u promjenjivom informacijskom društvu te nove informacijske potrebe.³⁴⁷ Govoreći o budućnosti upravljanja zbirkama, upravljanje zbirkom u 21. st. mijenja se u upravljanje sadržajem te, u skladu s time, knjižnice trebaju redefinirati svoju ulogu i misiju. U mnoštvu informacija na mreži, menadžeri sadržaja trebaju organizirati, odabrati i osigurati relevantnu informaciju te se javlja potreba za sve više posredovanja knjižnice.³⁴⁸ Termin informacijski izvor polako postaje zamjena za

³⁴⁵ Usp. Johnson, Peggy. Collection development policies and electronic information resources. // Collection management for the 21st century: a handbook for librarians. / edited by Gary Eugen Gorman and Ruth H. Miller. Westport; London: Greenwood press, 1997. Str. 83-86.

³⁴⁶ Usp. Cullingford, Alison. Nav.dj., str. 70-72.

³⁴⁷ Usp. Marshall, Audrey; Fieldhouse, Maggie. Introduction. // Collection development in the digital age / edited by Maggie Fieldhouse and Audrey Marshall. <London>: Facet, 2012. Str. 15.

³⁴⁸ Usp. Budd, John M.; Harloe, Bart M. Collection development and scholarly communication in the 21st century: from collection management to content management. // Collection management for the 21st century: a handbook for librarians / edited by Gary Eugen Gorman and Ruth H. Miller. Westport; London: Greenwood press, 1997. Str. 3-25.

knjižničnu zbirku. Postavlja se pitanje kako istražiti koncept razvoj zbirke u informacijskom okruženju digitalnoga doba te kako i jesu li se promijenila (ili se tek mijenjaju) mišljenja i praksa u upravljanju knjižnicama, u smjeru prema digitalnim tehnologijama. Nameće se pitanje koje su sličnosti i razlike između razvoja i upravljanja zbirkom prije i sada?³⁴⁹

Postoji nekoliko smjernica za upravljanjem posebnim zbirnama i njihovu organizaciju, ali s naglaskom na sveučilišne i znanstvene knjižnice. U tim se smjernicama legati ne izdvajaju posebno. U kontekstu narodnih knjižnica, legati često ostaju u kontekstu zavičajnih zbirki. Promatrajući smjernice u kontekstu vrste knjižnice, još je rjeđe zabilježeno da su smjernice za posebne zbirke prilagođene svim vrstama knjižnice.

Upravljanjem legatima, ali u širem kontekstu posebnih zbirki, počeo se baviti R. B. Shuman³⁵⁰ još 1959., kada se upravljanje zaštitom u knjižničarstvu i srodnim disciplinama i počinje sustavno razmatrati. Autor piše iz praktičnih potreba, na primjeru legata Harryja W. Bassa na Sveučilištu u Oklahomi. Opisuje “idealnu” posebnu zbirku, primjer gdje legat postaje sredstvo učenja, istraživanja i središte izgradnje sveučilišnih zbirki, koji detaljno sadržajem pokriva određeno područje. Nadalje, autor iznosi svojevrsne smjernice upravljanja posebnim zbirnama na sveučilištima, ali bez posebnoga izdvajanja darova-legata, nego se smjernice odnose na upravljanje knjižničnim zbirnama općenito. Mnogo godina kasnije, M. Lietaer³⁵¹ predlaže vodič za upravljanje darovima u knjižnicama, a time, ujedno, i razvojem i upravljanjem zbirki. Među vrstama donacija, navodi i legate te spominje knjižnično-povijesni pristup rekonstrukciji privatnih zbirki.

4.2. Upravljanje zaštitom legata

Upravljanje zaštitom često se proučava u određenome kontekstu, ovisno o vrsti institucije i vrsti građe, uz poštivanje specifičnih potreba za zaštitom. Upravljanje zaštitom definira se kao „sustavna i planirana organizacija svih potrebnih ljudskih, financijskih, infrastrukturnih

³⁴⁹ Usp. Corral, Sheila. The concept of collection development in the digital world. // Collection development in the digital age / edited by Maggie Fieldhouse and Audrey Marshall. <London>: Facet, 2012. Str. 3.

³⁵⁰ Usp. Shuman, Ronald B. Reflection on the establishment of special library collections. // The Journal of the Academy of Management 2, 1(1959), str. 47-51.

³⁵¹ Usp. Lietaer, Mieke. Please give generously! Handling donations to libraries. // Art Libraries Journal 33, 4(2008), str. 33-38.

sredstava i aktivnosti, kako bi se osigurala trajnost i dostupnost građe, u skladu s poslanjem određene ustanove. Ono obuhvaća niz različitih vidova, koje je moguće proučavati i analizirati kao zasebnu cjelinu, jer pridonose očuvanju pisane baštine na određeni način, ali tek zajednički „upravljaju“ zaštitom pisane baštine.“³⁵²

Proces upravljanja očuvanjem kuturnoga dobra može se odvijati prema planu koji najčešće sadrži: „opis dobra, izjavu vrijednosti dobra, osvrt na stanje dobra i stvarne mogućnosti upravljanja, opasnosti koje ugrožavaju vrijednosti dobra, načela očuvanja na kojima se plan očuvanja dobra osniva, politiku očuvanja kojom će se ostvariti postavljeni ciljevi, proces očuvanja kulturnog dobra, strategije kojima će se ostvariti postavljeni ciljevi s vremenskim rasporedom aktivnosti i popisom troškova, popis odgovornih osoba za provedbu plana, način ažuriranja plana i praćenja njegove provedbe te postupak i rokovi u kojem će se provesti preispitivanje i dorada plana.“³⁵³

Bilo koja baštinska institucija, čija misija uključuje prikupljanje, očuvanje i osiguravanje pristupa kulturnim objektima, trebala bi imati plan očuvanja, koji je vodič za upravljanje tom zbirkom. Očuvanje je odgovorno upravljanje, koje uključuje sve faze u „životu“ objekta ili dokumenta.³⁵⁴

Promatrajući sveobuhvatno upravljanje zaštitom pokretnim kulturnim dobarima i pisanom baštinom, upravljanje zaštitom obuhvaća „upravljačka, financijska i tehnička pitanja uključena u zaštitu knjižnične građe svih formata i/ili njenog informacijskog sadržaja, s ciljem maksimalnog produžetka mogućnosti njenog korištenja.“³⁵⁵

Mogući su mnogi izazovi kod upravljanja zaštitom, kao što su osiguranje dostupnosti, cjelovitosti i trajnosti digitalne građe, zaštita papirnih zbirki u knjižnicama, zaštita zbirki stare i vrijedne građe, zaštita zbirki audiovizualne građe, propadanje knjižničnih zgrada, obrazovanje i usavršavanje stručnjaka za zaštitu i konzervaciju, kontinuirano iznalaženje resursa, trajni

³⁵² Krtalić, Maja; Hasenay, Damir; Aparac-Jelušić, Tatjana. Nav.dj., str. 11.

³⁵³ Antolović, Jadran. Očuvajmo kulturnu baštinu: vodič za pripremu i provedbu projekata očuvanja kulturnih dobara. Zagreb: Hadrian, 2008. Str. 37.

³⁵⁴ Usp. Harvey, Ros; Mahard, Martha R. The preservation management handbook: a 21st-century guide for libraries, archives, and museums. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 2014. Str. 32-33.

³⁵⁵ Feather, John; Matthews, Graham; Eden, Paul. Preservation management: policies and practices in British libraries. Aldershot: Gower, 1996. Str. 5.

izazov odabira građe za zaštitu.³⁵⁶ Iako je većina izazova prisutna i kod upravljanja zaštitom legata, najveći je izazov zaštita stare i vrijedne građe, kao i papirnih zbirki općenito, te izazov odabira građe za zaštitu. A bez kontinuiranoga financiranja teško je riješiv bilo koji drugi izazov. Kako bi se utvrdile teorijske postavke i uspostavili temelji organizacije i upravljanja zbirkama legata, kako općenito, tako i u pojedinim baštinskim ustanovama (primjerice, u knjižnicama), važno je poznavati temeljne karakteristike legata pohranjenih u knjižnici, njegov sadržaj te misiju i poslanje ustanove koja ga čuva. Poslanje ustanove izravno će utjecati na cjelokupnu organizaciju i upravljanje legatom, od prihvaćanja legata, selekcije i odabira onoga što će se prihvatiti, do toga kako i tko će vrednovati legat, kako će se organizirati, koristiti i čuvati. U ovome će se radu legat sagledati kroz različite aspekte u upravljanju zaštitom, jer upravljanje očuvanjem zbirki legata obuhvaća utjecaj legata i ulogu svih aspekata na trenutno i buduće poslovanje knjižnice.

4.2.1. Model upravljanja zaštitom hrvatske pisane baštine u knjižnicama

Sagledavajući ukupni kontekst upravljanja zaštitom pisane baštine, kao teorijska podloga u ovome će se radu koristiti prijedlog modela upravljanja zaštitom pisane baštine u knjižnicama, kojega su u teorijskome konceptu upravljanja zaštitom izradili M. Krtalić i D. Hasenay (2011)³⁵⁷ te sustavnim pregledom metoda s kojima se susreće istražujući problematiku zaštite pisane baštine.³⁵⁸ Upravljanje zaštitom složen je postupak, koji se, prema navedenim autorima, temelji na teorijskome prijedlogu modela upravljanja zaštitom kroz pet različitih aspekata: strateško-teorijski, ekonomsko-pravni, edukativni, materijalno-operativni i kulturološko-društveni aspekt.

Teorijski prijedlog modela upravljanja zaštitom bit će polazište u razmatranju učinkovitog upravljanja očuvanjem i organizacijom zbirki legata u knjižnicama. Legat će se promatrati kroz

³⁵⁶ Usp. Teper, Thomas H. Challenges for the future of library and archival preservation. // *Library Resources and Technical Services* 49, 1(2005), str. 32-39.

³⁵⁷ Krtalić, Maja; Hasenay; Damir. Zaštita pisane baštine u knjižnicama – analiza stanja i moguće perspective upravljanja zaštitom hrvatske pisane baštine. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, 1/2(2011), str. 37-66. URL: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/371/366> (2019-02-10)

³⁵⁸ Krtalić, Maja; Hasenay, Damir. Overview of qualitative and quantitative research methods in the field of library-material preservation.// *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries: an International Journal of Library and Information Science*, 2 (2013), str. 59-69.

prizmu mogućih kvalitativnih i kvantitativnih metoda koje razmatraju pitanja zaštite. Moguće je više različitih pristupa problematici zaštite, od teorijskoga pristupa problematici, planiranja zaštite i procesa upravljanja, različitih izazova zaštite materijala i metoda, do utjecaja zaštite na kulturna i društvena pitanja.³⁵⁹ Navedenim teorijskim prijedlogom modela upravljanja zaštitom, sve je obuhvaćeno, stoga je model pogodan za testiranje u okruženju legata. Legat se iz teorijskoga pregleda nastoji potvrditi u praksi. U radu će se razmatrati utjecaj legata na poslovanje knjižnice, uloga svih aspekata na trenutno i buduće poslovanje knjižnice, kao i povezanost aspekata zaštite s različitim područjima i znanostima (ekonomijom, pravom, umjetnošću, obrazovanjem, kemijom, poviješću i sl). Nastoje se iznaći tehnička rješenja dobre i učinkovite organizacije i očuvanja zbirke legata u knjižnicama.

Ispituje se osnovica teorijskoga modela po pojedinim elementima, s posebnim naglaskom na njihovoj primjenjivosti na legat u knjižnicama. Zaključno su razmatrani nedostaci i dobre strane pojedinih elemenata, kao i temeljne pretpostavke za poboljšanje. Kroz razine razvoja, uspostavljene su konkretne aktivnosti potrebne za dobru / željenu zaštitu legata u knjižnicama. Kao krajnji rezultat, postavljeni je cilj provedbe svojevrsnoga testiranja modela zaštite pisane baštine u knjižnicama ispunjen. Potvrđena je njegova sveobuhvatnost i primjena na različite vrste knjižnica.

Prvi u nizu složenih aktivnosti u upravljanju zaštitom je strateško-teorijski aspekt. Ispituje se opći kontekst u kojemu djeluje knjižnica, koja je misija knjižnica, kako se uklapa u nacionalnu strategiju zaštite te kako se odnosi prema drugim knjižnicama koje posjeduju legat, mogu li druge knjižnice poslužiti kao primjeri dobre prakse i kako one upravljaju zaštitom legata. Benchmarking je alat koji služi za usporedbu modela među institucijama i zemljama pomoću kojega se utvrđuju primjeri dobre prakse. „Strateško planiranje jedan je od ključnih koraka kako u cjelokupnom poslovanju informacijskih ustanova, tako i u upravljanju zaštitom. Temelj strateškog planiranja u upravljanju zaštitom čini izrada pisanih dokumenata, poput izjave o poslanju, politike, strategije i programa zaštite.“³⁶⁰ Ključno je dobro planiranje te uključivanje relevantnih teorijskih saznanja u praksu.

Za sustavno i učinkovito planiranje aktivnosti zaštite važno je postojanje politike zaštite. U nju treba ugraditi sljedeće elemente: opseg i obuhvat politike zaštite, svrhu i zadaću ustanove, filozofiju zaštite, resurse, potrebe zbirke, povezanost s ostalim aspektima poslovanja knjižnice,

³⁵⁹ Isto, str. 59.

³⁶⁰ Krtalić, Maja; Hasenay, Damir; Aparac-Jelušić, Tatjana. Nav.dj., str. 12-13.

sigurnost zbirke, pohranu i kontrolu mikroklimatskih uvjeta, rukovanje zbirka, preformatiranje (mikrofilmiranje, digitalizaciju), izložbu i posudbu, upravljanje rizikom i ažuriranje.³⁶¹ Važno je da svi navedeni elementi politike zaštite budu u nekoj mjeri zastupljeni, a o samoj će ustanovi ovisiti kojim će ih redosljedom navoditi i koliko će pojedini element biti opširan. Učinkovita politika zaštite mora imati jasno izražene ciljeve, definirane resurse i odgovornost za njihovo ostvarivanje.³⁶²

Svako upravljanje zbirka i djelovanje unutar knjižnice umnogome ovisi o financijama te time i ekonomsko-pravni aspekt određuje daljnji smjer razvoja. Sagleda se financiranje ustanove, tko ju financira, koji su dostupni financijski izvori i ima li mogućnosti vanjskih izvora financiranja. Bitnu ulogu ima analiza troškova i pažljivo planiranje, na što usmjeriti financijske izvore kod zaštite, uvjete pohrane, projekte, edukaciju osoblja ili nešto drugo. „Pisani planovi omogućuju usporedbu planiranih i dobivenih prihoda te ostvarenih rashoda, kao i detaljan uvid u cjelokupne troškove ustanove i udjela koji zaštita ima u tome, omogućujući učinkovitu raspodjelu sredstava te podržavajući argumentirano donošenje odluka.“³⁶³ Manji će biti troškovi ukoliko se redovito financije usmjeravaju u preventivne aktivnosti i dobre uvjete skladištenja. Dugoročno planiranje zaštite ovisi o stabilnome financiranju kako bi se svakodnevne aktivnosti, ali i posebni programi i projekti, mogli provoditi. Legati su u cjelokupnom upravljanju zaštitom često pod posebnim programima i projektima, ali mogu biti i poveznica za dobivanje i iznalaženje dodatnih sredstava financiranja. Pravni dokumenti zaštite baštinskih zbirki na nacionalnoj razini postoje, ali postavlja se pitanje koliko se oni provode i koliko su uklopljeni na institucionalnoj razini te gdje su u njima legati. Tu se na nacionalnoj razini ubrajaju zakoni, pravilnici, preporuke, a na institucionalnoj su statuti, pravilnici, strategije, smjernice i drugo. Jasna pravna regulativa olakšava njezino provođenje u praksi. Velika je uloga stručnih tijela u procesu izrade i donošenja zakona važnih za zaštitu te koje i kakve su posljedice (ne)provođenja zakona. Sadržajnom analizom potrebno je razmotriti

³⁶¹ Usp. Foot, Mirjam M. Building a preservation policy. London: British Library, 2013. URL: https://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/collectioncare/publications/booklets/building_a_preservation_policy.pdf (2019-02-10)

³⁶² Usp. Edukativni portal Komisije za zaštitu Hrvatskog knjižničarskog društva. Planiranje procesa zaštite u knjižnici. URL: <http://www.hkdrustvo.hr/zastita/zastita-knjiznicne-grade/planiranje-procesa-zastite-u-knjiznici/> (2019-02-10)

³⁶³ Krtalić, Maja; Hasenay; Damir; Aparac-Jelušić, Tatjana. Nav.dj., str. 18.

sadržaj postojećih pravnih dokumenata i njihovu primjenu u praksi. Moguća je usporedba dokumenata na nacionalnoj ili međunarodnoj razini.

Edukativni aspekt upravljanja zaštitom obuhvaća svakodnevne i specifične aktivnosti osoblja te znanje koje je potrebno za očuvanje zbirke legata, a posebna su pitanja kako prenijeti to znanje korisnicima i razumiju li svi akteri uključeni u proces važnost zaštite legata. Edukacija je bitna za obavljanje niza specifičnih i redovitih aktivnosti zaštite legata. Svi djelatnici knjižnice trebali bi posjedovati temeljna znanja zaštite legata i posebnih zbirki, bez obzira na posao kojim se bave, dok djelatnici posebno zaduženi za zbirke legata i druge posebne zbirke, voditelji zbirki i svi koji u radu dolaze u kontakt sa zbirkom, trebaju posjedovati specifična znanja i vještine. Važna je i edukacija korisnika te njihova znanja o zaštiti građe. Oni trebaju posjedovati osnovna znanja rukovanja građom te se ponašati u skladu s propisima definiranim u pravilnicima o uvjetima i načinu korištenja knjižnične građe. Osoblje ustanove može uvelike tome doprinijeti. Važan je i sustav obrazovanja i prijenos znanja o značenju i zaštiti legata, formalno ili neformalno. „Obrazovanost o problematici zaštite ključan je aspekt u učinkovitom upravljanju zaštitom, a samim tim i ključno polazište u izgradnji modela upravljanja zaštitom“³⁶⁴.

Velik dio problema u zaštiti proizlazi iz nedovoljne osviještenosti i poučenosti o problematici zaštite i njenim mogućnostima. Taj bi se problem uvelike smanjio pristupanjem razvoju edukativnog aspekta zaštite i stvaranju poučnih sadržaja.³⁶⁵

Materijalno-operativni aspekt uključuje ispitivanje stanja fonda zbirke legata u knjižnici, procjenu uvjeta skladištenja i kontrolu uvjeta, procjenu brzine propadanja materijala, primjenu pojedinih metoda i tehnika zaštite. Taj aspekt ispitivanjem konkretne zbirke s konkretnim materijalima i metodama dolazi do konkretnih mjerljivih rezultata, karakteristika stanja fonda (vrsta građe, vrsta materijala, vrste i uzročnici oštećenja, intenzitet oštećenja). Da bi se odredile metode i tehnike zaštite i preraspodijelile financije, potrebno je ispitati stanje fonda, evaluirati postojeće standarde zaštite, utjecaj uvjeta skladištenja na stanje zbirke (vlaga, svjetlost, temperatura, zagađenje zraka) i koje su glavne prijetnje. Ispitivanje stanja fonda (fizičko stanje zbirki) važno je u kvalitativnome i kvantitativnome smislu. Rezultat treba biti baza podataka o stanju fonda, tj. katalog stanja fonda, koji služi kao podloga za upravljanje i organizaciju zaštite.

³⁶⁴ Isto, str. 26.

³⁶⁵ Usp. Krtalić, M.; Hasenay; D. Nav. dj., 2011., str. 61.

Prisutan je i velik utjecaj osoblja i ponašanja korisnika na trenutno stanje zbirke, kao i buduće smjernice za razvoj strategije zaštite.

Na kulturološko-društvenoj razini promatra se kulturološki i društveni kontekst institucije, a potom i zbirka legata, njezina vrijednost i prepoznatljivost u društvu na lokalnoj i nacionalnoj razini. Promatraju se prednosti koje dobiva institucija i društvo od zaštite zbirke, dobivaju li se zaštitom nove usluge, novi korisnici, koji bi bili rezultati neočuvanja zbirke i je li upravljanje i razvoj zbirke u skladu s kulturnim i društvenim razvojem. Definiira se vrijednost zbirke i vrijednost zaštite, a povijesno istraživanje ispituje doprinos zaštićene zbirke u kulturnome i društvenome razvoju određenoga područja, kao i kulturne karakteristike koje se ogledaju kroz zbirku na sadržajnoj i materijalnoj razini. Mnoštvo fizičkih obilježja koje korisnici ili čitatelji ostavljaju u knjigama i interpretacije postaju predmetom istraživanja povijesti knjige, čitanja, povijesti umjetnosti.³⁶⁶ Kulturološko-društveni aspekt sagleda i suodnos knjižnice i ostalih kulturnih i društvenih ustanova, pogotovo ako su i one vlasnici dijela istih ili sličnih legata.

Sagledavajući moguću primjenu toga modela na nacionalnoj razini, autori predlažu naglasak staviti na usustavljivanje i razvoj strateško-teorijskoga vida, posebice strateškoga planiranja. Određivanje vrste nacionalnoga modela te identificiranje središnje ustanove ili tijela koje bi snosilo odgovornost početni je korak. Neophodno je bilo donošenje nacionalne strategije zaštite, koja je 2011. donesena.³⁶⁷ Očekuju se daljnji koraci u provođenju strategije. Sažimajući do sada iznesene teorijske i praktične spoznaje o upravljanju zaštitom i analizu hrvatskoga konteksta, treba se osvijestiti u nekoliko izazova kroz stvaranje i implementaciju modela upravljanja zaštitom pisane baštine u knjižnicama. To su, prije svega, obrazovanje i osvješćivanje, prikupljanje podataka o broju i stanju zbirki pisane baštine, infrastrukturno strateško centraliziranje i operativno decentraliziranje, redefiniranje modela financiranja zaštite pisane baštine te prezentacija pisane baštine.³⁶⁸ Prikupljanje podataka o legatima u knjižnicama, osvješćivanje o njihovoj vrijednosti za knjižnicu i zajednicu, obrada, zaštita i prezentacija,

³⁶⁶ Usp. Krtalić, Maja; Hasenay, Damir. Overview of qualitative and quantitative research methods in the field of library-material preservation. // *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries: an International Journal of Library and Information Science* 2 (2013), str. 67.

³⁶⁷ Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015. Zagreb, 2011. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocs/images/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf (2019-02-10)

³⁶⁸ Usp. Krtalić, Maja; Hasenay, Damir. Nav.dj., 2011., str. 64-65.

smjer je prema kojemu se treba odvijati upravljanje zbirnama legata. Istraživanje konteksta očuvanja i upravljanja zbirnama legata u knjižnicama jedan je od koraka ka predloženom modelu.

4.3. Vrednovanje legata

Legati u knjižnice dolaze da bi se sačuvali za buduće naraštaje. Pri njihovome prihvaćanju, organizaciji i upravljanju, važna je procjena njihove vrijednosti i trajnosti te hoće li i u budućnosti biti potreba za njihovom uporabom i kolika. Precizni kriteriji vrednovanja legata mogu pomoći pri odabiru što će se čuvati, kako i za koga.

4.3.1. Analiza zbirke legata

Za dugoročnu zaštitu potrebno je analizirati zbirku te, u skladu s rezultatima, razvijati daljnje koncepte. Razumijevanje same zbirke polazište je za razvoj opsežnoga i cjelovitoga programa njezina očuvanja. Identifikacijom i evidencijom dobit će se osnovni podaci o zbirci, koji će poslužiti za daljnje oblike organizacije upravljanja i pristupa zbirnama i sadržaju.

„Upravljanje očuvanjem posebnih zbirki dokaz je izvedive politike, procedura i težnji, te redovno obnavljanje istih u smjeru prilagođavanja promjenama i tehnologijama.“³⁶⁹ Početna je točka za planiranje očuvanja zbirke revizija ili pregled, koji daje knjižničarima informacije potrebne za poboljšanje uvjeta zbirke. Pregled obuhvaća fizičku prirodu zbirke, njezino stanje, stabilnost te postojeće standarde o brizi za zbirku. Tako analiza zbirke obuhvaća srodne pojmove - mapiranje zbirke, pregled, procjenu i vrednovanje. Mapiranje zbirke ili pregled proces je ispitivanja kvantitete i kvalitete zbirke i prepoznavanje njezinih snaga i slabosti. To je proces koji omogućava statističke informacije, alat pomoću kojega se mogu odrediti ciljevi zbirke, koji će pomoći knjižničarima u razumijevanju zbirke po predmetnim područjima.³⁷⁰

Procjena će odrediti koliko dobro zbirka podržava ciljeve, potrebe i misiju knjižnice. Legat se, najčešće, procjenjuje lokalno. Putem vrednovanja istražiti će se i opisati zbirka u svojim okvirima ili u suodnosu s drugim zbirnama.

³⁶⁹ Cullingford, Alison. Nav. dj., str. 13.

³⁷⁰ Usp. Bushing, Mary C. Collection mapping – an evolving tool for better resources and better access. // *Signum* 39, 3 (2006), str. 10. URL: <https://journal.fi/signum/article/view/3386/3136> (2019-02-10)

Nekoliko je načina analize zbirke nužnih za učinkovito upravljanje zaštitom. Britanska nacionalna knjižnica navodi da su srce knjižnice njihove zbirke te, stoga, nude mnoštvo izvora na temu preventivnog očuvanja, digitalne zaštite, postupaka konzervacije i sl.³⁷¹ Kalifornijski program CPP instrument je za prikupljanje podataka, koji pomoću upitnika pomaže odrediti potrebe očuvanja zbirke, posebno papirnih i AV zbirki.³⁷² Osigurava uvid u potrebe zbirke kao cjeline i onoga dijela zbirke s posebnom vrijednošću te onoga dijela zbirke s najvećim oštećenjem i rizikom gubitka. Nakon procjene posebnih potreba zbirke, plan očuvanja treba procijeniti zadovoljenje iznesenih potreba u skladu s tehničkim i upravljačkim mogućnostima institucije, kao i raspoloživim financijskim i ljudskim resursima. Rezultat treba biti program zaštite prilagođen potrebama ustanove i pojedinih zbirki unutar nje.

U Nizozemskoj i Belgiji razvile su se posebne metode i postupci za planiranje i određivanja prioriteta konzervacije i restauracije u nekome spremištu. U Nizozemskoj se '90-ih razvila UPAA (*Universal Procedure Archival Assessment*), uglavnom statistička metoda, koja obuhvaća niz kontrolnih mjerenja na gradivu u spremištu, iz čijih se rezultata kasnije, izračunom, dobivaju parametri, koji ukazuju na prioritete i nužnost intervencije. Omogućuje arhivistima i/i konzervatorima precizno utvrđivanje potreba za konzervacijom i/ili restauracijom. Taj arhivistički model jedini je do sada primijenjen u Hrvatskoj.

Noviji projekt u belgijskim knjižnicama, razvijen za potrebe očuvanja posebnih zbirki, model je UPLA (*Universal Procedure for Library Assessment*)³⁷³. UPLA omogućava samostalno istraživanje fizičkoga stanja zbirke. Opisuje se stanje zbirke u cjelini, na temelju slučajnog uzorka od 300 predmeta, a svaki od tih predmeta procjenjuje se na 23 vrste oštećenja. UPLA razmatra samo one vrste štete koje uzrokuju preventivne mjere. Dakle, procjena UPLA-e čini idealnu osnovu za razvoj i provedbu plana očuvanja te koje su opće potrebe zbirke.

Pojavljuje se još i metoda UPPA (MAL) (*Universal Procedure for Preservation Assessment (Museums, Archives, Libraries)*), koja, osim knjižnica, uključuje i druge baštinske institucije.

³⁷¹ Više o izvorima dostupnima na stranicama British Library dostupno na:

<http://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/collectioncare/publications/> (2019-02-10)

³⁷² California preservation program. URL: <https://calpreservation.org/> (2019-02-10)

³⁷³ UPLA (Universal Procedure for Library Assessment). URL: <http://www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/en/activiteit/universal-procedure-for-library-assessment-upla> (2019-02-10)

„Analiza zbirke je dio djelotvornog i učinkovitog upravljanja izvorima.“³⁷⁴ Analiza zbirke podrazumijeva njezinu uporabu i utjecaj. Osigurava informacije o različitim aspektima zbirke, poput broja primjeraka i naslova u određenome području, zastupljenu vrstu građe, starost i stanje zbirke, širinu i dubinu pokrivenosti zbirke, jezik na kojemu su dostupni izvori, korisnikovu (ne)uporabu i dijeljenje izvora informacija (što je posuđeno iz lokalne zbirke i što se posudilo dalje). Analiza zbirke može biti i mjerenje kvalitete zbirke – koliko je zbirka učinkovita u zadovoljavanju svoje svrhe i koliko je učinkovita knjižnica u razvijanju i održavanju zbirke.³⁷⁵

Cilj je procjene zbirke određivanje koliko dobro zbirka podržava ciljeve, potrebe i misiju knjižnice. Najčešće se ciljevi razvoja zbirke iščitavaju u dokumentima/politici razvoja zbirke, dok evaluacija ispituje ili opisuje zbirku u njezinim okvirima ili u odnosu na druge zbirke i provjerava mehanizme (poput popisa).

Analiza zbirke sastoji se od unosa (*inputa*) i rezultata (*outputa*). *Inputi* su izvori dostupni u knjižnici (poput broja naslova po određenim područjima), a *outputi* su aktivnosti koje knjižnica osigurava (sati dostupnosti usluge i zbirki, uporaba zbirki i drugo). U novije vrijeme, važni postaju i ishodi (*outcomes*) zbirke, dobrobiti koje imaju korisnici kao rezultat *inputa* i *outputa*, kao što je krajnja korist i utjecaj na studentovo učenje, produktivnost, stav, ponašanje, dobiveni rezultati, tj. kako se konkretno mijenjaju krajnji korisnici knjižničnih zbirki i usluga.³⁷⁶ Govoreći o legatima, ishodi se zbirke posebno ističu zbog svoje kulturno-povijesne vrijednosti i uloge u odgojno-obrazovnome procesu. Ako je darovatelj bio znamenita osoba, svojim primjerom života i djelovanja, stavovima i na kraju samim darovanjem privatne knjižnice, može biti uzor i poticaj studentima da djeluju u istome/sličnome smjeru. Potrebno je ispitati *inpute*, *outpute*, potom i *outcome* legata, kako bi se dobio cjeloviti uvid.

4.3.2. Vrednovanje zbirki legata

S gledišta upravljanja fondom, vrednovanje fonda i kritička analiza dobivenih rezultata način je prikupljanja i procjenjivanja pokazatelja učinka u korištenju i prednosti neke zbirke izvora

³⁷⁴ Johnson, Peggy. *Fundamentals of collection development and management*. London: Facet Publishing, 2014. Str. 297.

³⁷⁵ Isto, str. 297-298.

³⁷⁶ Isto, str. 300.

informacija. Vrednovanje je zbirke proces, tijekom kojega otkrivamo njezine prednosti i nedostatke, koristeći tehnike koje će dati pouzdane rezultate. Ono je vodič za planiranje fonda, njegovo financiranje i donošenje odluka. Izdvaja se pet elemenata koji su određeni na temelju rezultata, a po kojima treba vrednovati fond: veličina fonda, korištenje, pristup, starost i fizičko stanje. Međusobno se mogu promatrati kao skup mogućih tehnika za vrednovanje, a ne pojedinačno usmjereni na fond ili na korisnike.³⁷⁷

Vrijednost je moguće definirati s različitih gledišta. Vrijednost nije više samo starost, jedinstvenost, rijetkost, promatra se i njezina financijska vrijednost (koja se procjenjuje na temelju više kriterija) i krajnja uporaba.

Temeljem analize literature, ali u kontekstu vrijednosti stare i rijetke knjige, J. K. Sheehan³⁷⁸ izdvaja nekoliko karakteristika koje tu sudjeluju: autentičnost, povezivanje, tekstualne varijante, proizvodnja, kulturna vrijednost, povijesna vrijednost, estetska vrijednost, provenijencija, uvez, stanje, potražnja, dostupnost i posebne osobine, uz dodatak financijske vrijednosti (materijala korištenih pri izradi knjige).

Pitanje vrijednosti javlja se već pri dolasku legata u knjižnicu i njegovome prihvaćanju i odabiru građe. Formalno gledano, svaka jedinica građe mora imati procijenjenu određenu financijsku vrijednost, kako bi se mogla inventarizirati i uvrstiti u fond, stoga se svaki naslov posebno vrednuje. „Osnovni kriteriji za prosudbu pojedinog naslova jesu kriterij vrijednosti i kriterij potražnje. Kriterij vrijednosti odnosi se na sadržajnu i fizičku vrijednost publikacije. Sadržajna vrijednost procjenjuje se prema ugledu autora ili nakladnika, novosti i relevantnosti teme, dubini razrade teme, referencama u literaturi na koje se autor djela poziva, načinu obrade teme, tj. objektivnosti autora, opremljenosti djela bibliografskim podacima, kazalima, statističkim i drugim pokazateljima, predgovorima i pogovorima, razmatra se kvaliteta prijevoda, jasnoća stila i slično. Fizička vrijednost publikacije ovisi o kvaliteti papira, tiska i uveza, procjenjuju se izgled publikacije, njezin opseg, kvaliteta grafičkih i slikovnih priloga, a procjenjuje se i cijena publikacije. Kriterij potražnje temelji se na istraživanju potreba korisnika, utvrđivanju zadovoljenih i nezadovoljenih zahtjeva.“³⁷⁹ Kriterij vrijednosti odredit će, najčešće, i

³⁷⁷ Usp. Clayton, Peter; Gorman, Gary Eugen. *Managing information resources in libraries: collection management in theory and practice*. London: Library Association Publishing, 2001. Str. 160-163.

³⁷⁸ Usp. Sheehan, Jennifer K. *Making the Most of What We Have: A Framework for Preservation Management in Rare Book Collections*. // *RBM: a journal of rare books, manuscripts, and cultural heritage* 10, 2 (2009), str. 112.

³⁷⁹ Nebesny, Tatjana; Švob, Mira. *Nav.dj.*, str. 56-75.

financijsku vrijednost, dok će kriterij potražnje, uporabe, utvrditi kasniju vrijednost i dobru ili lošu procjenu pri organizaciji i upravljanju legatom. Navedenim kriterijima svakako treba dodati i zavičajni karakter autora, djela, nakladnika ili teme, po kojemu legat dobiva dodanu vrijednost.

Zaštitom građe nadograđuju se baštinska, povijesna i moralna vrijednost te svakako i vrijednost identiteta.

U kontekstu vrijednosti sadržaja, razlikuju se estetske, dokumentarne, dokazne, forenzične i ekonomske ili marketinške vrijednosti sadržaja. No, ima i vrijednosti sadržaja koje se ponašaju drukčije u digitalnom okruženju ili na neki drugi način nisu očigledne, a to su: korisnost sadržaja (hedonistička vrijednost), vrijednost sadržaja kao sastavnice ljudske prirode (vrijednost vrste) i sposobnosti davanja zadovoljstva (hedonistička vrijednost) te vrijednost ponovne uporabe (sekundarna vrijednost). Sekundarna vrijednost dolazi baš od same zaštite i njenoga suodnosa s korištenjem građe. Sekundarna je vrijednost ponovna uporaba. Proizlazi iz ponovnoga korištenja informacijskog objekta, kako bi sadržaj bio dostupan u drugome kontekstu, različitom od prvotne namjene i vrijednosti, koja je nastala u trenutku stvaranja tog informacijskog objekta, njegove primarne uporabe.³⁸⁰ Iz toga koncepta slijedi da je zaštita, zapravo, dodana vrijednost, koja objekt čini vrijednijim. Identifikacija potencijalnih sekundarnih vrijednosti sadržaja može pomoći pri opravdavanju dodjeljivanja resursa za zaštitu.

Ponovna uporaba i dodana vrijednost legatu može biti i putem digitalizacije. Govoreći o odabiru građe za digitalizaciju, također se podrazumijeva vrednovanje na dvije razine. Prva „makrorazina“ identificira i odabire cjeline za digitalizaciju prema usvojenoj politici digitalizacije. Druga je razina analiza vrijednosti građe u odabranoj zbirci ili fondu, kada se identificiraju različiti aspekti vrijednosti: informacijska, evidencijska, umjetnička, simbolična, materijalna ili druga vrijednost. Moguće je i stvaranje dodane vrijednosti, jer digitalni oblik može stvoriti bolje ili neke nove mogućnosti korištenja ili upravljanja zbirkom. Određeni aspekti vrijednosti mogu porasti zbog načina prezentacije ili mogućnosti povezivanja.³⁸¹

³⁸⁰ Usp. Smith, Abby. Valuing Preservation. // Library Trends 56, 1(2007), str. 11, 15.

³⁸¹ Usp. Baričević, Z... <et al.>. Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2006. Str. 44-45. URL: www.kultura.hr/content/download/590/7857/file/nacprogramdigit.pdf (2019-02-10)

Definicija vrijednosti jedno je od najkontroverznijih pitanja u marketinškoj literaturi. Analizirajući literaturu, W. Majdoub (2013.)³⁸² iznosi sedam načela vrijednosti s marketinškoga gledišta: ne postoji prihvaćena definicija vrijednosti, vrijednost je jedinstveni koncept (ali termin je često pogreškom zamijenjen drugim konceptima), vrijednost je perceptivna, situacijski i vremenski određena, konzumenti određuju razmjene kad pristupaju vrijednosti, vrijednost je kreirana zbog potrošnje i posjedovanja te kod vrijednosti sudjeluju višestruki troškovi i dobiti. Organizacije u kulturnome i baštinskome sektoru u značajnoj su prednosti, jer razvijaju bolje razumijevanje vrijednosti, ko-kreacije vrijednosti i iskustva.

Vrijednosti mogu biti bitno različite po vrsti i načinu njihova vrednovanja i upravo to u sinergiji daje posebnost i vrijednost kulturnome dobru. Mogu se izdvojiti u tri grupe: kulturne vrijednosti (čije sastavnice mogu biti dokumentarna, povijesna, arheološka i starosna te estetska vrijednost), upotrebne vrijednosti (sa sastavnicama namjenska (funkcionalna), gospodarska (ekonomska), društvena i politička vrijednost) i emotivne vrijednosti (koje čine čuđenje i radoznalost, identitet i kontinuitet)³⁸³.

Umjetnička i povijesna vrijednost mogu se posebno promatrati ako se legat stavlja u kontekst muzejskoga premeta, gdje postaje umjetničko djelo. U kontekstu umjetničkoga djela, vrijednosti se, prema A. Riegl (1903., 1929.), promatraju na dva načina: estetske značajke umjetničkoga djela, kao umjetnička vrijednost, i dokumentarna važnost, kao povijesna vrijednost. Ne postoji objektivna umjetnička vrijednost, samo relativna, koja je određena odgovarajućom *Kunstwollen* (karakteristike i granice estetike epohe, svaka epoha ljudskoga razvoja nastoji stvoriti jedinstveni i neizrecivi oblik oblikovanja, koji se ne može usporediti s bilo kojim drugim razdobljem). Dokumentarna važnost obuhvaća povijesno značenje svakog umjetničkoga djela. Ovisi, uglavnom, o prijenosu početne ideje umjetničke vrijednosti na materijal, a potom i o intervenciji čovjeka. S vremenom, umjetničke kreacije mijenjaju svoj izvorni oblik i time postupno smanjujući svoj početni identitet.³⁸⁴ Dokumentarna strana

³⁸² Usp. Majdoub, Wided. Cultural sites and their management: co-creation of value or co-creation of experience? // Cultural tourism / edited by Razaq Raj, Kevin Griffin, Nigel Morpeth. Oxfordshire; Boston: CABI, 2013. Str. 57.

³⁸³ Usp. Antolović, Jadran. Očuvajmo kulturnu baštinu: vodič za pripremu i provedbu projekata očuvanja kulturnih dobara. Zagreb: Hadrian, 2008. Str. 29

³⁸⁴ Usp. Neuwirth, Franz. Values of a monument in a new world. // Old cultures in new worlds. 8th ICOMOS General Assembly and International Symposium. Programme report - Compte rendu. US/ICOMOS, Washington, 1987. Str. 127. Citirano prema Alois Riegl, Der moderne Denkmalkultus, sein Wesen und seine Entstehung, in

umjetničkoga djela može se promatrati kao zbroj informacija. Intencija umjetnika usmjerava se na estetski doživljaj gledatelja. Gledanjem umjetničkoga djela, uspostavlja se dijalog između umjetničkoga djela kao estetskoga predmeta i oka gledatelja. Pod estetikom mislimo na nauku o ljepoti, ljubav prema lijepome ili pravila, načela, i umjetnički rad. Stupanj našega znanja povijesti, tehnika i materijala određuje našu osposobljenost da vrednujemo ono što vidimo s onim što znamo. Što se tiče povijesnoga pristupa, percepcija prošlosti uvijek će biti viđena kroz prizmu suvremenosti gledatelja, uvijek će biti obojana sadašnjim vremenom.³⁸⁵ Postoji mogućnost (pogrešnoga) fokusa na samo jednu dimenziju vrijednosti i pitanje je što je u prvome planu kada se govori o očuvanju i prezentaciji kulturne baštine, posebice legata. Restauratorsko/konzervatorska struka sklona je tvrdnji da je povijesna vrijednost dodana vrijednost te će ona, bez obzira na sve, uvijek biti u sjeni umjetničke vrijednosti ili estetskih značajki promatranog objekta.

Kulturne vrijednosti često uključuju povijesnu vrijednost (koncept koji počiva na specifičnim doživljajima povijesti), društvenu (mjestu ili stvari koje stvaraju veze među ljudima i osnažuju osjećaj jedinstva i identiteta), simboličnu (repozitorij značenja), estetsku (uključuje raspravu o tome što je lijepo i o tome tko ima moć i autoritet odlučivati o tome što je lijepo), duhovnu vrijednost (odnosi se na aspekte religioznoga, nadnaravnoga i uzvišenoga). Kulturna vrijednost generira se i postoji u kontekstu: prostor u kojem se objekt ili izvedba pojavljuju, kritička recepcija te ozračje javnoga i političkoga mišljenja utječu na kulturnu vrijednost.³⁸⁶ Sve su navedene vrijednosti specifične za legat. On ima povijesnu vrijednost (ima povijesni razvoj kod darovatelja, trenutak je povijesti za instituciju kada je primljen), društvenu (poveznica darovatelja-institucije-korisnika-zajednice), simboličnu (za darovatelja i instituciju), estetsku (bogati uvezi i izrada knjiga) i duhovnu vrijednost (tragovi bivšega vlasnika „žive“ u njegovoj privatnoj knjižnici).

Legat dobiva estetsku i dokumentarnu vrijednost kao muzejski predmet na raznim izložbama, dokumentarnu vrijednost, kao predmet znanstvenih i stručnih istraživanja, ili kulturno-

Gesammelte Aufsätze, Augsburg-Wien, 1929. URL: <http://openarchive.icomos.org/690/1/wash18.pdf> (2019-02-10)

³⁸⁵ Usp. Kirby Talley Jr., M. Oko primjećuje: gledanje, prosuđivanje i Connoisseurstvo. // Smjernice konzervatorsko-restauratorskog rada / priredio Denis Vokić. Zagreb: K-R centar: Gradine i godine: Hrvatsko restauratorsko društvo, 2007. Str. 27-66.

³⁸⁶ Usp. Holden, John. Budućnost kulturne vrijednosti. Zagreb: Akademija dramske umjetnosti, 2016. Str. 35.

povijesnu vrijednost, u predstavljanju prilika okoline u kojoj je nastajao. Percepcija je vrijednosti subjektivna, uvjetovana vremenom i mjestom. Isti se sadržaj može promatrati kao znanstvena vrijednost ili kao kulturna vrijednost, ovisno o tome tko promatra/vrednuje i u kojem okruženju.

Spoznavanje vrijednosti kulturnoga dobra proces je ovisan o stručnjacima koji u tome procesu sudjeluju i izražavaju svoj stručni sud, na temelju stečenih stručnih znanja i iskustva. Pri tome je moguće da će se vrednovanja pojedinih stručnjaka razlikovati, kao i da će vrednovanje istih stručnjaka provedeno u različito vrijeme doživjeti dopune ili promjene.³⁸⁷

Spoznavanje vrijednosti moguće je provesti u nekoliko koraka: opis kulturnoga dobra, procjena vrijednosti dobra, utvrđivanje informacija koje nedostaju, provođenje usporedne procjene vrednovanja kulturnoga dobra, prema potrebi i pisanje izjave o vrijednosti, odnosno važnosti kulturnoga dobra.³⁸⁸

Da bi se spoznale temeljne karakteristike legata u knjižnici, potrebna je procjena vrijednosti zbirke legata na svim razinama, kroz različite aspekte. Potrebno je procijeniti dubinu zbirke i temelj na kome se mogu odrediti informacijske razine zbirke. Prema Uputama za izradbu smjernica za izgradnju knjižnične zbirke primjenom modela *Conspectus* (2010)³⁸⁹, metode vrednovanja zbirke dijele se na tehnike usmjerene na zbirku i tehnike usmjerene na korisnika. Tehnike usmjerene na zbirku ispituju sadržaj i značajke informacijskih resursa, da bi se odredila veličina, starost, opseg i informacijska razina (dubina) zbirke u usporedbi s nekim vanjskim standardom. Najbolja su mjerila kvantitativna mjerenja, koja pokazuju točnu veličinu, starost, korištenje, troškove i druge brojčane podatke. S obzirom na brojčane rezultate i ispitivanje stanja zbirke, u uskoj su vezi s materijalno-operativnim aspektom upravljanja zbirkom. Tehnike usmjerene na korisnika opisuju kako se zbirka koristi i pokazuju djelotvornost zbirke vezanu uz korištenje, a možemo ju dovesti u vezu s kulturno-socijalnim aspektom upravljanja legatom. P. Clayton i G. E. Gorman³⁹⁰ zaključili su kako navedeni model *Conspectus* ima ograničenu

³⁸⁷ Usp. Antolović, Jadran. Nav.dj., 2008., Str. 29.

³⁸⁸ Isto, str. 29-30.

³⁸⁹ Usp. Darovi za zbirke : smjernice za knjižnice. Upute za izradbu smjernica za izgradnju knjižnične zbirke primjenom modela *Conspectus*. Međunarodna posudba i dostava dokumenata: načela i smjernice za postupanje. Model nacionalnog pravilnika za međuknjižničnu posudbu. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010. Str. 36-37

³⁹⁰ Usp. Clayton, Peter; Gorman, Gary Eugen. Nav.dj., str. 177-178.

vrijednost kao pomoćno sredstvo za koordinirano obogaćivanje fondova na nacionalnome i međunarodnome nivou, ali da može biti koristan u svojoj prvotnoj ulozi, a to je opisivanje fondova. Više je usmjeren na fond, nego na pristup izvorima, u današnje vrijeme zahtijeva hitnu reviziju, da bi obuhvatio i uporabu digitalnih sadržaja. Prema navedenim autorima, najtočniji prikaz vrednovanja kombinacija je obiju tehnika. Kvalitativna mjerenja uključuju subjektivno vrednovanje, stručnu prosudbu knjižničara o zbirci, mišljenje korisnika, dojmove o stanju i značaju legata za knjižnicu i lokalnu zajednicu u cjelini. Obuhvaća se sve, od toga što je legat značio osobi koja je sakupljala zbirku, osobi koja ju je darovala (emotivne vrijednosti), ustanovi koja sada posjeduje legat (emotivne, kulturološke, materijalne vrijednosti), do toga što legat i knjige u njemu znače za povijest knjige, što za povijest i kulturu grada, povijest tiskarstva, povijest čitalačkih navika. Legat je potencijalni izvor informacija studentima, znanstvenicima, knjižničarima, novinarima, filozofima, prevoditeljima, sociolozima, povjesničarima i drugim zainteresiranim korisnicima.

Vrednovanje je potrebno prilagoditi potrebama knjižnice i zbirke, bilo već u zadanim okvirima vrednovanja ili u kombinaciji više vrsta. Legati će se u ovome radu vrednovati prema preporukama autora P. Claytona i G. E. Gormana, u predloženoj modelu upravljanja zaštitom baštine.

Okruženje u kojemu se razvijaju knjižnice i njihove zbirke proteklih se nekoliko godina jako promijenilo, od strateškoga, financijskoga, operativnoga konteksta do uporabe zbirke, očekivanja korisnika i same prirode zbirke. Zbirke više nisu samo u fizičkom okruženju i statične. Moguće je imati nekoliko verzija iste zbirke i njezino nadograđivanje u virtualnome svijetu. Potrebno je pratiti promjene u potrebama očuvanja zbirki te vrednovati prioritete u očuvanju zbirki. Jedno je od mogućih rješenja u prikazu statističkih podataka o zbirkama te prednostima i nedostacima u dosadašnjoj praksi očuvanja, vrednovanja aktivnosti pojedinačnih knjižnica, identificiranja područja u kojima baštinske ustanove mogu surađivati, osiguravanju konteksta za održivo financijsko poslovanje i svakako u prepoznavanju raznih financijskih izazova.³⁹¹ To će biti smjernice za daljnji rad i istraživanje.

³⁹¹ Usp. Peach, Carloine; Foster, Julia. Knowing the need : optimising preservation for library and archive collections. London: The British library preservation advisory centre, 2013. Str. 3. URL: https://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/.../knowing_the_need.pdf (2019-02-10)

4.3.3. Zaključno o upravljanju legatima u knjižnicama

Upravljanje zbirkama legata obuhvaća sistematsko upravljanje postojećim fondom knjižnice, upravljanje planiranjem, izgradnjom, financiranjem, vrednovanjem i korištenjem knjižničnih zbirki tijekom dužega vremenskoga razdoblja, radi ostvarenja specifičnih ciljeva institucije. Širom definicijom obuhvaća pojmove izgradnje i razvoja zbirki, a uključuje planiranje i financiranje, razvoj zbirke, selekciju, nabavu, omogućavanje pristupa, uporabu, održavanje, evaluaciju te zaštitu i izlučivanje građe. Postoji nekoliko smjernica za upravljanjem posebnim zbirkama i njihovu organizaciju, ali s naglaskom na sveučilišne i znanstvene knjižnice, bez posebnoga izdvajanja legata. U kontekstu narodnih knjižnica, legati često ostaju u kontekstu zavičajnih zbirki.

Upravljanje zaštitom obuhvaća upravljačka, financijska i tehnička pitanja uključena u zaštitu knjižnične građe svih formata i/ili njenog informacijskog sadržaja, s ciljem maksimalnog produžetka mogućnosti njenog korištenja. Kako bi se utvrdile teorijske postavke i uspostavili temelji organizacije i upravljanja zbirkama legata, kako općenito, tako i u pojedinim baštinskim ustanovama (primjerice, u knjižnicama), važno je poznavati temeljne karakteristike legata pohranjenih u knjižnici, njegov sadržaj te misiju i poslanje ustanove koja ga čuva.

Upravljanje očuvanjem zbirki legata obuhvaća utjecaj legata i ulogu svih aspekata na trenutno i buduće poslovanje knjižnice, stoga ga je potrebno sagledati kroz različite aspekte u upravljanju zaštitom. Upravljanje zaštitom složen je postupak, koji se razmatra na teorijskome prijedlogu modela upravljanja zaštitom kroz pet različitih aspekata: strateško-teorijski, ekonomsko-pravni, edukativni, materijalno-operativni i kulturološko-društveni aspekt.

Legati u knjižnice dolaze da bi se sačuvali za buduće naraštaje. Pri njihovome prihvaćanju, organizaciji i upravljanju, važna je procjena njihove vrijednosti i trajnosti te hoće li i u budućnosti biti potreba za njihovom uporabom i kolika. Precizni kriteriji vrednovanja legata mogu pomoći pri odabiru što će se čuvati, kako i za koga.

Za dugoročnu zaštitu potrebno je analizirati zbirku, što obuhvaća srodne pojmove - mapiranje zbirke, pregled, procjenu i vrednovanje te, u skladu s rezultatima, razvijati daljnje koncepte.

Procjena će odrediti koliko dobro zbirka podržava ciljeve, potrebe i misiju knjižnice. Legat se, najčešće, procjenjuje lokalno. Putem vrednovanja istražiti će se i opisati zbirka u svojim okvirima ili u suodnosu s drugim zbirkama. Najčešće se ciljevi razvoja zbirke iščitavaju u dokumentima/politici razvoja zbirke, dok evaluacija ispituje ili opisuje zbirku u njezinim okvirima ili u odnosu na druge zbirke i provjerava mehanizme (poput popisa).

Vrednovanje je zbirke proces, tijekom kojega otkrivamo njezine prednosti i nedostatke, koristeći tehnike koje će dati pouzdane rezultate

Vrijednost je moguće definirati s različitih gledišta. Vrijednost zbirci daje starost, jedinstvenost, rijetkost, financijska vrijednost i krajnja uporaba. Zatim se sagleda zavičajni karakter autora, djela, nakladnika ili teme, po kojemu legat dobiva dodanu vrijednost. U kontekstu vrijednosti sadržaja, razlikuju se estetske, dokumentarne, dokazne, forenzične i ekonomske ili marketinške vrijednosti sadržaja. Vrijednost može biti hedonistička, vrijednost vrste i vrijednost ponovne uporabe (sekundarna vrijednost). Vrijednosti mogu biti kulturne (čije sastavnice mogu biti dokumentarna, povijesna, arheološka i starosna te estetska vrijednost), upotrebne vrijednosti (sa sastavnicama namjenska (funkcionalna), gospodarska (ekonomska), društvena i politička vrijednost) i emotivne vrijednosti. Izdvaja se još i umjetnička i povijesna vrijednost.

Da bi se spoznale temeljne karakteristike legata u knjižnici, potrebna je procjena vrijednosti zbirke legata na svim razinama, kroz različite aspekte. Potrebno je procijeniti dubinu zbirke i temelj na kome se mogu odrediti informacijske razine zbirke.

4.4. Kontekst legata u pregledu literature

U cjelokupnome pregledu literature o legatima nastaje jaz. Već od samoga definiranja legata, jer je i u hrvatskoj i inozemnoj literaturi prisutno višestruko imenovanje legata, do njegove organizacije i zaštite. Iako je duga prisutnost legata u knjižnicama, u teoriji se konkretno o toj problematici nije puno pisalo. Pretežno su legati obuhvaćeni pod drugim većim zbirkama te tako uklopljeni u njih ili, češće, zanemareni u sveopćem kontekstu. Stoga se i govori o neprepoznavanju legata kao vrijednosti u knjižničarskom i informacijskom okruženju.

Ovo se istraživanje razlikuje od prethodnih po točnome definiranju problematike i njezinome razmatranju kroz različite aspekte upravljanja zaštitom, što obuhvaća legat u svim situacijama, od samoga dolaska u knjižnicu do izazova upravljanja njime u fizičkom i digitalnom obliku.

Na temelju teorijskih saznanja, razmatralo se imenovanje pojma legat i vrste građe u njemu, dolazak legata u knjižnice s pravnoga gledišta, inventarizacija i obrada legata, organizacija i smještaj legata, uporaba, popularizacija i vrednovanje legata.

Promatra se legat u okruženju određenih vrsta knjižnica, gdje se tradicionalno nalaze i čiji su temeljni fondovi pri izgradnji knjižnica bili legati. Usprkos tome što su neke vrste knjižnica izostavljene u istraživanju, daje se cjelovita teorijska podloga za razumijevanje te problematike,

što dosad nije bio slučaj. Nadogradnja je u tome što se testira model upravljanja zaštitom pisane baštine kroz pet aspekata. Istražuju se mogućnosti njegove primjene u određenim vrstama knjižnica. Prvi se put daje prikaz statističkih podataka o posebnim zbirkama u knjižnicama te se ističu prednosti i nedostaci u dosadašnjoj praksi organizacije i očuvanja. Uvidom u aktivnosti pojedinačnih knjižnica, identificiraju se područja u kojima baštinske ustanove mogu surađivati. Na temelju iscrpnoga razmatranja teorijskih postavki i analize rezultata provedenog istraživanja, moguće je donijeti zaključke, koji daju znanstveni uvid u problematiku organizacije i očuvanja zbirke legata u knjižnicama.

5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Pregledom stručne i znanstvene literature, definirani su temeljni pojmovi darova, spomeničkih i zavičajnih zbirki i legata te načini njihove organizacije i upravljanja u okviru baštinskih zbirki. Postavljene su terminološke i tipološke pretpostavke proučavanja legata za daljnje istraživanje i stvoren je metodološki okvir unutar kojega je razmatrana izučavana problematika. Povijesni prikaz problematike dao je osnovne teorijske okvire legata, od njihovih dolazaka u knjižnicu, obrade, pohrane, dostupnosti, korištenja i popularizacije u društvu do prelaska u digitalno okruženje i povezivanja s drugim baštinskim ustanovama. Definirani su elementi bitni za upravljanje očuvanjem i organizacijom legata u knjižnicama. Legat je promatran u kontekstu upravljanja s pet aspekata: strateško-teorijskog, ekonomsko-pravnog, edukativnog, materijalno-operativnog i kulturološko-društvenog. Izdvojene su specifičnosti legata i mogućnosti njegove učinkovitije organizacije i očuvanja.

5.1. Cilj i hipoteze istraživanja

Cilj je istraživanja razmotriti mogućnosti upravljanja zaštitom zbirke legata, načine njihove učinkovite organizacije i prezentacije u kontekstu očuvanja pisane baštine. Cilj je izgraditi specifičan model upravljanja zaštitom legata. Legat se, kao vrsta zbirke, razmatra unutar predloženoga teorijskoga modela upravljanja zaštitom pisane baštine, što će rezultirati izdvajanjem njegovih specifičnosti u odnosu na upravljanje očuvanjem ostalih zbirki. Legat se sagleda sa svih aspekata zaštite. Utvrdit će se koji su specifični postupci potrebni za pravilno postupanje s legatima, koji je prvi aspekt upravljanja i prvi korak u zaštiti legata. Istraživanjem se nastojao ispitati kontekst i organizaciju legata u hrvatskim knjižnicama te dati smjernice za daljnje postupanje s legatima.

Istraživanjem se ispitivao kontekst organizacije i upotrebe legata u hrvatskim knjižnicama i odgovori na sljedeća istraživačka pitanja:

- Na koje načine legati dolaze u hrvatske knjižnice?
- Kako su organizirani legati u hrvatskim knjižnicama?
- Na koji su način legati zaštićeni?
- Kakav je položaj legata u knjižnicama? Koja je vrijednost legata za knjižnicu?

- Je li moguće organizaciju zbirke legata sagledati unutar teorijskoga modela upravljanja zaštitom pisane baštine?

Na temelju promatranih iskustava, praktičnoga rada u knjižnici i proučavanjem znanstvene i stručne literature, kreirane su sljedeće polazne postavke istraživanja:

- Legati dolaze u knjižnice kao ostavštine, u oporukama bivših vlasnika knjiga, iako su česti primjeri dolazaka legata u knjižnice putem darova rodbine, otkupom ili naslijeđem od druge institucije.
- Legati su organizirani u skladu s pripadnošću pojedinoj zbirci, ovisno jesu li samostalni ili dio cjeline.
- Zaštita legata ovisi o poslovanju i organizaciji legata, ovisno o tome kojoj zbirci pripadaju.
- Vrijednosti legata nisu dovoljno prepoznate u knjižnici, što za posljedicu ima neobrađenost, nedovoljnu istraženost, neočuvanost i neprepoznavanje u široj zajednici.
- Teorijski model upravljanja zaštitom hrvatske pisane baštine dobra je podloga za izradu specifičnoga modela upravljanja zaštitom legata, što pridonosi njihovoj kvalitetnoj organizaciji, prezentaciji, vrednovanju, interpretaciji i kontekstualizaciji.

Navedene se hipoteze neće testirati u ovome kvalitativnom istraživanju, nego će usmjeriti tijek istraživanja. Istraživanje se temelji na osnovnoj pretpostavci da su legati nedovoljno prepoznati u knjižnicama i široj zajednici, što će se unaprijediti njihovom prezentacijom, organizacijom i izradom specifičnoga modela upravljanja legatima u knjižnicama.

5.2. Metodologija i uzorak istraživanja

Istraživanjem se nastojalo evidentirati legatima u hrvatskim knjižnicama i ispitati postupanje s njima. Najprije je provedeno kvantitativno istraživanje, kao polazište za snimanje stanja, potom i kvalitativno istraživanje, kako bi se dobio detaljniji uvid u problematiku.

Mjerenje je provedeno na nekoliko razina, a prikazano nominalnim i ordinalnim varijablama. Mjerni su instrumenti, koji su primjenjivani u radu, anketni upitnik zatvorenoga tipa, zatim dubinski intervju i studija slučaja.

Kod ankete je korišten indeks kao mjerna skala, svaka čestica nosi jednaku težinu.³⁹² Uspoređivanjem rezultata cjelokupne referentne populacije (što je u ovome radu vrsta knjižnice), dobivaju se referencijski standardi aritmetičke sredine (prosječnoga rezultata) i standardne devijacije (odstupanja od aritmetičke sredine).

Pouzdanost ispitivanja postignuta je povećanjem broja knjižnica i njihovom selekcijom potrebnom za daljnja istraživanja.

Povećanje broja čestica povećava pouzdanost. Slučajne pogreške imaju tendenciju međusobnoga poništavanja, koje nekada idu u jednome, a nekada u drugome smjeru. Slučajna pogreška loše je shvaćeno pitanje, umor ispitanika, niska motivacija za sudjelovanje i sl.³⁹³ Selekcijom čestica izbačene su one koje imaju nisku korelaciju s ostalim česticama.

Najprije se anketom, kroz redukcionistički pristup, dobio cjelovit uvid u organizaciju zbirke legata u hrvatskim knjižnicama te su izdvojeni problemi, koji su se daljnjim istraživanjem istraživali. Anketom se dobio uvid u evidenciju legata u hrvatskim knjižnicama, osnovni podaci o posjedovanju i postupanju s njima. Ispitalo se nekoliko polaznih pretpostavki istraživanja, na koje sve načine legati dolaze u hrvatske knjižnice i kako su organizirani. Na operativnoj razini snimljeno je stanje na terenu. Nekoliko se odgovara temelji na slobodnoj procjeni ispitanika, što je ograničenje prilikom prikupljanja objektivnih podataka.

Prikupljeni opći podaci o posjedovanju legata, njihovome upravljanju, organizaciji i očuvanju bili su polazište za dubinske intervjue u odabranim knjižnicama. Pri kreiranju uzorka knjižnica za intervju, korišteno je uzorkovanje metodom grude snijega, jer je proučavanje jedne jedinice uzorka dovelo do zaključka da bi neka druga jedinica bila također zanimljiva za proučavanje. Biraju se ispitanici koji imaju obilježja koja se ispituju unutar pet aspekata upravljanja zaštitom. Uzorak knjižnica za daljnju analizu i dubinski intervju odražava populaciju, tj. vrstu knjižnice iz koje je izabran.

Dubinski su intervjui bili poput usmenog individualnog anketiranja, s otvorenim pitanjima, gdje su se razradili površinski slojevi ispitanika i rezultati dani u anketi. Tražila su se pojašnjenja rezultata predstavljenih u anketi, kao i dublji uvid u praktične probleme rada s legatima. Intervjui su bili smjernice traženja obrazaca i pravilnosti koje predstavljaju nove spoznaje ili daju odgovore na postavljena istraživačka pitanja.

³⁹² Babbie, Earl R. *The practice of social research*. Wadsworth: Cengage Learning, 2010.

³⁹³ Šundalić, Antun; Pavić, Željko. *Uvod u metodologiju društvenih znanosti*. Osijek: Ekonomski fakultet, 2013. Str. 120.

Intervjui u odabranim knjižnicama detaljnije su odgovorili na istraživačka pitanja na koji su način legati zaštićeni, o čemu zaštita ovisi te koja je vrijednost legata za knjižnicu. Sve je potkrijepljeno strateškim dokumentima. Intervjuom se dobio uvid u sami položaj legata u knjižnicama.

Nadalje, studijom slučaja dubinski se proučavala jedna izabrana knjižnica, na temelju određenih praktičnih pretpostavki. Upotrebljava se holistički pristup istraživanju te se proučava knjižnica kao cjelina i pokušava utvrditi koji specifičan splet okolnosti dovodi do određenih rezultata iskazanih u anketi.³⁹⁴ Studija slučaja koristila se za dovođenje teorije u pitanje (osporavanje) i kao provizorna potpora teoriji, može li se primijeniti model upravljanja zaštitom pisane baštine u kontekstu legata.³⁹⁵ Metode su kvalitativne, metoda je općeniti pristup prikupljanja podataka, a tehnika je konkretna realizacija (varijante) te metode.

Potvrđene su prednosti studije slučaja kao metode, jer je utvrđena međusobna povezanost niza čimbenika međusobno, proučavao se stvarni događaj, tj. situacije i postupci vezani uz legate, i dobiveno je mnoštvo detaljnih podataka o proučavanoj pojavi.³⁹⁶ Nedostatak je pristranost i subjektivnost istraživača (zaposlenica proučavane knjižnice, istraživačica je donosila odluke vezane uz korištenje izvora podataka i ispitanike), teškoće u uzročno-posljedičnome zaključivanju i poteškoće u generaliziranju rezultata. Teškoće su pri zaključivanju i generaliziranju prevladane stavljanjem u kontekst s drugim rezultatima dobivenima u anketnom ispitivanju i intervjuima u drugim vrstama knjižnica (sličnima i po funkcijama, narodna, znanstvena, knjižnica s dvojnou funkcijom). Dvojna je funkcija knjižnice u nekim segmentima vrlo specifična činjenica, koja nije uobičajena kod drugih knjižnica, što otežava generalizaciju rezultata.

Sve polazne pretpostavke istraživanja potvrdila je studija slučaja. Posebice je istaknula nedovoljnu prepoznatost legata u institucionalnom, lokalnom i nacionalnom okruženju, što ima različite posljedice. Studijom slučaja nastojalo se ispitati kontekst legata u određenoj specifičnoj knjižnici te kontekstualizirati teorijski model upravljanja zaštitom hrvatske pisane baštine kroz pet aspekata upravljanja na praktičnome primjeru i odgovoriti na istraživačko

³⁹⁴ Verschuren, Piet J. M. Case study as a research strategy: some ambiguities and opportunities. // *International journal of social science research methodology* 6(2003), 2, str. 121-139. Str. 126.

³⁹⁵ Yin, Robert K. *Studija slučaja - dizajn i metode*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 2007.

³⁹⁶ Tkalac Verčić, Ana; Sinčić Ćorić, Dubravka; Pološki Vokić, Nina. *Priručnik za metodologiju istraživačkog rada*. Zagreb: M.E.P., 2010. Str. 97.

pitanje je li moguće organizaciju zbirke legata sagledati unutar teorijskoga modela upravljanja zaštitom pisane baštine.

Istraživanje je povezalno teorijske postavke s praktičnim radom u knjižnicama. Ispitivanje poznavanja informacija o legatima u drugim knjižnicama, kao i u literaturi, prikazalo je ukupnost poznavanja trendova u tome području. Dobio se i uvid u percepciju legata kao vrijednosti za knjižnicu i širu lokalnu zajednicu. Pitanja o preporukama i zaključcima politike dala su smjernice za budući razvoj istraživanja.

5.2.1. Odabir uzorka

Iz korpusa knjižnica uzet je podskup (po određenim vrstama knjižnica) te je model prenesen na sve knjižnice. Odabrani prosudbeni uzorak za ispitivanje čine nacionalna, sveučilišna, narodna i znanstvena knjižnice, jer se u njima, po tradiciji, nalaze legati, bilo kao temelj izgradnje fonda ili njegova dodana vrijednost u okviru zavičajne ili druge posebne zbirke. U ovome je radu istraživanje ograničeno na navedene vrste knjižnica, dok su školske, specijalne i visokoškolske knjižnice izuzete iz istraživanja, čemu je više razloga. To su knjižnice u sastavu, koje su organizacijski drukčije uređene, posebne po svome fondu, zadacima i namjeni. Istraživanje legata u njima (posebice, visokoškolskim i specijalnim knjižnicama) ne bi se odnosilo primarno na same knjižnice, nego i na organizaciju i upravljanje legatima u institucijama u čijem su sastavu, u drugim baštinskim (primjerice, muzejima) i nebaštinskim ustanovama (primjerice, fakultetima, bolnicama, institutima, javnim institucijama i drugo). Nadalje, predmnijeva se da školske knjižnice ne bi trebale imati u svome fondu legate, jer je svrha izgradnje njihova fonda povezana s drukčijim ciljevima i za drugu ciljanu skupinu.

Da bi se potvrdilo neuvršavanje određenih vrsta knjižnica u istraživanje i navedene pretpostavke (upravljanje legatima kod knjižnica u sastavu), upotrijebljen je i uzorak biran po slučaju te je, za usporedbu i potvrdu gore navedenih razloga neuvršavanja drugih vrsta knjižnica, odabrana za anketu i intervju jedna visokoškolska knjižnica koja posjeduje legate.

5.2.2. Anketno ispitivanje

Kako bi se dobio što cjelovitiji uvid u organizaciju zbirke legata u hrvatskim knjižnicama, metodom ankete u sveučilišnim, znanstvenim, narodnim i nacionalnoj knjižnici prikupljeni su opći podaci o posjedovanju legata, njihovome upravljanju, organizaciji i očuvanju.

Kvantitativni pristup istraživanju dao je objektivni uvid u podatke o legatima, mogućnost uspoređivanja i izdvajanja posebnosti legata.

Anketa je polazište za izbor uzorka relevantnih knjižnica za intervju, koji će poslužiti pri kreiranju modela upravljanja očuvanjem i organizacijom zbirki legata.

Anketa je kreirana u alatu otvorenoga koda LimeSurvey, koji služi za izradu anketnih upitnika. Jedini preduvjet za izradu i provedbu ankete jest posjedovanje elektroničkog identiteta u sustavu AAI@EduHr. Djelatnici Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek posjeduju AAI račune, preko kojega je istraživačica otvorila anketu. Usluga je dostupna na adresi <http://limesurvey.srce.hr/>. Kreirana anketa bila je dostupna na adresi <http://sokrat.ffos.hr/legati>.

Anketa sadrži ukupno 38 pitanja, podijeljenih u sedam tematskih cjelina kako slijedi: opći podaci o legatu, pravni okvir, obrada legata, organizacija legata, uporaba legata, osoblje i opći podaci o knjižnici. Pri popunjavanju ankete, 37 je pitanja bilo obvezno, a posljednje je pitanje bilo proizvoljno, za dodavanje općega komentara ili opasku o legatima u knjižnicama. Kreirane su različite vrste pitanja, koje su zahtijevale dihotomni ili politomni odgovor. Kod 14 je odgovora bila otvorena mogućnost upisivanja ostaloga, ako slučajno ponuđeni odgovori nisu obuhvatili sve mogućnosti. Kod tri je pitanja bilo potrebno upisati brojčane podatke (točne ili po slobodnoj procjeni stanja fonda) za odgovor. Jedan je odgovor zahtijevao Likertovu skalu, ordinalni odgovor (skalu procjene).

Anketa je poslana tijekom ožujka 2017. na 203 adrese elektroničkih pošta narodnih, sveučilišnih, znanstvenih knjižnica, nacionalne knjižnice. U svibnju je anketa poslana i jednoj odabranoj visokoškolskoj knjižnici, što ukupno čini uzorak od 204 knjižnice. Rezultati su relevantni jer su promjene u knjižnicama vezane za evidencije knjižničnih zbirki pa tako i baštinskih zbirki spore. Registar cjelokupne građe u hrvatskim knjižnicama još uvijek ne postoji i nije javno dostupan. Jedan od najvažnijih razloga tomu je, zacijelo, i nesigurno i nedostatno financiranje, kao što i SWOT analiza o stanju u hrvatskome knjižničarstvu ističe - da su „nedovoljna ulaganja u zaštitu baštinskih zbirki u svim vrstama knjižnica“, ali i da je

„organizacijska struktura zasnovana na tradiciji, a ne na novim pristupima organizaciji i upravljanju te sporost u promjenama i strah od promjena.“³⁹⁷

Za narodne je knjižnice najprije trebalo utvrditi točan broj knjižnica i njihove kontakte. U vrijeme pripremanja ankete (siječnja i veljače 2017.) javno su dostupna bila dva adresara narodnih knjižnica s međusobno različitim podacima, Adresar narodnih knjižnica³⁹⁸ Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, Hrvatskoga zavoda za knjižničarstvo, Matična služba za narodne knjižnice dostupan na mrežnim stranicama NSK i Adresar narodnih knjižnica u Republici Hrvatskoj³⁹⁹ na stranicama Hrvatskoga knjižničarskoga društva. Za slanje ankete upotrijebljen je NSK Adresar narodnih knjižnica, u kojemu je upisano ukupno 194 narodnih knjižnica (podaci za 2015.).

Ispitanici su zamoljeni za ispunjavanje ankete za potrebe provedbe istraživanja, s napomenom da će se njihovim sudjelovanjem dobiti uvid u praktične probleme s kojima se susreću knjižnice pri radu s legatima i privatnim zbirkama u svojim fondovima. Napomenuto je, također, da je za ispunjavanje potrebno oko 10 minuta, a rezultati ankete bit će anonimni u obradi rezultata ankete. Na kraju ankete ispitanicima je proizvoljno ostalo ispunjavanje kontakt podataka, s napomenom da je to za eventualni intervju i dodatna pojašnjenja. Nakon mjesec dana aktivne ankete, u travnju 2017., ponovljen je mejl zamolbe za ispunjavanjem ankete, s napomenom da je ispitanica upoznata s činjenicom da zavičajna zbirka određene knjižnice posjeduje i ostavštine pa, stoga, posebno moli za suradnju.

Pri ispunjavanju ankete, ispitanici su mogli pauzirati s popunjavanjem pa nastaviti kasnije i učitati nedovršeni upitnik ili izići i izbrisati odgovore, ukoliko iz nekoga razloga odustanu od ispunjavanja.

Odgovore je moguće pregledavati izravno u aplikaciji ili je moguće rezultate ankete izvesti kao Microsoft Excel ili SPSS datoteke. LimeSurvey nudi i mogućnost izrade jednostavnih statističkih izvješća i grafičkih prikaza, koje je moguće preuzeti u HTML, pdf ili xls formatu.

Za potrebe istraživanja i analize rezultata, podaci su se pregledavali u HTML obliku, dok su se grafovi izrađivali u Excelu. Gotovi predlošci grafičkih prikaza koje nudi program nisu korišteni, jer su u njima prikazani i odgovori koji nisu završeni pa ne daju pravilne podatke. Filteri

³⁹⁷ Nacrt Strategije hrvatskog knjižničarstva 2016.-2020. URL:

<https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=1850> (2019-02-10)

³⁹⁸ Adresari 2015. URL: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/Adresar-narodnih-knji--nica-u-RH-za-2015..pdf> (2019-02-10)

³⁹⁹ Adresar narodnih knjižnica u Republici Hrvatskoj. URL: www.hkdrustvo.hr/datoteke/49 (2019-02-10)

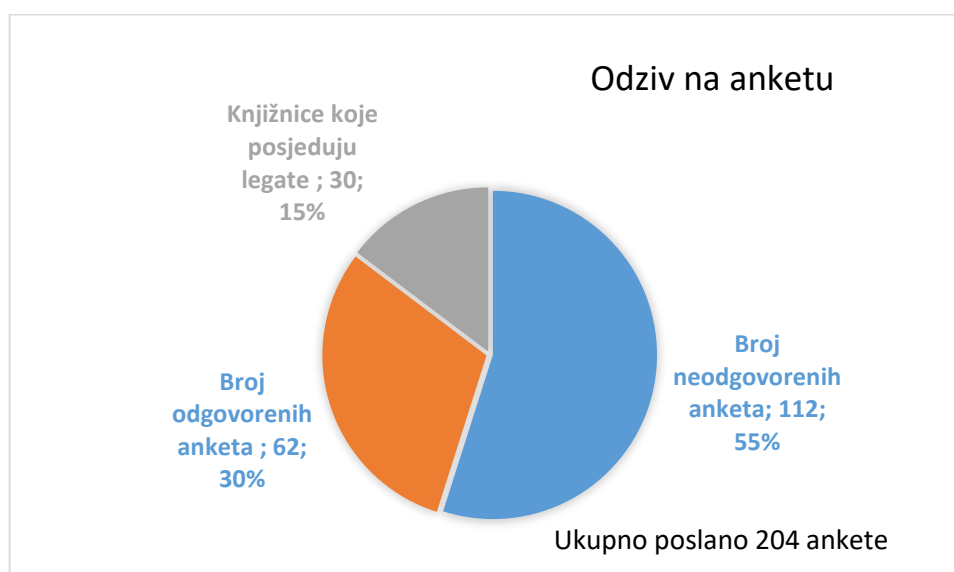
odgovora pri pregledu rezultata olakšavaju analizu podataka. Moguće je pregledavati zbirno odgovore po skupinama ili zasebno svaki odgovor za pojedino pitanje, kao i cijelu anketu za pojedinu knjižnicu. Iz pojedinačnih rezultata iščitava se ID odgovora, datum i vrijeme započetog ispunjavanja ankete, kao i datum i vrijeme završetka iste. Upitnik se može izvesti u obliku queXML Survey XML Format (*.xml) ili LimeSurvey XML survey file (*.lss), što je za potrebe prikaza ankete i učinjeno te se obrazac ankete nalazi u prilogu ovoga rada.

6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

6.1. Rezultati ankete

Ukupan je broj poslanih anketa 204. Odgovoreno je na 62 ankete (30,4 %), od kojih 30 knjižnica posjeduje legate, što je 48,4 % u promatranom uzorku, ili 15,0 % u odnosu na ukupno poslane ankete. Pri tome, nisu sve knjižnice odgovorile u potpunosti na sve odgovore (zato zbroj postotaka nije uvijek 100 %), kao što su negdje bile i mogućnosti višestrukih odgovora (što, također, pridonosi različitim zbroju postotaka unutar jednoga pitanja). Rezultati su snimka stanja te su odgovori relevantni za analizu.

Slika 6.1. Prikaz broja ukupno poslanih anketa u odnosu na odgovorene ankete i knjižnice koje posjeduje legate

6.1.1. Osnovne informacije o legatima

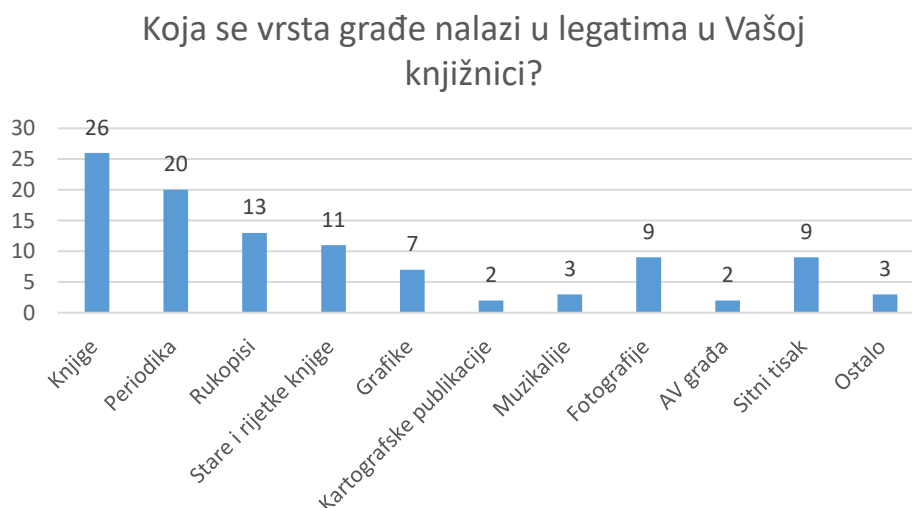
Zbog terminoloških razlika i različitoga poimanja legata u knjižnicama, na početku ankete objašnjeno je što se podrazumijeva pod pojmom legat.

U 30 knjižnica, koje čine promatrani uzorak, legati se najčešće nazivaju legati (u 9 knjižnica) i ostavštine (9 knjižnica), a manje su u uporabi privatne knjižnice/zbirke (5 knjižnica) i

spomeničke zbirke (jedna knjižnica). Naziv književni arhiv nije zastupljen u promatranome uzorku (odgovorenim anketama). Na pitanje kako se sve nazivaju legati u 6 knjižnica, pod opcijom ostalo navedene su samo donacije ili donacije i ime vlasnika zbirke i darovnica. Jedna je knjižnica navela da nemaju posebnog imena za legate. U jednoj je knjižnici slučaj da razni legati pripadaju različitim zbirkama, tako da neki legati imaju imena, a neki su uklopljeni u zbirke, tj. raspršeni unutar fonda knjižnice.

Prema osobnoj procjeni ispitanika, u legatima se najviše nalaze knjige (u 26 knjižnica, 86,7 %), nešto je manje periodike (20 knjižnica, 66,7 %), rukopisa (13 knjižnica, 43,3 %) i starih i rijetkih knjiga (11 knjižnica, 36,7 %). Zatim, po zastupljenosti slijede sitni tisak (9 knjižnica, 30,0 %) (tu treba uzeti u obzir činjenicu da je jedan odgovor, koji bi potencijalno pripadao toj kategoriji, jer uključuje čestitke i razglednice, naveden pod kategorijom ostalo te nije ovdje analiziran), fotografije (također 9 knjižnica, 30,0 %) i grafike (7 knjižnica, 23,3 %). Muzikalija u legatima ima u manjem broju knjižnica (tri knjižnice, 10,0 %). Jednako je i osobnih predmeta (tri knjižnice, 10,0 %), koji su navedeni pod ostalo, jer pri izboru odgovora u anketi nije bila ponuđena muzejska građa. Najmanje (dvije knjižnice, 6,7 %) je AV građe i kartografske građe.

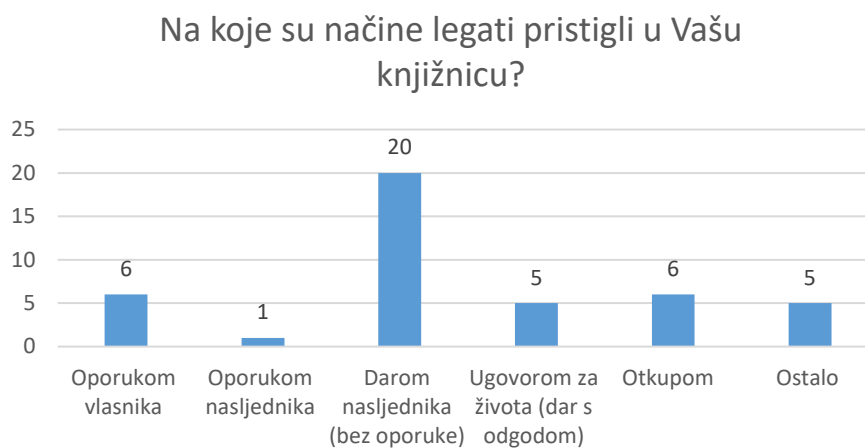
Slika 6.2. Prikaz vrste građe u legatima

Legati u knjižnice najčešće dolaze darom nasljednika (bez oporuke) (20 knjižnica, 66,7 %), zatim otkupom (6 knjižnica, 20,0 %) i oporukom vlasnika (6 knjižnica, 20,0 %) te ugovorom za života (dar s odgodom) (5 knjižnica, 16,7 %). Oporukom nasljednika pristigao je u knjižnicu samo jedan legat (3,3 %). Pod ostalim načinima pristizanja legata u knjižnicu (5 knjižnica, 16,7

%) ispitanici su naveli da je legat pristigao darom vlasnika, ugovorom s odvjetnikom nakon smrti vlasnika zbirke ili darom druge čitaonice.

Slika 6.3. Prikaz načina pristizanja legata u knjižnicu

Knjižnice posjeduju različit broj legata, najčešće do 10 zbirki, većinom do 500 ili 1000 jedinica građe. Najveći je broj legata u knjižnici koja ih posjeduje, čak 68, s otprilike 3500 jedinica građe. Druga iza nje je knjižnica s 25 zbirki, s ukupno 15000 jedinica građe. U promatranome uzorku, knjižnice posjeduju ukupno 185 zbirki legata, s preko 97000 jedinica građe.

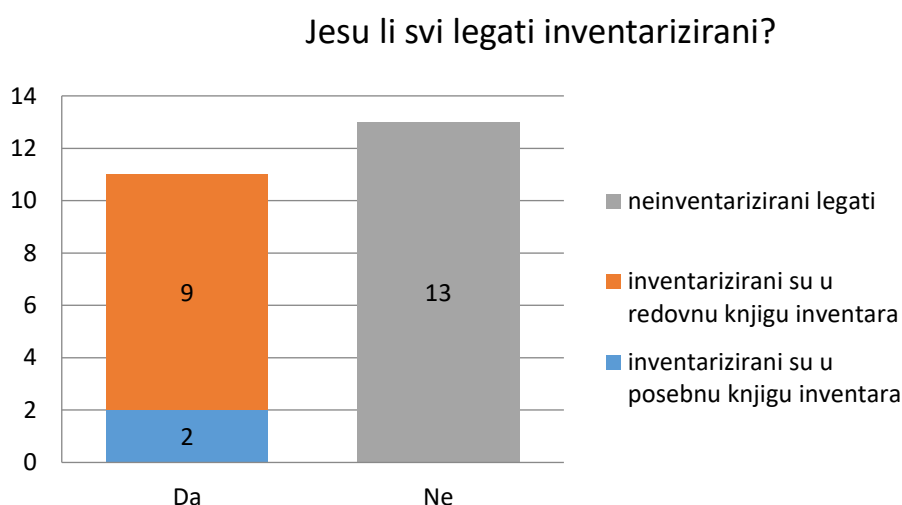
6.1.2. Pravni okvir

Pisani dokument, niti bilo kakve smjernice u kojima se jasno razlikuju legati od ostalih darova, najčešće ne postoji u knjižnicama (22 knjižnice, 73,3 %), kao što u istome postotku knjižnica ne postoje ni smjernice po kojima se određuje koje legat knjižnica prihvaća i uvrštava u fond. U najviše knjižnica (11 knjižnica, 36,7 %) dokumentacija o dolasku legata u knjižnicu je djelomična, jer pisani trag postoji samo za pojedine legat. Veći broj knjižnica posjeduje dokumentaciju o dolasku legata u knjižnicu (9 knjižnica, 30,0 %). U manjem postotku (po tri knjižnice, 10,0 %) ne postoji pisani trag ili ispitanici ne znaju taj podatak.

6.1.3. Obrada legata

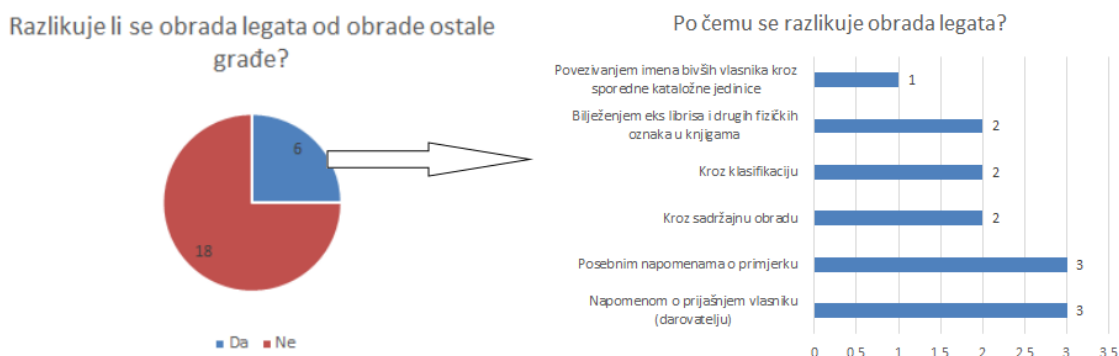
Najveći dio legata u knjižnicama nije inventariziran (u 13 knjižnica, 43,3 %), dok preostali dio jest (u 11 knjižnica, 36,7 %). Većinom se legati ne inventariziraju u posebne knjige inventara (u 9 knjižnica, 30,0 %), a u samo se dvije knjižnice inventariziraju posebno (6,7 %).

Slika 6.4. Usporedni prikaz broja inventariziranih i neinventariziranih legata u knjižnicama

Veći broj legata nije još obrađen u računalnome katalogu (53,3%), dok je manji postotak obrađenih legata (26,7 %). Prema slobodnoj procjeni ispitanika, stupanj neobrađenosti legata u njihovoj knjižnici kretao se od 20 do 30 % pa čak sve 90-100 %.

Slika 6.5. Prikaz razlikovanja obrade legata od obrade ostale građe

Obrada legata najvećim se dijelom (u 18 knjižnica, 60,0 %) ne razlikuje od obrade ostale građe. U knjižnicama gdje se obrada razlikuje, a to su većinom narodne knjižnice, razlika je najviše u napomeni o prijašnjem vlasniku (darovatelju) i posebnim napomenama o primjerku, zatim kroz sadržajnu obradu, klasifikaciju ili bilježenjem eks librisa i drugih fizičkih oznaka u knjigama, a zabilježeno je i povezivanje imena bivših vlasnika kroz sporedne kataložne jedinice.

Kod obrade građe, u 17 knjižnica (56,7 %) postoje prioriteti (poput starosti građe, zavičajnosti, uništenosti, korisničkih zahtjeva i sl.). Od toga je najveći prioritet zavičajnost građe (u 13 knjižnica, 48,2 %), slijede starost građe, korisnički zahtjevi, redosljed zaprimanja građe u knjižnicu, dok je na posljednjem mjestu, po prioritetima obrade, kriterij uništenosti građe.

Kao razloge nepostojanja prioriteta kod obrade građe, ispitanici navode da ne raspolažu odgovarajućim prostorom za smještaj, niti dovoljnim brojem osoblja, ili da obrada legata čeka neka bolja vremena. U nekim knjižnicama postoje popisi građe u legatima, a u nekima se građa ne koristi pa, stoga, nema potrebe za njezinom obradom, kao ni izdvajanjem prioriteta. Zabilježen je i primjer gdje se obrađuje sve redom i nema zaostataka, kao ni potrebe za izdvajanjem prioriteta.

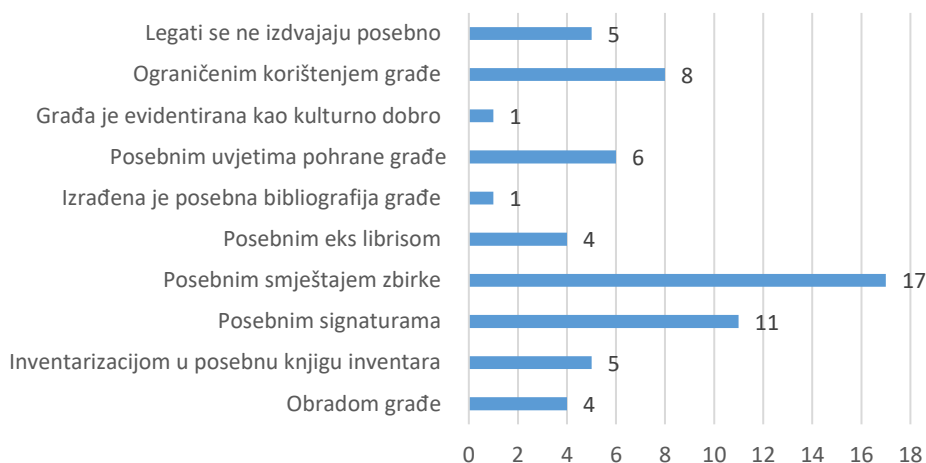
6.1.4. Organizacija legata

Legati se od ostalih zbirki izdvajaju najviše posebnim smještajem zbirke (u 17 slučajeva⁴⁰⁰, 56,7 %), zatim posebnim signaturama (11 slučajeva, 36,7 %), ograničenim korištenjem građe (8 slučajeva, 26,7 %), posebnim uvjetima pohrane građe (6 slučajeva, 20,0 %), a u manjim postocima inventarizacijom u posebnu knjigu inventara (5 slučajeva, 16,7 %), posebnim eks librisom (4 slučaja, 13,3 %) i obradom građe (4 slučaja, 13,3 %). Samo je u jednoj knjižnici (3,3 %) posebnost legata njegova evidencija građe kao kulturno dobro, a u jednoj je knjižnici (3,3 %) izrađena posebna bibliografija građe. Legati se ne izdvajaju posebno u pet knjižnica (16,7 %).

⁴⁰⁰ U radu se termin slučaj koristi kada postoji mogućnost izbora višestrukih odgovora pa broj ne mora ujedno predstavljati i broj knjižnica, za razliku od pitanja u kojima je moguće odabrati jedan odgovor, što, ujedno, predstavlja jednu knjižnicu.

Slika 6.6. Načini izdvajanja legata od ostalih zbirki u knjižnicama

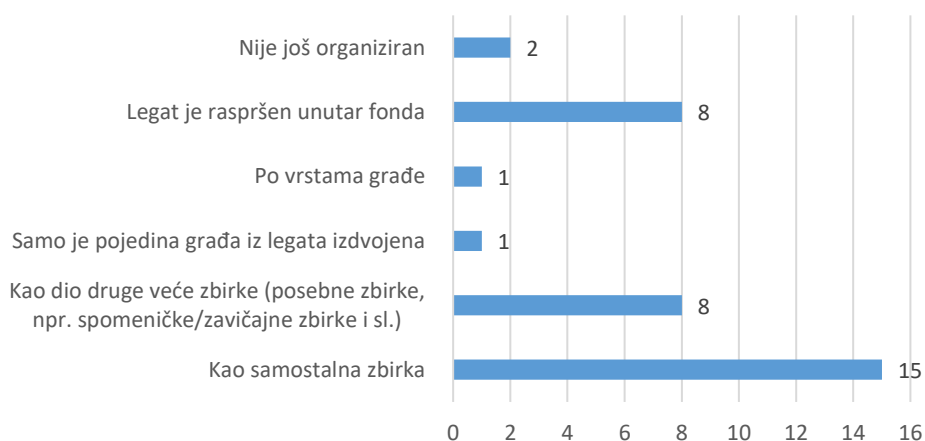
Na koje se načine legati u Vašoj knjižnici izdvajaju od ostalih zbirki?

Legati su organizirani kao samostalne zbirke (u 15 slučajeva, 50,0 %), kao dio druge veće cjeline (posebne zbirke, npr. spomeničke/zavičajne zbirke) (8 slučajeva, 26,7 %) ili su raspršeni unutar fonda knjižnice (8 slučajeva, 26,7 %). U dva slučaja legat još nije organiziran (6,7 %), dok je u jednom (3,3 %) samo pojedina građa iz legata izdvojena ili je legat organiziran po vrsti građe unutar njega.

Slika 6.7. Prikaz vrsta organizacije legata u knjižnicama

Kako su organizirani legati u Vašoj knjižnici?

Legat je većinom nadogradnja i dodana vrijednost fondu (u 22 knjižnice, 73,3 %), dok je u dvjema knjižnicama legat i temelj fonda knjižnice (6,7 %). U tome je odgovoru ostao veliki broj neodgovorenih pitanja, u šest knjižnica (20,0 %), što može utjecati na analizu rezultata.

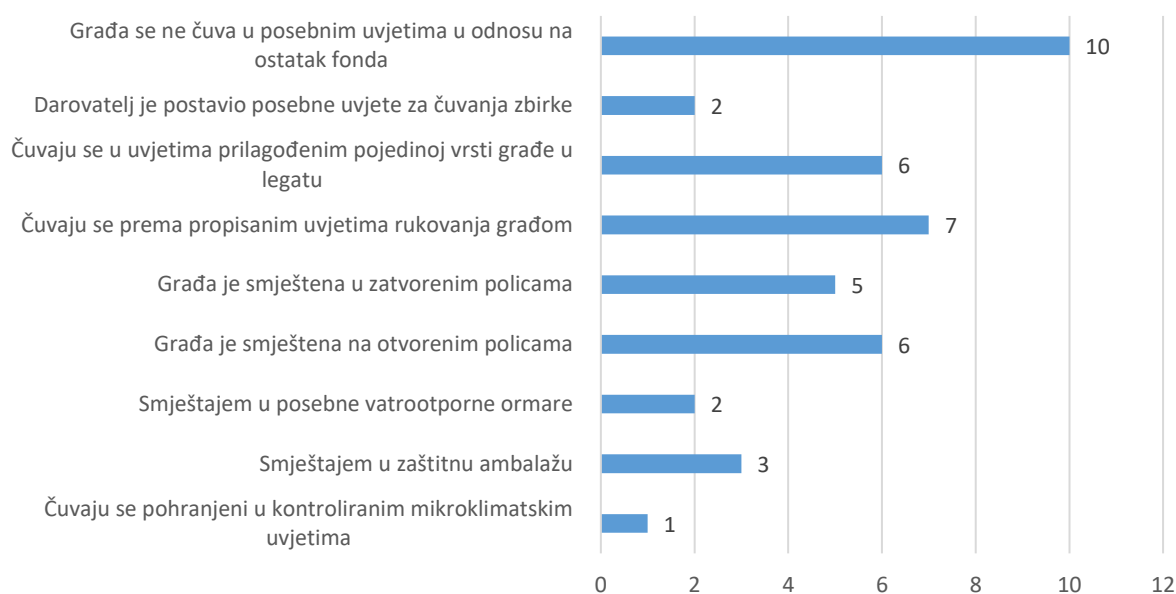
6.1.5. Uporaba legata

Darovatelj pri darovanju građe može zadati različite posebne uvjete knjižnici, od eks librisa, katalogizacije do pohrane, pristupa građi i korištenju ili čak traženju publiciteta i nekih drugih posebnih uvjeta. Najčešće, darovatelj pri darovanju legata knjižnici nije zadao posebne uvjete obrade, pohrane, pristupa, korištenja ili ograničenja vezana uz legat (u 20 slučajeva, 66,7 %), dok je u manjem broju (u 4 slučajeva ili 13,3 %) darovatelj zadao posebne uvjete, od čega se pola odnosi na posebne uvjete čuvanja zbirke. Niti u jednome slučaju darovatelj nije ograničio pristup zbirci.

Promatrajući uvjete u kojima se legati čuvaju, građa se većinom ne čuva u posebnim uvjetima u odnosu na ostatak fonda (u 10 slučajeva, 33,3 %) ili se, pak, čuva prema propisanim uvjetima rukovanja građom (u 7 slučajeva, 23,3 %). U 20 % (6 slučajeva) građa je smještena na otvorenim policama, a isti postotak knjižnica čuva legat u uvjetima prilagođenima pojedinoj vrsti građe u legatu. U manjim je postotcima zastupljen smještaj građe legata u zatvorenim policama (5 slučajeva, 16,7 %), smještaj u zaštitnu ambalažu (3 slučajeva, 10,0 %), smještaj u posebne vatrootporne ormare (2 slučajeva, 6,7 %) ili ranije navedeni posebni uvjeti čuvanja zbirke uvjetovani od darovatelja (2 slučajeva, 6,7 %). Najmanje je zastupljeno čuvanje legata pohranjenih u kontroliranim mikroklimatskim uvjetima (samo jedan slučaj ili 3,3 %).

Slika 6.8. Prikaz različitih uvjeta čuvanja legata u knjižnicama

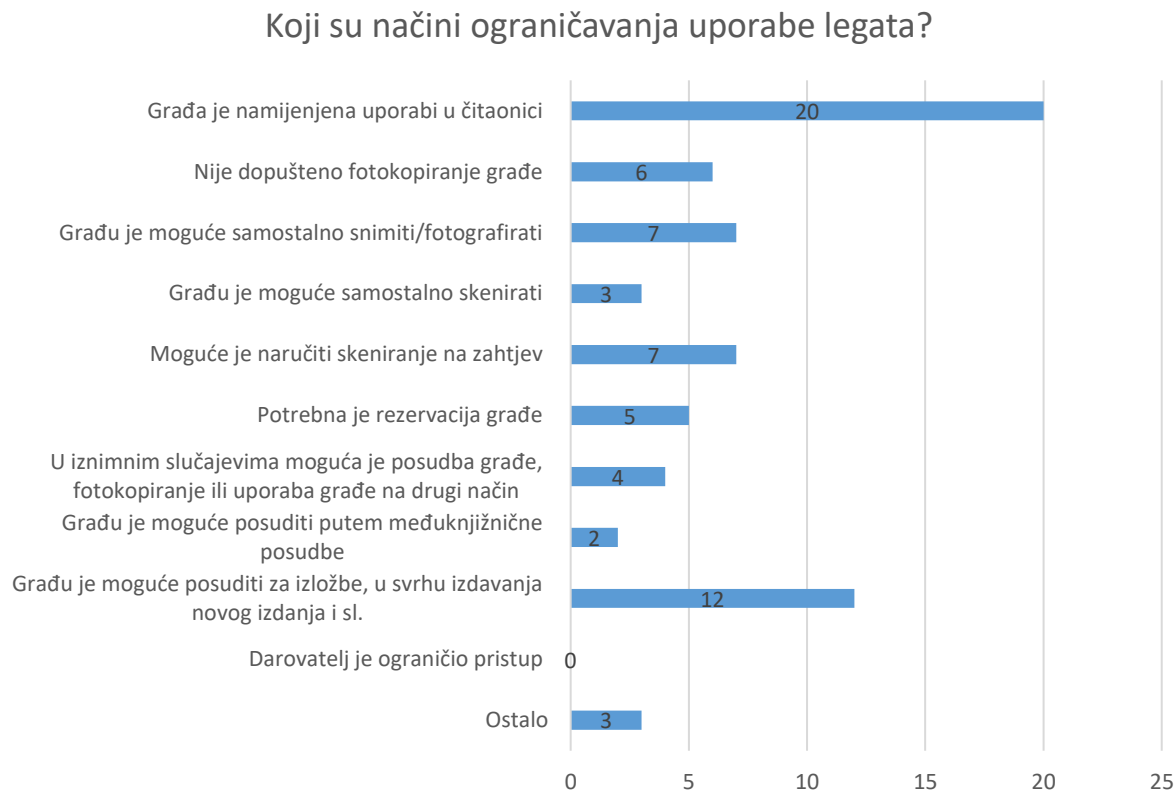
Na koji se način legati čuvaju u Vašoj knjižnici?

Govoreći o uporabi legata, pristup ima samo član knjižnice u 9 slučajeva (30,0 %), u 8 slučajeva pristup legatu imaju svi zainteresirani (26,7 %), dok u manjem broju knjižnica član za uporabu mora tražiti i odobrenje voditelja zbirke (3 slučaja, 10,0 %). U po jednom slučaju (3,3 %) pristup ima bilo tko uz pisani zahtjev, član akademske zajednice, samo knjižničari ili svi zainteresirani uz odobrenje voditelja zbirke.

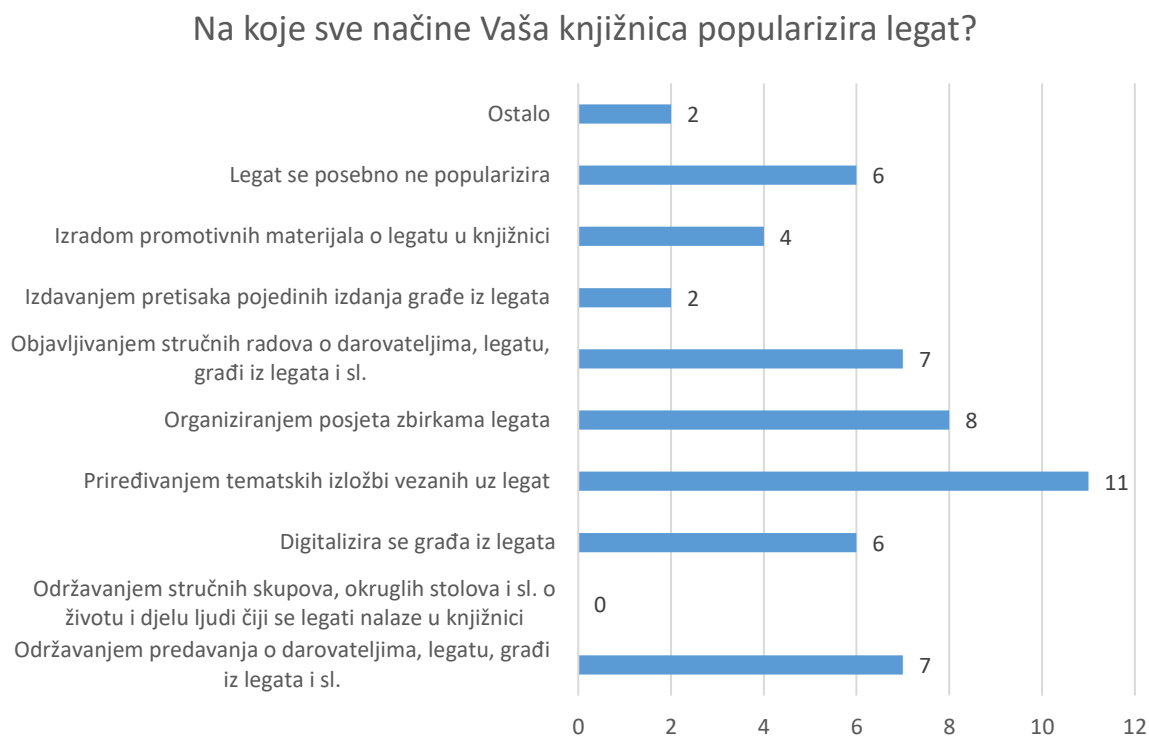
Uporaba se legata ograničava na više načina: građa je namijenjena uporabi u čitaonici (20 slučajeva, 66,7 %), građu je moguće posuditi za izložbe ili u svrhu izdavanja novog izdanja i sl. (12 slučajeva, 40,0 %), građu je moguće samostalno snimiti/fotografirati (7 slučajeva, 23,3 %), moguće je naručiti skeniranje na zahtjev (7 slučajeva, 23,3 %), nije dopušteno fotokopiranje građe (6 slučajeva, 20,0 %), potrebna je rezervacija građe (5 slučajeva, 16,7 %), u iznimnim slučajevima moguća je posudba građe, fotokopiranje ili uporaba građe na drugi način (4 slučaja, 13,3 %), građu je moguće samostalno skenirati (3 slučaja, 10,0 %) ili posuditi putem međuknjižnične posudbe (2 slučaja, 6,7 %). Pod ostalim načinima uporabe građe u tri je slučaja (10,0 %) navedeno da je građu moguće razgledati u prostoru, da se uopće ne ograničava uporaba građe ili da je dio građe za posudbu, a dio za rad u čitaonici.

Slika 6.9. Prikaz različitih načina ograničenja uporabe legata

Legati se najčešće populariziraju priređivanjem tematskih izložbi vezanih uz njih (11 slučajeva, 36,7 %), organiziranjem posjeta zbirka legata (8 slučajeva, 26,7 %), održavanjem predavanja o darovateljima, legatu, građi iz legata i sl. (7 slučajeva, 23,3 %), objavljivanjem stručnih radova o darovateljima, legatu, građi iz legata i sl. (7 slučajeva, 23,3 %) ili digitalizacijom građe iz legata (6 slučajeva, 20,0 %). Manje su zastupljeni načini popularizacije legata izrada promotivnih materijala o legatu u knjižnici (4 slučaja, 13,3 %) ili izdavanje pretisaka pojedinih izdanja građe iz legata (2 slučaja, 6,7 %). U čak 6 knjižnica (20,0 %) legat se posebno ne popularizira. Dvije su knjižnice navele da je u planu intenzivnija popularizacija legata s predavanjima, izložbama, promotivnim materijalima ili digitalizacijom, ali nisu navele da se sada legat posebno ne popularizira (jer da jesu, broj knjižnica u tome odabiru bi bio 8, što bi značilo 26,7%).

Slika 6.10. Prikaz različitih načina popularizacije legata u knjižnicama

6.1.6 Vrednovanje legata

Vrednovanje legata kao zbirke na bilo koji način učinjeno je u polovini knjižnica (12 knjižnica, 40,0 %) u promatranome uzorku, od čega se 6 knjižnica nije izjasnilo o tome pitanju. Legat je najčešće vrednovan prema njegovoj sadržajnoj vrijednosti (9 slučajeva, 30,0 %) i prema kulturno-povijesnoj vrijednosti zbirke (7 slučajeva, 23,3 %). Manje je zastupljeno vrednovanje legata prema starosti zbirke (5 slučajeva, 16,7 %), prema materijalnoj (financijskoj) vrijednosti zbirke (3 slučaja, 10,0 %) ili prema korisničkim zahtjevima (2 slučaja, 6,7 %). Prema fizičkome stanju zbirke, legati se ne vrednuju niti u jednoj knjižnici (što je u skladu i s prioritetima obrade, gdje je to, također, na posljednjem mjestu), kao ni prema posebnome modelu za procjenu vrijednosti zbirke (npr. *Conspectus* ili dr.).

Legat je najčešće vrednovan stručnom prosudbom knjižničara (10 slučajeva, 33,3 %), općim dojmovima o stanju i značaju legata za lokalnu zajednicu (7 slučajeva, 23,3 %) ili općim dojmovima o stanju i značaju legata za knjižnicu (6 slučajeva, 20,0 %). U dva je slučaja (6,7 %) legat vrednovan mišljenjem korisnika. Kvantitativno mjerenje za vrednovanje legata

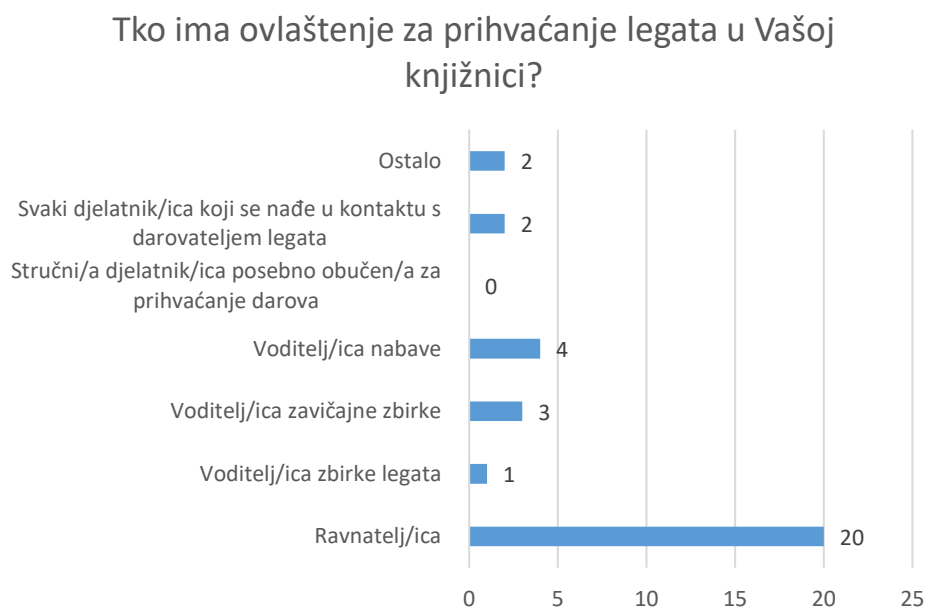
korišteno je u jednom slučaju (3,3 %), kao i subjektivno vrednovanje darovatelja ili knjižničara, svako u po jednom slučaju (3,3 %).

Knjižnice glede posjedovanja legata većinom ne surađuju s drugim institucijama (19 knjižnica, 63,3 %), iako su legati istih osoba ponekad raspršeni i po drugim institucijama. S drugima surađuje 5 knjižnica (16,7 %) i to češće izmjenom građe iz legata za izložbe, ali i izrađivanjem zajedničke digitalne zbirke, objavom zajedničkih radova i istraživanja, jer posjeduju legat istih osoba, kao i organizacijom zajedničkih izlaganja, okruglih stolova i sl.

6.1.7. Osoblje

Ovlaštenje za prihvaćanje legata u knjižnici najčešće ima ravnatelj/ica (20 slučajeva, 66,7 %), u manjem postotku voditelj/ica nabave (4 slučaja, 3,3 %) i voditelj/ica zavičajne zbirke (3 slučaja, 10,0 %), a rjeđe svaki djelatnik/ica koji se nađe u kontaktu s darovateljem legata (2 slučaja, 6,7 %) ili voditelj/ica zbirke legata (1 slučaj, 3,3 %). U jednoj znanstvenoj knjižnici ovlaštenje za prihvaćanje legata ima uprava.

Slika 6.11. Prikaz stručnoga kadra koji ima ovlaštenje za prihvaćanje legata u knjižnicama

Osobe zadužene za zbirku legata najčešće su voditelj/ica zavičajne ili neke druge zbirke u čijem je sastavu legat (u 0 slučajeva, 30,0 %) ili ravnatelj/ica (8 slučajeva, 26,7 %), rjeđe je slučaj da

nitko posebno nije zadužen za zbirku legata (5 slučajeva, 16,7 %) ili je, pak, to djelatnika/icu na odjelu na kojemu se nalazi legat (4 slučajeva, 13,3 %).

Ispitujući edukaciju osoba zaduženih za zbirku legata, podjednak je omjer osoba koje jesu i koje nisu posebno educirane za rad s posebnim zbirkama. Stručna zvanja osoba zaduženih za zbirku legata najčešće su diplomirani knjižničari (15 slučajeva, 50,0 %) ili osobe koje su napredovale u stručnome zvanju, viši knjižničari (3 slučajeva, 10,0 %) i knjižničarski savjetnik (jedan slučaj, 3,3 %). Pomoćnih knjižničara i knjižničara nema, ali ima arhivista (koji su navedeni pod ostalo u dva slučajeva, a čine 6,7 %).

6.2. Rezultati intervjua

Nakon analizirane ankete, kako bi se dobio dublji uvid u problematiku i razumijevanje legata u pojedinim vrstama knjižnice, korišten je intervju kao kvalitativna metoda.

Među 30 odgovorenih anketa iz knjižnica koje posjeduju legat i čine promatrani uzorak, 14 je narodnih knjižnica, 4 sveučilišne, 2 znanstvene, 1 visokoškolska, 1 knjižnica s dvojnou funkcijom, nacionalna i sveučilišna knjižnica i 7 se knjižnica nije izjasnilo kojoj vrsti knjižnice pripadaju.

Anketa je bila polazište za izbor uzorka relevantnih knjižnica za intervju. Odabir je uzorka namjerni, neprobabilistički. Izbor je ispitanika namjieran. Unutar određenog uzorka ispitanih knjižnica, namjerno su birani ispitanici koji imaju osobine važne za istraživanje. Ispitanici su, na temelju dugogodišnjeg iskustva i znanja, odgovarali na pitanja iz prakse. Uzorak za intervju čine knjižnice koje se na temelju prethodnih spoznaja o legatima iskazanim u anketi ističu po nekim specifičnostima (smještaj i organizacija legata, obrada, popularizacija i sl.). Kako bi se mogle uspoređivati i stavljati u suodnos, promatrane su knjižnice međusobno bliske po vrsti i misiji: narodna knjižnica, znanstvena knjižnica, koja je pravno u sastavu s narodnom knjižnicom, knjižnica s dvojnou funkcijom (narodna i sveučilišna) i visokoškolska knjižnica, koja je pravno knjižnica u sastavu fakulteta, sveučilišta. Specifične karakteristike opravdavaju tipičnosti koje su im pripisane.

Intervjuirana su četiri ispitanika zadužena za legat u svojim knjižnicama (voditelji knjižnica, zavičajnih zbirki ili zbirki legata). Intervjui su obavljani tijekom lipnja i srpnja 2017. Snimani su diktafonom i/ili mobitelom. Objektivnost je postignuta ujednačavanjem okolnosti u kojima je rađen intervju. Intervjui su bili polustrukturirani. Pitanja u intervjuu pripremana su

pojedinačno, prilagođena pojedinoj knjižnici prema njihovim rezultatima ankete. Intervju se sastojao od unaprijed zadanih područja kako su išla redosljedom i u anketi, ali su za pitanja izdvajana samo pitanja po kojima se knjižnica isticala ili je bilo potrebno dodatno pojašnjenje. Po potrebi su se proširivala tijekom razgovora, ovisno o ispitaniku i specifičnosti knjižnice. Problematika upravljanja zaštitom predstavljala je okvir za identificiranje tema o kojima se razgovaralo. Svi su aspekti analizirani na institucionalnoj razini. Ispitala se percepcija legata u četiri vrste knjižnica s čitavog niza stajališta (zavičajnog, sadržajnog, organizacijskog, korisničkog, kulturološkog i sl.), kao i moguće prepreke i problemi s kojima se susreću pri radu s legatima. Ispitanici su iznosili objektivne podatke, kao i osobna mišljenja te dojmove i praktična iskustva. Gdje je bilo potrebno, analizirani su i pojedini dokumenti ili javno dostupni podaci na mrežnim stranicama knjižnica.

Transkripti intervjuja nalaze se u prilogu, a analiza intervjuiranoga sadržaja uklopljena je u raspravu, u kontekstu analize legata s obzirom na pojedine vrste knjižnica. U transkriptima se navodi izvorna komunikacija tijekom intervjuja, upravo onako kako se događalo na terenu.

7. RASPRAVA

Kako bi se dobio uvid u organizaciju i očuvanje zbirke legata u hrvatskim knjižnicama, razmatrani su prikupljeni rezultati iz anketa i intervjua, kako u kontekstu teorijskih spoznaja iz okvira te problematike, tako i s obzirom na vrstu ispitivanih knjižnica.

7.1. Analiza rezultata ankete

7.1.1. Odziv na anketu

Od ukupno poslanih 204 ankete, nakon višestrukih poziva za ispunjavanjem, odziv je bio 62 odgovorene ankete, što iznosi 30,4 %.

Anketa je provedena korektno, a rezultati su snimka stanja. Odgovori daju pregled situacije s legatima u odabranim vrstama hrvatskih knjižnica. Induktivno, na temelju manjega broja pojedinačnih slučajeva iz jedne vrste knjižnica, zaključuje se da vrijedi za sve slučajeve te vrste knjižnica.

Od 62 odgovorene ankete, 30 knjižnica posjeduje legat, što iznosi 48,4 % i predstavlja dobru kvantitativnu i kvalitativnu podlogu za razmatranje problematike organizacije i očuvanja zbirke legata. Postignuta je reprezentativnost uzorka jer u promatranom uzorku visoki postotak udovoljava daljnjim analizama. Na veličinu uzorka, postignuta je željena pouzdanost od 65 %, s veličinom pogreške od 5 %, a očekivanom proporcijom 50 %.

Uspoređujući podatke o zavičajnim i posebnim zbirkama u narodnim knjižnicama⁴⁰¹ s odgovorenim anketama, odabrani se uzorak smatra relevantnim.

Anketno je ispitivanje prikazalo knjižnice za koje je iz teorijskih razmatranja poznato posjedovanje legata. O njihovim se legatima pisalo, izlagalo na stručnim skupovima, priređivane su izložbe, digitalizirani su pojedini primjerci građe iz legata i drugo. Rezultati

⁴⁰¹ Uvidom u statističke podatke za narodne knjižnice za 2018. godinu (prema: Portal matične djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj : Statistički podaci i pokazatelji uspješnosti za narodne knjižnice za 2018. godinu. URL: http://maticna.nsk.hr/wp-content/uploads/2019/07/Podaci_i_pokazatelji_narodne_knjiznice_28_06_2019_2018.xlsx (2019-12-10), 177 narodnih knjižnica posjeduje zavičajne zbirke, od kojih 41 knjižnica ima manji fond (ispod 100 knjiga), dok 75 knjižnica posjeduje i ostale posebne zbirke.

ankete dali su i nove vrijedne podatke o legatima u nekim drugim knjižnicama, za koje podaci nisu do sada bili predstavljeni u javnosti. Potvrđena je i povijesna utemeljenost knjižnica na legatima u određenim vrstama knjižnica. Kod obrade rezultata, za izračun se koristio samo uzorak pozitivno odgovorenih anketa, 30 knjižnica.

Neodziv nije smanjio kvalitetu jer se preostale ankete iz neodgovorenih knjižnica ne razlikuju značajno po parametrima koji se u istraživanju smatraju značajnima te se ne pronalaze značajniji utjecaji različitoga sudjelovanja zainteresiranih i nezainteresiranih dijelova populacije.⁴⁰²

Pretpostavka je da dio knjižnica koje nemaju legate nisu odgovorile na upitnik s negativnim odgovorom na početku, već su ga samo otvorile. Naime, za 11 neispunjenih anketa zabilježeno je da su samo otvorene.

Iako su sva pitanja bila obvezna, u 10 slučajeva ispitanici nisu odgovorili na posljednjih nekoliko pitanja, tko ispunjava anketu i iz koje su vrste knjižnice. Zbog navedenih nekoliko praznih pitanja one su ostale nedovršene. Moguće je više razloga nedovršavanja ispunjavanja ankete: nezainteresiranost ispitanika, nedovoljno poznavanje problematike i drugo.

Ispitanici su većinom knjižničari, ravnatelji i voditelji matičnih službi i zavičajnih zbirki, točnije osobe na rukovodećim pozicijama. Razlozi maloga odziva na anketu (30,3 %), kao i spomenutog neizjašnjavanja tko ispunjava anketu (23,3 %), mogu biti u eventualnoj prevelikoj količini različitih anketa koje ravnateljima i voditeljima svakodnevno stižu. Kako je anketa za ovaj doktorski rad imala veći broj pitanja i za nju je potrebno poznavati cjelokupno poslovanje i povijest zbirki u knjižnici, moguće je pretpostaviti da su zbog toga neki ispitanici odustajali od ispunjavanja, no time relevantost prikupljenih odgovora nije umanjena, jer su anketu ispunjavali dionici koji su motivirani i zainteresirani za tu prblematiku. Na početku ankete rečeno je da nije anonimna i da je za njezino ispunjavanje potrebno desetak minuta (i više, ukoliko anketu ispunjava netko kome nije srodna tematika ispitivanja, tko s legatima ne radi svakodnevno ili barem povremeno).

U daljnim će se razmatranjima raspraviti i analizirati prikupljeni podatci grupirani prema tematskim skupinama iz anketnog upitnika.

⁴⁰² Usp. Groves, Robert M.; Presser, Stanley; Dipko, Sarah. The role of topic interest in survey participation decisions. // *Public opinion quarterly* 68 (2004), 1, str. 26-27.

7.1.2. Imenovanje pojma legat i vrste građe u njemu

U prvoj su grupi pitanja ispitani opći podaci o legatu, uz uvodnu napomenu što se podrazumijeva pod pojmom legat. Ispituje se posjedovanje legata u knjižnici, njegovo imenovanje i vrsta građe u njemu, brojčani podaci i načini pristizanja legata u knjižnicu.

Rezultati ankete potvrđuju u literaturi⁴⁰³ ranije zabilježenu terminološku raznolikost imenovanja pojma legat. Tako su potvrđeni pojmovi legati, ostavštine, privatne knjižnice/zbirke, spomeničke zbirke, donacije ili donacije i ime vlasnika zbirke. Zabilježena je i uporaba termina darovnica, koji je, inače, rijetko zastupljen u literaturi.

Iako literatura (pretežno arhivska i muzeološka)⁴⁰⁴ bilježi pojmove književni arhiv/književna ostavština/ostavština književnika i osobni arhivski fondovi (za pretežno rukopisnu, arhivsku građu), naziv književni arhiv nije zastupljen u anketiranom uzorku. Pitanje je koliko je zastupljeno prožimanje teorije i prakse arhivistike, muzeologije i knjižničarstva po pitanju istih ili sličnih zbirki i problema vezanih uz njih. U teorijskim razmatranjima⁴⁰⁵ i na pojedinim mrežnim stranicama knjižnica (pretežno muzejskih), moguće je pronaći i termin memorijalna knjižnica/zbirka, kao i obiteljska biblioteka, ali se u odgovorima ti pojmovi nisu navodili. Jedna je knjižnica čak navela da nemaju posebnog imena za legate. To je moguće iz više razloga, da je legat uklopljen u opći fond ili se vodi kao neka druga posebna zbirka. Naime, u slučaju da razni legati pripadaju različitim zbirkama, što ponekad u knjižnicama je slučaj, neki legati imaju imena, a neki su uklopljeni u druge zbirke i fond. Postavlja se teorijsko i praktično pitanje, koliko legat jest legat, ako je raspršen unutar fonda. Ima li on tada karakteristike legata ili je samo nečija ostavština u knjižnici, koja je, uklapanjem u redovni fond, izgubila svoju vrijednost i posebnost. Legat u tome slučaju postaje dar privatne osobe, koji se obrađuje i organizira prema redovnome fondu. U tome je slučaju moguće da se obilježava legat na neki način te da se u slučaju potrebe može ponovno okupiti, uz pripadajuće kulturološke i povijesne vrijednosti zbirke. Raspršavanjem legata unutar fonda knjižnice moguće je da se samo nastavlja već ustaljena praksa (ne)organizacije zbirki legata u knjižnici. Tada je organizacijski jednostavnije slijediti niz, nego započinjati nešto novo ili retrospektivno „prepravljati“ i reorganizirati zbirke i fondove. Pitanje bi to bilo učinkovitosti i svrsishodnosti promjene dosadašnje prakse.

⁴⁰³ Usp. Mesić, Đ. 1988.; Morović, H. 1971.

⁴⁰⁴ Usp. Kolanović, J. 2007.; Lučić, M. 2014.

⁴⁰⁵ Usp. Aparac-Gazivoda, T. 1993.; Rojnić, M. 1975.

Za razmatranje je koji bi termin od svih predloženih najviše odgovarao značenjskome pojmu ostavštine poznate/znamenite osobe. Je li moguće upotrebljavati jedan općeniti pojam i pokušati stvoriti terminološku ujednačenost ili je nužna terminološka širina, jer imenovanje ovisi o instituciji u kojoj se nalazi legat i kako je tamo organiziran. Također, legat sa sobom nosi pravno značenje koje u praksi u knjižnicama nije uvijek opravdano. Ne odgovara uvijek pravni naziv po definiciji pravome stanju na terenu koje obuhvaća značenja ostavštine. Gledajući povijesno-pravno utemeljenje imenovanja ostavština u knjižnicama, u srpskoj i bosansko-hercegovačkoj literaturi⁴⁰⁶ podjela je na biblioteke cjeline (otkup ili dar) i legate (oporukom). No, međutim, hrvatska praksa ne bilježi takvu podjelu. Pravno, takva je podjela prihvatljiva, ali se tu javlja semantičko pitanje, ako se potvrdi da mnoštvo njih bude razasuto. Koliko su legati doista biblioteke-knjižnice cjeline, ako nisu cjeline u jednoj instituciji. Nekada su razasute po baštinskim ustanovama i drugim institucijama ili su još neki dijelovi privatnih zbirki kod privatnih osoba, nasljednika i sl.

Sljedeće se pitanje odnosilo na vrste građe u legatu. Pri odabiru ponuđenih odgovora koja se vrsta građe nalazi u legatima, kao osnova podjele fonda na zbirke prema vrstama uzeta je podjela prema T. Nebesny⁴⁰⁷, s neznatnim izmjenama prilagođenima građi u knjižnicama u 21. st. Dvije su osnovne zbirke: zbirka knjiga i zbirka periodike te zbirka rukopisa, zbirka starih tiskanih knjiga (s određenom graničnom godinom), zbirka grafike, zbirka kartografskih publikacija, muzikalija, fotografija, gramofonskih ploča (u anketi zamijenjeno s audiovizualnom građom), mikrofilmova (izbačeno iz ankete), sitnoga tiska i druge.

U legatima je najviše knjiga. Knjige čine osnovu fonda svih privatnih knjižnica. Darovatelji su knjige čitali, iz njih su učili, pisali, dobivali ih na poklon i poklanjali drugima. Knjige su im predstavljale veliku vrijednost iz profesionalnih razloga ili zbog društvenoga statusa. Veći je postotak periodike razumljiv temeljem profila čitatelja/darovatelja, jer periodiku čitaju znanstvenici, književnici, svi koji žele biti u tijeku sa suvremenim kretanjima u pojedinim područjima kulture i znanosti. S obzirom na veću zastupljenost rukopisa, koji su često predmet zanimanja korisnika arhivskoga i knjižničnoga gradiva, zanimljivo je usporediti kako se oni u imenovanju legata ne nazivaju osobni arhivski fondovi, kako nalaže arhivska struka, nego, također, ostaju u domeni knjižnice. Broj je rukopisa objašnjiv profilom čitatelja/darovatelja, jer su to većinom vrijedna autorska objavljena i neobjavljena djela. Stare i rijetke knjige u zbirnama

⁴⁰⁶ Usp. Kovačević, Lj.; Begenišić, D.; Injac, V. 2014.; Šmulja, V. 2013.; Mirčov, S. 2004.

⁴⁰⁷ Usp. Nebesny, T.; Švob, M. 2002.

legata uobičajene su ako se sakupljač/vlasnik/darovatelj promatra i kao bibliofil s istančanim ukusom ili osoba sa znanstvenim potrebama.

Nadalje, po zastupljenosti, nešto je manje sitnoga tiska, fotografija i grafika. Sitni tisak i fotografije svjedok su određena vremena, društva i kulture. Posebice su to fotografije, ako su na njima portreti darovatelja te prikaz njegova života i svakodnevice. Fotografije predstavljaju kulturno-povijesnu vrijednost i sliku određenoga grada i vremena. U sitnome tisku mogu biti razne zahvalnice, potvrde, diplome, indeksi, kalendari, čestitke, pozivnice, isječci iz novina, a često je sve to vezano uz lik i djelo osobe čija je ostavština. Neizostavna je i umjetnička vrijednost sitnoga tiska, grafika ili osobnih predmeta, ako su njihovi autori poznati i priznati umjetnici. Pod grafike se u anketi podrazumijevalo crteže i grafike, tj. likovna djela. U nekim knjižnicama grafička zbirka obuhvaća i fotografije i karte (koje su po T. Nebesny odvojene), što je u skladu s definicijama grafičke zbirke.⁴⁰⁸

U legatima je manje muzikalija (koje mogu biti i znak profesionalne ili privatne orijentacije sakupljača), kao i osobnih predmeta (tj. muzejska građa, koja nije bila navedena ispitanicima pri izboru odgovora). U zbirkama spomeničkoga karaktera manje je zastupljena građa na novim medijima, tj. audiovizualna, multimedijalna i elektronička građa. U zbirkama legata bilo je najmanje audio-vizualne (AV) građe, jer je to građa novijega datuma, a legati su u knjižnicama većinom iz prošlih stoljeća ili početkom 20. stoljeća, kada AV građa još nije bila toliko zastupljena. Takve se vrste građe mogu naći pretežno u ostavštinama glazbenika, skladatelja i drugih osoba koje su životom i djelom bile vezane uz glazbu, ali ne nužno. Kartografske je građe najmanje u legatima, iako su se karte i atlas, uz stare i rijetke knjige, kroz povijest često skupljali u privatnim knjižnicama bibliofila. Primjerice, Zbirka zemljovida i atlasa u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici nastala je, osim iz obveznoga primjerka, upravo iz darova i ostavština znamenitih pojedinaca (B. Krčelića, obitelji Patačić, V. Gaja, M. Sabljara, R. Ž. Franjetića itd.) te darova mnogobrojnih ustanova. Razlog tome može biti i što su u nekim knjižnicama, kao što je već spomenuto, zemljopisne karte dio grafičke zbirke, a ne zasebne kao kartografska građa.

⁴⁰⁸ Prema Jokanović, V. <et al.>. Bibliotekarski leksikon. Beograd: Nolit, 1984. Str. 67: „Grafička zbirka obuhvaća originalne crteže i slike, reprodukcije, fotografije, faksimile, autografe, eks librise, plakate umjetničke vrijednosti, albume, zbirke ili izbore slika, razglednice, portrete i ostalu primijenjenu grafiku.“

Određivanje vrste građe u legatima većinom je po osobnoj procjeni ispitanika, jer građa pretežno nije obrađena pa katalogi ne mogu biti pokazatelji zastupljenosti pojedine vrste građe. Raznovrsnost građe u legatima u knjižnicama za posljedicu, također, može imati i njihovo različito imenovanje, kao i raspršenost unutar fonda ili pripadnost drugim većim ili manjim zbirkama. Posebne će zbirke unutar fonda biti odijeljene, a njihov će broj ovisiti o veličini knjižnice i vrsti knjižnične građe koju posjeduje. Raznovrsnost građe uvjetuje unutarnju podjelu knjižničnoga fonda, pri čemu je važna i veličina knjižnice. Svaka knjižnica može prilagoditi podjelu fonda u skladu sa svojim poslovanjem, uvjetima i tradicijom. U knjižnicama s dugom tradicijom stari će se fond često odvajati od općega fonda ili nove građe, koja se uvrštava u skladu s potrebama korisnika. Istraživanje i praksa potvrđuju da je to slučaj u znanstvenim knjižnicama, koje imaju veliki broj legata. Te se knjižnice skrbe za kulturno dobro, ali i za dobro od lokalnoga značaja. Narodne knjižnice ukupno imaju više legata, što se očekuje, jer ih je brojčano više i u svome fondu formiraju i čuvaju zavičajne zbirke.

7.1.3. Dolazak legata u knjižnice s pravnoga gledišta

Druga grupa pitanja odnosila na pravni okvir legata u knjižnicama. Legati u knjižnice najčešće dolaze darom nasljednika (bez oporuke), ali zabilježeni su i drugi načini dolazaka legata: otkupom knjižnice, oporukom vlasnika, ugovorom za života (dar s odgodom), oporukom nasljednika, darom vlasnika, ugovorom s odvjetnikom nakon smrti vlasnika zbirke i darom druge čitaonice. Navedeni podaci potvrđuju ranije iznesene tvrdnje da u praksi u hrvatskim knjižnicama pravna definicija legata ne određuje njegovo imenovanje, prihvaćanje u knjižnice, kao ni organizaciju i poslovanje. Jer, da je tomu tako, samo bi manji broj (35,7 %) bio doista legat, dar s oporukom. Najveći dio legata koji dolazi darom nasljednika bez oporuke bio bi samo dar koji je knjižnica primila i organizirala na uobičajeni način (moguće i kao dio zavičajne ili neke druge zbirke), ali bi izgubio cjelinu i posebnost te tako više ne bi bio legat. Moguće je nekoliko razloga otkupa legata: zainteresiranost knjižnice za određenu ostavštinu znamenitih zavičajnika, želja pojedinca da svoje knjige ostavi u nasljeđe javnoj instituciji, ali uz određenu materijalnu korist za sebe ili svoje nasljednike i drugo. Knjižnice otkupljuju stariju građu tiskanu na lokalnome području, kako bi što cjelovitije sačuvale zavičajnu zbirku ili nadopunile građu iz zbirke koja im nedostaje.

Rezultati su ankete potvrdili već iznesenu tvrdnju, da hrvatske knjižnice većinom imaju smjernice o postupanju s darovima u knjižnicama, ali se u njima rjeđe posebno izdvajaju legati kao posebna vrsta dara.

U najvećem broju knjižnica ne postoji pisani dokument, niti bilo kakve smjernice u kojima se jasno razlikuju legati od ostalih darova (85,0 %), kao što u istome postotku knjižnica ne postoje ni smjernice po kojima se određuje koje legat knjižnica prihvaća i uvrštava u fond. Također je poznato iz ranijih istraživanja⁴⁰⁹ da postupanje s darovima nije formalno određeno i da se legati ne izdvajaju kao posebne vrste darova. Pregled mrežnih stranica nasumično odabranih anketiranih knjižnica pokazao je kako većina knjižnica ima javno dostupne smjernice za izgradnju fonda, kao i dostupne obrasce za darovanje građe knjižnici, kako bi potencijalni darovatelji imali uvid u svoja prava i obveze, ali se u njima rijetko spominju legati i ostavštine. Valja napomenuti da se tu otvara i prostor za nova istraživanja postupanja s darovima u hrvatskim knjižnicama, jer se čini da je pomak od 2011. nabolje učinjen. Postoji okvir⁴¹⁰ prema kojemu se može razvijati praksa u hrvatskim knjižnicama, s uvažavanjem zavičajne kulture i lokalnim potrebama knjižnice.

Nepostojanje smjernica u kojima bi se legati razlikovali od ostalih darova može utjecati na različitu terminologiju, ali i različitu i neujednačenu praksu postupanja s njima. Nepostojanje smjernica o uvrštavanju legata u fond knjižnice za posljedicu ima to da na postupak izravno utječu osobe koje su u određenome trenutku ovlaštene za prihvaćanje legata (najčešće ravnatelji, voditelji nabave ili zavičajne ili neke druge posebne zbirke). Istraživanje potvrđuje da će njihova stručna ili subjektivna prosudba te opći dojmovi o stanju i značaju legata često utjecati na cjelokupno poslovanje legata, od zaprimanja do vrednovanja i upravljanja njime. Bez objektivnih kriterija koji bi vrijedili u svako doba, neovisni o političkim, kulturnim, društvenim i osobnim procjenama⁴¹¹, teško je utvrditi jasnu nabavnu politiku u izgradnji zbirke pa tako i prihvaćanju legata u knjižnicu.

Svaki je legat u knjižnici poseban i specifičan, gledajući dokumentaciju i njegovu povijest dolaska u knjižnicu. Često je u knjižnicama djelomična dokumentacija o dolascima legata u knjižnicu, jer samo za pojedine legat postoji pisani trag. Veći broj knjižnica ipak posjeduje dokumentaciju o dolasku legata u knjižnicu, što može biti od velike koristi pri daljnjim

⁴⁰⁹ Usp. Hebrang Grgić, I. 2011.; Nebesny, T., Švob, M. 2002.

⁴¹⁰ Usp. Leščić, J. 2012.; Whitehead, D. 1989.; Carrico, S. B. 1999.; Herzog, S. 2012.

⁴¹¹ Usp. Vuković, M. 2011.; Šojat-Bikić, M. 2013.; Arbutina, N. V. 2016.

istraživanjima i radu na legatu. U manjem postotku ne postoji pisani trag ili ispitanici ne znaju taj podatak. (Ne)postojanje dokumentacije o dolasku legata u knjižnicu može biti u svezi s brojem legata koji knjižnica posjeduje, jer, ako je riječ o jednome legatu ili manjem broju njih u jednoj knjižnici, postoji i veća mogućnost postojanja i/ili poznavanja pisanih tragova o tim legatima. Ukoliko su se legati u knjižnici „samo zatekli“ i stanje je u vezi s njima nesređeno, podrazumijevaju se i nejasnoće oko njihova dolaska u knjižnicu. Ako se dokumentacija ne čuva u arhivi knjižnice ili ista nije sistematski sređena ili nije pohranjena uz sam legat, možda dokument ipak negdje postoji (možda čak i u nekoj knjizi u legatu), ali do sada taj podatak nije poznat. To ostaje nepoznanica sve dok legat nije sustavno istraživao. Dokumentacija o dolasku legata u knjižnicu može biti vrijedan uvid u kulturno-povijesni kontekst dolaska legata u knjižnicu, u njegov sadržaj i materijalnu vrijednost u trenutku dolaska, može rasvijetliti razloge darovanja ili otkupa legata, kako je došlo do toga čina, koji unutarnji i vanjski faktori utječu na dar, kako su se rukovoditelji u trenutku dolaska legata u knjižnicu odnosili prema njemu i drugo. Tek daljnje istraživanje i obrada legata mogu dovesti do traga kako se taj legat našao u knjižnici. Jedan od putova može biti praćenje raznih bilješki u knjigama i eks librisi. Bez obzira na nepostojanje ili možebitni naknadni pronalazak dokumentacije, iz samoga je legata moguće naknadno rekonstruirati ili pretpostaviti navedene okolnosti.⁴¹²

7.1.4. Inventarizacija i obrada legata

Treći se dio pitanja u anketi odnosio na obradu legata. Rezultati su ankete potvrdili navode iznesene u teorijskim postavkama, da su legati skriveno blago u knjižnicama⁴¹³. Neinventarizirani legati⁴¹⁴, kojih je najviše u hrvatskim knjižnicama, tome su svjedok. Rijetki su slučajevi inventariziranih svih legata u knjižnici.

U nekim su slučajevima legati popisani, iz čega se zna njihov broj i sadržaj. Knjižnica bi trebala uvijek imati točne ukupne podatke o broju jedinica građe u legatu i vrijednosti, zbog njihove važnosti u materijalnome i financijskome poslovanju. Veliki broj neinventarizirane građe legata u knjižnicama daje krivu sliku o pravome stanju zbirke u hrvatskim knjižnicama. U okviru teorije, kao i potvrđeno istraživanjem, zaostaci su u zaprimanju i poslovanju s darovima i

⁴¹² Usp. Stipčević, A. 2008.

⁴¹³ Usp. Tabb, W. 2004.; Clement, R. W. 2004.; Ascher, J. P.; Ferris, A. M. 2012.; Yakel, E. 2005.

⁴¹⁴ Usp. Belan-Simić, A. 2007.

legatima. Oni su mogući iz više razloga: nedostatak ljudskih resursa, financijskih sredstava ili prostornih mogućnosti za uvrštavanje legata u fond, naslijeđeno nesređeno stanje iz prethodnih razdoblja poslovanja knjižnice (previše zaostataka), stara praksa prihvaćanja darova bez ikakvoga plana obrade (gdje darovi ostaju u kutijama i neadekvatnim uvjetima), inzistiranje na visokoj razini kataložnih zapisa i obavijesnih pomagala (što produžava vrijeme obrade legata), nezainteresiranost stručnoga kadra za uvrštavanjem i obradom legata, nedostatak potreba korisnika za određenom građom (građa je neaktualna) i drugo. Dugoročno, svi navedeni mogući razlozi dovode do sadašnjega stanja mnoštva neinventarizirane građe, koju knjižnice imaju samo fizički u svojim zgradama, ali ju uopće ne poznaju ili ne poznaju dovoljno i kao takvu zapravo kao da ju nemaju. A svaka bi knjiga koja se nađe u zgradi knjižnice, po pravilima struke i zakona, trebala biti barem inventarizirana. I nacionalna Preporuka za popis imovine (knjiga) u institucijama proračunskih korisnika navodi da se u inventarne knjige upisuje svaka jedinica knjižnične građe knjiga koja uđe u knjižnicu. Knjiga (knjižnična građa) nabavljena darom upisuje se u knjigu inventara i podliježe reviziji. Za darovane knjige procjenjuje se ukupna vrijednost za obračunsku godinu.⁴¹⁵ To bi dalo uvid u ono što knjižnice uopće posjeduju od legata, kao i olakšalo procjenu njihove vrijednosti (financijske, sadržajne, kulturno-povijesne i druge) i dalo smjernice za daljnji rad na legatima. Neinventarizirana je građa u legatima nepoznato skriveno blago. Za posljedicu može imati stručnu neobrađenost, loše uvjete pohrane, nepostojanje uvida u registar zbirke legata i drugo.⁴¹⁶

Za legate kao dio knjižničnoga fonda nije propisan način inventarizacije. Ako se legat promatra kao dio zavičajne zbirke, u skladu s preporukama za građu zavičajne zbirke, vode se posebne knjige inventara za svaku pojedinu vrstu građe.⁴¹⁷ No, to i nije slučaj u svim narodnim knjižnicama sa zavičajnim zbirkama. Anketno ispitivanje potvrđuje da se većinom legati ne inventariziraju u posebne knjige inventara. U samo se dvije knjižnice inventariziraju posebno, bilo u knjigu inventara darova, bilo u posebnu knjigu inventara određenoga legata. Tako inventarizirani legati mogu biti vrijedan izvor podataka za statistike i razne izvještaje, jer je na jednome mjestu okupljena i popisana darovana građa određenoga darovatelja. Inventarizacija omogućuje procjenu vrijednosti fonda, broj naslova i prosječne cijene jedinice građe u legatu.

⁴¹⁵ Usp. Majstorović, Z. 2011.

⁴¹⁶ Usp. Katić, T. 2011.

⁴¹⁷ Usp. Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu. 2009.

Poseban je dodatak ako je građa računalno inventarizirana pa je omogućen strojni ispis i pretraživanje građe. S obzirom na mali broj knjižnica koje legatne inventariziraju posebno, vjerojatno su ostale knjižnice inventarizaciju prilagodile vrsti i misiji knjižnice. Knjižnica bi trebala odrediti vlastite kriterije za razvrstavanje knjižnične građe. Tako pojedine knjižnice mogu voditi inventarne knjige posebno za svaku vrstu knjižnične građe, dok druge knjižnice mogu voditi knjige inventara prema načinu nabave građe. Kod inventarizacije prema načinu nabave građe, pitanje je koliko je praktično svu vrstu građe inventarizirati zajedno. Tada je teže analizirati statističke, sadržajne, financijske i druge podatke. I Standardi⁴¹⁸ nalažu inventarizaciju za svaku vrstu građe u zasebni inventar i inventarnu datoteku. Pri tome se može u inventarnoj knjizi naznačiti da je to legat i navesti točno čiji je, ali je bitna podjela prema vrsti građe (knjige u inventarnoj knjizi knjiga, grafike u knjizi grafičke zbirke itd.).

U slučajevima kada građa nije kataloški obrađena, korisno može biti ako se uz inventarizirane jedinice zapisuju detaljne napomene. Tada knjige inventara mogu poslužiti pri definiranju pravnoga statusa zbirke⁴¹⁹, tj. kao popisi za registraciju kulturnih dobara za posebne vrste građe. (Ne)inventarizacija građe kao rezultat ima njezinu (ne)obrađenost. Najveći broj legata nije još obrađen u računalnome katalogu, a, prema slobodnoj procjeni ispitanika, stupanj neobrađenosti legata u njihovoj knjižnici kretao se od 20 do 30 % pa čak sve do 90-100 %. Iako nisu obrađeni u računalnom obliku, neki su legati još od ranije obrađeni u katalogu na listićima. Oni čuvaju tragove povijesti. Pomoć su za pretraživanje, pri računalnoj katalogizaciji ili digitalizaciji građe. Moguća je i njihova digitalizacija, za slučajeve dok građa ne bude računalno obrađena i dostupna kroz online katalog. Skenirani katalog na listićima, kao primjer dobre prakse, može se pronaći u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Digitalizirani abecedni katalog sadrži skenirane slike listića dvaju abecednih nizova kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice, koji se izrađivao do 1990. godine.⁴²⁰ Podatci toga kataloga postupno se unose i u online katalog NSK-a. Digitalizirani abecedni katalog sadrži digitalne slike kataložnih listića u sustavu koji umnogome oponaša pregledavanje kataloga u ladicama, a listići su raspoređeni unutar ladica kao u izvornome katalogu.

Osam analiziranih knjižnica ima obrađene sve legatne kroz računalni katalog. Taj postupak kod njih ide paralelno s redosljedom pristizanja i uvrštavanja građe u fond. Od toga su četiri narodne

⁴¹⁸ Usp. Standardi za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj (NN 58/99).

⁴¹⁹ Usp. Katić, T. 2011.

⁴²⁰ Skenirani katalozi na listićima. URL: <http://www.nsk.hr/digitalizirani-katalozi/> (2019-02-10)

knjižnice, dvije sveučilišne, jedna znanstvena knjižnica i nacionalna i sveučilišna knjižnica/grafička zbirka. Iako se radi o malom broju knjižnica za tu vrstu analize, rezultate je moguće promatrati kroz prizmu pretpostavke da sveučilišne i znanstvene knjižnice više vremena posvećuju obradi stare građe. U njima se odmah po dolasku legati i darovi mogu uvrštavati u fond i obrađivati, jer, osim obveznoga primjerka, nemaju puno vidova i sredstava za nabavu građe, dok je to u narodnim knjižnicama rjeđi slučaj. Narodne knjižnice uz darove, među kojima su i legati, imaju stalni priljev građe kupovinom te se, u skladu s vremenom, osobljem i prioritetima, obrađuju zaostaci. Stupanj obrađenosti građe, također, može ovisiti i o broju legata u knjižnici. Ako je manji broj legata, veća je vjerojatnost da će svi biti obrađeni i u računalnome katalogu.

Obrada legata najvećim se dijelom (60,0 %) ne razlikuje od obrade ostale građe u knjižnici. U knjižnicama gdje se obrada razlikuje, a to su većinom narodne knjižnice, razlikuju se najviše u napomeni o prijašnjem vlasniku (darovatelju) i posebnim napomenama o primjerku. Neke od razlika mogu se prepoznati kroz sadržajnu obradu, klasifikaciju ili bilježenje eks librisa i drugih fizičkih oznaka u knjigama. Zabilježeno je i povezivanje imena bivših vlasnika kroz sporedne kataložne jedinice. Ako se legat promatra kao dio zavičajne zbirke, što je slučaj u narodnim knjižnicama, preporuka je da građa zavičajne zbirke mora biti temeljito obrađena, s primjenom najpotpunijeg opisa. U opisu se bilježe svi naslovi, svi autori – teksta, ilustracija, fotografija, nota, urednici, sakupljači, podaci o izdanju, izdavači i tiskari, iscrpan materijalni opis te potpun opis nakladničke cjeline i detaljne napomene. Građa zavičajne zbirke trebala bi biti klasificirana i dublje razrađena od iste jedinice u općem fondu.⁴²¹ Navedene značajke pridonose očuvanju cjelovitosti i posebnosti zbirke legata te ističu njegovu zavičajnu i baštinsku vrijednosti. Nepotpunim kataložnim zapisom, korisnici zbirke ostaju uskraćeni za podatke u online okruženju i za potpunije informacije. Potreban im je osobni uvid *in situ* u svaki pojedinačni primjerak građe.

U teorijskim razmatranjima spominje se bilježenje podataka o povijesti primjerka⁴²², ali se u praksi, očito, ne provodi ili u hrvatskim knjižnicama nije zabilježen niti jedan slučaj, iako je ono slično s gore navedenim karakteristikama. Rezultati povedene ankete pokazuju da se izrada

⁴²¹ Usp. Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu. 2009.

⁴²² Usp. Overmier, J. A.; Doak, E. M. 1996.; Pearson, D. 1998.; Katić, T. 1996.; Lundy, M. Winslow. 2008; Kovačić, M.; Krolo, P. 2008.; Tomić, M. 2010.; Buckridge, P. 2012.

posebnih bibliografija darovatelja također ne provodi i vrlo je razumna pretpostavka da za time ne postoji potreba. Mogućnost za to postoji, spajanjem darovatelja kroz sporednu kataložnu jedinicu⁴²³ ili bilježenjem posebnih kodova u kataložni zapis mogu se povući podaci za bibliografiju.⁴²⁴

Koji će se sve podaci bilježiti u kataložnom opisu ovisi o instituciji koja posjeduje legat. Ona ih prilagođava svojim specifičnim potrebama i zahtjevima, u skladu sa standardima za pojedinu vrstu građe u legatu. Visoki postotak nerazlikovanja obrade legata od obrade ostale građe u knjižnici može biti u težnji za jednostavnijom i bržom obradom, neprepoznavanju višestrukih prednosti detaljnoga kataložnoga opisa, nepoznavanju programskih mogućnosti za katalogizaciju, nepostojanju programske podrške za detaljni kataložni opis, nepostojanju potrebe za detaljnijom obradom i drugo.

Kod obrade građe najveći je prioritet zavičajnost građe. Slijede starost građe, korisnički zahtjevi i redosljed zaprimanja građe u knjižnicu. Na posljednjem je mjestu, po prioritetima obrade, kriterij uništenosti građe. Navedeni su podaci u skladu s teorijski razmatranjima, u kojima se najveća pozornost legatu daje zbog zavičajnosti i starosti građe u njemu.⁴²⁵ No, to ne moraju biti jedine smjernice. Ako je neka građa stara i rijetka knjiga, a nije zavičajnoga karaktera ili je uništena, ne mora značiti da će imati prioritet kod obrade. Prioriteti će se najčešće izdvajati u kombinaciji s drugim kriterijima, nisu jednoznačno određeni. Korisnički su zahtjevi podjednako zastupljeni među najvišim, srednjim i manjim prioritetima. Dvije narodne, dvije sveučilišne i jedna visokoškolska knjižnica navele su korisničke zahtjeve kao najveći prioritet kod obrade građe. Moguća je povezanost korisničkih potreba i zahtjeva sa stupnjem (ne)obrađenosti građe u računalnome katalogu. Vjerojatno bi korisnički zahtjevi bili veći kada bi građa u većem postotku bila obrađena i dostupna kroz računalni katalog ili čak mrežno dostupna (barem u jednome dijelu, primjerice putem digitaliziranih naslovnih stranica, sadržaja i sl.). Tada bi korisnici samim time i prije uvidjeli građu, njezino postojanje i dostupnost te bi se građa više koristila. Kriteriji zavičajnosti, također, mogu biti povezani s korisničkim zahtjevima, jer se zavičajna građa više traži na području s kojega potječe autor, građa ili tema. Legati postaju mogući izvor istraživanja. U posljednje vrijeme raste zanimanje upravo za tom

⁴²³ Usp. Katić, T. 1996.

⁴²⁴ Usp. Lundy, M. Winslow. 2008.

⁴²⁵ Usp. Burić, V. 1989.; Dadić, V. 1985.; Šimek, S. 1993. Smjernice za zaštitu knjižnične građe u narodnim knjižnicama, 2011.

građom, stoga je pozitivno što je prioritet kod obrade građe zavičajni kriterij. Uništenost je građe najmanji prioritet, uz moguću pretpostavku da se uništena građa ne uvrštava u fond ili, ako je vrijedna i zavičajna, po drugim će se kriterijima ranije uvrstiti u fond i restaurirati u skladu s potrebama građe.⁴²⁶

(Ne)postojanje prioriteta u nekim knjižnicama obrazlaže se već navedenim razlozima neobrađenosti građe, a to su neodgovarajući prostor za smještaj, nedovoljan broj osoblja (uz napomenu da obrada legata „čeka neka bolja vremena“) i drugo. Problemi su spomenuti i u nekim teorijskim razmatranjima.⁴²⁷ Ukoliko je građa neobrađena, djelomično i privremeno rješenje mogu biti popisi građe, što neke knjižnice prakticiraju, s osnovnim podacima o knjizi, kao što su autor, naslov, mjesto izdanja, godina izdanja i sl. Popisi mogu biti javno dostupni na mrežnim stranicama knjižnice⁴²⁸ ili služiti za internu uporabu. Putem popisa korisnici barem na neki način mogu spoznati sadržaj zbirke i doći do pojedinih jedinica građe, ako je građa numerirana, abecedno ili na neki drugi način složena i dostupna. Ali, svakako, popisi ne trebaju biti jedino rješenje, nego samo privremeno olakšati pristup građi.

Rezultati anketnog ispitivanja pokazali su da se u nekim knjižnicama građa ne koristi, stoga nema potrebe za njezinom obradom, kao ni izdvajanjem prioriteta. Ako je građa svojevrsni „višak“ u knjižnici, sebi bi oslobodili prostor njezinim otpisom i eventualnim prosljeđivanjem građe drugoj knjižnici, kojoj bi ta građa bila potrebija. Ima i već spomenutih „svijetlih“ primjera, gdje se obrađuje sve redom i nema zaostataka pa, tako, ni potrebe za izdvajanjem prioriteta.

7.1.5. Organizacija i smještaj legata

Organizacija legata bila je sljedeća skupina pitanja u anketi. Legati se od ostalih zbirki izdvajaju najviše posebnim smještajem zbirke, zatim posebnim signaturama, ograničenim korištenjem građe i posebnim uvjetima pohrane građe. Već je ranije spomenuto, kod obrade legata, da je manje zastupljeno izdvajanje legata inventarizacijom u posebnu knjigu inventara, posebnim eks librisom i obradom građe. Legat je kao dio kulturne baštine i registriran kao kulturno dobro u samo jednoj knjižnici. Kod prethodnoga pitanja vezano za obradu građe i izdvajanje posebnih

⁴²⁶ Usp. Peach, C.; Foster, J. 2013.

⁴²⁷ Usp. Hergešić, B. 1958/1959.; Strnad, B. 1995.; Johnson, P. 1997.; Korolev, S. 2002.; Lambert, D. K. 2014.

⁴²⁸ Primjerice, već spomenuta praksa u Sveučilišnoj knjižnici u Rijeci

bibliografija darovatelja, ista nije navedena. U tome je dijelu upitnika u jednoj knjižnici bibliografija izdvojena kao posebnost izdvajanja legata. Nije jasno zašto je tomu tako, tj. na kakvu se točno bibliografiju to odnosilo. Moguće je da u navedenoj knjižnici postoji bibliografija svih legata zajedno (jer se u njoj legati ne izdvajaju posebno, nego su raspršeni unutar fonda knjižnice), a ne posebne bibliografije darovatelja.

U pet je knjižnica navedeno da se legati ne izdvajaju posebno, a svejedno je u istome pitanju navedeno i da se legati izdvajaju posebnim eks librisom, signaturama, ograničenim korištenjem građe. Moguće je da su ispitanici pod izdvajanjem legata shvatili samo fizički smještaj građe ili organizacijski pa su, stoga, na idućem pitanju izabrali više mogućnosti drugačijih odgovora. Legati su pretežno organizirani kao samostalne zbirke ili kao dio druge veće cjeline (posebne zbirke, npr. spomeničke/zavičajne zbirke), što i je skladu s preporukama u narodnim knjižnicama⁴²⁹ i s pretpostavkom ovoga istraživanja. Iako, dosta je legata raspršenih unutar fonda knjižnice. Uočljivo je da su i raspršeni legati u tim knjižnicama ipak na neke druge nefizičke načine izdvojeni, nisu izgubili svoje posebnosti te je moguća njihova evidencija. U nekim knjižnicama legati nisu još organizirani ili se trenutno radi na tim poslovima. Ima i primjera izdvajanja samo pojedine građe iz legata. Postavlja se pitanje je li bolje imati ga neorganiziranoga i „skrivenoga“ ili ga raspršiti i samo dijelove legata izdvojiti, čime mu prijete mogućnost gubljenja, ako se ne označi na primjeren način. Moguće je usporediti navedene podatke s podacima iz prethodnoga pitanja, gdje nastaje razlika od triju slučajeva, u kojima je raspršeni legat unutar fonda ipak nekako označen i postoji mogućnost njegova naknadnog izdvajanja ili okupljanja. Legat je samostalna zbirka većinom u narodnim knjižnicama. U knjižnicama u kojima je legat raspršen unutar fonda knjižnice ili u kojoj je pojedina građa iz legata izdvojena, postavlja se pitanje koliko se izdvojena građa iz legata kasnije može prepoznati, izdvojiti i opet okupiti. Iz ostalih odgovora u anketi zaključuje se da je većinom moguće građu okupiti barem na neki način (eks librisima, signaturama, kroz knjižnični katalog i drugo) i po potrebi rekonstruirati legat.⁴³⁰ Organizacija legata u knjižnici ovisi o poslovanju pojedine knjižnice. Može ovisiti o nasljedovanju prakse kroz povijest knjižnice ili se po potrebi praksa postupanja s legatima i njegova organizacija može mijenjati i prilagođavati trenutnome stanju. Pitanje je ako se uvidi da dosadašnja praksa ne zadovoljava potrebe, je li bolje mijenjati

⁴²⁹ Usp. Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu. 2009.

⁴³⁰ Usp. Lietaer, M. 2008.; Vinaj, M.; Knežević Križić, I. 2016.

praksu (pa sve staro prebacivati na novi način organizacije ili samo od jednoga trenutka prekinuti stari način i započeti novim) ili svejedno ostaviti i raditi po ustaljenoj organizacijskoj shemi. Ako je u pitanju veći broj jedinica u legatima ili veći broj legata u knjižnici, ponekad je teško mijenjati ustaljenu praksu, jer dolazi u pitanje opravdanost, omjer rezultata i uložena truda te procjena krajnje korisnosti, učinkovitosti i upotrebe mijenjanja prakse. Za sami rad s legatima, najjednostavnije je ako su legati organizirani samostalno ili kao dio druge veće cjeline. No, i ostali su načini opravdani, ako odgovaraju poslovanju knjižnice.

Uz ostale nabrojane vrste organizacije legata, za jednu se knjižnicu navodi i da je legat organiziran po vrsti građe unutar njega.

Legat je, većinom, nadogradnja i dodana vrijednost fondu. U Hrvatskoj su mnoge znanstvene i sveučilišne knjižnice osnovane darovima, privatnim knjižnicama i zalaganjima pojedinaca, kao što je već ranije navedeno kod povijesnih nastanaka legata u Hrvatskoj⁴³¹. Ispitanici su u odgovorima na anketna pitanja, vjerojatno, sagledavali legat u sadašnjem vremenu pa ga procijenili da je dodana vrijednost fondu, što trenutno uistinu je, ali čini se da su pri tome previdjeli njihovu povijesnu vrijednost. Stoga se bilježi da je samo u dvjema knjižnicama legat i temelj fonda knjižnice. Moguće je i da su knjižnice kojima su temelji fonda na legatima skrivene i u velikom broju neodgovorenih pitanja, u čak šest knjižnica.

7.1.6. Uporaba, popularizacija i vrednovanje legata

Peta skupina pitanja bila je vezana uz uporabu legata, ispitivanje njegove uporabe od samoga dolaska u knjižnicu, čuvanja, pristupa, do korisničkih zahtjeva, popularizacije i vrednovanja. Već pri samome dolasku legata u knjižnicu, moguće je susresti se s različitim posebnim uvjetima koje je zadao darovatelj, od zahtijevanja posebnih eks librisa u svakoj knjizi, načina katalogizacije do pohrane, pristupa građi i korištenju ili čak traženju publiciteta i nekih drugih posebnih uvjeta.⁴³² Najčešće, darovatelj pri darovanju legata knjižnici nije zadavao posebne uvjete. U manjem je broju darovatelj zadao posebne uvjete, od čega se gotovo polovica odnosi na posebne uvjete čuvanja zbirke, pa je pitanje koliko je to knjižnica u mogućnosti ispoštovati. Knjižnica se od takvih slučajeva treba od početka ograditi. Posebno to može naglasiti u pisanim

⁴³¹ Usp. Katić, T. 2011.

⁴³² Usp. Darovi za zbirke, 2010.

smjernicama ili napomenuti darovatelju već pri prihvaćanju legata, kako kasnije ne bi bilo problema vezanih uz uvjete. Darovatelju je važno da zbirka bude dobro pohranjena i sačuvana za buduće generacije, uz pretpostavku da je iz istih razloga i darivao svoju zbirku knjižnici, znajući da će knjižnica biti primjereno mjesto za čuvanje njihove privatne knjižnice.⁴³³ Tome je u prilog i činjenica da publicitet i posebno isticanje donatorstva nije zabilježeno u ispitivanju. Darovatelji ne traže poseban publicitet, čak ni kada se radi o velikim i vrijednim legatima. Očito im je dovoljno pismo zahvale koje uobičajeno knjižnice šalju. Darovatelji se ne miješaju u poslovanje samih knjižnica, kao što ne žele ni ograničiti uporabu legata. Cilj im je da se legat upotrebljava i tako služi svojoj svrsi.

Promatrajući uvjete pohrane u kojima se legati čuvaju, građa se većinom ne čuva u posebnim uvjetima u odnosu na ostatak fonda ili se čuva prema propisanim uvjetima rukovanja građom. S obzirom na mogućnost višestrukog odgovora, kod toga je pitanja za detaljniju analizu potrebno sagledati uvjete čuvanja legata u svakoj pojedinoj knjižnici, jer je mnoštvo knjižnica izabralo više odgovora. To su mogući razlozi većega postotka čuvanja legata s skladu s uvjetima koje ima i ostali fond, jer su pojedini ispitanici, uz to, naveli da su to propisni uvjeti čuvanja, uvjeti prilagođeni pojedinoj vrsti građe, različite vrste polica (otvorene/zatvorene). Knjižnice prilagođavaju uvjete čuvanja i pohrane legata ovisno o svojim financijskim i prostornim mogućnostima najbolje što mogu. Pretpostavka je da ukoliko u legatu nema vrijednije građe, a knjižnica ne posjeduje odgovarajuće uvjete, neće se cijeli legat spremati u vatrootporne ormare, u kontrolirane mikroklimatske uvjete ili zaštitnu ambalažu. Čuvanje legata pohranjenih u kontroliranim mikroklimatskim uvjetima zabilježeno je u samo jednome slučaju. Pretpostavlja se da je razlog tomu što knjižnice još uvijek u manjem postotku imaju kontrolirane mikroklimatske uvjete. Ako ih i imaju, to je samo za jedan manji dio spremišta te je potrebno raditi selekciju građe koja će se tamo čuvati.

Govoreći o uporabi legata, pristup najčešće imaju članovi knjižnice (što je vrlo ograničeno kao početno mjerilo). Česta je druga krajnost - otvoreni pristup svim zainteresiranima. S jedne je strane legat otvoren za javnost, a s druge je uporaba legata ograničena samo na korisnike knjižnice. Ovisno o vrsti knjižnice, zainteresirani se mogu najprije učlaniti u knjižnicu pa potom zatražiti pristup legatu te se tako te dvije kategorije preklapaju. Time se izravno utječe na povećanje broja aktivnih korisnika, a i knjižnica može imati financijske koristi od uporabe

⁴³³ Usp. Caswell, L. S. 1987.; Sherman Smith, A.; Lehrer, M. D. 1993.; Cox, S. 2004.; Balog, A. 2010.; Fox, M.; Plunkett Tost, L.; Wade-Benzoni, K. A. 2010.; Johnson, K. 2010.

legata, ukoliko se članarina i usluge knjižnice naplaćuju. Moguće je i da član ili svi zainteresirani za uporabu moraju tražiti i odobrenje voditelja zbirke ili predavati pisani zahtjev. Voditelju zbirke to može biti pokazatelj uporabe zbirke, izravan kontakt s korisnikom, njegovim zahtjevima i zadovoljstvom zbirkom⁴³⁴. Stoga se ta mjera ne mora nužno smatrati samo kroz prizmu ograničenja korištenja građe, već se može promatrati i sa sigurnosnoga gledišta te biti i parametar za vrednovanje zbirke. U jednoj je knjižnici slučaj da pristup zbirci imaju samo knjižničari. Nisu jasni uvjeti u kojima je takva situacija, je li to zato što je legat neobrađen ili je to doista tako iz sigurnosnih i drugih razloga. Ako je legat obrađen, treba kao baštinski fond biti javno dobro i služiti korisnicima, uz poduzimanje svih dostupnih mjera zaštite.⁴³⁵ Elitistički stav bi bio ako je pristup omogućen samo knjižničarima ili bilo kojim drugim određenim skupinama korisnika. Legat bi bio zatvoren i ekskluzivan. Ta je mjera ograničavajuća, bez obzira na otvoreno pitanje, treba li legatu, u svrhu očuvanja, ograničiti pristup ili ga treba upotrebljavati i u kojoj mjeri.

Različiti su načini ograničavanja uporabe legata. Najzastupljenija je i uobičajena mjera i za druge posebne zbirke ograničavanje uporabe građe u čitaonici. Veliki je postotak moguće posudbe građe za izložbe ili u svrhu izdavanja novog izdanja i sl., što je znak suradnje s drugim institucijama i jedan od oblika popularizacije građe iz legata. S obzirom na to da se predmnijeva viša razina zaštita građe u legatu, mali je postotak zabrane fotokopiranja (samo u 20 %), znajući da se knjige dosta oštećuju fotokopiranjem, zbog svjetlosti, ljudskoga faktora i mogućih fizičkih lomova i habanja knjige. U pravilnicima o korištenju knjižnične građe, uobičajeno je da se određena građa ne smije umnažati ni na koji način i da to mora biti u skladu s propisima o autorskom pravu. Anketno ispitivanje bilježi da je građu iz legata moguće samostalno snimiti/fotografirati, skenirati ili umnožiti ju putem usluge skeniranja na zahtjev. Ostaje otvoreno pitanje koja bi bila najbolja metoda zaštite, koja bi korisnicima omogućila pristup, a, s druge strane, očuvala izvornu građu u najboljem stanju. Knjižnice imaju izbor, s obzirom na svoju misiju, građu i korisnike. Neke su knjižnice navele da postoje iznimke i glede posudbe građe, fotokopiranja ili uporabe građe na drugi način. To, vjerojatno, ovisi od slučaja do slučaja, o čemu odlučuje voditelj zbirke ili ravnatelj. U malom je postotku slučajeva (6,7 %) građu moguće posuditi putem međuknjižnične posudbe, iako je uobičajena posudba onemogućena. To dosjetljivom korisniku ostavlja mogućnost posudbe preko svoga fakulteta, druge knjižnice

⁴³⁴ Usp. Cullingford, A. 2011.; Krtalić, M.; Hasenay, D.; Aparac-Jelušić, T. 2011.

⁴³⁵ Usp. IFLA- ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom. 2003.; Ogden, B. 2004.; Rojnić, M. 1975.

ili institucije, iako građu ne može zadužiti na redovan način. U pravilnicima međuknjižnične posudbe uobičajeno je izuzimanje od posudbe knjižnične građe koja je na raspolaganju za korištenje unutar prostora knjižnice. Svaka knjižnica ima pravo odlučivanja koju će građu isključiti iz međuknjižnične posudbe. U nekim je slučajevima potrebna rezervacija građe. To je redovan postupak, ukoliko se građa ne nalazi u prostoru čitaonice, nego u spremištima, a naručuje se na propisanim obrascima (pismeno ili elektronički).

Pod ograničenjima uporabe legata, u jednom je slučaju pod ostalo navedeno da je građu moguće razgledati u prostoru. Nije ispitanik precizirao o čemu se točno radi. Je li riječ o izložbi, složenoj građi na police ili nešto treće, kao ni je li to trenutno ili trajno stanje? Pitanje je koristi samoga razgledavanja građe. U tome slučaju legat, građa u njemu, kao i knjižnica, gube svoj smisao, točnije onemogućen je slobodan pristup informacijama, tj. pristup uopće. Zabilježena je u anketi druga krajnost, gdje se u jednome slučaju uopće ne ograničava uporaba građe. Zaključuje se da su ograničenja vezana uz posudbu i uporabu građe u čitaonici različita, od većih ograničenja (bez fotokopiranja, uz skeniranje na zahtjev ili uporaba samo u iznimnim slučajevima) do slobodne uporabe i posudbe građe. Promatrajući posudbu građe, kao najizravniji oblik uporabe građe izvan kontrole knjižnice, u 66,7 % knjižnica legati se upotrebljavaju u čitaonici, djelomična je posudba (za izložbe, međuknjižničnu posudbu i iznimni slučajevi) u 30,0 % knjižnica, u 3,3 % građa je za posudbu, a isti je postotak knjižnica u kojoj je dio građe za posudbu, a dio čitaonički fond. Darovatelj legata nije ograničio pristup i postavljao uvjete korištenja niti za jednu knjižnicu, za razliku od slučajeva u prethodnim odgovorima, gdje je darovatelj postavljao posebne uvjete čuvanja zbirke, o čemu je već bilo riječi.

Uobičajene aktivnosti popularizacije vezane uz zavičajne zbirke⁴³⁶ primjenjive su i na legate, što je i potvrđeno provedenim anketnim ispitivanjem. Priređuju se tematske izložbe vezane uz legat, organiziraju se edukativni posjeti zbirkama legata, održavaju se predavanja i objavljuju stručni radovi o darovateljima, legatu, građi iz legata i sl. te se građa iz legata digitalizira. Izrada je promotivnih materijala o legatu u knjižnici manje zastupljena, što je moguće povezano s time da je općenito manje tiskanih promotivnih materijala u knjižnicama, odnosno da je veća

⁴³⁶ Usp. Mihalić, V. 2009.; Sheehan, J. K., 2009.; Harris, W. A.; Weller, A. C. 2012.; Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu. 2009.

koncentracija na društvene medije i online okruženje. Legati su rijetko zastupljeni na društvenim mrežama.

U 6 knjižnica (20,0 %) legat se posebno ne popularizira. Razlozi tomu mogu biti u nepostojanju ili neuviđanju potrebe za tim, nedovoljnom prepoznatošću vrijednosti legata uopće u knjižnici i njegovim dobrobitima za knjižnicu ili u tome što je legat osnovni dio fonda pa se ne vidi smisao njegova izdvajanja i popularizacije, nego se to podrazumijeva. Razlog nepopularizacije može biti i njegova neobrađenost, nepoznavanje zbirke, nedovoljno stručnog osoblja, a uvijek su i prisutni razlozi financijske prirode. S druge, pak, strane, financije ne bi trebale predstavljati problem, jer je već navedeno više načina popularizacije, koji ne zahtijevaju financijska sredstva uopće ili su mogući troškovi vrlo mali.

U anketi nije bilo zabilježeno stručnih skupova, okruglih stolova i sl. o životu i djelu ljudi čiji se legati nalaze u knjižnici, no u literaturnim je izvorima moguće pronaći takve primjere, gdje su u više navrata organizirani skupovi o životu i djelu darovatelja.⁴³⁷ Isto tako, više je knjižnica sudjelovalo na stručnim skupovima o osobama čije legate posjeduju⁴³⁸, samo što skupovi nisu bili u njihovoj organizaciji.

Dvije su knjižnice navele da je u planu intenzivnija popularizacija legata s predavanjima, izložbama, promotivnim materijalima ili digitalizacijom. Te knjižnice nisu navele da se trenutno legat posebno ne popularizira, jer bi tada postotak nepopularizacije legata u knjižnicama bio veći od navedenih 20,0 %.

Legat je kao zbirka vrednovan na bilo koji način u polovini knjižnica u promatranome uzorku. To je, najčešće, prema njegovoj sadržajnoj⁴³⁹ i kulturno-povijesnoj vrijednosti⁴⁴⁰ zbirke. I u teorijskim se saznanjima te dvije vrijednosti najviše ističu. Manje je zastupljeno vrednovanje legata prema starosti zbirke, iako je i starost u kombinaciji sa sadržajnom i kulturno-povijesnom

⁴³⁷ Primjerice, Znanstveni skup „Viktor Car Emin 1870.-1963. povodom 145. obljetnice rođenja“, 23.10.2015. Mošćenička Draga; Izložba i stručni skup „Ivan Lupis Vukić (1896.-1967.) za kulturu – srca“, 7.10.2016. Split, 8.10.2016. Pelješac; Izložba „Iz rukopisne ostavštine don Ante Petravića“, 9.11.2017. Split; Znanstveni skup „Iso Kršnjavi – Veliki utemeljitelj“, 21.-23.11.2012. Zagreb

⁴³⁸ Primjerice, Znanstveno-stručni skup Rukopisne ostavštine kao dio hrvatske baštine, 9.10.2014., Zagreb; Okrugli stol „Muzikološka ostavština Jurice Muraja“, 4.12.2014. Zagreb

⁴³⁹ Usp. Nebesny, T., Švob, M. 2002.; Foot, M. 2007.; Smith, A. 2007.; Mihalić, V. 2009.; Harni, S. 2012.; Krtalić, M.; Hasenay, D. 2013.

⁴⁴⁰ Usp. Aparac-Gazivoda, T. 1993.; Katić, T. 1996.; Feather, J. 2007.; Mihalić, V. 2009.; Šojat-Bikić, M. 2013.; Johnson, P. 2014.

vrijednošću značajna.⁴⁴¹ Iznenađujući je podatak manji postotak vrednovanja legata prema materijalnoj (financijskoj)⁴⁴² vrijednosti zbirke, iako se za svu inventariziranu građu automatski procjenjuje njezina materijalna vrijednost, o čemu je već u raspravi bilo riječi, i u potpoglavlju o inventarizaciji. Moguće je da ispitanici to nisu prepoznali kao povezanost. Usporedno tome, korisnički zahtjevi koji su tu na dnu kriterija vrednovanja bili su na trećem mjestu kao prioritet obrade građe.⁴⁴³ To znači da će se, ipak, i o njima voditi računa kod obrade građe, dok se kasnije oni više neće pratiti, tj. neće se po njima vrednovati zbirka. S obzirom na promjenjivost prioriteta vezanih uz korisničke zahtjeve⁴⁴⁴, zaključuje se da njihova uloga u cjelokupnoj organizaciji i poslovanju sa zbirka legata nije precizno definirana. Nadalje, promatrajući kriterije prema kojima se vrednuju legati, prema fizičkom stanju zbirke ne vrednuju se niti u jednoj knjižnici. To je u skladu i s prioritetima obrade, gdje je fizičko stanje zbirke također na posljednjem mjestu. Ako je knjiga vrijedna po drugim kriterijima, ona će se zaštititi i uvrstiti u fond.

Rezultati anketnog istraživanja potvrdili su da je za vrednovanje legata primarna sadržajna vrijednost građe u njemu. Ona se procjenjuje prema ugledu autora ili nakladnika, relevantnosti i dubini razrade teme, kvaliteti prijevoda⁴⁴⁵, a vodeći računa o zavičajnim kriterijima. Sličan je i kriterij kulturno-povijesne vrijednosti zbirke, jer procjenjujući nju, također je važan sadržaj i pripadnost zavičaju, kao i sveukupni utjecaj na kulturnu sredinu. Starost građe u legatu nije toliko zastupljena kod vrednovanja, iako se ona, u slučaju potrebe, kod obrađene građe prema knjižničnome katalogu, lako može pregledati i procijeniti. Kriterij starosti usko je vezan uz sadržajni i kulturno-povijesni kriterij, ako je knjiga sadržajno vezana uz zavičaj i još iz zbirke starih i rijetkih knjiga ili prvih izdanja pojedinog autora. Time je njezina kulturno-povijesna, ali i financijska vrijednost veća. Materijalna (financijska) vrijednost zbirke također je lako primjenjiva za inventarizirane jedinice građe, jer svaka jedinica ima svoju financijsku vrijednost. Teško je odvojiva od ostalih kriterija vrednovanja, sadržana je u njima. Veću

⁴⁴¹ Usp. Marasović, T. 2001.; Maroević, I. 2001.; Clayton, P.; Gorman, G. E. 2001.; Miletić-Vejzović L. 2010.; Saračević-Würth, R. 2012.; Johnson, P. 2014.

⁴⁴² Usp. Bishop, Janet; Smith, Patricia A.; Sugnet, C. 2010.; Korolev, S. 2002.; Carrico, S. B. 1999.; Miletić-Vejzović L. 2010.; Hayes, R. M. 2001.; Peach, C.; Foster, J. 2013.

⁴⁴³ Usp. Šimek, S. 1993.

⁴⁴⁴ Usp. Lehman, K. A 2013.

⁴⁴⁵ Usp. Nebesny, T., Švob, M. 2002.

materijalnu vrijednost ima građa u boljem fizičkome stanju, što starija i sa sadržajnom vrijednošću. Iz svega nabrojanoga uočljiva je povezanost mnoštva kriterija, kao i važna uloga onoga tko je vrednovao legat ili kako je on vrednovan, na koji način.

Legat je najčešće vrednovan stručnom prosudbom knjižničara, općim dojmovima o stanju i značaju legata za lokalnu zajednicu ili za knjižnicu. To je moguće povezati, jer se u prosudbu knjižničara mogu ubrajati i njegovi opći dojmovi ili opći dojmovi korisnika ili šire zajednice (za što bi bilo potrebno provoditi dodatna istraživanja). Dvije su knjižnice vrednovale legat mišljenjem korisnika, ali nije precizirano u kojem je to obliku bilo i kada. Tu je, također, potvrđena nedefinirana uloga korisnika u cijelome procesu. Navedeni su rezultati u nesrazmjeru s prethodnim odgovorima o korisničkim zahtjevima, pogotovo jer je na prethodno pitanje o kriterijima vrednovanja legata samo jedna knjižnica navela da su to korisnički zahtjevi. Dobar putokaz za daljnja istraživanja mogu biti korisnička istraživanja na temu stvarne potrebe i uporabe legata, sagledati korisničke zahtjeve i djelotvornost zbirke vezanu uz korištenje, kako se zbirka koristi prema preporukama modela *Conspectus*⁴⁴⁶ i slično. Općenita slika veće popularizacije legata u zajednici i njegovo osvješćivanje promijenilo bi percepciju legata, kao i mogući utjecaj na više razina, od samoga prihvatanja legata u knjižnicu do njegove organizacije i upravljanja njime. Kvantitativna mjerenja, iako za rezultat imaju jasne smjernice i rezultate, nisu popularna u hrvatskim knjižnicama, jer je na taj način vrednovan legat u samo jednoj knjižnici.

Sagledajući rezultate ankete o tome kako je vrednovan legat, teško je razdvojiti subjektivno i objektivno vrednovanje, kao i knjižničara „postaviti“ u objektivne kriterije.⁴⁴⁷ Svi opći domovi pretežno su subjektivni kriteriji, koji često ovise o tome tko je donosio i na temelju čega opće dojmove i zaključke. Dvojbena bi bila objektivnost i kod stručne prosudbe knjižničara i mišljenja korisnika, ovisno o tome na koje se načine provodilo vrednovanje i u kojim okolnostima. Subjektivno vrednovanje, bilo darovatelja, bilo knjižničara, samo je u po jednoj knjižnici.

⁴⁴⁶ Kvantitativno mjerenje prikazano u: Darovi za zbirke: smjernice za knjižnice. Upute za izradbu smjernica za izgradnju knjižnične zbirke primjenom modela *Conspectus*. 2010.

⁴⁴⁷ Usp. Šojat-Bikić, M. 2013.; Arbutina, N. V. 2016.

Iako su legati istih osoba često raspršeni i po drugim baštinskim ustanovama i institucijama, a i teorijska razmatranja⁴⁴⁸ ističu nužnost njihove suradnje, rezultati ukazuju na drukčije stanje. Na žalost, knjižnice većinom ne surađuju s drugim institucijama. Bolja bi suradnja mogla iznjedrati nove zajedničke projekte i možebitne veće financijske mogućnosti za razvoj zbirke legata i samih institucija gdje se nalaze. U knjižnicama koje surađuju s drugima, to je najčešće izmjenom građe iz legata za izložbe, ali i izrađivanjem zajedničke digitalne zbirke, objavom zajedničkih radova i istraživanja, jer posjeduju legatiste istih osoba, kao i organizacijom zajedničkih izlaganja, okruglih stolova i sl. Bolja suradnja među knjižnicama prvenstveno, a i među baštinskim ustanovama koje posjeduju legatiste istih osoba, potaknula bi rad na istraživanjima legata te bi i javnost lakše prepoznala ulogu legata u baštini svoga kraja.

7.1.7. Osoblje koje dolazi u doticaj s legatima

Posljednja je grupa pitanja bila vezana uz osoblje koje dolazi u doticaj s legatima i njihovom edukacijom.⁴⁴⁹ Ovlaštenje za prihvaćanje legata u knjižnici ovisno je o ustrojstvu i poslovanju same knjižnice. Ako knjižnica nije samostalna ili zbirke nisu samostalno organizirane sa svojim voditeljima zbirki, moguća su različita rješenja. Najčešće su ovlaštene ravnateljice, zatim voditeljice nabave, voditeljice zavičajne zbirke ili zbirke legata. U jednoj znanstvenoj knjižnici ovlaštenje za prihvaćanje legata ima uprava. Pozitivno je to da se odluke donose na višim instancama i da ih donosi stručno osoblje. Manja je mogućnost da će se uvrstiti legatiste bez ikakvih kriterija, jer, ipak, i nakon zaprimanja legata u knjižnicu, on ima svoj organizacijski put koji mora udovoljiti. U samo je dva slučaja prisutno to da je ovlašten za prihvaćanje legata svaki djelatnik/ica koji se nađe u kontaktu s darovateljem legata. U tome slučaju knjižnica može propustiti vrijedne legatiste koje pojedinac ne prepozna, jer nije dovoljno educiran ili ne poznaje zavičajnu baštinu svoga kraja.

Dobiveni rezultati ukazuju na to da nepostojanje smjernica o uvrštavanju legata u fond knjižnice može za posljedicu imati to da na postupak s legatima izravno utječu osobe koje su u određenome trenutku ovlaštene za prihvaćanje legata. Za legatiste ne postoje nikakve smjernice i ne ističu se posebno. Ovisni su od slučaja do slučaja u pojedinoj knjižnici. Najviše ovise o

⁴⁴⁸ Usp. Faletar Tanacković, S.; Aparac-Jelušić, T. 2010.; Krtalić, M.; Bugarski, M.; Hasenay, D. 2011.; Harris, W. A.; Weller, A. C. 2012.

⁴⁴⁹ Usp. Krtalić, M.; Hasenay, D.; Aparac-Jelušić, T. 2011.

osobama koje dolaze u dodir s njima, jer stručna ili subjektivna prosudba knjižničara te opći dojmovi o stanju i značaju legata izravno utječu na cjelokupno poslovanje legata, od zaprimanja do vrednovanja i upravljanja njime.

Sukladno tome, u najvećem su postotku osobe zadužene za zbirku legata voditelji zavičajne ili neke druge zbirke u čijem je sastavu legat ili, pak, ravnatelj. Najlošija je situacija za očuvanje legata u knjižnicama u kojima nitko posebno nije zadužen za zbirku legata (što je čak u 5 knjižnica) ili je zadužen djelatnik na odjelu na kojemu se nalazi legat (4 slučaja). Pri analizi rezultata, neki se slučajevi poklapaju sa situacijom da tamo gdje se legati ne izdvajaju posebno kao ni ne populariziraju, da nitko nije ni posebno zadužen za njih. Pitanje je, je li to odraz nebrige, nezainteresiranosti ili, jednostavno, nepostojanja ili neprepoznavanja potrebe za očuvanjem i skrbi za legate u njihovim knjižnicama. Zaduženja za posebne zbirke predvidjeli su propisani Standardi.⁴⁵⁰ Izdvajaju se posebni standardi za stručno osoblje u narodnim knjižnicama u kojima nalažu jednoga diplomiranoga knjižničara odgovarajuće struke za rad u posebnoj zbirci, ako je frekvencija godišnjeg obrtaja fonda zbirke bar 0,5. To je još jedan od razloga zbog kojega bi bilo važno voditi statističke podatke o legatima i njihovoj uporabi.

Promatrajući educiranost osoba zaduženih za zbirku legata, podjednaki je omjer osoba koje jesu i koje nisu posebno educirane za rad s posebnim zbirkama. Nije detaljno ispitano na koju se vrstu edukacije mislilo, putem formalnog obrazovanja, stručnoga napredovanja ili, pak, osobnoga interesa za zbirku i istraživanje. Kao i kod zavičajnih zbirki, pretpostavlja se da su najčešće osobni angažman i interesi pokretači rada, ideja, projekata pa tako, možda, i stjecanja formalnoga ili stručnoga napredovanja. U kontekstu legata potvrđena je nedovoljna osviještenost i poučenost o problematici zaštite baštine.⁴⁵¹ Nedostatak je sustavnoga bavljenja problematikom legata i u teorijskome i u praktičnome smislu, što, također, za rezultat može imati negativne posljedice na organizaciju i upravljanje. Stručna zvanja osoba zaduženih za zbirku legata najčešće su diplomirani knjižničari (što se stječe formalnim obrazovanjem) ili osobe koje su napredovale u stručnome zvanju (viši knjižničari i knjižničarski savjetnik, što stječu, najčešće, osobnim stručnim usavršavanjem i permanentnim obrazovanjem). Standardi nalažu i stručna zvanja za voditelje posebnih zbirki (knjižničarski savjetnik, viši knjižničar ili diplomirani knjižničar sa znanstvenim stupnjem), što nije u skladu s utvrđenim stanjem u anketi.

⁴⁵⁰ Usp. Standardi za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj (NN 58/99).

⁴⁵¹ Usp. Krtalić, M.; Hasenay; D. 2011.

U jednoj je knjižnici osoba zadužena za legate po struci arhivist. Kako je arhivistika srodno područje knjižničarstvu, kao i muzeologija, za rad na zbirci legata može biti jako korisno prožimanje tih područja jer svi oni izučavaju i čuvaju baštinsku građu. Upravo to prožimanje zanimanja može biti smjernica za daljnje napredovanje i suradnju baštinskih ustanova, kojih sada nema. Arhivist ili muzealac, uz stjecanje osnovnih knjižničarskih kompetencija, u radu s legatima može pridonijeti novim idejama, boljem radu, upravljanju i organizaciji.

Pojedine radionice unutar Centra za stalno stručno usavršavanje knjižničara (CSSU), kao i pohađanje raznih stručnih i znanstvenih konferencija, moglo bi osposobiti pojedine djelatnike za rad s legatima i educirati ih o specifičnim aktivnostima. Primjerice, pri CSSU-u je nekoliko radionica koje bi djelomično bile od koristi i za upravljanje legatima u knjižnicama, a to su: modul III - izgradnja zbirke (za legate bi koristila radionica digitalne zbirke), modul II knjižnične službe i usluge (planiranje i upravljanje zaštitom knjižnične građe, konzervatorsko restauratorski postupci na starim uvezima i upravljanje tiskanom baštinom, programi preventivne zaštite baštinskih zbirki) i modul VIII digitalizacija građe (virtualne izložbe digitalizirane građe, digitalizacija starih novina i edukacija o digitalizaciji za male baštinske institucije i o suradnji s Europeanom). Tečajevi nose CEU bodove. Cijena za većinu tečajeva je 250 kn po radionici i polazniku, iako ih je nekoliko i besplatnih. Matične knjižnice mogu organizirati u svojim knjižnicama besplatne radionice. Mnoštvo je mogućnosti da se uz minimalne troškove poradi na poboljšanju edukacije djelatnika uključenih u rad s posebnim zbirkama i stjecanje njihovih specifičnih znanja i vještina.

Kao primjer edukacije širega kruga korisnika može biti Europska godina kulturne baštine 2018., koja, kroz razne aktivnosti i inicijative na europskoj, nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini, ima za cilj širu javnost zainteresirati za kulturnu baštinu, poticati aktivno uključivanje građana u što veći broj događanja, potaknuti više ljudi na otkrivanje i istraživanje europske kulturne baštine te ojačati osjećaj pripadnosti zajedničkom europskom prostoru. Za postizanje toga cilja, posebno se naglašava važnost uključenosti obrazovanja u obilježavanje te teme. Jedan je od načina pridonosenja kvalitetnoj komunikaciji povezanosti obrazovanja i baštine i korištenje oznake Europske godine kulturne baštine u projektima programa Erasmus+ te prijava na iste.

7.1.8. Knjižnice s posebnostima u postupanju s legatima

Rezultati anketnog istraživanja dali su uvid i omogućili pregled različitih praksi postupanja s legatima u hrvatskim knjižnicama. Međusobno se razlikuju veće i manje narodne knjižnice (prema veličini knjižničkoga fonda i prema veličini područja/broju stanovnika), kao i sveučilišne i znanstvene. Usporedbe radi, primjer jedne visokoškolske knjižnice s bogatom zbirkom legata, koja je u začetcima organizacije legata u knjižnici, također može pridonijeti boljem teorijskome sagledavanju legata u cjelini.

Kako bi se istražilo po čemu se sve legati razlikuju od ostaloga fonda, ako se fizički ne izdvajaju posebno, promatrat će se knjižnice u kojima je to slučaj. U nekim se narodnim, a manjim knjižnicama, legati ne izdvajaju posebno (tri knjižnice), kao i u jednoj sveučilišnoj knjižnici i jednoj znanstvenoj knjižnici. U nekim od tih knjižnica, gdje se legati posebno ne izdvajaju, posebno se ni ne populariziraju (dvije od tri knjižnice). Legati su važni za povijest nastanka knjižnice i njezinoga fonda, a kao temelj izgradnje fonda knjižnice istaknut je u jednoj knjižnici znanstvenoga tipa, koja ujedno ima i najviše jedinica građe u legatima, iako se u istoj toj knjižnici legat posebno ne popularizira. U drugoj srednje velikoj knjižnici legati se broječno ističu, znatno ih je više naspram broja u svim drugim sličnim, čak i većim knjižnicama, ističu se svojom raznolikošću i poviješću, ali su zato brojem jedinica građe u legatima manji.

U jednoj je knjižnici darovatelj zadao posebne uvjete, koja je ujedno specifična i po tome što je legat vrednovan subjektivnim vrednovanjem darovatelja, kao i po tome što u toj knjižnici nema osobe zadužene za zbirku legata, iako ima više takvih knjižnica u kojima nitko nije zadužen za legate (dvije knjižnice). To je često slučaj u manjim gradskim i općinskim knjižnicama.

Ima i slučajeva kada je za legat zadužena osoba koja nije knjižničar po struci. Tako je u dvije narodne knjižnice, gdje je za legate zadužen arhivist. Manji je broj legata, dio nije obrađen i ne koristi se, dio je posebno fizički smješten. U jednoj od tih knjižnica legat se posebno ne popularizira.

Legati se većinom vrednuju po kriterijima koji su subjektivni-opći dojmovi (knjižničara) i stručnim prosudbama knjižničara, mišljenjima korisnika, a samo je jedna knjižnica istaknula kvantitativna mjerenja vrednovanja legata.

7.2. Analiza rezultata u kontekstu s obzirom na vrstu knjižnice

Metode ankete i intervjua dale su uvid u stanje i podatke o postojanju legata u hrvatskim knjižnicama te njihovome upravljanju i organizaciji. Njima su se prikupile općenite i specifične informacije o legatima u knjižnicama, stekao se uvid u poslovanje i način donošenja odluka vezanih uz legate.

U sljedećim potpoglavljima analiziraju se rezultati ankete i intervjua, sagledani u kontekstu s obzirom na vrstu knjižnice, a s izdvojenim iskazanim specifičnostima u 4 odabrane knjižnice.

U nizu uspoređenih knjižnica, nastoji se utvrditi čije poslovanje najbolje funkcionira, kako bi se izgradio prijedlog modela upravljanja i organizacijom zbirki legata u knjižnicama.

Rezultati ankete – sažetak istraživanja prikazani su u Tablici 1., a analiza institucionalnoga konteksta odabranih knjižnica za intervju na temelju pet aspekata upravljanja zaštitom su u Tablici 2. Tablice se nalaze u prilogu.

7.2.1. Znanstvene knjižnice

Od poslanih anketa na adrese tri znanstvene knjižnice, odgovoreno je na dvije i obje knjižnice posjeduju legate. Intervjuirana je jedna od dviju knjižnica znanstvenoga tipa. Izabrana je knjižnica specifična po tome jer je, ujedno, narodna i znanstvena knjižnica, tj. djeluje u sastavu s narodnom knjižnicom. Prema upisnome listu knjižnice pri Ministarstvu kulture, knjižnica je narodna i znanstvena (spomenička) knjižnica. Izdvojena je zbog svoje dvojne funkcije, bogatoga fonda legata, koji čine temelj fonda knjižnice, kao i zbog niza specifičnosti pri njihovome dolasku u knjižnicu, obradi, organizaciji i prezentaciji. Legati se u njoj ne izdvajaju posebno, nego su dijelovi drugih zbirki, ali ih je moguće okupiti na neke od već spomenutih načina.

7.2.1.1. Legati u temeljima fonda i njihov dolazak danas

Legati se nazivaju donacije pa neki imaju posebna imena ili su razni legati uklopljeni u razne dijelove fonda, raspršeni unutar drugih zbirki, po čemu se razlikuje od prakse u većini knjižnica druge vrste. U intervjuu je rečeno da za imenovanje legata koriste izraze ostavštine, legati i

zbirke. Prvotno u anketnim odgovorima nisu svi bili navedeni, jer bi, da jesu, neznatno promijenili rezultate.

U legatima je najviše knjiga i periodike, a zabilježeni su i rukopisi, stare i rijetke knjige, grafike, sitni tisak. Od toga, neki su dijelovi legata arhivski ili muzejski dio fonda te se razlikuju od ostatka fonda, ovisno o situaciji i veličini legata. Ponekad tvore zasebne zbirke, ponekad se uklapaju u druge zbirke.

„Grafika iz ostavštine će ići u grafičku zbirku, knjiga ostaje u knjizi. Kad se dogodi, kao sad što smo kod (...), to su grafičke mape, to je sve likovna građa, osim možda jedne bilježnice. To je jedna velika ostavština koja je dobila posebno ime (...), onda ide uz sve ostale grafike, ali ove su pojedinačno. Zato što je velika, dobila je posebno ime. Ali će sve to biti u grafičkoj zbirci i sve se može razlučiti čije je što. Tako isto rukopisi će poći u rukopise.“ ZK

Legati su pristigli darom nasljednika (bez oporuke) ili, u jednome slučaju, otkupom ili ugovorom s odvjetnikom nakon smrti. S obzirom na to da se nabava građe najviše ostvaruje kroz obvezni primjerak i poklone (pojedinaca, ustanova, Ministarstva kulture) te manji dio kupnjom građe za posebne vrijedne zbirke, očekivan je veći broj legata, kao i inicijative knjižnice za dobivanje darova.

„Neki su došli i oporukama. Imamo one zapise, tko je oporučno ostavio (...) svoju knjižnicu da bi bila javno dostupna. I to kažem, vječno je netko ostavljao, stotinama godina, i to se negdje gomilalo, nisu znali što će s time, kad nije bilo ni knjižnice, ni ničega, da bi na kraju završilo ovdje. Isto kroz ex librise možemo pratiti tu povijest.“ ZK

Obje znanstvene knjižnice zajedno imaju 31 legat. U njima je oko 15000 jedinica građe. Vremenski je raspon zbirki različit. Intervjuirana knjižnica ima u zavičajnoj zbirci Ragusini i inkunabule, od kojih su neke dijelovi legata. „U Ragusini se nalazi 25 naslova knjiga iz 16. stoljeća, od kojih je 7 tiskanih u poznatoj venecijanskoj tiskari Alda Manuzija. Jedna od njih, *Governo della famiglia*, tiskana 1589. godine, djelo je poznatog Dubrovčanina, filozofa i plemića, izabranog nekoliko puta za kneza, Nikole Vita Gučetića (Gozze). Knjiga ima ex-libris jednog od osnivača Znanstvene knjižnice, dr. Nika Lepeša, koji je prvi poklonio knjige krajem 19. stoljeća, da bi se osnovala Knjižnica.“⁴⁵² Najvrijednija inkunabula *De natura angelica*

⁴⁵² Dubrovačke knjižnice Dubrovnik. Zavičajna zbirka Ragusina. URL: <https://dkd.hr/znanstvena-knjiznica/zavicajna-zbirka-ragusina/> (2019-02-10)

(Firenca, 1499.), djelo Jurja Dragišića, također je iz ostavštine sa sljedećom posvetom: „Ovu knjigu je darovao kao povijesnu uspomenu gradu Dubrovniku i njegovoj Gradskoj knjižnici Sir Arthur Evans, koji je ovdje, kao i njezin autor, prvi put došavši kroz Bosnu, našao gostoljubljivo utočište (1875.-1882.).“⁴⁵³ Sve se inkunabule mogu pregledavati na mrežnim stranicama knjižnice u Katalogu inkunabula⁴⁵⁴ gdje su vidljivi kataložni opisi s opisom primjerka i pratećim fotografijama.

„Sadržaj nije striktno vezan uz samog donatora.“ ZK

Sadržaj je vezan uz donatorov hobi, autorska djela u tiskanom ili rukopisnom obliku, pisma, likovna djela i drugo. Kao i u ostalim vrstama knjižnica, ne postoje pisani dokumenti ili bilo kakve smjernice u kojima se jasno razlikuju legati od ostalih darova.

Legati nisu uključeni u planiranje na strateškoj razini, u izrade programa, planova i politike zaštite na razini knjižnice. Smjernice o prihvaćanju i uvrštavanju legata u fond u intervjuiranoj znanstvenoj knjižnici postoje, dok u drugoj ne postoje. U intervjuiranoj knjižnici pravni akti vezani uz pitanja izgradnje zbirke nisu javno dostupni, samo u obliku općih napomena na mrežnim stranicama knjižnice. Starost i zavičajnost kriteriji su prihvaćanja, s napomenom da je zavičajnost prioritet. U slučaju dolaska stare knjige koja nema veze sa zavičajem, za spomeničke se knjige ne otvara nova zbirka (kao što je slučaj u jednoj sveučilišnoj knjižnici).

„Zavičajni kriterij nam je prvi prioritet. (...) Piše da ima kulturno i povijesnu vrijednost, zavičajna, ono što nam nedostaje, i da ima neku vrijednost, da se uklapa u Starost nešto, da možemo uopće to u nešto smjestiti. Da predstavlja kulturnu baštinu grada Dubrovnika. Mora biti smisla za uklopiti se u knjižnicu.“ ZK

Navedeno je u skladu s misijom knjižnice da „knjižnica treba izgrađivati svoje raznovrsne fondove i zbirke, obrađivati ih i omogućiti njihovu dostupnost korisnicima, (...) i zaštititi svoje fondove i zbirke, nadasve one, koji predstavljaju dubrovačku, ujedno predstavljaju i nacionalnu i europsku baštinu.“⁴⁵⁵ Misija se dotiče čuvanja i promicanja baštine, što je posebno za isticanje, jer je knjižnica u sastavu s narodnom knjižnicom i obje imaju zasebne zavičajne zbirke.

⁴⁵³ Dubrovačke knjižnice Dubrovnik. Zbirke. Zbirka inkunabula. URL: <https://dkd.hr/znanstvena-knjiznica/zbirke/> (2019-02-10)

⁴⁵⁴ Dubrovačke knjižnice Dubrovnik. Katalog inkunabula. URL: <https://dkd.hr/znanstvena-knjiznica/katalog-inkunabula/> (2019-02-10)

⁴⁵⁵ Dubrovačke knjižnice Dubrovnik. Misija. URL: <https://dkd.hr/o-nama/misija/> (2019-02-10)

Knjižnica još uvijek prima legate, potiče javnost na darivanje, ali zadržava pravo izbora građe. „Znanstvena knjižnica (...) smatra dobrodošlim ponude o donacijama knjiga te potiče darovanje kao podršku knjižničnim programima. Darovana građa mora zadovoljiti stručne kriterije kako bi se uvrstila u zbirku. Knjižnica prihvaća građu koja podržava interese i potrebe zajednice, s posebnim naglaskom na građu iznimne vrijednosti i značaja za očuvanje kulturne baštine, te zadržava pravo na neprihvatanje darova, osobito ako se darovima duplicira knjižna građa ili su izvan opsega smjernica za izgradnju knjižnične zbirke, ako su u lošem stanju ili nisu sukladni s postojećom nabavnom politikom knjižnice. Darodavci ne trebaju slati građu. Umjesto toga, poželjno je poslati darovnu ponudu koja identificira jedinicu(e) koju će ponuditi knjižnici.“⁴⁵⁶

Dokumentacija o dolasku legata u knjižnicu postoji samo za neke legate, što se ne razlikuje od situacije u drugim knjižnicama. Kao dio dokumentacije o dolasku pojedinih legata u knjižnicu i počecima djelovanja knjižnice, intervjuirana knjižnica posjeduje i plakat o osnivačima i darovateljima, na kojemu se spominju pojedinci, obitelji i institucije.

U Hrvatskoj su mnoge narodne, znanstvene i sveučilišne knjižnice osnovane darovima, privatnim knjižnicama i zalaganjima pojedinaca. Prema anketnom istraživanju, u jednoj je znanstvenoj knjižnici legat temelj fonda na kojemu je izgrađen, a u drugoj je legat nadogradnja i dodana vrijednost fondu. Rezultati intervjua detaljnije su razjasnili situaciju oko skupljanja obiteljskih knjižnica i ostavština za otvaranje javne knjižnice.

„I Zadar, i Rijeka i Pula i Split su tako nastali, na legatima kao temeljima fonda, sve znanstvene knjižnice. Sve imamo istu priču. Neke su ranije, neke kasnije, ali sve su nastale na istim točkama.“ ZK

„morali su imati odobrenje kralja. Kralj Aleksandar, kraljeva povelja, ima pečat voštani, završila je u Arhivu (...) u pergameni gdje se dozvoljava knjižnica (...) kralj je morao odobriti otvaranje knjižnice. To je bila Kraljevina Jugoslavija, ne općina, Općina nije imala tu. Onda kad su oni odobrili, oni su krenuli tražiti prostor, i opet je trajao od '36. do '41.“ ZK

⁴⁵⁶ Duborovačke knjižnice Dubrovnik. Opće informacije. Upute o doniranju građe. URL: <https://dkd.hr/znanstvena-knjiznica/opce-informacije/> (2019-02-10)

U intervjuiranoj su knjižnici sve knjige po dolasku u knjižnicu oduvijek bilježene u knjigama akcesije⁴⁵⁷, gdje se pronalaze vrijedni podatci. Povijesno gledano, postoje slučajevi u kojima su nasljednici na neki način bili vezani uz knjižnicu pa su joj, stoga, darovali legat. Po prijateljskoj liniji, netko dolazi kao član u knjižnicu, radi u njoj, naslijedi građu pa ju, potom, daruje knjižnici.

„Jer znaju, ako dođe u knjižnicu da će se čuvati, da će biti obrađeno i da će koristiti nekom drugom. Ovako, ako stoji samo na nekoj polici, doći će možda neki nasljednici koji neće možda imati smisla pa će završiti negdje (...) Tako da ljudi imaju razne motive za poklaanjanje. Ali, uglavnom svi koji poklanjaju, shvaćaju na neki način vrijednost knjige, da nije knjiga.. neće je baciti, bilo oni osobno vlasnici ili nasljednici.“ ZK

7.2.1.2. Posebnosti obrade

Svi su zaprimljeni legati inventarizirani. Inventarizirani su u redovne knjige inventara. Odijeljeni su po vrstama građe. Obrada se legata razlikuje u jednoj, dok se u drugoj knjižnici ne razlikuje od obrade ostale građe. Iako u anketi nije navedeno po čemu se razlikuje obrada, intervju je otkrio da se obrada razlikuje po bilježenju dodatnih UNIMARC polja u kataložnome zapisu, polja 702 (sporedna kataložna jedinica) i 316 (napomena o primjerku). U jednoj su knjižnici svi legati obrađeni u mrežnome katalogu, dok u drugoj nisu. Stupanj neobrađenih jedinica procjenjuje se na oko 30 %.

Postoje kataložni listići s kompletnim podacima, pretežno u rukopisu i dio je pisan na pisaćem stroju. Razmišlja se o digitalizaciji listića, radi bolje pretraživosti te zbog povijesne i kulturološke vrijednosti.

„Prvi popisi sadrže autora, naslov, godinu izdanja, mjesto izdanja, broj stranica (...) to je u knjizi inventara, odakle je, datum kad se radi i odakle je stiglo, podrijetlo (...) Kad

⁴⁵⁷ Prema Tadić, K. (1994.), akcesija je postupak naručivanja i pristizanja građe u fond. U stručnome izričaju, uz nabavnu politiku nalazimo i nazive: nabava, akvizicija, akcesija, često u sinonimnu značenju. Prema objašnjenjima za rad u programu ZaKi (dostupno na stranicama KGZ-a: <http://local.kgz.hr/help/hs307000.htm>), akcesija je popis nabavljenih naslova, a daje osnovne bibliografske podatke o pojedinom naslovu, informacije vezane uz nabavu (broj računa, način nabave, broj primjeraka, cijenu, dobavljača) te podatke o lokaciji i statusu primjerka i signaturu na toj lokaciji.

bismo to uspjeli digitalizirati, onda se možemo pomalo baviti katalogizacijom, raditi.“

ZK

Knjige se najčešće mogu pratiti po eks librisu, pečatu vlasnika ili naknadno upisanim podatcima pri darovanju ili obradi.

„Čim su došli, udarali smo pečat u knjigu, ako ima već gotovi, ako nema, onda smo pisali čiji je to dar. Kad se inventarizira, onda on ima svoju redovnu signaturu, ovisi u kojem je fondu..., ali kad se obrađuje, onda u 702 se upisuje da je to poklonila ta i ta osoba. Dakle postoji ta poveznica.“ ZK

„U obradi će pisati ex libris u napomeni o primjerku. Kad je rukopis izvorni od vlasnika, osobe, nije važno je li on prvi, drugi, treći, svaki se ex libris piše. I u 702 se isto tako izvlači. Tako da se uvijek može povući čije je, bez obzira na signaturu, je li označena pripadnost ili je utopljeno u S fond, opći fond ili Ragusinu ili... U katalogu se može okupiti, može se izvući, ako će danas sutra netko nešto istraživati.“ ZK

U jednoj su knjižnici istaknuti prioriteti kod obrade legata, a to su kako slijedi: najviše starost i zavičajnost građe, zatim redosljed zaprimanja građe u knjižnicu te, naposljetku, uništenost i korisnički zahtjevi koji su među manjim prioritetima. Druga je knjižnica navela da nema prioriteta jer se obrađuje sve redom. Svi navedeni rezultati vezani uz inventarizaciju i obradu, koji se pozitivnim primjerom razlikuju od situacije u većini drugih knjižnica, u skladu su s istaknutom misijom znanstvene knjižnice, a to su služenje potrebama akademske, sveučilišne i znanstveno-istraživačke zajednice te obrađivanje fonda, njegova dostupnost i zaštita. Rezultati ukazuju upravo na to da knjižnice svoje djelovanje usmjeravanju prema ostvarenju misije, za što je potrebno imati financijske i prostorne uvjete, kao i stručno osoblje.

Kad je građa obrađena, vidljivija je i pretraživa kroz katalog pa je i veća potražnja za njom. Ima i korisnika sa specifičnim zahtjevima (primjerice, u intervjuiranoj je knjižnici korisnica tražila komadiće pergamenta unutar ovitaka starih knjiga). Zbirka u intervjuiranoj knjižnici u skladu je s potrebama korisnika, što dokazuje i veliki broj korisnika.

Legati se od ostalih zbirki izdvajaju obradom građe, posebnim eks librisom te posebnim signaturama. Navedene se značajke uvelike razlikuju od izdvajanja legata u drugim vrstama knjižnica, što je, najčešće, posebni smještaj zbirke. U knjižnicama znanstvenoga tipa nije toliki dio fonda u otvorenome pristupu pa korisnicima nije potrebno posebnim smještajem predočiti posebnost i značaj legata, već su dovoljne posebne signature i eks librisi po kojima knjižničari i stručno osoblje prepoznaju legat.

7.2.1.3. Specifičnosti načina organizacije legata

Različiti su načini organizacije legata u znanstvenim knjižnicama: kao samostalna zbirka, raspršeni unutar fonda, dio druge veće zbirke i organizacija po vrstama građe. Organizacija građe u intervjuiranoj je knjižnici zadržana kroz povijest. Nije se mijenjala iz praktičnih razloga. Riječ je o većim zbirkama, koje je naknadno nezgodno mijenjati po drukčijim pravilima, i za što treba imati vremena, prostora, osoblja i financija.

U obje razmatrane knjižnice darovatelj nije zadao posebne uvjete ili ograničenja vezana uz legat, što je u skladu s ostalim većinskim rezultatima ankete u drugim knjižnicama.

U obje knjižnice legati se čuvaju u uvjetima prilagođenima pojedinoj vrsti građe u legatu. Građa se smješta u vatrootporne ormare, zatvorene police ili se čak ne čuva u posebnim uvjetima u odnosu na ostatak fonda, ali prema propisima rukovanja građom. Svi su navedeni uvjeti čuvanja u skladu s najčešćim rezultatima u drugim knjižnicama. Metodom intervjuiranja, prikupljene su i dodatne informacije, kao npr. da se u trezoru čuvaju rukopisi, korespondencije, a zatvorene police nisu potpuno zatvorene, nego imaju mrežice radi boljeg protoka zraka.

U toj bi knjižnici bilo moguće i ispitati karakteristike stanja fonda jer je većina građe obrađena i primjereno smještena.

Imaju i visok stupanj zaštite građe. Po primitku građe provode se preventivne mjere. Postojanje konzervatorsko-restauratorskoga programa i zaposlena tri konzervatora-restauratora u intervjuiranoj knjižnici uvelike pridonose zaštiti legata. Poseban program zabilježen je 2014. „Program restauratorsko – konzervatorskih radova na preventivnoj zaštiti rukopisa obuhvaća izradu pisane i fotodokumentacije, mehaničko čišćenje, ispravljanje uvrnuća, konsolidaciju i učvršćivanje rukopisa te izradu zaštitnih fascikli kao i kutija za fascikle kako bi se mogli pohraniti u odgovarajuću prostoriju.“⁴⁵⁸ Inače programi obuhvaćaju restauracije rukopisa, parcijalne restauracije, konzervacije i restauracije raznolikih zbirki, preventivnu konzervaciju.

⁴⁵⁸ Restauratorska radionica. URL: <https://dkd.hr/znanstvena-knjiznica/restauratorska-radionica/> (2019-02-10)

7.2.1.4. Načini uporabe, popularizacije i vrednovanja

Pristup legatima imaju svi zainteresirani u obje knjižnice. U jednoj se knjižnici uporaba legata ograničava na razne načine: građa je namijenjena uporabi u čitaonici, nije dopušteno fotokopiranje građe, građu je moguće samostalno snimiti/fotografirati, potrebna je rezervacija građe, građu je moguće posuditi za izložbe, u svrhu izdavanja novog izdanja i sl. Sve navedeno uobičajene su i dosta zastupljene mjere ograničenja uporabe legata i u knjižnicama druge vrste. Zabilježena je napomena za korisnike da je „dopušteno fotografiranje građe bez naknade, ali uz obavezno konzultiranje informatora i navođenje izvora kod eventualnog javnog objavljivanja.“⁴⁵⁹ Potrebno je skrenuti pažnju korisnicima na korištenje knjižnične građe prema propisima o autorskom pravu.

U drugoj se znanstvenoj knjižnici uopće ne ograničava uporaba legata, što je u anketi navedeno pod opcijom Ostalo. S obzirom na status legata kao posebne zbirke, neobičajena je njegova slobodna uporaba. Ti su rezultati u suprotnosti s uobičajenim postupcima ograničenja uporabe legata, s obzirom na misiju knjižnica da treba omogućiti dostupnost zbirki, ali i zaštititi ih, pogotovo one koje predstavljaju baštinu.

Od vidova popularizacije u obje je knjižnice prisutno priređivanje tematskih izložbi vezanih uz legat, što je najčešći slučaj i kod ostalih vrsta knjižnica, kao i organiziranje posjeta zbirkama legata i objavljivanje stručnih radova o darovateljima, legatu, građi iz legata i sl. Objava radova i izrada promotivnih materijala o legatu bila bi ispunjavanje misije služenja potrebama akademske i znanstvene zajednice. U intervjuiranoj je knjižnici kroz projekt digitalizacije obuhvaćen i dio građe iz legata te je u planu nastavak rada na istome. U planu je i digitalizacija rukopisnih kataloga na listićima.

U obje su knjižnice legati vrednovani prema starosti zbirke, dok su u jednoj knjižnici vrednovani i prema njegovoj sadržajnoj vrijednosti i prema kulturno-povijesnoj vrijednosti zbirke. U obje su knjižnice vrednovani stručnom prosudbom knjižničara i/ili općim dojmovima o stanju i značaju legata za knjižnicu i/ili općim dojmovima o stanju i značaju legata za lokalnu zajednicu.

Niti jedna anketirana znanstvena knjižnica ne surađuje s drugim institucijama glede posjedovanja legata, što je na tragu zaključka o nužnosti suradnje i povezanosti.

⁴⁵⁹ Dubrovačke knjižnice Dubrovnik. Opće informacije. URL: <https://dkd.hr/znanstvena-knjiznica/opce-informacije/> (2019-02-10)

7.2.1.5. Stručno osoblje u radu s legatima

Ovlaštenje za prihvaćanje legata u knjižnicu imaju ravnatelj, voditelj zavičajne zbirke i/ili uprava knjižnice.

Osobe zadužene za zbirku legata su ravnatelj, voditelj/ica zavičajne ili neke druge zbirke u čijem je sastavu legat te djelatnik/ica na odjelu na kojemu se nalazi legat. Te osobe nisu posebno educirane za rad s posebnim zbirkama. Iako je u jednoj knjižnici osoblje educirano za obradu građe, poznaju specifične aktivnosti za rad s posebnim zbirkama te imaju i zaposlene konzervatore-restauratore koji uvelike mogu pridonijeti svojim radom i savjetima. Stručna su zvanja navedenih osoba diplomirani knjižničar u obje knjižnice i u jednoj viši knjižničar. Važnost osoblja u radu s legatima dolazi do izražaja jer njihova stručna prosudba knjižničara te opći dojmovi o stanju i značaju legata izravno utječu na cjelokupnu organizaciju i upravljanje legatima, od zaprimanja preko vrednovanja do korištenja.

7.2.2. Narodne knjižnice

Od poslanih 194 ankete na adrese narodnih knjižnica, odgovoreno je u 43 knjižnice (22,2 %), od kojih 14 knjižnica (32,6 %) posjeduje legate.

Odabrana narodna knjižnica za intervju je knjižnica s velikim brojem legata, koji se ističu projektima popularizacije legata, iako je njihova obrada i organizacija u nastanku. Prepoznata je vrijednost legata u knjižnici i lokalnom okruženju. Legati su u povijesnim temeljima odabrane narodne knjižnice.

7.2.2.1. Raznolikost fonda i očuvanje baštine

U narodnim se knjižnicama legati najčešće nazivaju ostavštine, manje je zastupljen naziv privatne knjižnice/zbirke, u dvije knjižnice legati, a u jednoj spomenička zbirka. Kao i u ostalim knjižnicama, u legatima je, prema procjenama ispitanika, najviše knjiga, zatim periodike, rukopisa, starih i rijetkih knjiga, fotografija i sitnoga tiska. U narodnim se knjižnicama mogu pronaći i muzejski predmeti, poput slika, starih predmeta (satovi, lule, kolekcija nalivpera), slike, osobni predmeti, dijelovi namještaja te osobni dokumenti (koji se češće svrstavaju u arhivsko gradivo).

Dijelovi namještaja, posebice ormari s knjigama, u privatnim knjižnicama čine kulturno-povijesnu priču. „Knjižnica Julija Kempfa poklonjena je Gradskoj knjižnici i čitaonici Požega zajedno s originalnim ormarom i katalogom knjižnice u kojem je dio građe i zapisan.“⁴⁶⁰ Ormar je iz obiteljske kuće obitelji Kempf.

„Ormar, sva sreća, pa smo uzeli mi, da smo ga uspjeli bezecirati. Knjižnica da bude knjižnica, da bude u takvom obliku, sadržaju i svemu. Da bude vjerodostojno.“ NK „Sredstva za restauraciju ormara, kao i za nabavu novih polica za smještaj preostalih knjiga knjižnice Julija Kempfa, osigurao je Grad Požega.“ Grad je osnivač i vlasnik gradske knjižnice. Iz proračuna Grada i Županije uz ostalo se osiguravaju sredstva za rad knjižnice.

U intervjuiranoj je knjižnici i AV građa u legatima. Ostavština je to glazbenika, koja uz monografije posjeduje i 20-30 audio kazeta.

Legati najčešće pristižu, kao i u drugim knjižnicama, darom nasljednika (bez oporuke), iako se tu nađu i legati pristigli darom za života (dar s odgodom), oporukom vlasnika ili nasljednika, darom vlasnika, otkupom, darom drugih čitaonica (čije su knjižnice preteče).

Knjižnice su često prepoznata mjesta za očuvanje baštine. Intervjuirana knjižnica napominje da joj je misija „promicati hrvatsku književnost i kulturne vrijednosti, (...) čuvati i promicati lokalnu baštinu“⁴⁶¹, a njezino se ostvarivanje ogleda u ostavljanju legata knjižnici.

„Obitelj je čuvala njegovu ostavštinu u obiteljskoj kući i onda su knjižnicu, tj. unuci su prepoznali knjižnicu kao savršeno mjesto gdje će sva ta ostavština biti primjereno sačuvana, gdje će se primjereno brinuti o njoj.“ NK

U toj se knjižnici bilježi više slučajeva gdje nasljednici i obitelj ostavlja legat.

„Nasljednici su jednostavno prepoznavali i vidjeli knjižnicu kao mjesto koje je najprimjerenije za prihvati tih ostavština.“ NK

„Jedino je Zlata Kolarić Kišur oporučno inzistirala na tom da njena ostavština ostane gradskoj knjižnici. Njoj je Požega inače bila pojam. Znači, ona nije rođena Požežanka, ali je djetinjstvo provela u Požegi i uvijek je naglašavala da su joj to najljepše godine i

⁴⁶⁰ Kučan, Dijana. Knjižnica Julija Kempfa kao dio zavičajne zbirke „Possegana“ Gradske knjižnice i čitaonice Požega. // Knjižničarstvo. 11/12(2007/2008), str. 149. URL: http://www.knjiznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2012/06/177_Kucan_2007-2008_1-2.pdf (2019-02-10)

⁴⁶¹ Gradska knjižnica i čitaonica Požega. Vizija. Misija. URL: <http://www.gkpz.hr/home/vizija-i-misija/> (2019-02-10)

jednostavno se htjela na neki način vratiti u Požegu, a gdje drugdje nego u knjižnicu.“

NK

Ukupno 14 narodnih knjižnica broji 102 zbirke legata, s preko 33500 jedinica građe. Intervjuirana knjižnica posjeduje 68 zbirki legata, s otprilike 3500 jedinica građe. Od toga se najviše ističu sljedeće: Knjižnica Julija Kempfa s 1094 sv. knjiga (415 sv. stručno obrađenih) (stanje 31. prosinca 2016.) i Knjižnica Franje Cirakija 712 sv. knjiga (u intervju je iznesen podatak 805 sv.)⁴⁶².

7.2.2.2. Dokumentacija i legati

Pisani dokumenti ili smjernice u kojima se razlikuju legati od ostalih darova pretežno ne postoje, kao i u drugim vrstama knjižnica. Navedene smjernice postoje samo u dvije narodne knjižnice. Smjernice po kojima se određuje koji se legati prihvaćaju, a koji ne, postoje u samo jednoj knjižnici, a u ostalima ne postoje.

Intervjuirana knjižnica nema kriterije prihvaćanja darova, niti ikakvih smjernica o postupanju s njima. U javno objavljenim dokumentima vrlo malo se spominju legati, kao i darovi općenito. U Statutu knjižnice⁴⁶³ pod knjižnično-informacijsku djelatnost knjižnice, između ostaloga se spominje i organizacija zavičajne zbirke i zbirki ostavštine umjetnika i znanstvenika grada Požege i Požeško-slavonske županije. U Statutu se spominju darovi kao jedno od sredstava kojim se osigurava rad knjižnice. Nema javno objavljenih novijih izvještaja (posljednji je dostupan iz 2014.), a u planu nabave i pravilima knjižnice također se ne spominju posebno legati. U teorijskome dijelu ovoga rada već su navedena promišljanja i istraživanja o smjernicama za prihvaćanje darova u narodnim knjižnicama.

Za razliku od podataka prikupljenih u intervjuiranoj znanstvenoj knjižnici, intervjuirana narodna knjižnica navodi da se sve uvrštava iz ranije prihvaćenih legata, kako bi se zadržala cjelina. Ukoliko je riječ o novijoj građi, ona se odvaja fizički, ali se, također, uvrštava u fond. Novija je praksa knjižnice da se ne potiče javnost na darivanje zbog prostorne ograničenosti.

⁴⁶² Gradska knjižnica i čitaonica Požega. Fond knjižnice. URL: <http://www.gkpz.hr/onama/fond-knjiznice/> (2019-02-10)

⁴⁶³ Statut Gradske knjižnice i čitaonice Požega. 18. lipanj 2016. URL: <http://www.gkpz.hr/uploads/dokumenti/Statut%20Gradske%20knji%C5%BEnice%20i%20%C4%8Ditaonice%20Po%C5%BEega.pdf> (2019-02-10)

„Mi te kriterije nemamo. Nama je trenutno jedini kriterij prostor, a zbog toga se kriterija sve odbija. Nemamo to gdje smjestiti. Ali, prostor će uvijek biti problem. Vrlo vrijedne stvari mogle bi završavati na tavanima obiteljskih kuća. Nešto što je ipak značajno mislim da bi trebalo biti u knjižnici. To je moj stav. Ali, mi nemamo tih kriterija što se tiče ostavština. Ono što je do 2009. donirano, to je to, kasnije se nije više, nije bilo pitanja.“ NK

Dokumentacija o dolasku legata u knjižnicu postoji u većini knjižnica. U malo manjem broju knjižnica postoji djelomična dokumentacija za neke legatate ili, pak, ispitanici ne znaju taj podatak. Ne postoji nikakva dokumentacija o dolasku legata u samo dvije knjižnice.

7.2.2.3. Zavičajnost građe i obrada

U većem broju narodnih knjižnica nisu svi zaprimljeni legati i inventarizirani. Pretežno se ne inventariziraju u posebne, nego u redovne knjige inventara. Obrada se većinom ne razlikuje od obrade ostale građe u knjižnici. Knjižnice u kojima se to razlikuje prepoznaje se u sljedećim elementima: napomena o prijašnjem vlasniku (darovatelju), posebne napomene o primjerku, kroz sadržajnu obradu i klasifikaciju, bilježenje eks librisa i drugih fizičkih oznaka u knjigama. Povezivanje imena bivših vlasnika kroz sporedne kataložne jedinice zabilježeno je u samo jednoj narodnoj knjižnici (intervjuirana knjižnica). Navedeni elementi čine potpuniji kataložni opis, što je u skladu s preporukama za zavičajne zbirke, o čemu je već bilo riječi.

„Što se tiče knjiga Julija Kempfa, one su obrađene u CROLIST-u. To sam radila kao pripravnica i nisam dovoljno poznavala program, pa sam onda kroz polje 610, kroz predmetnice, stavljala opis Kempf, Julije i privatna knjižnica Julija Kempfa. To mi je bila nekakva baza oko koje se okupljala zbirka. 702 polje nisam stavljala, a kasnije u nekim primjercima retroaktivno sam se vraćala, stavljala i kod 390 da označim prijašnjeg vlasnika. Ali, nemaju sve knjige, nemaju svi primjerci polje 702 i kod 390. Tako da što se tiče signature, u CROLIST-u je bila otvorena posebna zbirka privatna knjižnica Julija Kempfa, ona je unutar zbirke Possegana i tako je označeno na signaturama.“ NK

Intervjuirana knjižnica primjer je gdje knjižnični program može nuditi brojne mogućnosti potpunoga kataložnoga opisa ili, pak, može biti ograničenje i prepreka. Kod legata se, ako je obrađen u jednome knjižničnome programu (CROLIST), pri prelasku knjižnice na drugi

knjižnični program (Metelwin) neki podaci gube. Uz to, ne daje svaki program istu razinu stručnog opisa i nemaju ista polja, što može predstavljati izazov i stvarati komplikacije pri obradi.

U narodnim knjižnicama najčešće postoje prioriteta kod obrade građe iz legata i to najviše zavičajnost građe, zatim starost, manje je to uništenost građe, a najmanje redosljed zaprimanja građe u knjižnicu. To je u skladu s ranije iznesenim pretpostavkama da će redosljed zaprimanja građe više biti od značaja u sveučilišnim i znanstvenim knjižnicama, a u narodnim knjižnicama zavičajnost i starost građe, zbog formiranja zavičajne zbirke. Korisnički zahtjevi veći su prioritet u odnosu na uništenost i redosljed zaprimanja, ali manji u odnosu na zavičajnost i starost građe.

„Što se tiče samih kriterija što će se obrađivati, nije ih prije bilo jer se građa nije obrađivala, tek od 2009., otkada se počelo raditi s ostavštinama. Dobili su tada privatnu knjižnicu Julija Kempfa, putem darovnice od njegovih unuka. Što se tiče kriterija, za sada se radilo s Kempfovom i Cirakijevom, zato što su ostale ostavštine manje brojem, imaju manji broj primjeraka. Drugi zavičajnici nisu od tolikoga značaja, jesu značajni, ali nemaju toliko značaj kao što imaju Kempf i Ciraki (...) Dvije su to osobe koje su unaprijedile Požegu, prema modernijem svijetu.“ NK

„Vizija obrade ostavština je prvo vidjeti što ima, zatim katalogizacija, pa fizički smjestiti tu zbirku na vidljivo mjesto, i onda napisati stručni rad o tome. I popularizacija. Ostaviti ju u jedinstvenoj cjelini.“ NK

U intervjuiranoj je knjižnici potvrđeno da ono što nije obrađeno, nije vidljivo korisnicima pa se ni ne traži. Ako građa nije obrađena ili dok nije obrađena, kao privremeno rješenje mogu biti popisi građe, po kojima bi se znalo što se točno nalazi u kojem legatu. Ukoliko građa nije primjerenije smještena, kutije s točnim popisima građe u legatu mogu biti put pronalaska točno određene jedinice građe. Iako, iz takvih će legata korisnici malo vjerojatno tražiti nešto jer nije dovoljno prezentirano i nije vidljivo njihovo postojanje u knjižnici.

„Mislim da će biti i to s vremenom, kad se to malo promovira. Jer mislim, bez kontakta s korisnicima i bez nekakve obavijesti da mi to imamo, od toga ništa, kao da ni nemamo. Možda i bolje da sad ne koriste, zbog loših uvjeta gdje se to sada nalazi.“ NK

„Popisi neobrađene građe sadrže: naziv ostavštine, podatke o datumu kada je ostavština predana knjižnici i podatke o osobi koja ju je predala (ime i prezime).“ NK

Ima i narodnih knjižnica koje nemaju prioritete obrade. Razlozi su razni: građa se ne koristi, već je uključena u knjižni fond u nekoj drugoj zbirci (dublete), neobrađena građa samo je popisana. Dosta je nepraktično i neracionalno uključivanje u fond građe koja se neće koristiti, tj. ako se nema namjera obraditi građu. Iako je moguće da je riječ o zaostacima s mnogo neobrađenih legata i naslijeđenome stanju. A takvi se zaostaci teško sustižu. Neobrađena se građa manje ili uopće ne koristi, jer korisnici, a možda ni knjižničari, ne znaju što imaju od građe u legatu. Najviše neobrađene građe u mrežnome katalogu imaju narodne knjižnice.

7.2.2.4. Posebna organizacija legata – prednosti i nedostaci

Legati se od ostalih zbirki najčešće izdvajaju posebnim smještajem zbirke, ograničenim korištenjem građe i posebnim uvjetima pohrane građe, što je različito od postupaka izdvajanja legata u znanstvenim knjižnicama. Zajedničko im je izdvajanje po posebnim signaturama, koje je prisutno u narodnim knjižnicama, ali ne u tolikoj mjeri. Primjerice, u skladu s preporukama za zavičajne zbirke, na naljepnici sa signaturom dodaje se i oznaka zbirke, tj. lokacijska oznaka, što zbirku odvađa od ostaloga fonda i drugih zbirki.

Ispitanica u intervjuiranoj knjižnici ističe ideju o tome da legat svakoga zavičajnika dobije svoju sobu, kao muzejska spomen-soba. To bi bio primjeren način smještaja i prezentacije građe. Tada bi se vidjela stvarna veličina knjižnice i javnosti bi se moglo primjereno predstaviti njezino bogatstvo. Ideja zahtijeva velike prostorne i financijske mogućnosti, ali nudi puno veću vidljivost i prepoznatljivost legata.

„Ideja je kad bude gotova nova knjižnica, gdje će nove stvari biti u novoj knjižnici, a ja sa svojim *oldtimerima* ostajem u starom dijelu zgrade. Ideja je da se prazni uredi preurede, da svaki zavičajnik dobije svoju sobu, kao muzejska spomen sobu, Kempf, Ciraki, Zlata. Ona je dala toliki doprinos književnosti, to se vidi kroz pisma, dnevnik i prežao mi je što se njezin život nalazi u šest kartonskih kutija. Nekakva ideja mi je da oni budu primjereno smješteni, jer kad dovedeš djecu da vide knjižnicu, oni, zapravo, ne vide tu veličinu knjižnice, jer je to složeno, ali to nije to.“ NK

U nekim knjižnicama u Hrvatskoj postoje spomen-sobe, npr. Spomen soba Stjepana i Slavka Mihalića u Gradskoj knjižnici „Ivan Goran Kovačić“ u Karlovcu, Spomen-soba Mije Markovića i spomen-soba Antonija Smareglie u Sveučilišnoj knjižnici u Puli, Spomenička

knjižnica i zbirka Mažuranić-Brlić-Ružić u Vili Ružić u Rijeci, Spomen-soba Vanje Radauša u Gradskoj knjižnici i čitaonici Vinkovci i druge. Postoje spomen-sobe i u muzejima, samostanima, kulturnim centrima i drugim institucijama, o čemu je već bilo riječi u teorijskome dijelu ovoga rada.

Dok u nekim knjižnicama legati imaju poseban značaj i smješteni su u spomen-sobe, u 4 narodne knjižnice legati se ni ne izdvajaju posebno. I tu je moguće da je jedan od razloga naslijeđeno stanje, u kojemu legat nije od početka bio prepoznat kao vrijednost pa se uvrštavao u redovni fond, te je naknadno teško ili gotovo nemoguće izdvajati legate posebno. Tu tvrdnju potvrđuje opaska ispitanika na kraju jedne ankete, da su u jednoj knjižnici ranije zaprimljeni legati uključeni u redovni knjižni fond, a pri kataloškoj obradi nije stavljena potrebna napomena, niti je na neki drugi način knjiga fizički obilježena. Broj raspršenih legata unutar fonda odgovara broju knjižnica u kojima se legat ne izdvaja posebno.

Veliki utjecaj na organizaciju legata u knjižnici imaju ravnatelji, dok su ostali voditelji i stručni djelatnici zastupljeni u vrlo malome postotku. Kako je tu ključna uloga ravnatelja, na primjeru intervjuirane knjižnice objasniti će se upravljanje knjižnicom i izbor ravnatelja. Knjižnicom upravlja Upravno vijeće (5 članova), a Stručno vijeće (voditelji odjela i voditelj matične službe) bira svoje članove. Voditelj knjižnice je ravnatelj, kojega imenuje Gradsko vijeće, na prijedlog Upravnoga vijeća. Slično je i u drugim narodnim knjižnicama. Moguća je povezanost i utjecaj politike, ekonomsko-pravnog aspekta, kao i drugih aspekata, na organizaciju i upravljanje legatima. Nadalje, u rezultatima ankete spominju se tzv. stručna vijeća i u drugim knjižnicama, jer nakon odluke o prihvaćanju legata u knjižnicu, u njegovo daljnje postupanje i upravljanje uključuju se i drugi. U jednakome su postotku zaduženi za zbirke legata ravnatelji i voditelji zavičajne ili neke druge zbirke u čijem je sastavu legat. Svi oni mogu imati utjecaj na organizaciju legata u knjižnici.

Legati su posebne, baštinske, zavičajne zbirke višestruko karakteristične za narodne knjižnice. Najčešće su organizirani kao samostalne zbirke, a manje kao dio druge veće zbirke. U intervjuiranoj knjižnici legati su dio zavičajne zbirke, a unutar nje kao cjelina.

„Legati su zasebne zbirke unutar zavičajne zbirke, a pojedinačne darove (knjige), stručno obrađujemo kao poklon pojedinaca ili ustanovama i stavljamo u posudbu. Ukoliko se radi o rari, primjerak se stručno obrađuje i smješta u Raru, ako se radi o zavičajnoj građi, također se stručno obrađuje i smješta u Posseganu.“ NK

Problematika organizacije legata i njihovoga okupljanja u fizičkome ili kataloškom smislu ponekad otvara nova pitanja, ukoliko se dio knjižnice nalazi u drugoj instituciji. Pri obradi građe, uviđa se pripadnost istome legatu, jer je građa obilježena istim eks librisom. Pitanje je kako se ta građa može okupiti na istome mjestu. Moguće je kroz kataložni zapis ili putem digitalizacije. Svakako je potrebno uputiti korisnika na postojanje ostale građe istoga legata u drugoj instituciji. Drugi je mogući problem uvrštavanje građe novijega datuma od drugoga koljena nasljednika iz iste obitelji, kako bi se stvarala obiteljska knjižnica. Ako se ta građa ostavlja zajedno, u tome slučaju može doći do dupliciranja, tripliciranja građe, što može biti opterećenje za fond knjižnice. Pitanje je kako takve knjige najbolje organizirati, a da ne izgube na izvornosti i vjerodostojnosti. Potrebno je naći optimalno rješenje, prilagođeno slučaju i pojedinačnoj knjižnici. Intervjuirana se knjižnica u radu s legatima susrela s oba problema.

„Kempff je osnovao muzej početkom 20. st. i utemeljio muzejsku knjižnicu te je dio svoje knjižnice, najvrijednijih knjiga, dao knjižnici, kao temelj njihove knjižnice. Ja danas radim kataložnu obradu muzejske knjižnice i to sam započela i dolaze mi baš knjige koje imaju eks libris Julije Kempff, vrlo vrijedne knjige. Pisao je i memoare Moja požeška sjećanja i u tim memoarima spominje neke vrlo vrijedne knjige koje je naslijedio od svog oca i nailazim na te knjige, ali u muzeju. Znači, u muzeju se sigurno nalazi dio knjižnice Julija Kempffa. Što se tiče same darovnice, knjižnicu su darovali unuci Julija Kempffa, Davorin i Božidar, 2009. Oni su darovali i originalni ormar u kojem se knjižnica nalazila u Kempffovoj obiteljskoj kući, u njegovome domu, u njegovoj radnoj sobi. Ormar je restauriran, a knjige su katalogizirane u CROLIST-u, one najvrijednije knjige, pri tome mislim najstarije, i knjige koje su vrijedne, ne toliko po starosti, koliko po broju primjeraka, znači rijetke su. One su imale prioritet u obradi i one su sve smještene u taj originalni ormar. Tu ima oko 1000 knjiga koje su baš pripadale Juliju Kempffu. Međutim, unuci su darovali i knjige svog oca, Branimira Kempffa, to su knjige koje datiraju od kraja 30-ih god. 20. st. pa tamo sve do početka 90-ih god. Branimirovih knjiga ima oko 300. One su opet posebno izdvojene. Znači moglo se na neki način ići u stvaranje zbirke knjiga obitelji Kempff, ali ja sam odustala, nisam htjela ići na taj način. Htjela sam da to bude isključivo i samo ono što je pripadalo Juliju Kempffu. Jer ovo su knjige koje nisu ni rijetke, a opet nazvati ih knjižnicom obitelji Kempff, znači da puno knjiga tu nedostaje, znači da su mogli i Davorin i Božidar, obitelj je puno veći pojam. Premda sam te knjige stavila u posebnu policu.“ NK

Legat je nadogradnja i dodana vrijednost fondu, dok je samo u jednoj narodnoj knjižnici on temelj na kojemu je fond izgrađen. Primjerice, Požeška čitaonica, kasnije knjižnica, formira se od dobrovoljnih priloga građana Požege, mnogi građani postaju njezini utemeljitelji. Kao što je već napomenuto, građani na taj način putem čitaonice, potpomažu u otporu pokušaja mađarizacije Hedervaryija. Za preteču narodne knjižnice u Požegi slovi Cirakijeva privatna knjižnica. Danas se u Gradskoj knjižnici i čitaonici Požega nalaze ostavštine Julija Kempfa, Zlate Kolarić-Kišur, Franje Cirakija, Ivše Bošnjaka Dragovačkog, Josipa Pavičića, Ljube Kuntarića i Bore Pavlovića.

Navedena je narodna knjižnica, između ostaloga, izabrana za intervju i zbog legata u povijesnim temeljima, kako bi se ispitalo postupanje s njima u knjižnici koja od početaka ima legate u fondu. Intervju je pokazao da se legati nisu obrađivali, a oni koji jesu uvrštavani su u redovni fond knjižnice. Tek ih se zadnjih desetak godina pokušava organizirati i istaknuti u povijesnoj priči knjižnice.

Posebni uvjeta vezanih uz čuvanje legata većinom nema, kao i u drugim vrstama knjižnica. Uobičajeni uvjeti čuvanja građe iz legata su na otvorenim policama ili isti uvjeti kao i za ostali dio fonda. Smještaj u zatvorenim policama i smještaj u uvjetima prilagođenima pojedinoj vrsti građe u legatu manje je zastupljen. U intervjuiranoj knjižnici većina je građe neprimjereno pohranjena, neobrađeno u kutijama ili na policama, ali u više redova. Na taj način prava vrijednost građe ostaje skrivena, a karakteristike stanja fonda nije moguće ispitati u takvim uvjetima. U knjižnici su svjesni da je to improvizacija koja može (i treba) biti samo privremeno rješenje. Prilikom obrade zabilježeno je stanje primjerka i potreba za popravkom ili prevezom. Ukoliko se iznađu sredstva za popravke i zaštitu, građa može biti brzo spremna za mehaničke postupke zaštite.

„Same signature sam ljepila na papir, nisam na korice, ni na knjigu, nego na papir nalijepim i taj papir umetnem u knjigu, kao nekakav vid zaštite. Što se tiče zaštite, radili smo samo pregledavanja, prozračivanja, preventivnu zaštitu, u smislu četkanja, čišćenja, ništa drugo. Nikakve restauracije, nikakvi popravci, ništa od toga. Ali, u napomenama sam opisivala stanje primjerka i potrebu za popravkom ili prevezom, stanja su opisivana.“ NK

Intervjuirana je knjižnica 2009. dobila određena financijska sredstva (7.500 kn) od Ministarstva kulture za sređivanje ostavštine književnice Zlate Kolarić-Kišur. To može biti ideja i poticaj drugim knjižnicama za prijave projekata i programa sređivanja ostavština u svojim

knjižnicama, bilo putem regionalnih, nacionalnih ili europskih projekata. Obrada i zaštita donose nove usluge i nove korisnike, što uz očuvanje zavičajne baštine, može biti razlog više za iznalaženje dodatnih financijskih sredstava za legate.

Pristup građi u legatu imaju najčešće članovi knjižnice ili svi zainteresirani, što omogućava uporabu građe kao javnoga dobra. S druge strane, postoje ograničenja uporabe legata, a to su najviše ograničenje uporabe u čitaonici (što je preporuka za ostale zbirke posebne vrste, primjerice zavičajne zbirke). U većem broju knjižnica dopuštena je i posudba građe za izložbe, u svrhu izdavanja novog izdanja i sl. (što je uobičajeno kao jedan vid suradnje s drugim ustanovama, u svrhu očuvanja i promocije građe u legatu).

7.2.2.5. Načini popularizacije legata

Popularizacija građe iz legata najčešća je održavanjem predavanja o darovateljima, legatu, građi iz legata i sl., priređivanjem tematskih izložbi vezanih uz legat i organiziranjem posjeta zbirka legata, što su, ujedno, uobičajene aktivnosti za narodne knjižnice.

Raznolike načine popularizacije legata prakticira i intervjuirana knjižnica. Priređuju tematske izložbe, drže prigodna predavanja, ali i razglednice i čestitke iz legata koriste u virtualnom okruženju (na Facebooku ili mrežnim stranicama knjižnice). Iako je to najjeftiniji način promidžbe, uz malo dodatnih ulaganja u izdavaštvo, mogli bi se izraditi pretisci tih starih razglednica.

U intervjuiranoj knjižnici dosta je popularan program Nepoznato o poznatim zavičajnicima, kroz koji se predstavlja građa, pokazuju privatne knjižnice i ormari, kako je to sve prije izgledalo, fotografije zavičajnika i sl. Na taj se način učenicima osnovnih škola približava zavičajna povijest. Nekada se knjižničarka s učenicima sastane kod rodne kuće određenoga zavičajnika, Julija Kempfa ili kod spomen ploče, a kasnije se ide u posjet knjižnici. U početku je knjižničarka slala otvoren poziv svim osnovnim školama, s opisom programa i ciljnim skupinama. Danas se zainteresirani sami javljaju, a posjeti budu otprilike jednom mjesečno.

O legatima su održana predavanja na okruglim stolovima i stručnim skupovima, a i pisano je u više različitih navrata, u vodiču knjižnice, katalogima izložbi, stručnim glasilima i raznim časopisima. Intervjuirana knjižnica, također, slijedi sve navedene trendove.

Što se tiče digitalizacije, anketa pokazuje da se građa iz legata digitalizira u samo tri narodne knjižnice, iako se, pretraživanjem mrežnih stranica knjižnica, dolazi do zaključka da je riječ o

većem broju knjižnica. Od toga je jedna i intervjuirana knjižnica, ali u njoj digitalizacija nije kontinuirana. Digitalizirana je samo Kempfova Požega iz 1910., kao pojedinačni primjerak. Ostalo su isječci, točnije dostupne su naslovne stranice izbora knjiga, „divot“ izdanja iz Knjižnice Julija Kempfa i uskrsne čestitke iz istoga legata.

Digitalizacije legata također mogu biti projektne ideje, posebice u narodnim knjižnicama, kao dijelovi digitalizacije zavičajnih ili spomeničkih zbirki.

Građa je u legatu aktualna i u skladu s razvojem fonda i potrebama korisnika.

„Građa je aktualna u smislu upoznavanja šire javnosti sa zavičajem i zavičajnicima, kroz organizirane posjete zavičajnoj zbirci. Ponekad se rijetke knjige koriste od strane kulturnih i prosvjetnih djelatnika u istraživačke svrhe, zatim za potrebe izložbi. Studenti informatologije pišu o građi u seminarskim ili diplomskim radovima. Ponekad studenti poljoprivrednih odjela koriste građu iz Kempfove knjižnice (starija i rijetka izdanja knjiga). Zbirke su statične i zatvorene i stručno se obrađuju.“ NK

U intervjuiranoj knjižnici potvrđuju pretpostavku da su knjige u legatu većinom sadržajem vezane uz život i djelo vlasnika legata ili se u njima iščitava ljubav vlasnika prema knjigama i čitanju. Često su tu objavljena i neobjavljena autorska djela.

„Većinom da, većinom jesu. Ili se radi o ... budući da imamo većinom pjesnika i pisaca, uglavnom se radi o rukopisima njihovih djela, bilo objavljenih, bilo neobjavljenih. Imamo Ivšu Bošnjaka Dragovačkog, imamo 33 rukopisa, koja uopće nisu objavljena, nigdje, znači njemu je 7 knjiga objavljeno za života, a ovo su rukopisi koji nisu objavljeni. Ali to je, uglavnom, vezano uz njihov rad. Jedino Ciraki, on je bio, volio je čitati, i to se vidi iz njegovih dnevničkih zapisa, on je svaki dan čitao, običnu literaturu i pisao svoje dojmove o pročitanoj. Tako da kod njega nije toliko bilo vezano uz ono čime se bavio nego je baš bila ljubav prema knjigama. Pogotovo prema beletristici. Ali, uglavnom da, uglavnom se radi o građi koja je vezana uz ono čime su se ti zavičajnici bavili u životu, uz njihov rad.“ NK

Da su vlasnici bili učeni, dokazuju knjige na hrvatskome i stranim jezicima (na njemačkome, francuskome, engleskome jeziku), kao i starost građe (jer i u svoje vrijeme vlasnici nisu imali samo aktulanu građu, nego i građu staru 100 ili 200 godina). Primjerice, „knjige iz knjižnice

Franje Cirakija predstavljaju izbor knjiga iz 17. i 18. st., prevladava područje književnosti, povijesti, znanosti⁴⁶⁴, a on je živio i radio krajem 19. stoljeća.

Vrednovanje je legata u narodnim knjižnicama podijeljeno. Podjednak je postotak vrednovanih legata kao zbirke na bilo koji način i onih koji nisu vrednovani. Vjerojatno se legati ne vrednuju u onim knjižnicama koje ih nemaju niti odijeljene. Legati su, najčešće, vrednovani prema njihovoj sadržajnoj vrijednosti i prema kulturno-povijesnoj vrijednosti zbirke, a vrednovani su stručnom prosudbom knjižničara i općim dojmovima o stanju i značaju legata za lokalnu zajednicu. Ispitanica je u intervjuiranoj knjižnici objasnila što predstavlja vrijednost knjige za knjižničara. Vrijednost nije toliko po starosti i financijskoj vrijednosti, nego po malome broju primjeraka, ako su knjige rijetke i značajne za zavičajnu baštinu.

Institucije najčešće ne surađuju s drugima glede posjedovanja legata. Samo tri knjižnice surađuju i to izmjenom građe iz legata za izložbe, objavom zajedničkih radova i istraživanja ili organiziranjem zajedničkih izlaganja. U jednome je primjeru suradnje održan okrugli stol o zavičajnicima, na kojemu je onda, između ostaloga, predstavljen i legat u knjižnici. Intervjuirana knjižnica surađuje s muzejom i HAZU-om te i u tome mogu biti primjer drugima.

„Dosta surađujem s HAZU-om, odjelom Požega, oni su dosta aktivni po pitanju organiziranja izložbi, predavanja, okruglih stolova, stručnih skupova na temu zavičajnika. Mislim, prošle godine u svibnju, bio je okrugli stol na temu zavičajnih pisaca i onda se oni jave i pozivaju nas sve koji smo zainteresirani za sudjelovanje.“ NK Primjerice, muzej i knjižnica surađuju na stručnoj obradi građe dvaju legata koje obje institucije posjeduju. Ističe se nužnost suradnje s ostalim baštinskim ustanovama gdje se nalaze legati pojedinca te se spominje njezino virtualno okupljanje. „Želja nam je u što skorijoj budućnosti otkriti sva mjesta gdje bi se fragmenti Cirakijeve knjižnice mogli nalaziti, zatim popisati ili katalogizirati sve knjige, objediniti ih u jednu zbirku, registrirati kao kulturno dobro, a u budućnosti, kroz suradnju knjižnice, arhiva, muzeja i samostana, digitalizirati svu vrijednu građu vezanu uz Cirakija te stvoriti virtualnu „Cirakijevu knjižnicu“, koja bi na jednome mjestu

⁴⁶⁴ Gradska knjižnica i čitaonica Požega. Zbirka „Rara“. URL: <http://www.gkpz.hr/odjeli/zbirka-rara/> (2019-02-10)

okupljala kako tiskane, tako i audiovizualne materijale o našem znamenitom Požežaninu, tvorcu prve narodne knjižnice u Požegi.⁴⁶⁵

7.2.2.6. Edukacija osoblja

Kako je već napomenuto, ravnatelji imaju najčešće ovlaštenje za prihvaćanje legata u knjižnicu, dok su kod podjele zaduženja za zbirke legata jednako na ravnateljima i voditeljima zavičajne ili neke druge zbirke u čijem je sastavu legat. Osobe zadužene za zbirku legata skoro su u podjednakome postotku educirane ili nisu educirane za rad s posebnim zbirkama. U intervjuiranoj je knjižnici osoblje educirano za obradu građe. Ispitanica posjeduje ovlasnicu⁴⁶⁶ za katalogizaciju stare knjige, uz napomenu da joj je to znanje uvelike pomoglo pri organizaciji i početku obrade legata. Stečeno je znanje rezultat permanentnog obrazovanja ispitanice. Anketa pokazuje da su osobe zadužene za legate po zvanju najviše diplomirani knjižničari i dva su arhivista.

Rad s legatima često je rezultat inicijative pojedinaca, ali u suradnji s drugim baštinskim ustanovama može se izdići izvan okvira institucije i biti prepoznat u lokalnoj zajednici.

Ispitanica iz intervjuirane knjižnice, u iznošenju svojih dojmova o stanju i značaju legata za knjižnicu i lokalnu zajednicu, dala je svojevrstan zaključak o poimanju legata u narodnim knjižnicama.

„Moje osobno mišljenje je da su te ostavštine itekako važne, itekako značajne, prvenstveno zbog toga što su to ljudi koji su u svome vremenu davali sebe za zajednicu, bilo u smislu da su pisali knjige, da su mijenjali život na bolje, oni su ostavili svi traga u svome vremenu, i mislim da zaslužuju danas, pogotovo kada imamo njihove ostavštine, da ih se predstavi na dostojanstven i primjeren način. To je meni motiv i motivacija za raditi s ostavštinama, jer želim vratiti dostojanstvo tim osoba, jer one nisu

⁴⁶⁵ Klarić, Dijana. Privatna knjižnica Franje Cirakija – preteča narodne knjižnice u Požegi. // Knjižničarstvo 20, 2 (2016), str. 274. URL: http://www.knjiznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2017/05/274_Klaric_2016_2.pdf (2019-02-10)

⁴⁶⁶ Dozvola za aktivno sudjelovanje i izradu zapisa u bibliografskoj i normativnoj bazi. Način na koji se ona pribavlja zahtijeva pohađanje tečajeva i izradu zadaće putem koje se provjerava usvojeno znanje potrebno za kooperativni rad u određenom knjižničnom programu. Podrazumijeva se i ispunjavanje nekih formalnih uvjeta za pristupanje i stjecanje ovlasnice.

nekakvi anonimusi nego su od iznimnoga značaja za zavičajnu povijest i mislim da to treba uvijek promovirati i uvijek naglašavati. Iako je to narodna knjižnica, ali kad već imamo tu ostavštinu, da imamo prekrasne materijale, da mlade naraštaje učimo zavičajnoj povijesti i da ih učimo o značaju nekih osoba o kojima možda neće učiti u školama, o kojima možda neće nigdje drugdje čuti nego u knjižnici. Ono što smatram je da u budućnosti svakako treba te ostavštine izdići na jednu višu razinu. Konkretno, što bih ja htjela u našoj knjižnici, što sam već rekla, to je spomen soba, koja će biti muzejskoga tipa, nekakav neposredan kontakt sa zavičajnikom kroz njegovu ostavštinu. A danas sutra mislim da bi bilo dobro onu građu koja se koristi, koja se najviše posuđuje, digitalizirati. Znači na taj način ju sačuvati, zaštititi original i ista stvar sa Z. Kolarić Kišur, pisma, razglednice, digitalizirati i, možda, stvoriti mali virtualni zavičajni kutak, koji bi opisivao duh toga vremena. I glazba iz toga vremena, dokumenti, da postoji jedan virtualni pristup ostavštini. Naravno da je nemoguće sve digitalizirati, ali izabrati ono najvrijednije, i ono što ih najbolje opisuje, i što se najviše koristi. Treba i dalje raditi na stručnoj obradi, jer to je temelj, prvo obraditi, da vidimo što imamo, a onda kasnije ili usporedno s time promovirati pozivati ljude. Nikad ne znamo do kraja što imamo, ali i s onim što imamo i to predstaviti, ja nemam sve obrađene ostavštine, ali uvijek idem s onim što imam, zato da osvijestim stručne djelatnike, znanstvenike, znači imamo to, ali potreba nam je raditi još više, da otkrijemo još više, nekakav značaj. Po mome mišljenju, te ostavštine i taj povijesni dio jako je važan. Posudba knjiga, sve to stoji, u narodnim knjižnicama, promocije knjiga, razna događanja, ali ne treba zanemariti taj zavičajni dio, tu zavičajnu povijest. Pogotovo jer se o tim zavičajnicima ne govori u školama. Ako već imamo dio života tih osoba, da je to savršen materijal za edukaciju korisnika. To je moje mišljenje i moj dojam.“ NK

7.2.3. Visokoškolska knjižnica

Visokoškolske knjižnice samostalne su organizacijske jedinice u sastavu sveučilišta ili posebne stručne organizacijske jedinice u sastavu fakulteta. Osnovne su zadaće prikupljanje, obrada,

pohrana i korištenje građe i drugih izvora informacija znanstvenoga, obrazovnoga i općekulturnog značenja članovima sveučilišta i drugih znanstveno-nastavnih jedinica.⁴⁶⁷

Odabrana visokoškolska knjižnica u sastavu je fakulteta koji djeluje unutar Sveučilišta. Ona je jedina anketirana i intervjuirana knjižnica te vrste. Knjižnica je to koja posjeduje bogatu zbirku legata, a koja ih većinom tek treba organizirati i koja je na početcima rada s legatima. Ona će poslužiti za usporedbu s podskupom iz korpusa knjižnica s tradicijom postojanja legata u njihovim zbirkama.

U imenovanju legata u visokoškolskoj knjižnici, uz izraz ostavštine, uobičajen u drugim vrstama knjižnica, prvi se put u anketi i intervjuu spominje i izraz darovnice. Po definiciji, darovnica je pravni termin, koji znači „pismeni ili pismom izraženi dokument kojim se što daruje, darovni ugovor“⁴⁶⁸. Po vrstama građe u legatima, visokoškolska se knjižnica ističe po posjedovanju muzikalija, što su još imale samo dvije narodne knjižnice. Uz uobičajen način pristizanja legata u knjižnicu putem dara nasljednika (bez oporuke), legati u visokoškolsku knjižnicu pristižu i oporukom vlasnika, što je još slučaj u samo jednoj narodnoj knjižnici (izabranoj, također iz toga razloga, za intervju). Brojčano je najmanje legata u visokoškolskoj knjižnici, što je razumljivo s obzirom na drugi tip i misiju knjižnice. U njima su legati informacijske i znanstvene vrijednosti, bez velikoga naglaska na njihovoj kulturno-povijesnoj vrijednosti, a s većim naglaskom na korisničkim zahtjevima. U strateškim se dokumentima posebno misija knjižnice ne izdvaja, već samo misija fakulteta. Bez obzira na manji broj legata u knjižnici, veći je broj jedinica građe u njima. Kao i kod drugih vrsta knjižnica, niti u toj vrsti knjižnice ne postoje ikakve službene smjernice o legatima, njihovome razlikovanju, prihvaćanju i upravljanju. U različitim se dokumentima spominju ostavštine u kontekstu drugih pravilnika. Tako se, primjerice, u Pravilniku o zaštiti i obradi arhivskoga i registraturnoga gradiva navode ostavštine pod arhivsko gradivo, gdje je izdvojeno da su to „pojedinačne osobne ostavštine ostavljene ili darovane Fakultetu, a od trajnog su značenja za kulturu, povijest i druge

⁴⁶⁷ Tadić, Katica. Rad u knjižnici: priručnik za knjižničare. Opatija: Naklada Benja, 1994. URL: <http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/katm.htm> (2019-02-10)

⁴⁶⁸ Darovnica. // Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2017. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13944> (2019-02-10)

znanosti bez obzira na mjesto i vrijeme nastanka⁴⁶⁹. U Pravilniku o radu knjižnice definiraju se darovi i što je njima obuhvaćeno te se navodi nekoliko smjernica oko preuzimanja ostavština i privatnih knjižnica (izdvajanje građe, postupak s darovima većim od tisuću svezaka i sl.).

„Knjižnica će preuzeti ostavštine svojih profesora, ali na način da će se izdvojiti građa koju Knjižnica već posjeduje. Ostavštine uvjetovane preuzimanjem cjelovite građe (radi očuvanja građe u cjelini) Knjižnica će preuzeti samo uz posebnu odluku nadležnih tijela Fakulteta i u skladu prostornih i materijalnih mogućnosti.“⁴⁷⁰ U Pravilniku je točno definiran i sam postupak oko preuzimanja darova, što nije čest slučaj u drugim vrstama knjižnica. „U slučaju postojanja ponude za poklonom literature Fakultetu, o tome se odmah izvještavaju Glavni tajnik Fakulteta i Voditelj Knjižnice. Voditelj Knjižnice daje mišljenje o prihvatu ponude. Poslovi dobave i primitka darovane literature obavljaju se u okviru knjižničkog poslovanja na Fakultetu. Ukoliko su darovi(ostavštine) veće od tisuću svezaka, Knjižnica uz znanje Knjižničkog vijeća može zatražiti dodatnu stručnu i fizičku pomoć u preuzimanju dara(ostavštine).“⁴⁷¹

Za neke legate u knjižnici postoji dokumentacija o njihovome dolasku u knjižnicu, koja se nalazi u arhivu fakulteta. U pojedinim su slučajevima definirani i neki detalji o daljnjem postupanju s legatima. To ovisi i o tome ostavlja li legat sam vlasnik, je li bio na neki način vezan uz knjižnicu/fakultet ili su darovatelji nasljednici. To je dobro za samu knjižnicu, jer se ima dovoljno vremena za planiranje i organizaciju cijeloga postupka primitka građe.

„Naši će profesori na fakultetu dati našoj knjižnici, fakultetskoj knjižnici, a ako je profesor redovnik, sigurno svu svoju ostavštinu ostavlja samostanu. Uglavnom, to su profesori koji predaju na našem fakultetu, a da nisu redovnici. U slučaju da su redovnici, ostavljaju sve matičnoj kući.“ VŠK

„Uglavnom su to ostavštine ili darovnice profesora ili biskupa i to ne cjelokupne, nego ovisi. Znači, profesor Rebić zaista je u oporuci dao cijelu. U oporuci je izričito rekao da daje cijelu svoju knjižnicu, da ju ostavlja knjižnici Bogoslovnoga fakulteta. Dok je u

⁴⁶⁹ Pravilnik o zaštiti i obradi arhivskoga i registraturnog gradiva, 2016. Str. 1. URL:

<https://www.kbf.unizg.hr/wp-content/uploads/2015/05/Pravilnik-o-za%C5%A1titi-i-obradi-arhivskog-i-registraturnog-gradiva-na-KBF-u.pdf> (2019-02-10)

⁴⁷⁰ Pravilnik o radu knjižnice. 4. ožujak 2009. URL: <https://www.kbf.unizg.hr/wp-content/uploads/2015/05/Pravilnik-o-radu-Knji%C5%BEnice-KBF-a-Sveu%C4%8Dili%C5%A1ta-u-Zagrebu.pdf> (2019-02-10)

⁴⁷¹ Isto.

drugim slučajevima to dolazilo, netko bi naslijedio ili ušao u te stanove u kojima su profesori ili svećenici živjeli i zapravo su htjeli na neki način očistiti to i riješiti se toga i onda su, u biti, potrpali u kutije i dovezli k nama. Nekad bi javili, nekad ne. Nekad bi pitali jesmo li zainteresirani.“ VŠK

U visokoškolskoj knjižnici češće do izražaja dolazi uska povezanost legata s darovateljem, kroz povezanost knjižnice i profesora na fakultetu. To je u skladu s navedenim ranijim istraživanjima, da u 79 % slučajeva donatori imaju neke povezanosti ili prošlost s institucijom koju daruju⁴⁷², te se po prirodi uklapaju u sveučilišno okruženje.⁴⁷³ Profesori prepoznaju rad knjižnice i sami su svjesni kolika im je vrijednost zbirke pa ju žele ostaviti u naslijeđe studentima.

„Neki su profesori zaista svjesni, dosta su ulagali. I imaju isto rad knjižnice. Iako su cijeli svoj život uložili u tu literaturu, želja im je da bude i dalje korištena, ali da bude i zbrinuta. To su, uglavnom, profesori koji su bili vezani uz knjižnicu, često ju koristili. Ali dosta se kod nas promatra i rad knjižnice, ozbiljnost knjižnice i onda se, prema tome, ljudi postavljaju, profesori.“ VŠK

S obzirom na usku povezanost knjižnice i profesora s fakulteta, ponekad je darovanje inicijativa profesora, a ponekad knjižnica i samoinicijativno dolazi do darovnica.

„Jedno i drugo, jer mi se isto trudimo i jako nam je stalo da dobijemo knjige, pogotovo naših profesora koju su predavali na fakultetu, jer smo svjesni da imaju jako dobre i bogate zbirke, i, na kraju krajeva, to je bitno za nas. Uglavnom, raspitujemo se što je moguće, nekad to ide obostrano. Nekad mi pitamo pa dobijemo odgovor naknadno. Nekad sami pitaju, iniciraju. Ali, uglavnom je to obostrano. I mi se sa svoje strane trudimo.“ VŠK

Razlika od drugih vrsta knjižnica je ta što se svi legati uvode u posebnu knjigu inventara darova, kako i nalaže struka. Kao razloge odvajanja, navodi se statistika, što je posebno važno u slučaju kada građa ne bude obrađena odmah ili se njome postupa na druge načine. Razlog je opravdan s obzirom na to da je na nacionalnoj razini intencija sustavno i koordinirano prikupljanje knjižnične statistike i mjerenje učinkovitosti u hrvatskim knjižnicama. Posebne knjige inventara darova mogu uvelike pomoći u prikupljanju podataka vezanih uz legate. Osim statistike, posebna inventarizacija nosi sa sobom mnogo stručnih nedoumica knjižničara, voditelja zbirke.

⁴⁷² Johnson, K. 2010.

⁴⁷³ Korolev, S. 2002.

To su pitanja, poput zbog čega neke darove inventarizirati posebno, a neke u zajedničku knjigu inventara, na koji način knjige obilježiti kako bi bile prepoznatljive. To su u slučaju te knjižnice lokacija i posebna vrsta signature također.

„Ali, zbog praktičnih razloga smo razdvojili, ako je velika zbirka. Ali i na dnevnoj razini imate raznih darova, pojedinačnih, koji idu u redovno. Ja sam bila u velikoj mucu što napraviti. Pitam kolege, voditelja od prije. Jednostavno je pitanje ovako, a na kraju kad donesete odluku jednostavno izgleda, ali u onome trenutku kad trebate odlučiti, nije jednostavno. A zašto zasebno, ako se preklapa 80 dio fonda? A danas, sutra, ako će netko istraživati o tom čovjeku, neka ima sve na jednome mjestu, neka ima pregledno, neka zna čime se bavio, koliko je imao. Vajda će im ovo pomoći. Imate i veliki broj načina signiranja. To treba pojednostaviti što više. Jer je kasnije problem.“ VŠK

S obzirom na to da ni u visokoškolskoj knjižnici nije sva građa obrađena, nego samo polovica građe, oni koji su obrađeni ne razlikuju se od ostaloga fonda. Legati nisu među prioritetima, nego su obrađeni samo u skladu s korisničkim zahtjevima. Dok je građa neobrađena, kao privremeno rješenje djelomičnog uvida u nju, već po primitku građe prave se popisi građe koja se zadržava i koja će se uvrstiti u fond. Taj postupak nije rađen od početaka zaprimanja legata pa je dosta zaostataka. Intervju je istaknuo nedostatak osoblja za intenzivniju obradu starijega fonda, među kojima su legati. Osim posebne knjige inventara, čije su dobre karakteristike istaknute već ranije, drugi su načini izdvajanja legata posebni smještaj i signature, kao i u ostalim knjižnicama. S obzirom na način organizacije legata unutar visokoškolske knjižnice, neki veći legati samostalne su zbirke, neki su raspršeni unutar fonda. Razloge uklapanja legata u redovni fond objašnjava se preklapanjem 80 % fonda s redovnim fondom i objašnjenjem da to nema smisla voditi kao posebnu zbirku. Od početka uvrštavanja legata u knjižnicu vrši se selekcija i izdvajaju se dublete, uz rijetke iznimke. Takav je postupak i pisano odobren u pravilnicima.

„Međutim, kad imamo ovako jednu vrijednu darovnicu, poput profesora Rebića, onda ćemo to ostaviti kao zasebnu cjelinu. Znači, imamo profesora Valkovića i imat ćemo profesora Rebića, gdje je jedno moralna teologija, drugo je Biblija.“ VŠK

Legati su nadogradnja osnovnome fondu, posebice svojom sadržajnom i materijalnom vrijednošću, jer putem njih se omogućava pristup inače nedostupnoj građi. Iako nema posebnih uvjeta čuvanja legata u odnosu na ostatak fonda, uvjeti čuvanja građe u knjižnici najbolje su ocijenjeni od sve četiri izabrane intervjuirane knjižnice. Po primitku građe provode se

mehanički postupci. Knjižnica ima kompaktuse, iako nisu svi legati još smješteni u njima. Neobrađena je građa u drvenim sanducima ili u kutijama. Mjeri se temperatura, vlaga, spremište je zaštićeno od vlage, izravne svjetlosti, topline. Procjena je uvjeta skladištenja i kontrola uvjeta u tijeku (nap. intervju je rađen u lipnju 2017.). Karakteristike stanja fonda ne bi bilo moguće ispitati jer je većina građe neobrađena i još uvijek neprimjereno smještena.

Pristup građi omogućen je članovima knjižnice, uz odobrenje voditelja, a građa je pretežno za uporabu u čitaonici, uz mogućnosti skeniranja, što je sve uobičajeno i u drugim vrstama knjižnica. Mogućnost izložbi tu se ne spominje, zbog ograničenoga prostora, kao ni druge vrste popularizacije legata, ni suradnje s drugim institucijama. Pretpostavlja se da nema potrebe za navedenim aktivnostima.

Poimanje vrijednosti legata drukčije je u visokoškolskoj knjižnici, gdje važnu ulogu ima stručna prosudba knjižničara. Kako je već ranije spomenuto, sadržaj i korisnički zahtjevi kriteriji su vrednovanja. Putem legata omogućen je pristup primarnim izvorima, vrijedna, provjerena, znanstvena građa, koja je i samim korisnicima od koristi i dobrodošla. Prioritet su korisnici i zadovoljenje njihovih informacijskih potreba. Sve navedeno u skladu je s poslanjem visokoškolske knjižnice.

Ako je u legatu neki komplet knjiga u svescima u kojima nedostaje neka knjiga, ta se knjiga pokuša nadokupiti, kako bi se oformila cjelina. Korisnicima je tako omogućen pristup cjelovitoj građi, bez obzira na pripadnost drugoj zbirci, na originalnu nepripadnost nadokupljenoga sveska legatu. I s korisničkog i s financijskog gledišta knjižnice (u ovome slučaju fakulteta), to je dobar način popunjavanja fonda, jer se ne kupuje cijeli komplet knjiga. Na žalost, praksa nadokupljivanja pojedinačnih primjeraka nije slučaj u drugim knjižnicama. Uz to, još je jedan način prilagodbe korisnicima. Ako je neki dio iz legata posebno tražen, smješta se u čitaonicu, kako bi studentima bio dostupniji. S druge strane, sa svim time narušava se cjelovitost, jedinstvenost i originalost legata.

„Prvo što se tiče struke. Znanstvena je vrijednost nekako najvažnija tu. To se podrazumijeva. Sva ta građa, vrijedna je, provjerena, znanstvena, vrijedni izvori, i, dakako, da je i samim korisnicima od koristi i dobrodošla. Zato što su to vrijedni izvori. Nije to sekundarna literatura i nešto tako. Nego baš izvori. To su vrijedni nakladnici. I sami znate da imamo brendove nakladnika za određena područja, i onda ako vidite da je to Brefsolds, Adama Arthurs, i nešto tako, onda znate da su to kritička izdanja, izvrsni prijevodi, izvorni tekstovi. Na to mislim. Onda je to i korisnicima dobar i bogat izvor za

istraživanje. Ništa ne zaostaje. Je da danas imamo i baze podataka, ali nije ni tamo sve dostupno, a ovdje je. Ako imate vrijedne biblijske komentare, onda ste stvarno daleko ispred svih baza podataka. Ovako imate to u tiskanom obliku. U elektroničkom obliku to ima, ali je skupo.“ VŠK

Bez obzira na vrstu knjižnice, za prihvaćanje legata zadužen je čelnik ustanove, što je u ovome slučaju dekan. Za daljnje postupke zaduženo je Knjižnično vijeće (čine ga 4 nastavnika i voditelj knjižnice) i voditelj (kojega bira Fakultetsko vijeće, na prijedlog dekana). Konkretno za same legate u knjižnici nitko nije posebno zadužen. S obzirom na mali broj zaposlenika, pretpostavlja se da nema potrebe za posebnim zaduženjima. Da ima, to bi, vjerojatno, bilo pisano definirano, jer je u toj vrsti knjižnica dosta toga tako riješeno.

Za razliku od ostalih vrsta knjižnica, u ispitivanoj visokoškolskoj knjižnici legat se posebno ne popularizira. Za sada se ne provodi digitalizacija, zbog nedostatka opreme i ljudi. U planu je digitalizacija i nabavka kvalitetnoga skenera u suradnji s Institutom za crkvenu povijest. Nužnost digitalizacije vide u tome što korisnici pitaju za to. Uvijek je sve u skladu s korisničkim zahtjevima, njima se prilagođava rad i oni su prioritet. Za razliku od drugih knjižnica, ne spominje se nigdje očuvanje baštine, rijetkost i jedinstvenost primjeraka građe u legatima, iako je sigurno ima.

7.2.4. Sveučilišne knjižnice

Anketa je poslana na adrese četiriju sveučilišnih knjižnica i dviju knjižnica s dvojnomo funkcijom (nacionalna/sveučilišna i narodna/sveučilišna) te su sve knjižnice odgovorile na anketu. Dvije se knjižnice s dvojnomo funkcijom nisu na pitanje o vrsti knjižnice svrstale pod sveučilišne knjižnice (nego nacionalna i ostalo) pa njihovi rezultati nisu razmatrani u kontekstu rezultata koji slijede, nego će biti navedeni kasnije u zasebnim analizama.

Sve navedene sveučilišne knjižnice posjeduju legate, koji se tako i nazivaju, osim u jednoj knjižnici, gdje se za imenovanje koristi riječ donacija i ime vlasnika zbirke. U legatima je, također, najviše knjiga i periodike te manje rukopisa. Zabilježene su i ostale vrste građe (stare i rijetke knjige, grafike, kartografske publikacije, fotografije, AV građa, sitni tisak). Također, kao i u drugim knjižnicama, i u sveučilišnim su knjižnicama legati pristigli darom nasljednika (bez oporuke), a u dvjema je prisutan i otkup. U jednoj je legat pristigao oporukom vlasnika i

ugovorom za života (dar s odgodom). Ukupno anketirane 4 sveučilišne knjižnice posjeduju 21 zbirku legata, s oko 3500 jedinica građe.

Ni u sveučilišnim knjižnicama ne postoje smjernice u kojima se legati razlikuju od ostalih darova, kao ni smjernice po kojima se određuje prihvaćanje legata u fond. Samo jedna knjižnica posjeduje smjernice. Dokumentacija o dolasku legata u knjižnicu i u sveučilišnim je knjižnicama djelomična. Jedna knjižnica posjeduje dokumentaciju (moguće je da navedena knjižnica ima manji broj legata pa je veća šansa da posjeduje dokumentaciju za taj manji broj legata).

Postotak inventariziranih i neinventariziranih legata u sveučilišnim knjižnicama u jednakome je omjeru, od čega se u dvije knjižnice ne inventariziraju u posebne knjige inventara.

Obrada legata u sveučilišnim se knjižnicama ne razlikuje od obrade ostale građe. Postoje prioriteti kod obrade legata, koji su pomalo drukčiji od narodnih knjižnica jer su tu viši prioriteti, poput korisničkih zahtjeva i redosljeda zaprimanja građe u knjižnicu. Korisnički su zahtjevi kao prioritet razumljivi, s obzirom na to da služe osiguranju građe i usluga primjerenih potrebama akademske zajednice te doprinose znanstvenoj i visokoobrazovnoj djelatnosti.

Sveučilišne su knjižnice matične knjižnice, koje u svojoj misiji trebaju prepoznavati baštinske knjižnice i brinuti o zaštiti njihovih fondova. Kao središnje knjižnice, posebice trebaju skrbiti za knjižnice ustanova i pojedinaca koje su registrirane kao kulturno dobro i čuvati baštinske fondove, a samo je jedna knjižnica kao najveći prioritet kod obrade navela zavičajnost građe. Starost se izdvaja kao prioritet u trima knjižnicama. Jedna je knjižnica, kao obrazloženje zašto nema prioriteta obrade, navela da se legati ne obrađuju kao zasebne zbirke, već ulaze u odgovarajuće zbirke knjižnice, da se najčešće radi o građi koja nije u prioritetima nabavne politike te koja dolazi na red, nakon kupnje, obveznoga primjerka i traženoga dara. Pretpostavka je da nema zaostataka u obradi legata u knjižnicama gdje je među njezinim prioritetima redosljed zaprimanja građe u knjižnicu (sva se građa, pa tako i legati, obrađuje redosljedom kako pristiže u knjižnicu), što i odgovara broju sveučilišnih knjižnica, gdje su svi legati obrađeni u mrežnome katalogu. Postotak obrađenih i neobrađenih legata u mrežnome katalogu u sveučilišnim je knjižnicama podijeljen.

Legati se i u sveučilišnim knjižnicama najčešće izdvajaju posebnim signaturama. U manjem je postotku zastupljeno izdvajanje s posebnim smještajem legata. Jedna knjižnica ima i izrađenu posebnu bibliografiju građe, što je razumljivo s obzirom na bibliografsku aktivnost koja je

naglašena u toj vrsti knjižnica. Iako su velike mogućnosti posebnoga izdvajanja legata, u jednoj se knjižnici legati ipak ne izdvajaju posebno.

U sveučilišnim knjižnicama legati se organiziraju na razne načine. U dvjema su sveučilišnim knjižnicama legati samostalne zbirke. U jednoj su knjižnici raspršeni unutar fonda, a u jednoj su dio druge veće zbirke.

U svim su sveučilišnim knjižnicama legati nadogradnja i dodana vrijednost fondu. Iako je poznato iz teorijskih saznanja da neke i u temeljima svojih fondova imaju zbirke legata te da su ostavštine pojedinaca znatno utjecale na osnivanje knjižnica.

Darovatelji i u toj vrsti knjižnica većinom ne zadaju posebne uvjete ili ograničenja vezana uz legat, osim u jednoj knjižnici. Legati se većinom ne čuvaju u posebnim uvjetima u odnosu na ostatak fonda. Po jedan je slučaj smještaja građe na otvorenim policama, u uvjetima prilagođenima pojedinoj vrsti građe i prema propisanim uvjetima rukovanja građom.

Pristup građi, također, najviše imaju članovi knjižnice ili, u jednome slučaju, i bilo tko, uz pisani zahtjev. Što se tiče ostalih ograničenja uporabe legata, građa je namijenjena uporabi u čitaonici u sve četiri knjižnice, zatim su najčešće ograničenja vezana uz omogućavanje dostupnosti građe, a to su skeniranje (samostalno ili na zahtjev), posudba građe putem međuknjižnične posudbe ili u svrhu reprinta ili posudbe za izložbu. Legat se posebno ne popularizira u čak dvjema knjižnicama, dok je u po jednoj to uobičajenim načinom, priređivanjem izložbi i organiziranim posjetima zbirkaama legata.

Također, kao i u narodnim knjižnicama, podjednak je postotak nevrednovanih i vrednovanih legata kao zbirke na bilo koji način. Vrednovani su, najčešće, prema njegovoj sadržajnoj vrijednosti i u jednoj knjižnici prema kulturno-povijesnoj vrijednosti zbirke. Po pitanju načina kako je vrednovan legat, slična je situacija kao i narodnim knjižnicama, ali različit je redosljed. Najčešće je legat vrednovan općim dojmovima o stanju i značaju legata za knjižnicu, zatim stručnom prosudbom knjižničara i općim dojmovima o stanju i značaju legata za lokalnu zajednicu. Samo jedna knjižnica surađuje s drugim institucijama glede posjedovanja legata i to samo objavom zajedničkih radova i istraživanja, jer posjeduje legat istih osoba, dok ostale knjižnice ne surađuju s drugima. Podatak o objavi stručnih radova na temu legata nije u skladu s ranije navedenim podatkom.

U anketnom je ispitivanju zabilježeno da nitko ne objavljuje stručne radove o legatima. Navedeni podatak nije ujednačen s teorijskim saznanjima, koja bilježe nekoliko objavljenih

radova o ostavštinama u knjižnici. U anketi nije potvrđeno ni nekoliko tematskih izložbi uz objavljen katalog izložbe u jednoj knjižnici i digitalizirna građa iz legata.

U svim četirima sveučilišnim knjižnicama ovlaštenje za prihvaćanje legata imaju ravnatelji, dok su u po jednoj to i voditelji zavičajnih zbirki (što je uobičajeno u narodnim knjižnicama) te voditelji nabave. U istome se postotku navodi da su osobe zadužene za zbirke legata ravnatelji i voditelji zavičajne ili neke druge zbirke u čijem je sastavu legat, što je slična situacija i u drugim knjižnicama. Vezano uz osoblje koje radi i upravlja legatima, najviše se od svih knjižnica razlikuje edukacija osoblja zaduženoga za legat u sveučilišnim knjižnicama. U čak trima knjižnicama osoba je zadužena za zbirku legata educirana za rad s posebnim zbirkama, što nije čest slučaj kod drugih vrsta knjižnice. To su ravnatelji ili voditelji zavičajnih ili drugih zbirki u čijem je sastavu legat, a po stručnome zvanju najčešće su diplomirani knjižničari i jedan viši knjižničar.

7.2.4.1. Posebnosti Nacionalne i sveučilišne knjižnice (NSK)

U kontekstu sveučilišnih knjižnica potrebno je rezultatima ankete dodati i nacionalnu knjižnicu, koja je, iako ima kompleksniji način organizacije i upravljanja legatima, prvenstveno sveučilišna knjižnica. Legati su pohranjeni u zbirkama građe posebne vrste, ali i u općem spremištu, točnije u Zbirci starih i rijetkih knjiga, Zemljopisnoj zbirci, Grafičkoj zbirci, Zbirci muzikalija i Odjelu zaštite i pohrane. Legati se u NSK-u nazivaju privatne knjižnice/zbirke. Tijekom stvaranja knjižničnoga fonda današnjeg NSK-a, pojavljuju se značajniji donatori pa se tu nalaze već ranije spomenute privatne knjižnice Nikole Zrinskoga, Ljudevita Gaja, Baltazara Adama Krčelića, grofice Eleonore Patačić, biskupa Maksimilijana Vrhovca, Nikole Tomašića i drugih. Anketa je ispunjavana na samo jednom od odjela na kojemu se nalaze legati. Odgovori su na tragu ranije analiziranoga stanja u ostalim sveučilišnim knjižnicama, stoga ju iz te perspektive nije potrebno posebno sagledavati. Razlika je neznatna, u nekoliko izdvojenih odgovora: svi su legati obrađeni, prioriteta obrade su im starost i zavičajnost (kao kod narodnih knjižnica), legati se izdvajaju posebnim signaturama i posebnim smještajem građe te svi zainteresirani mogu pristupiti građi. NSK ima kontinuiranu digitalizaciju ostavština, s različitih odjela, različite vrste građe, kao što su primjerice Digitalna zbirka Zriniana, Fonoteka Čapka, Gajeva knjižnica, Knjižnica bana Tomašića, Ostavština Blagoja Berse, Božidara Širole, Ferde Livadića, Antuna Dobronića, Ivana Zajca ml., Jakova Gotovca, Franje Ksavera Kuhača,

Miroslava Krleže, Zbirka Novak (iz anketiranog odjela), Vatroslava Lisinskog, obitelji Strahuljak, Ivana Padovca i druge. Javnost sve češće dobiva uvid u život i rad istaknutih umjetnika i intelektualaca putem različitih prigodnih izložbi.

„Misija je Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, kao središnje i jedne od najstarijih hrvatskih kulturnih ustanova, prikupljanje, čuvanje, korištenje i promicanje hrvatske kulturne i znanstvene baštine s obzirom na to da ostavštine znamenitih Hrvata predstavljaju vrijedan dio obogaćivanja fonda Knjižnice.“⁴⁷⁴

7.2.5. Sažetak ispitivanja po vrstama knjižnica

Imenovanje zbirke legata u knjižnicama, bez obzira na vrstu knjižnice, vrlo je različito. Ostavštine za imenovanje su kod znanstvenih i visokoškolskih knjižnica, dok se legati spominju kod znanstvenih i narodnih, sveučilišnih knjižnica. Promatrajući vrstu građe u knjižnicama po zastupljenosti, najčešće su tu knjige, periodika, rukopisi i stare knjige, bez obzira na vrstu knjižnice. To su, najčešće, darovi nasljednika (bez oporuke), o čemu djelomice ili u potpunosti postoji dokumentacija. Najviše je legata u narodnim knjižnicama, u skladu s politikom razvoja zbirke u smjeru izgradnje zavičajnih zbirki, a najmanje u visokoškolskim knjižnicama, gdje legati imaju informacijske i znanstvene vrijednosti. Broj jedinica građe neovisan je o broju zbirki legata. Što se tiče pravnih dokumenata, većinom ne postoji pisani dokument, niti bilo kakve smjernice po kojima se određuje koje legatne knjižnice prihvaća i uvrštava u fond, osim u znanstvenoj knjižnici. Postupanje s darovima nije formalno određeno i legati se ne izdvajaju kao posebne vrste darova. Djelomična je dokumentacija o dolasku legata u knjižnicu. Dosta je neinventariziranih legata. U znanstvenoj knjižnici svi su legati inventarizirani i to u redovnu knjigu inventara. Legati se pretežno inventariziraju u redovnu knjigu inventara, osim u visokoškolskoj knjižnici, gdje se inventariziraju u knjigu inventara darova. Obrada se najvećim dijelom ne razlikuje od obrade ostale građe u knjižnici. Potpuniji kataložni zapis u knjižnicama koje imaju zavičajne zbirke. Razlike su u spajanju sporedne kataložne jedinice (prijasnji vlasnik, darovatelj) i posebnoj napomeni o primjerku te bilježenje eks librisa i drugih fizičkih oznaka u knjigama. Kod obrade građe, najveći je prioritet zavičajnost i starost građe, u skladu s misijom knjižnice, kriterijima vrednovanja građe i uklapanjem u preostali fond knjižnice.

⁴⁷⁴ Fond Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu obogaćen je ostavštinom Radovana Ivšića. URL: <http://www.nsk.hr/fond-nacionalne-i-sveucilisne-knjiznice-u-zagrebu-obogacen-je-ostavstinom-radovana-ivsica/> (2019-12-01)

Najveća je razlika kod visokoškolske knjižnice, gdje su najveći prioriteti korisnički zahtjevi. Govoreći o stupnju neobrađenosti legata u mrežnome katalogu, različiti su postotci, od 30 % (kod znanstvene knjižnice) do 99 % (kod narodne, sveučilišne knjižnice). Neki su legati obrađeni u katalogu na listićima ili samo popisani. Najčešće je izdvajanje legata posebnim smještajem zbirke i posebnim signaturama. Fizičke ih oznake dijele od preostalog fonda knjižnice. Najčešća organizacija kao samostalne zbirke ili manje, kao dio drugih većih zbirki. Legati su temelj fonda knjižnice kod znanstvene i narodne knjižnice, a nadogradnja kod visokoškolske i narodne, sveučilišne knjižnice. Darovatelj nije zadao nikakva ograničenja ni posebne uvjete u svim vrstama knjižnicama. Većinom nema posebnih uvjeta u odnosu na ostatak fonda, osim kod znanstvene knjižnice, gdje se pojedina građa čuva u vatrootpornim ormarima, u zatvorenim policama, tj. propisanim uvjetima prilagođenima pojedinoj vrsti građe. Pristup u podjednakom omjeru imaju svi zainteresirani i članovi knjižnice, uz poneka ograničenja. Najvažnije je da je građa doista dostupna korisnicima. Ograničenja uporabe vezana su uz to da je građa je za uporabu u čitaonici, s različitim mogućnostima dostupnosti građe, ovisno o vrsti knjižnice i stupnju zaštićenosti zbirke. Najveća su ograničenja vezana uz umnažanje u narodnoj, sveučilišnoj knjižnici, dok su ostale knjižnice prilagodljivije, jer je moguće građu ili snimiti / fotografirati, skenirati ili fotokopirati ili oboje. Sve knjižnice provode neke vidove popularizacije legata. Najčešća su predavanja, izložbe i organizirani posjeti, dok visokoškolska knjižnica to ne čini (što je u skladu s njezinom misijom, baštinska joj građa nije prioritet). Kriteriji vrednovanja nisu strogo definirani, nego su to opći dojmovi o legatu (kulturno-povijesna vrijednost zbirke) ili korisnički zahtjevi (koji mogu biti različiti i nisu uvijek prava smjernica izbora građe), ali nisu svi kriteriji mjerljivi. Stručna prosudba knjižničara i opći dojmovi često nisu objektivni. Knjižnice okrenute akademskoj zajednici ne surađuju s drugim institucijama, dok knjižnice okrenute lokalnoj zajednici i očuvanju lokalne baštine surađuju s drugim institucijama. Ravnatelj, kao čelnik ustanove, odlučuje o prihvaćanju legata u knjižnicu. Poznaje kapacitet knjižnice, prostora i osoblja te treba prepoznati je li legat u skladu s misijom i vizijom razvoja knjižnice, njezinih zbirki i u skladu s potrebama korisnika. Operativni dio rada na zbirkama legata trebali bi imati voditelji zbirke. Knjižnice u kojima nitko posebno nije zadužen za legat ili nemaju kapacitet ili potrebe za tim ili u zbirkama i uslugama knjižnice, legat nije naglašen (visokoškolska knjižnica). Edukacija zadužene osobe za legat istaknuta je jedino kod narodne knjižnice. Osobe zadužene za zbirke legata diplomirani su

knjižničari, a svojim bi radom na legatima mogle napredovati u struci i stjecati viša stručna zvanja.

8. STUDIJA SLUČAJA – posebnosti knjižnice s dvojnou funkcijom – Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek (GISKO)

Sljedeća je knjižnica s dvojnou funkcijom, čiji se rezultati sagledaju u kontekstu sveučilišnih knjižnica, narodna/javna i sveučilišna/znanstvena knjižnica. U skladu s navedenim funkcijama i zadacima, knjižnica se razvija kao javna znanstvena knjižnica polivalentnih sadržaja. Izabrana je navedena knjižnica upravo zbog svoje specifičnosti dvojne funkcije i posebnoga tretmana legata. Ta je knjižnica detaljnije proučavana u pojedinim segmentima poslovanja vezano za legate. Dubinska analiza u tome smislu predstavlja svojevrsnu studiju slučaja koja je dala najdublji uvid u postupanje s legatima i svim specifičnostima u tome smislu. S drugim je knjižnicama na nacionalnoj razini usporediva po poslanju ustanove, knjižničnome fondu i korisnicima. Rezultati su pretežno u skladu s navedenim rezultatima u ostalim sveučilišnim knjižnicama, osim po nekoliko značajki koje su tipične za narodne knjižnice (primjerice, postojanje zavičajne zbirke) ili znanstvene knjižnice.

Kod ispunjavanja ankete, ispitanica je pod vrstom knjižnice stavila „drugo“, stoga rezultati ankete nisu ubrojani ni pod narodne knjižnice, ni pod sveučilišne knjižnice.

8.1. Metodološki okvir studije slučaja

Nakon anketnog ispitivanja i uočenih specifičnosti u odabranoj knjižnici s dvojnou funkcijom, metodom intervjua prikupile su se povijesne činjenice o legatima, načinima i razlozima organizacije legata, zaštiti i poslovanju. Ispitivanje je nastavljeno dubinskom analizom dokumenata (pisma, memorandumi, priopćenja, programi, izvještaji i drugo), što se prikazuje usporedo s rezultatima intervjua.

Detaljnou se analizou slučaja sagledava model upravljanja zaštitou pisane baštine na konkretnim zbirkama legata u određenoj instituciji. Studija slučaja Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek (dalje u tekstu GISKO) pruža detaljniji uvid u problematiku i poslužit će kao pozadina za primjenjivost postavljanja teorijskoga modela upravljanja organizacijou i zaštitou legata.

U praktičnou smislu, proučavala se primjenjivost elemenata modela zaštite pisane baštine u institucionalnou okviru, posebno na legatima koje knjižnica posjeduje. Model upravljanja zaštitou obuhvaća različite aspekte zaštite i u tome je smislu proveden čitav niz istraživanja. Unutar svakog od definiranih aspekata upravljanja zaštitou, opisana je trenutna situacija na

legatima. Prva u nizu složenih aktivnosti u upravljanju zaštitom na strateško-teorijskoj razini je ispitivanje postojećega nacionalnoga i institucionalnoga modela upravljanja zaštitom, općega konteksta djelovanja knjižnice i njezine misije. Zatim je provedena analiza troškova zaštite na svim razinama i plan na što usmjeriti financijske izvore kod zaštite legata, s ciljem uspostavljanja dugoročnoga planiranja zaštite i mogućnostima iznalaženja novih sredstava (marketinške aktivnosti i sl.). Pregledom službene javno dostupne dokumentacije knjižnice, utvrđeno je sagledavanje zaštite na institucionalnoj razini, kao i usporedba s pravnim dokumentima na nacionalnoj razini. Metodom promatranja i intervjuja ispitane su svakodnevne i specifične aktivnosti knjižničara koji su u doticaju s legatom, njihovo postojeće znanje o očuvanju legata i kakvo je razumijevanje važnosti zaštite legata svih aktera uključenih u proces te kako se znanje prenosi korisnicima. Primjenom metode promatranja, provedeno je ispitivanje legata na materijalno-operativnoj razini. Procijenjeni su uvjeti pohrane i njihova kontrola. Posljednja aktivnost u upravljanju zaštitom ispitivanje je kulturološko-društvenog aspekta povijesnom metodom, gdje se analizom dokumenata i drugoga materijala istražilo podrijetlo legata u knjižnici, vrijednost i prepoznatljivost institucije GISKO-a i legata u društvu na lokalnoj i nacionalnoj razini. Promatrao se doprinos zaštićene zbirke (zbirke GISKO-a registrirane kao pokretno kulturno dobro) u kulturnome i društvenome razvoju određenoga područja, doprinos u novim uslugama i korisnicima te koje bi bile eventualne negativne posljedice neočuvanja zbirke.

8.2. Poimanje legata i zaštite na strateškoj razini

Na strateško-teorijskoj razini razmatrani su postojeći institucionalni model upravljanja zaštitom, opći kontekst djelovanja knjižnice, njezine misije i kontekst legata u knjižnici.

Gradska i sveučilišna knjižnica središnja je (matična) javna/narodna knjižnica grada Osijeka i Osječko-baranjske županije i središnja sveučilišna/znanstvena knjižnica Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Osnivač i vlasnik Knjižnice je Sveučilište. Sukladno Zakonu o knjižnicama, Knjižnica obavlja dvojnu djelatnost: gradsku i sveučilišnu. Kako na području Grada Osijeka ne postoji narodna, odnosno gradska knjižnica kao samostalna javna ustanova, Grad Osijek može obavljanje te djelatnosti povjeriti drugoj znanstvenoj, odnosno sveučilišnoj knjižnici, tj. Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek.

To je u skladu s čl. 10 Zakona o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti (NN 17/19) „Općine i gradovi s više od 3.000 stanovnika dužni su samostalno ili zajedno osnovati narodnu knjižnicu kao ustanovu te njezine podružnice na svojem području osim u slučaju kada djelatnost narodne knjižnice već obavlja koja druga knjižnica na njihovu području za rad koje su osigurali sredstva.⁴⁷⁵“ Tako je narodna djelatnost regulirana posebnim Ugovorom o financiranju, sklopljenim između Grada Osijeka – Poglavarstva, s jedne strane, i Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku i GISKO-a, s druge strane. U skladu s navedenim funkcijama i zadacima, knjižnica se razvija kao javna znanstvena knjižnica polivalentnih sadržaja.

Knjižnica je s misijom „osiguravanja dostupnosti svih vrsta informacija (znanstvenih, obrazovnih, stručnih, kulturnih i dr.) na raznovrsnim medijima najširem krugu stvarnih i potencijalnih korisnika – građana Grada Osijeka i Osječko-baranjske županije te studenata, profesora, znanstvenih, stručnih i drugih djelatnika Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.“⁴⁷⁶ Uočen je nedostatak da misija knjižnice ne bilježi očuvanje i promicanje baštine, što bi trebala, s obzirom na svoju dvojni funkciju. No, u Strategiji GISKO-a 2016.-2020.⁴⁷⁷ navodi se vizija knjižnice, koja, između ostaloga, „promiče svijest o kulturnom naslijeđu, prvenstveno zavičajnom“. Održavanje kulturno-promotivnih aktivnosti posebno “uključuje brigu za hrvatsku književnost i autore s naglaskom na zavičajnu književnost i zavičajne autore“, a kao jedna od aktivnosti je organiziranje događanja u okviru tematskoga ciklusa „Zavičajne priče“. To je ciklus izložbi pokrenut 2016., kako bi se promovirala zavičajna zbirka, skrenula pažnja i potaknulo zanimanje za sugrađane o kojima se često vrlo malo zna, a koji su svojim radom zadužili sve građane i upisali Osijek na kulturnu kartu Hrvatske. Prva u nizu bila je izložba „Na ljubičastom planetu Ante Gardaša“, otvorena za Mjesec hrvatske knjige 2016. Na toj je izložbi dio građe bio dio ostavštine Ante Gardaša knjižnici, a jedan je dio građe obitelj posudila knjižnici za izložbu i digitalizaciju.

Javno su dostupni godišnji izvještaji od 2006. nadalje. U njima se spominju legati kao zbirke na studijskoj čitaonici, kao i u kontekstu posebnih zbirki. Zaštita knjižnične građe također se

⁴⁷⁵ Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti (NN 17/19), čl. 10. URL: <https://www.zakon.hr/z/1925/Zakon-o-knji%C5%BEicama-i-knji%C5%BEi%C4%8Dnoj-djelatnosti-2019> (2019-02-21)

⁴⁷⁶ Misija knjižnice. URL: <https://www.gskos.unios.hr/index.php/misija-i-vizija/> (2019-02-10)

⁴⁷⁷ Strateški plan Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek 2016.-2020., 2016. URL: https://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2017/02/Strategija-GISKO-2016_-2020_.pdf (2019-02-10)

navodi i u izvještajima od 2006. nadalje. U okviru zaštite, pretežno su se obavljali poslovi kurativne zaštite.

U programu rada za 2018.⁴⁷⁸ spominju se darovi kao način nabave knjižnične građe te se planira i otkup stare, rijetke i vrijedne knjige i druge građe, naročito građe zavičajnoga značaja. Zavičajne zbirke, osim u kontekstu izgradnje fonda, spominju se u kulturno-promotivnoj djelatnosti (gradska djelatnost), ali bez posebnoga naglaska na legate. Program rada za 2018. također navodi da će se posebna pozornost posvetiti promociji sadržaja zavičajnoga gradskoga i regionalnoga karaktera i dr. U kontekstu digitalizacije, izradom zasebne zavičajne baze podataka stvorit će se temelj digitalne zbirke knjižnice zavičajnoga karaktera.

U intervjuu su na strateško-teorijskoj razini identificirani sljedeći problemi: nepostojanje nacionalne strategije što se tiče legata, tj. posebnih zbirki, nedovoljno poznavanje postojećih zakona, pravilnika i propisa koji bi se mogli ticati legata te potreba za jasnim preporukama i smjernicama kako bi se sadašnje stanje moglo poboljšati.

8.3. Financiranje zaštite

Analiza je provedena i u kontekstu ekonomsko-pravne razine istraživane problematike. Pregledana je javno dostupna pravna i financijska dokumentacija, kako bi se sagledao legat i zaštita na institucionalnoj razini.

Osnivač i vlasnik Knjižnice je Sveučilište. Ugovorom o financiranju narodne djelatnosti Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek, sklopljenim između Grada Osijeka – Poglavarstva, s jedne strane, i Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku i GISKO-a, s druge strane, privremeno je osigurano financiranje dijela ukupne djelatnosti Knjižnice (osiguravanje potrebnih uvjeta i financiranje djelatnosti). Gradsku djelatnost financira Grad Osijek iz svoga proračuna po odobrenom Programu rada Knjižnice. Grad Osijek iz Proračuna, prema pisanim zahtjevima Knjižnice, doznačuje mjesečno odobrena sredstva za zaposlene, materijalne rashode i nabavu knjižne i neknjižne građe, kao tekuću pomoć iz gradskoga proračuna.

Sukladno Statutu Knjižnice, Upravno vijeće prihvaća godišnje financijske izvještaje, a, sukladno Statutu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Senat prihvaća godišnji obračun svih sastavnica Sveučilišta, time i Knjižnice. Gradsko vijeće Grada Osijeka prihvaća

⁴⁷⁸ Program knjižnične djelatnosti Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek za 2018. god., 2017. URL: http://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2018/01/program-za-grad-2018_.doc (2019-02-10)

godišnja izvješća Knjižnice za gradsku djelatnost. Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek i u 2017. registrirana je kao proračunski korisnik Državnoga proračuna. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku svojim financijskim planom planira sredstva za redovno poslovanje Knjižnice. Senat Sveučilišta donosi odluku o raspodjeli odobrenih godišnjih sredstava za plaće, materijalna prava zaposlenika, troškove poslovanja i dr., koje doznaju nadležno Ministarstvo znanosti i obrazovanja RH mjesečno iz Državne riznice, prema zahtjevima Sveučilišta. Knjižnicu zastupa ravnatelj, a unutarnje ustrojstvo utvrđuje Upravno vijeće (5 članova).

Sagledalo se financiranje ustanove, s posebnim osvrtom na darove i donacije knjiga, kao i odvajanje financija za poslove zaštite. U Financijskom izvještaju za 2017. navodi se da su ukupni prihodi i primici: 8.842,361 kn.⁴⁷⁹ To je ukupni proračun knjižnice. Legati su darovi knjižne i neknjižne građe fizičkih osoba te se ubrajaju pod kapitalne donacije. Kapitalne donacije odnose se na donacije knjižne građe fizičkih i pravnih osoba i to: kapitalne donacije pravnih osoba knjižne i neknjižne građe iznose 36.329 kn i kapitalne donacije fizičkih osoba knjižne i neknjižne građe u iznosu od 26.673 kn. Da je bilo pristiglih legata u 2017. ili da su planirani, računali bi se pod kapitalnim donacijama.

Godišnje izvješće za 2017.⁴⁸⁰ bilježi dar fizičkih osoba 597 naslova u 622 primjerka. U Programu knjižnične djelatnosti Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek za 2018.⁴⁸¹ od ukupno planiranoga troška za knjižnu građu u iznosu od 1.000.000 kn, 80.000 kn planirano je za donacije. To je povećanje darova knjižne građe. Što se tiče zaštite, za 2018. planiran je program zaštite knjižnične građe od 50.000 kn. U sklopu preventivne zaštite, a zbog značajnoga smanjenja sredstava, predviđa se samo selektivno umatanje najčešće korištene građe posebnom folijom. Predviđa se zaštita cca. 300 sv. knjiga. Nema posebnoga isticanja zbirke koje će imati prioritet zaštite.

Za potrebe preventivne zaštite periodičnih publikacija (novina i časopisa) predviđa se nabava zaštitnih kartonskih omota/kutija (250 za cca. 1800 sv.). U sklopu postojećega programa zaštite građe od krađe predviđa se nabava zaštitnih traka za knjige sustava 3M. Ranijih su se godina

⁴⁷⁹ Financijsko izvješće FINI za 2017. godinu. URL: <http://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2018/02/Financ.-izvje%C5%A1%C4%87e-Prorac-1-12-17..xls> (2019-02-10)

⁴⁸⁰ Godišnje izvješće : Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek : 2017. URL: <http://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2018/11/gigisko2017-final.pdf> (2019-02-10)

⁴⁸¹ Program knjižnične djelatnosti Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek za 2018. god. URL: http://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2018/01/program-za-grad-2018_.doc (2019-02-10)

stavljale dvije vrste elektromagnetskih traka. Jedne su bile s jednostranim ljepljivom i stavljale su se u hrbat, a druga je vrsta bila s dvostarnim ljepljivom i stavljala se između stranica knjiga. U planu je trakama opremiti sve knjige prinovljene obveznim primjerkom, kao i novonabavljenu građu Studijske čitaonice i Posudbenog odjela za odrasle Gornji grad. Nema u planu zaštite građe posebnih zbirki, ni legata, ni zavičajne zbirke. U skladu s financijskim mogućnostima, predviđa se proširenje sustava fizičke zaštite knjiga kupovinom novih sigurnosnih vrata.

U 2018. planira se kurativna zaštita sljedeće građe: osnovna zaštita knjižnične građe (popravlak, uvez, zaštita za 300 svezaka), zaštita spomeničke građe OP-a (uvez za 200 sv.) i uvez periodike (150 sv.). Cjelokupni troškovnik za zaštitu podijeljen je na materijal izrade (planirano 25.000 kn) i grafičke usluge (25.000 kn), a izvori sredstava u jednakom omjeru proračun grada Osijeka i vlastita sredstva. U financijskim planovima knjižnice nema posebnoga isticanja sredstava planiranih za zaštitu legata. Za usporedbu, u 2017. u programu bila je planirana samo kurativna zaštita, ali nije navedeno u kojem iznosu. Godišnje izvješće za 2017.⁴⁸² navodi zaštitu knjižnične građe. U okviru zaštite knjižnične građe obavljali su se poslovi preventivne i kurativne zaštite. Prioritet u zaštiti imala je građa obveznoga primjerka, prvenstveno novine, te građa namijenjena posudbi izvan Knjižnice. Radi zaštite od krađe, knjižnica raspolaže dvama uređajima za fizičku zaštitu.

Može se zaključiti da su financijska izdvajanja za zaštitu građe premala. Iako se provode neke mjere zaštite građe, to je neznatno s obzirom na potrebe. Pri odabiru prioriteta, ne vodi se računa o očuvanju baštine, nego o stupnju uporabljivosti građe.

„Provode se samo osnovne mjere zaštite pri uvrštavanju u fond. Kod legata Magjer, neke su knjige popravljane, preuvezane u našoj i u knjigovežnici Državnog arhiva u Osijeku. Već sam rekla, najstarija knjiga u legatu Sonnenfeld, moguće da je i najstarija knjiga u legatima i u zavičajnoj zbirci uopće, restaurirana je u NSK-u. Vrijedni primjerci građe smješteni su u posebne arhivske kutije, kao i fotografije, sitni tisak, i druga građa. Legat se većinom uzima kao cjelina, ali ovisi o stručnoj procjeni. Pogotovo, s obzirom na zatečeno stanje s legatima. Mogli bismo reći, da to pitanje nismo još do sada definirali.“ SK

⁴⁸² Godišnje izvješće: Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek: 2017. URL: <http://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2018/11/gigisko2017-final.pdf> (2019-02-10)

S obzirom na zavičajnost legata, preporučljivo bi bilo voditi se preporukama o zaštiti knjižnične zavičajne građe, koja navodi da se „knjižničnu zavičajnu građu treba čuvati u njezinom originalnom obliku, što znači da se ne smiju poduzimati nikakve radnje kojima bi se promijenio fizički izgled ili sadržaj knjižnične jedinice (ne smije se uvezivati, rezati, lijepiti, koristiti selotejp i sl.)⁴⁸³“ Pojedini postupci koji su provedeni na legatima u GISKO-u nisu u skladu s navedenim preporukama. Izvorni fizički oblik promijenjen je na dosta jedinica građe prevezanih u knjigovežnici knjižnice. Na nekim se primjercima izvornost čak u potpunosti izgubila. Jedinice građe prevezane u knjigovežnici Državnog arhiva u Osijeku više su sačuvale originalnost. Više je građe popravljano u matičnoj kući, s obzirom na to da su postupci zaštite tada jeftiniji, što je u skladu s nedostatnim sredstvima koja se izdvajaju za zaštitu.

Zaključak je kako nema financijskih resursa namijenjenih legatima (za zaštitu, organizaciju, prezentaciju, upravljanje itd.). Pojedinačni su slučajevi rada na legatima i financijske podrške rijetke. Kako nema sustavnoga financiranja, nema ni sustavne organizacije i obrade legata. Ispitanica smatra kako bi sve trebalo počivati od Ministarstva kulture, kao krovne institucije, koje bi bilo financijska, edukacijska i programska podrška.

„Postojeći legati stigli su u knjižnicu još 80-ih godina, bez konkretnoga rješenja što i kako s njima, kao i s čime. Ništa se nije promijenilo. Trebali su čekati neka bolja vremena, ali ona, očito, još nisu došla. Mislim da bi briga o kulturnoj baštini, a legati to jesu, treba ići od glave, tj. Ministarstva kulture, no ne samo deklarativno, nego s konkretnim mjerama. Prijava na različite natječaje u redu je za neke dodatne aktivnosti (nadgradnju!), ali mislim da oni ne mogu biti temelj – osnovni rad treba biti stabilno i kontinuirano financiranje.“ SK

8.4. Legati u pravnim dokumentima

Kao i u financijskim izvještajima i raspodjelama financija, postojeći pravni dokumenti - Statut GISKO-a, Strategija GISKO-a 2016.-2020. i Pravilnik o uvjetima i načinu korištenja knjižnične građe i usluga⁴⁸⁴ ne ističu posebno darove pa, tako, ni legate. Ne postoje točne smjernice po

⁴⁸³ Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu. // Komisija za zavičajne zbirke Hrvatskoga knjižničarskog društva, 2009. URL: <http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/Preporuke.pdf> (2019-02-10)

⁴⁸⁴ Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek. Pravilnik o uvjetima i načinu korištenja knjižnične građe, 2011. URL: <https://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2017/02/Pravilnik-koristenje-grade-i-usluga.pdf> (2019-02-10)

kojima se određuje koje legatne knjižnice prihvaća i uvrštava u fond, a koje ne prihvaća, kao ni neki pisani dokument u kojemu se legati razlikuju od ostalih darova. Analiza postojećih smjernica i intervju rezultirali su idejom ispitanice da bi se legati mogli uvrstiti, ne vide se razlozi protiv.

Za sada, dva dokumenta definiraju mnoštvo pitanja vezanih općenito uz izgradnju fonda i darove. To su Smjernice za postupak pri darivanju građe (gdje se ne spominju legati) i Smjernice za nabavu. U Smjernicama za nabavu⁴⁸⁵ dar je izdvojen kao jedan od načina nabave građe i posebno su izdvojeni legati kao posebna zbirka GISKO-a, ali se ne navode posebni kriteriji za legatne. Dar (donacije) se ističe i kao redoviti program nabave građe u planovima i programima rada knjižnice. Smjernice za postupak pri darivanju građe navode da knjižnica prihvaća darove „ukoliko oni pridonose razvoju knjižničnog fonda i knjižnici općenito, a u skladu su sa službeno prihvaćenim Smjernicama za nabavu.“⁴⁸⁶ Prihvaćaju se darovi za koje se procijeni da su relevantni, građa koja se odnosi na „kulturne potrebe lokalne zajednice.“⁴⁸⁷ Određivanje onoga što će se primiti u fond i po kojim kriterijima još je uvijek otvoreno pitanje. Za sada je osnovni kriteriji zavičajnost i značaj vlasnika legata za grad Osijek.

„Osnovni problem, koji ja tu vidim, je – sačuvati legat u cjelini ili napraviti izbor? Činjenica je da ima naslova koji su zastupljeni u više primjeraka u pojedinom legatu, ali kako su legati iz istog vremena, ponavljaju se i u više legata. U legatima su zastupljeni i naslovi trivijalne literature, knjige na gotici, ideološki obojena literatura i postavljaju se pitanja koliko su oni značajni za legat, a koliko ga opterećuju.“ SK

Iako je, za razliku od drugih knjižnica, mnoštvo pitanja pravno definirano i javno dostupno, ali to se odnosi samo na darove, ne izrjekom i na legatne. Nepostojanje jasnih kriterija i smjernica za legatne dolazi do izražaja na svim razinama organizacije, već od samoga zaprimanja legata u knjižnicu. Pitanje je uzima li ga se kao cjelinu ili se uništena, prekobrojna ili na drugi način neadekvatna građa izdvaja, kao kod ostalih i pojedinačnih darova. Izlučivanje građe iz legata ovisi o vrijednosti i aktualnosti knjiga, o materijalnome stanju legata po dolasku u knjižnicu ili nekim drugim čimbenicima. Kriteriji za nabavu građe ističu se u Smjernicama za nabavu, ali

⁴⁸⁵ Lukačević, Srđan. Služba nabave: smjernice za nabavu. URL: <https://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2017/03/Smjernice-za-nabavu-GISKO1.pdf> (2019-02-10)

⁴⁸⁶ Smjernice za postupak pri darivanju građe. URL: <https://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2017/03/Smjernice-za-postupak-pri-darivanju-gradje-GISKO1.pdf> (2019-02-10)

⁴⁸⁷ Isto.

su općeniti. U njima se izdvajaju, primjerice, „ugled autora i nakladnika, interes korisnika, način obrade teme, kvaliteta prijevoda, fizičke karakteristike, tehnički aspekti, veza s postojećom zbirkom, upoznavanje s ljudskom i društvenom situacijom⁴⁸⁸“ i drugo. Ti se kriteriji mogu odnositi i na legat u knjižnici. Smjernice za nabavu navode kriterije vrednovanja fonda, a to su: „iskoristivost, kvaliteta, dostupnost, relevantnost, količina.“⁴⁸⁹ Navode se i općeniti kriteriji prema kojima se radi izlučivanje i otpis građe, ali nije točno definirano odnosi li se na sve zbirke ili samo na pojedine.

Kao što je već spomenuto kod financija, Plan i program rada za 2018. ističe dar (donacije) kao redoviti program nabave građe. No, komentar na pitanje treba li javnost poticati na darivanje legata, otkriva i neke druge povezane probleme.

„Mislim da je javnost i previše potaknuta na darivanje knjige, problem je u nama i našem kroničnom nedostatku prostora, kao i djelatnika senzibiliziranih za tu tematiku i problematiku.“ SK

Legati su kao dio fonda nabrojani u godišnjim izvještajima. Na mrežnim stranicama knjižnice, u studijskoj su čitaonici izdvojene posebne zbirke: zavičajna i spomenička zbirka, gdje su nabrojani legati s isticanjem sadržaja koji je pretežit u pojedinome legatu.

Legati su posebno istaknuti u Godišnjem izvještaju za 2014.⁴⁹⁰, kada je Ministarstvo kulture odobrilo program digitalizacije književne baštine Rudolfa F. Magjera s 10.000 kn. U Programu knjižnične djelatnosti Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek za 2018.⁴⁹¹ pod programskim troškovima redovne djelatnosti, izgradnji knjižničnih zbirki, navodi se sustavno izgrađivanje zavičajne zbirke (nabava knjižnične građe, gradska djelatnost), kao i izgradnje zbirke izdavačke djelatnosti Sveučilišta i njegovih članica u sklopu zavičajne zbirke Sveučilišta. Nema posebnoga isticanja legata.

⁴⁸⁸ Lukačević, Srđan. Nav.dj., str. 5.

⁴⁸⁹ Isto, str. 10.

⁴⁹⁰ Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek: Godišnje izvješće: 2014. URL: <http://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2017/02/izvjestaj2014.pdf> (2019-02-10)

⁴⁹¹ Program knjižnične djelatnosti Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek za 2018. god. 2017. URL: http://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2018/01/program-za-grad-2018_.doc (2019-02-10)

8.5. Stručna znanja i vještine djelatnika

Osim financijskih i prostornih problema, ključnu ulogu imaju i već spomenuti senzibilizirani djelatnici za tematiku legata i posebnih zbirki.

Nedostaje osoblja za intenzivniju obradu starijega fonda. Kao što je već spomenuto u navodima P. Blažeka⁴⁹² iz 1985., situacija je i danas nepromijenjena. Za trajnu zaštitu spomeničkih vrijednosti potrebno je ekipirati radna mjesta u knjižnici, osigurati koordinaciju rada stručnjaka te namjensko izdvajanje financijskih sredstva za radna mjesta, otkupe, zaštitu građe.

Svi djelatnici Odjela obrade i neki izvan odjela educirani su za obradu građe svih vrsta te posjeduju ovlasnice za rad u CROLIST-u. Po potrebi se mogu uključiti i u rad s posebnim zbirkama, a jedna je djelatnica prošla dvodnevnu edukaciju za katalogizaciju stare i rijetke knjige.

Knjižničari su upoznati s postojanjem legata u knjižnici, no zaključak ispitanice je da nisu uopće svjesni važnosti zaštite legata. Ni na kakav način nisu obučeni za rad s posebnim zbirkama. Djelatnici uključeni u rad s legatima, od nabave, obrade do čitaonice, zavičajne zbirke i razvojne matične službe, sudjeluju svojim stručnim i znanstvenim radovima u promociji zbirki knjižnice.

Dovoljno je osoblja s višim stručnim zvanjima i akademskim stupnjevima uključeno u proces organizacije legata. Viši su knjižničari i voditelji s legatima upoznati detaljnije. Od toga je jedna magistra, a druga djelatnica doktorica znanosti. Ravnateljica je viša knjižničarka. Intervjuirana osoba zadužena za legate u knjižnici voditeljica je razvojne matične službe za narodnu djelatnost i voditeljica zavičajne zbirke GISKO-a, a ujedno i predsjednica Komisije za zavičajne zbirke pri Hrvatskome knjižničarskome društvu⁴⁹³. Za sada nema ideja kako poboljšati znanja o legatima za svakodnevne i specifične aktivnosti u knjižnici.

„Kao prvo, legati moraju biti fizički odvojeni, zasebna zbirka; pojedini djelatnici moraju biti specijalizirani - zaduženi za rad s posebnim zbirkama – ne može se svaki praktikant zalijetati među legate!“ SK

Istaknuta je zabrinutost zbog slobodnoga pristupa legatima među djelatnicima. U nedostatku stručnog osoblja, nepažnjom se i nepromišljenošću dovodi do toga da studenti, volonteri, osobe

⁴⁹² Blažek, Pavle. Zaštita i otkup rariteta. Osijek, 1985. Str. 3 [Dokument]

⁴⁹³ Predsjednica u 2 mandata (2014-2016; 2016-2018), članica od 2018. do danas. Napomena, intervju je rađen 2017. godine.

na radu za opće dobro ili djelatnici na stručnom osposobljavanju imaju doticaja s posebnim zbirkama i zavičajnom zbirkom, što, u konačnici, može rezultirati neodgovarajućim postupcima rukovanja, uporabe i neočuvanja.

Nema sustavnoga plana edukacije djelatnika, kao ni stjecanja posebnih znanja i vještina za pojedina područja. Plan rada za 2018. navodi edukativnu djelatnost za djelatnike, ali općenito, bez posebnih isticanja usmjerenja, tema i sl. „Kao središnja, sveučilišna knjižnica Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku Knjižnica će u suradnji s Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom u Zagrebu organizirati i provesti edukaciju za sve zainteresirane u sklopu Centra za stalno stručno usavršavanje (CSSU). Knjižnica će formirati stalni tim potpore za edukaciju i primjenu knjižničnoga programa Crolist u knjižnicama Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. U funkciji matične knjižnice Sveučilišta, Knjižnica će obavljati edukaciju knjižničnih djelatnika knjižnica članica Sveučilišta te edukaciju korisnika iz redova Sveučilišta (studenta, postdiplomana i dr.). U funkciji matične knjižnice, Knjižnica će obavljati edukaciju knjižničnih djelatnika s područja Grada Osijeka, Osječko-baranjske županije i regije Slavonije i Baranje.⁴⁹⁴“ Za stručna usavršavanja u 2018. planirano je 7.000 kn. Nedostatna su to sredstva za sustavnu edukaciju. Strategija GISKO-a pod programom 3 navodi unaprjeđivanje stručnih znanja i vještina djelatnika GISKO-a i ostalih knjižničara u sustavu matičnosti GISKO-a, ali se nigdje ne specificiraju znanja i vještine, kao ni područje djelovanja. To može dovesti do raspršenosti ionako malih sredstava za edukaciju.

8.6. Neadekvatan smještaj legata

Smještaj knjižnice u gradsku vilu, izgrađenu početkom 20. stoljeća, znatno utječe na materijalno-operativni aspekt. Zgrada nije namjenski građena za knjižnicu te prostorni i arhitektonski nedostaci nose mnoštvo izazova. Osim manjka prostora, tu je i nefunkcionalnost i nemogućnost uspostavljanja uvjeta za primjeren smještaj građe zbog zakonske zaštićenosti zgrade (zgrada je spomenik kulture te se o tome stalno mora voditi računa).

Većina je građe neobrađena i neprimjereno pohranjena u kutijama, drvenim sanducima i sl. Uvjeti su skladištenja neprimjereni.

⁴⁹⁴ Program knjižnične djelatnosti Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek za 2018. god., 2017. URL: http://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2018/01/program-za-grad-2018_.doc (2019-02-10)

„Po meni, glavni je problem ove knjižnice, pa tako i svih njenih zbirki, prostor. Rješavanjem prostora lako bi se riješilo, tj. uspostavilo posebne zbirke i upravljanje njima.“ SK

U takvim je uvjetima nemoguće ispitati karakteristike stanja fonda (vrste građe, materijala, vrste i uzročnici oštećenja, intenzitet oštećenja), jer je većina građe neobrađena i neprimjereno smještena. Prepreka je, svakako, i nedostatak osoblja koje bi to napravilo, nedostatak vremena u kojem bi se to napravilo, kao i nedostatak znanja o tome. Moguće bi bilo ispitati stanje fonda na obimom najmanjem legatu. To je legat Magjer, obrađen, primjereno smješten, digitaliziran. Djelomično bi bilo moguće provesti ispitivanje na legatu Sonnenfeld. Većina je građe smještena u zatvorenim policama u klimatiziranome/grijanome prostoru, složena po inventarnim brojevima, koji su, ujedno, signature te popisana s osnovnim podacima. Na žalost, pri ulaganju građe legata Sonnenfeld na police, nije sva građa stala u predviđeni prostor. Tako je manji dio građe ostao u obilježenim kutijama. Ostali su legati u neprimjerenim uvjetima. Ili su samo popisani, ali smješteni u kutije i sanduke, ili ni popisani. Sukladno tome, ima i oštećenja na građi u legatima, koje se trenutno ne saniraju. Poboljšanje uvjeta za sada nije izvedivo, ni planirano.

Iako se planira razdvajanje knjižnice na gradsku i sveučilišnu komponentu, legati će, vjerojatno, ostati u gradskoj knjižnici na sadašnjoj lokaciji, dok će sveučilišna knjižnica imati propisane uvjete skladištenja građe.

„E sad, pitanje je kome pripadaju legati. Koliko ja znam, oni su dio narodne knjižnice, jer se naša „sveučilišna“ nije razvijala kao znanstvena knjižnica i nema tradiciju kao ostale hrvatske knjižnice toga tipa.“ SK

Tako ostaje neizvjesna „sudbina“ legata u narodnoj knjižnici.

8.7. Legati u brojkama

Za uspješno upravljanje i organizaciju legata potrebno je uspostaviti katalog stanja fonda. Potrebno je znati što sve knjižnica od legata ima, da bi mogla njima upravljati. No, to je trenutno za neke legatote gotovo nemoguće. Početna bi faza trebala biti evidencija zbirki i jedinica građe u njoj.

Dokaz da je još uvijek mnoštvo neistraženoga i neevidentiranoga blaga u knjižnicama uočljiv je i u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek. Jasan su primjer različiti brojčani podaci i

nepoznavanje stvarnoga stanja, jer građa nije obrađena. Rezultati se ankete po broju jedinica građe u legatima razlikuju od intervjua. Intervju je pokazao puno veći broj od spominjanoga u anketi, jer intervjuirana knjižnica posjeduje, prema procjeni ispitanice, 10000 knjiga. Izvješće o radu GISKO-a 2017.⁴⁹⁵ bilježi cca. 11.500 svezaka, a prema nekim ranije zabilježenim procjenama bivšega ravnatelja, pokojnog Pavla Blažeka, čak i 20000 knjiga. Broj i veličina legata može utjecati na njegovu organizaciju i značaj za knjižnicu i lokalnu zajednicu.

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, unutar fonda Zavičajne zbirke, posjeduje nekoliko privatnih knjižnica poznatih Osječana: legat Vjekoslava i Matilde Hengl (otprilike 7000 ili 6000, prema navodima P. Blažeka), Viktora D. Sonnenfelda (3492 inventariziranih jedinica građe, 2889 naslova), Rudolfa Franjina Magjera (32 književna djela, a ostalo sitni tisak), Pavla Rakoša (700 ili 600 knjiga navodi P. Blažek, ali je popisano i nađeno 205), Danice i Ante Pinterovića (popisanih i identificiranih 195 jedinica građe), Huga Gottschalka, Miroslava Pollaka i dr.

8.8. Legati u kataložnom opisu

Evidencija zbirki nastavlja se njezinom obradom. U GISKO-u je zavičajnost najvažniji kriterij kod obrade legata, u skladu s činjenicom da je knjižnica po vrsti i narodna knjižnica, u kojima je to osnovni kriterij.

Za razliku od drugih sveučilišnih knjižnica, razlikuje se obrada legata od obrade ostaloga fonda. Najsličnija je obradi zavičajnih zbirki u narodnim knjižnicama, ali s još potpunijim kataložnim zapisom. Sve navedene mogućnosti obrade ranije su zabilježene u literaturi i ta ih knjižnica objedinjuje, s manjim prilagodbama.

„Stavljamo napomenu o prijašnjem vlasniku (darovatelju) i povezujeemo ga kroz sporedne kataložne jedinice, napomenu o primjerku, bilježimo i ex librise i ostale fizičke oznake u knjigama, kao što i radimo u polju 210 prošireni kataložni zapis. Bogat je to kataložni opis. Za jedan obrađeni, manji legat, legat Magjer, izradili smo i posebnu bibliografiju darovatelja, možemo ju tako nazvati, jer je to u obliku biltena koje knjižnica redovno izrađuje za prinovljene knjige ili neke zbirke. Stavljanjem posebne oznake u CROLIST-u u polje 981, kasnije se povuku sve knjige s tom oznakom i

⁴⁹⁵ Godišnje izvješće: Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek: 2017. URL: <http://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2018/11/gigisko2017-final.pdf> (2019-02-10)

dobijemo bibliografiju, pretraživu po različitim parametrima. Slični su postupci i za obradu jedinica građe iz zavičajne zbirke, stavljaju se posebne oznake za bilten, kao i prošireni kataložni opis. Imamo za zavičajnu zbirku i katalog zavičajnih autora, u kojima su onda dostupni i podaci o darovateljima iz legata.“ SK

Legat Magjer se tako, osim pod primarnim i sekundarnim autorstvom Rudolfa F. Magjera, kroz knjižnični katalog okuplja i pod darovateljem zbirke Knjižnici, Miljenkom Mađerom. Fizički tragovi bivših vlasnika u knjigama okupljaju se i u katalogu, kroz napomenu o povijesti primjerka, prijašnjem vlasniku (UNIMARC polje 317). Primjerice, u legatu Magjer, u toj se napomeni bilježe razne posvete i ex librisi, što daje mogućnost iščitavanja međusobnih kulturnih veza osječkih intelektualaca na početku 20. stoljeća, Rudolfa F. Magjera i Pavla M. Rakoša (čiji legat, također, posjeduje Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek), kao i drugih članova Kluba hrvatskih književnika i umjetnika u Osijeku.

Detaljni kataložni zapis i kvaliteta mogu biti na uštrb kvantitete, jer je procijenjeno da je samo 1% građe iz legata obrađen. Ostalo je samo popisano, ali su to interni popisi, dostupni knjižničarima. Popis legata Sonnenfeld vrlo je detaljan (pretraživ po određenim parametrima), tako da se može reći da je on brzo i lako dostupan korisnicima. Legat Sonnenfeld složen je na police po inventarnim brojevima, koji predstavljaju signature, a popisi sadrže osnovne podatke o knjizi s inventarnim brojevima. Ipak, na neki je način građa tako dostupna, ali korisnik točno treba znati što traži, a knjižničar gdje bi trebao tražiti rješenje informacijskog upita. To može poslužiti drugim knjižnicama kao dobar primjer improvizacije obrade i lakše uporabe legata, dok legat ne bude obrađen u mrežnome katalogu. Popis je nastao na temelju originalnoga Popisa⁴⁹⁶, nastalog po dolasku legata u knjižnicu. Knjižnica posjeduje nekoliko primjeraka istoga popisa. Legat je knjižnici darovala bivša Sonnenfeldova supruga Jelena, nakon njegove smrti, 1970. Originalni je popis pisan na pisaćem stroju. Na prvoj je stranici zabilježena i adresa, ulica Božidara Adžije (današnja ulica Pavla Pejačevića) 28, Osijek. Knjige su popisane rednim brojem, uz bilježenje sljedećih podataka: naziv knjige, autor, prevoditelj, dio knjige/sveska, komada, mjesto i godina izdanja i vrijednost. Posljednje nije zabilježeno niti u jednom slučaju. Rekonstrukcija te privatne knjižnice bila bi moguća, jer je u popisu bilježeno i što se točno nalazilo u kojem ormaru (primjerice, crni ormar - na vrhu, crni ormar - polica 1- druga polica, crni ormar - drugi red - slijeva nadesno, dvokrilni bukovi ormar, trokrilni ormar - srednje krilo

⁴⁹⁶ Popis knjiga Biblioteke pok. Sonnenfeld D. Viktora, književnika i prevod., Osijek, 1970.

- 5. polica - 1 red i sl.). Uz najstariju knjigu u legatu *Oeconomia*, zabilježena je napomena „oštećeno, fali nešto str., odnosno ima i oštećenih stranica“.

S druge, pak, strane, neki legati nisu ni popisani. Rezultat je toga nepoznavanje vlastite zbirke, nezaštićenost i propadanje. Previše je zaostataka. Od aktivnoga zaprimanja legata u knjižnicu prošlo je više od 30-ak godina i još uvijek su isti problemi s prostorom, obradom i nedostatkom stručnoga kadra.

„Budući da ne raspolažemo odgovarajućim prostorom za smještaj, niti dovoljnim brojem osoblja, obrada legata čeka neka bolja vremena.“ SK

8.9. Nužnost evidencija zbirki

Još 1975. spominje se inicijativa zaštite pokretnih spomenika kulture i ukazuje potreba evidencije pokretnih predmeta spomeničkoga značaja, uključujući i knjižnu građu. U okviru toga pokreće se inicijativa da se na nacionalnoj razini i u regijama utvrdi i evidentira koje knjižnice i privatne zbirke imaju spomenički karakter, da se provede evidentiranje knjižnične građe na terenu i utvrdi koja građa ima spomeničko značenje. Inicijativu je prihvatila Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, koja, za područje svoga matičnoga djelovanja, sastavlja evidenciju značajnih spomeničkih knjižnica i zbirki. Među njima, kao značajnima za Osijek, a uz obvezni primjerak, navode se sljedeće već spomenute knjižnice koje čuva: knjižnica dr. Vjekoslava Hengla, Viktora D. Sonnenfelda, Pavla M. Rakoša.⁴⁹⁷ U istome se poglavlju, kao knjižnica u privatnome vlasništvu, ali s elementima spomeničke vrijednosti, spominje i knjižnica Danice Pinterović (koja se nalazi na adresi Bulevar JNA 28, današnja Europska avenija), koja nedugo poslije (jedan njezin dio) također dolazi kao legat u Gradsku i sveučilišnu knjižnicu Osijek.

U dopisu ravnatelja Pavla Blažeka Općini Osijek, Komitetu za obrazovanje, kulturu, fizičku i tehničku kulturu o zaštiti i otkupu rariteta iz 1985. napominje se: „Zaštita i otkup raritetnih i vrijednih umjetničkih djela i knjiga te periodike u cjelini izuzetno je značajno za kulturnu dimenziju Osijeka i znatno šire. Da bi se mogla ova spomenička vrijednost trajno zaštititi potrebno je ekipirati radna mjesta u knjižnici i osigurati koordinaciju rada stručnjaka⁴⁹⁸.“ U

⁴⁹⁷ Blažek, Pavle. O spomeničkim knjižnicama Slavonije i Baranje. // Slavonija '80. Osijek: Privredna komora Slavonije i Baranje: Litokarton, 1980. Str. 304

⁴⁹⁸ Blažek, Pavle. Zaštita i otkup rariteta. Osijek, 1985. Str. 3 [Dokument]

prijedlogu zaključka napominje se da je „potrebno izvršiti registraciju spomen-knjižnica i spomen-fondova svih profila“, „izraditi elaborate o zaštiti spomeničkog fonda“, da je „potrebno da se financijskim sredstvima SIZ-ova u oblasti kulture namjenski izdvajaju sredstva za: radna mjesta, otkupe, zaštitu“ te „imovinsko-pravne odnose spomeničkih knjižnica potrebno je regulirati zakonima i propisima naše općine“⁴⁹⁹. Iz navedenoga se zaključuje kako je još tada bila vizija organizacije legata u knjižnicama (posebice matičnim knjižnicama), potrebe evidentiranja zbirke, nedostatka financijskih sredstava i ljudstva. Intervju potvrđuje da se situacija jako malo promijenila do danas.

8.10. Organizacija legata u početku i danas

Evidenciju zbirke slijedi njihova uspješna organizacija. Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek organizira obradu, pohranu, dugoročnu zaštitu i pristup te potiče korištenje i populariziranje kulturno-povijesne baštine pretežno u skladu s Preporukama za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu.

Organizacija zbirke legata ista je kao i za redovni fond, formalna i sadržajna obrada radi se prema jedinstvenim pravilima i standardima, ali se pri konačnome rasporedu građe čuva cjelovitost i posebnost zbirke, što je u skladu s Preporukama, koje navode da se donacije i ostavštine čuvaju kao cjelina, bez obzira na vrstu građe.⁵⁰⁰ Legati (koji su dostupni korisnicima) kao cjelina smješteni su u Zavičajnoj zbirci pri Studijskoj čitaonici te je građa samo za upotrebu u čitaonici.

Nekada je organizacija legata po njegovome zaprimanju bila drukčija, nego što je to danas. Iako su to neznatne razlike, s obzirom na veličinu fonda i veliki postotak neobrađene građe u njemu.

„Legati su najviše stizali 1970-ih i 1980-ih godina, najviše zahvaljujući tadašnjem ravnatelju Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek, bibliotekaru i književniku dr. Pavlu Blažeku⁵⁰¹. On je bio istinski kulturni radnik i vrijedni sakupljač pisane kulturne baštine

⁴⁹⁹ Isto, str. 3-4

⁵⁰⁰ Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu. // Komisija za zavičajne zbirke Hrvatskoga knjižničarskog društva, 2009. URL: <http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/Preporuke.pdf> (2019-02-10)

⁵⁰¹ Ravnatelj knjižnice 21 godinu (od 1967. do svoje smrti 1988. godine)

u Osijeku. On je svojim radom, prisutnošću u kulturnom životu Osijeka i preko svojih poznanstava knjižnicu učinio prepoznatljivim mjestom na kulturnoj mapi grada.“ SK U legatima je, svakako, očita povezanost darovatelja s knjižnicom, točnije njihovim ravnateljem. Pavle je Blažek kroz stručni rad bilježio vrijedne spomeničke knjižnice u privatnome i javnome vlasništvu. Imao je značajno mjesto u književnome i kulturnome svijetu, kao i mnogo poznanstava, prijateljstava i druženja s književnicima onoga vremena. To je vidljivo kroz više različitih aspekata, od osobnih druženja, pisama, popratne dokumentacije pa do samoga vremena njihova dolaska u knjižnicu. Primjerice, legat Magjer Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek ostavlja njegov sin Miljenko Magjer, 1980., za zbirku „Mursiana“, o čemu svjedoči korespondencija Miljenka Mađera s tadašnjim ravnateljem Pavlom Blažekom. Korespondencija uvelike rasvjetljava kulturno-povijesne prilike nastanka legata, kao i sam dolazak legata u knjižnicu. U svome pismu, Miljenko Mađer navodi razloge zašto ostavlja književnu baštinu knjižnici: „Želio bih da neka kulturna ustanova u Osijeku zna sve što je u vezi s književnom zaostavštinom mog oca, gdje se ona može naći i što će biti s njom u budućnosti... Mislim na taj način iskupiti svoj dug prema ocu za kojeg znam da je cio život kao književnik i javni radnik posvetio Osijeku.“⁵⁰² To je dokaz poštovanja darovatelja i svijesti o važnosti knjižnice u zajednici.

Iako je dolazak legata nesumnjivo vezan uz ravnatelja Pavla Blažeka, treba napomenuti da se i dolazak legata u knjižnicu poklapa s vremenom najuspješnijih dolazaka darova u knjižnice⁵⁰³ (1980-ih i 1990-ih), kao i vremenom širenja interesa za kulturnu baštinu⁵⁰⁴ (1970-ih i 1980-ih). Legati tako postaju vrijedan dar pojedinca društvu, ukupnoj kulturnoj javnosti i svjedok kulturnih veza lokalne sredine.

„Legate su, uglavnom, darovali članovi uže obitelji - supruge, kćeri, sinovi. No, oni, na žalost, nisu bili uvrštavani u fond, samo su zaprimljeni i ostavljeni na čekanje nekih boljih vremena. Kako knjižnica kronično i dugotrajno pati od nedostatka prostora, a u vrijeme primanja legata nisu postojali niti ljudski kapaciteti, tj. stručni djelatnici koji bi se na odgovarajući način bavili tom, kako vrijeme pokazuje, vrlo obimnom i zahtjevnom građom. Prema zatečenome stanju, pretpostavka je da su legati po ulasku u knjižnicu samo letimično probrani, a građa za koju je procijenjeno da je neophodna za rad,

⁵⁰² Mađer, Miljeko. Gradskoj knjižnici Osijek. Delnice, 1980. [Pismo]

⁵⁰³ Usp. Johnson, K. 2010

⁵⁰⁴ Usp. Griffin, K. A.; Raj, R.; Morpeth, N. D. 1995.

izdvajana je, inventarizirana i uvrštavana u pojedine zbirke, prvenstveno u zavičajnu, spomeničku te zbirku građe studentske čitaonice. Tako da su neki dijelovi legata raspršeni, iako se danas nastoji očuvati njihova cjelina. Danas je, bez popratne dokumentacije, zapravo vrlo teško rekonstruirati postojeće legatate. Ponekad su (pre)uvez, ex-libris, autograf jedini pokazatelji da neka knjiga pripada određenom legatu.“ SK

I u lokalnim se novinama pisalo o svojevrsnom rasipanju legata i uvrštavanju pojedinih knjiga u redovni fond. Pišući o kulturnoj ostavštini obitelji Hengl, koja je poklonjena Gradskoj knjižnici, piše „u njoj je pronađeno i nekoliko primjeraka koji su odmah odvojeni i stavljeni na policu za – raritete.“⁵⁰⁵

Osim po zaprimanju legata u knjižnicu i njegovu rasipanju/uvrštavanju dijelova legata u druge zbirke knjižnice, različita je organizacija vidljiva kroz različit pristup inventarizaciji legata. Jedan je legat inventariziran u posebnu knjigu inventara (cijeli, periodika i monografije zajedno). Njegova brojnost može opravdati inventarizaciju u posebnu knjigu inventara. Puno je manji legat inventariziran u redovnu knjigu inventara, u postupku kao s redovnim darovima. U tom su legatu i grafike, koje su odvojene, ali nisu inventarizirane posebno. Od 2001. započelo se s dugoročnim programom obrade i zaštite legata, iako vrlo selektivno i polako. Pokušava se, ukoliko je to moguće, što više slijediti jedinstveni pristup i očuvanje cjelovitosti zbirke. Radi se i na popularizaciji toga dijela Zavičajne zbirke širem krugu korisnika.

8.11. Legati kao čitanka kulturno-povijesnih prilika

Legati su u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici živi svjedoci bogatstva duha nekadašnjih vlasnika i kulturno-povijesnih prilika u kojima su živjeli, kao i duha vremena u kojemu su privatne knjižnice prvotno nastajale. Analize legata doprinose književno-povijesnim istraživanjima pojedinaca darovatelja legata i drugim istraživanjima osječkih književnika i kulturnih djelatnika s početka i sredine 20. stoljeća.

Tako se legat Magjer, iako brojem naslova mali, ističe raznolikošću fonda i doprinosom u kulturnome i društvenome razvoju grada. Iz legata Magjer, posebice iz fotografija i grafika, moguć je dio rekonstrukcije društvenoga svjetonazora i običaja aktivnih osječkih kulturnjaka toga vremena, književnika, prevoditelja, likovnjaka, učitelja, političara, gradonačelnika, koji su

⁵⁰⁵ Slike Galeriji knjige Knjižnici / LJ. A. // Glas Slavonije 24, 6.731(5.3. 1967.), str. 5

zajedno osnivali razna društva (primjerice Klub hrvatskih književnika i umjetnika u Osijeku, Hrvatski sokol, Prvu hrvatsku dioničku tiskaru, Društvo za osnutak stalnoga hrvatskog kazališta i dr.), fotografirali se na zabavama, izložbama i raznim kulturnim događanjima, izrađivali ex librise i naslovnice knjiga. Već spomenute posvete u knjigama svjedok su prijateljstva Rudolfa F. Magjera i Pavla M. Rakoša. Zatim, u neobjavljenoj Magjerovoj autobiografiji u rukopisu-strojopisu *Moja druga autobiografija*, osobno svjedoči o kulturnoj povijesti Osijeka 1942. „Ilirska ulica je zapravo gnijezdo osječkih Hrvata: Kubići, Pucenići, Gutalovi, Šamukini, Srijemčevići, Bukveši, Mitrovići itd., te rodbina velikoga hrvatskoga biskupa Strassmayera, s kojim je moja majka Terezija rođena Kubić bila u najbližem srodstvu⁵⁰⁶“. Govori o političkim prilikama, svome školovanju, pisanju, osnivanju osječkoga dnevnika „Hrvatski list“ s Franjom Papratovićem i Antom Pinterovićem. Jedna od važnijih godina koje spominje u svojoj autobiografiji je 1909., kada osniva Klub hrvatskih književnika i umjetnika u Osijeku, kojim rukovodi 32 godine „sa velikim moralnim i materijalnim žrtvama“ te navodi kako „se morao boriti, često pod cijenu vlastite glave, da sačuvam i u naslovu i u radu ono idealno hrvatstvo, za koje sam vazda: živio, osjećao i radio: mišlju, riječju i djelom.“⁵⁰⁷ Kulturno-povijesne prilike daje i Miljenko Mađer u pismima Knjižnici. U jednome od svojih pisama ravnatelju Pavlu Blažeku, 28. siječnja 1980., piše o boravku oca Rudolfa F. Magjera u zatvoru „U svibnju 1941. došli su u očev stan u Osijeku (tadašnja Jagerova 8) ljudi iz ustaške policije, zapečatili njegov ormar s knjigama i odveli ga na saslušanje. Bio je i zatvoren desetak dana, a onda pušten na slobodu. Morao je predati policiji klupski žig i Klub je hrvatskih književnika i umjetnika morao prestati s radom. U međuvremenu su majka i stariji brat nekako otvorili zapečaćeni ormar i u najvećem strahu spalili sve knjige očeve knjižnice koje su bile tiskane ćirilicom. Otac se zbog toga kasnije srdio... Zamjerali su mu što je surađivao s beogradskim kulturnim radnicima, od kojih su neki bili i članovi Kluba.“⁵⁰⁸ Ovdje se po prvi put spominje privatna knjižnica Rudolfa F. Magjera, prilike u kojima je nastajala i njezino uništavanje.

Izbor građe u legatu Sonnenfeld svjedoči o Sonnenfeldovoj jakoj povezanosti s njemačkom kulturom i intelegencijom s početka i sredinom 20. stoljeća. Pratio je tijekom i pokušao ih primijeniti u Osijeku, kroz svoj svakodnevni život (govor i bilješke u knjigama na njemačkome jeziku) i djelatnost (prevodilački rad, izdavaštvo, novinarstvo). Također, zabilježena je

⁵⁰⁶ Magjer, R. F. *Moja druga autobiografija*. Osijek, 1942.

⁵⁰⁷ Isto.

⁵⁰⁸ Mađer, Miljenko. Pavlu Blažeku, Delnice, 28. siječnja 1980. [Pismo]

povezanost Miroslava Pollaka (čiji legat, također, knjižnica posjeduje) i pojavljivanje njegovih ex librisa u knjigama Viktora D. Sonnenfelda (Ex libris Miroslava Pollaka i bilješka "Osijek, 18. januara 1926." u knjizi W. Wundt: *Seine Wuerdigung*, Erfurt, 1924.).

U legatu Rakoš, među građom sitnoga tiska, nalazi se nekoliko fragmenata koji svjedoče o kulturnim prilikama u Osijeku. Ističe se nužnost osnivanja javne knjižnice, kao i sam dolazak legata u knjižnicu. „Osijek voli da se ponosi time što je drugi grad u banovini Hrvatskoj. Pa uza sve to do danas nema u gradu Osijeku javne gradske knjižnice, koja bi mogla vrlo dobro poslužiti ne samo najširim narodnim slojevima već i onim inteligentnijim, koji bi u takovoj ustanovi našli mnogo za svoje intelektualno usavršenje. Ovu zadaću moralo bi što prije preuzeti na sebe gradsko zastupstvo i što prije osnovati gradsku knjižnicu, koja je Osijeku potrebna kao korica kruha (...) Zato je potrebno što prije osnovati gradsku knjižnicu koja bi mogla, morala i trebala, da bude temelj daljoj intelektualnoj izgradnji hrvatskog svijeta, koji se mnogo seli u Osijek. Držimo da će nas shvatiti oni, koji imaju u tom zadnju riječ.“⁵⁰⁹ Isječak iz novina poslala je Rakoševa kći, Julijana Barbarić, 6. kolovoza 1987., uz napomenu „da vidite da je moj tata to želio i javno predložio, neka ostane u knjižnici i kao sjećanje na moga tatu.“

U povodu pete obljetnice Rakoševe smrti, o njegovoj privatnoj knjižnici, kao i pristizanju građe u knjižnicu, svjedoči i napis u novinama: „U njegovoj urednoj sobi, što danas asocira na mali intimni literarni muzej, mirno počivaju njegove knjige i predmeti koje je toliko volio. (...) Ljubav prema Osijeku ispoljio je tako što je sve što mu je bilo drago - a to su njegova djela i prikupljene knjige - darovao Osijeku. Upravo ovih dana knjige P. M. Rakoša bit će isporučene Gradskoj knjižnici. Tako će se skromno obilježiti ova obljetnica, a ljubitelji književnog djela i oni koji izučavaju književnost Osijeka imat će na jednom mjestu malu biblioteku koja ima značajnu vrijednost za književnu povijest P. M. Rakoša, kao i sam grad.“⁵¹⁰

I spomenuti legat Hengl također ima svoju priču dolaska, iako ih je u nekoliko verzija.

„Legat Gillming-Hengl je knjižnica naslijedila, točnije zatekla u zgradi kada ju je dobila na korištenje, 1957. Postoji zapis da je Matilda Hengl "svoju privatnu biblioteku poklonila gradu Osijeku" 1936. godine, vjerojatno zajedno sa zgradom. Tako da su i knjige s originalnim ormarima ostale u zgradi.“ SK

⁵⁰⁹ Osijek treba gradsku knjižnicu / S.R. (i.e. Selim Rakošev, pseudonim Pavla Rakoša). // Hrvatski list (22.2.1941.)

⁵¹⁰ Pavao M. Rakoš: in memoriam // Glas Slavonije 28, 8.128(1.10. 1971.), str. 4.

Lokalne novine bilježe da je legat zajedno s namještajem darovan knjižnici u veljači 1967., s prikazom kulturnih zbivanja toga vremena „Kulturna ostavština obitelji Hengl još jednom potvrđuje da ima naših sugrađana koji – poklanjajući kulturno i umjetničko blago bilo knjižnici, galeriji ili muzeju – žele da se nastavi kulturna tradicija našeg područja, da se obogati novim vrijednim materijalima koji će govoriti o prošlosti.“⁵¹¹

Svaki legat priča svoju priču, od nastanka, razvoja, do dolaska u knjižnicu i uporabe kranjega korisnika. U svakome se koraku na njegovome putu mogu iščitati kulturno-povijesne prilike toga vremena, osobe i samoga legata. Priče mogu biti osobne, znanstvene, objektivne, ovisne o promatraču. Stoga je legat višestruki fenomen.

8.12. Legati predstavljeni za javnost

Različiti kulturološki i društveni konteksti legata otvaraju široke mogućnosti popularizacije i približavanja legata korisnicima i javnosti.

Izložbe, kao jedna od redovnih djelatnosti knjižnice, svakako su jedan od najčešćih načina popularizacije građe.

U nekoliko su navrata organizirane velike izložbe s pratećim katalogima, na kojima je bila, između ostaloga, izložena i građa iz legata. Primjerice, izložba i katalog Osječko izdavaštvo 1742.-1996.: izbor predstavljaju građu iz legata Magjer i Rakoš, kao i Sonnenfeldov prijevod Schopenhauera. Izložba je bila u suradnji s Muzejom Slavonije i Društvom bibliotekara Slavonije i Baranje. Građa u legatima upravo je građa iz „zlatnoga doba“ tiskarske i izdavačke djelatnosti Osijeka druge polovine 19. i početka 20. stoljeća. To je razdoblje svekolikoga napretka i razvitka Grada kao srednjoeuropske urbane cjeline.⁵¹²

Jedan je cjelokupni legat digitaliziran i posebno predstavljen na lokalnoj i nacionalnoj razini. Projekt Književna baština Rudolfa Franjina Magjera obuhvaćao je predstavljanje digitalizacije i izložbu. Izložba je bila ponovljena jednom prilikom u manjem obimu.

⁵¹¹ Slike Galeriji knjige Knjižnici / LJ. A. // Glas Slavonije 24, 6.731(5.3. 1967.), str. 5.

⁵¹² Katalenac, Dragutin. Pridgovor dobrovoljnim shtioocem. // Osječko izdavaštvo: 1742.-1996.: izbor: katalog izložbe: Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 2. prosinca 1996. / < kataloška obrada Ljiljana Siber, Olivera Katalenac>. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku: Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 1996. Str. 4.

Knjižnica je predstavila Rudolfa Franjina Magjera i njegov legat u filantropskoj šetnji gradom, kada je bila jedno od osam stajališta na kojima su građani mogli saznati više o osječkim filantropima koji su svojim darovima obogatili Grad.

„U sklopu projekta Ministarstva kulture 2014. godine digitaliziran je legat Magjer. Odjek javnosti bio je izvrstan, pogotovo je bila zadovoljna obitelj. Oni su nakon toga poklonili i odljev biste, koji su pronašli u Zagrebu, kako bi sva građa bila na jednome mjestu. Smatrali su da će se ostavština zajedno najbolje očuvati u knjižnici.“ SK

Poklon bista za Zavičajnu zbirku također je predstavljena javnosti, uz prikaz originalnoga crteža, dostupnoga u knjižnici i digitalnoj zbirci. Promidžba života i djela pojedinoga darovatelja legata u lokalnoj zajednici, kroz digitalizaciju, izložbe, predavanja i suradnju s obrazovnim, baštinskim ustanovama i profesionalnim društvima književnika (filozofa, novinara itd.), ujedno je promidžba legata, zavičajne zbirke i same knjižnice.

U suradnji s profesorima Filozofskog fakulteta u Osijeku i Društvom knjižničara Slavonije, Baranje i Srijema, studentima i knjižničarima organizirana su predavanja o legatu Magjer, samome književniku i njegovoj digitaliziranoj baštini. Nakon digitalizacije, više je upita studenata kroatistike za građom iz legata za seminarske radove i interpretacije Magjerovih književnih djela. Olakšan je bio rad i istraživanje za potrebe izrade dvaju doktorskih disertacija. Siniša Bjedov napisao je rad *Klub hrvatskih književnika i umjetnika u Osijeku*⁵¹³ (kojega je osnivač R. F. Magjer). Teze su rada predstavljene u knjižnici 2016. godine. Godinu kasnije predstavljena je i knjiga *Grad, klub i mi*⁵¹⁴, nastala na spomenutoj doktorskoj disertaciji. Piše se drugi doktorski rad o književnome djelu R. F. Magjera.

Profesori s Filozofskoga fakulteta u Osijeku i tiskari iz pojedinih slavonskih tiskara tražili su građu na posudbu kako bi se radili pretisci. S Instituta za filozofiju raspitivali su se za digitalizaciju rukopisa i eventualni tisak Sonnefledova prijevoda knjige O četverostrukom korijenu načela dovoljnoga razloga: filozofijska rasprava Arthura Schopenhauera.

Digitalizacija legata Magjer imala je odjeka i u inozemstvu. Igor Longyka je istraživao ex librise Saše Šantla. Za potrebe izložbe Ekslibrisi Saše Šantla: spominska grafična razstava ob

⁵¹³ Bjedov, Siniša. Klub hrvatskih književnika i umjetnika u Osijeku: 1909.-1941.: (dok. dis., Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 2013.) .

⁵¹⁴ Bjedov, Siniša. Grad, klub i mi: Klub hrvatskih književnika i umjetnika u Osijeku: 1909.-1941. Osijek: Oksimoron, 2016.

70. obletnici umetnikove smrti⁵¹⁵, u Mestnoj knjižnici u Ljubljani upotrijebio je i ex librise iz legata Magjer (autora Saše Šantela). Ex librisi su tiskani u katalogu izložbe. Autor u svojim radovima spominje digitaliziran legat Magjer.

Na temelju navedenoga, za zaključiti je da su digitalizacija i promocija legata Magjer rezultirali većim interesom korisnika. Intenzivnijim radom na legatima i njihovom popularizacijom, knjižnica dobiva nove usluge i korisnike.

„To je pokazala i praksa. Otkad su obrađeni i/ili javno prezentirani pojedini legati, naraslo je zanimanje za njima i zahtjevi za njihovim korištenjem (kako legatima kao cjelinom, tako i pojedinim naslovima iz legata). A mogućnosti su korištenja bezbrojne... Upravo su posebne zbirke, zavičajna i legati kao njen logični dio, ono što svaku pojedinu knjižnicu čini drugačijom i osobitom u odnosu na sve ostale knjižnice.” SK

Aktualnost fonda vidi se po njegovoj uporabi, posebice one građe koju druge knjižnice nemaju ili nemaju to izdanje. I u ovoj je knjižnici potvrđena pretpostavka da se građa nakon što je obrađena više traži.

„S vremenskim odmakom i razvojem svijesti o potrebi zaštite kulturne baštine ove zbirke dobivaju na značaju i upravo su zahtjevi korisnika za tom građom (koja uglavnom više i ne postoji u aktivnim fondovima) osnovni poticaj za valorizacijom pojedinih legata.“ SK

Popularizacija legata otvara i nove mogućnosti suradnje. Tako se otkrivaju legati istih osoba u različitim baštinskim institucijama. Knjižnica sudjeluje u razmjeni građe s drugima, organiziranjem predavanja, a trenutno se pregovara o mogućoj suradnji na zajedničkom portalu, kako bi se legati okupili u virtualnom okruženju. Dijelovi istih legata (tj. razasutih privatnih knjižnica) mogu se pronaći u Muzeju Slavonije, Državnom arhivu u Osijeku, Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, a moguće je i u drugim ustanovama.

Ispitanica je zaključila kako je to neistraženo lokalno blago, na kojemu još puno treba raditi, zajedničkim snagama. Različiti načini popularizacije legata trebali bi biti poticaj za daljnja istraživanja na tome području, kao i za animaciju znanstvenika, studenata i građana za daljnje prikupljanje i obogaćivanje zavičajne zbirke s legatima.

⁵¹⁵ Šantel, Saša; Longyka, Igor; Bratuš, Lucijan. Eklibrisi Saše Šantla: spominska grafična razstava ob 70. obletnici umetnikove smrti: [Slovanska knjižnica v Ljubljani, 3.-30. september 2015]. Ljubljana: samozal. I. Longyka, 2015.

„Legati su kao kulturna baština važan izvor informacija, no zbog nedostatka prostora i stručnog osoblja koje bi se njima sustavno bavilo, naročito u narodnim knjižnicama, koje se bave čitavim nizom drugih poslova i aktivnosti, nisu u dovoljnoj mjeri valorizirani. Legati su dio kulture sjećanja određenoga lokaliteta. Njihovom valorizacijom oživljavamo one koji su bili prije nas i koji su nam ostavili ono što danas baštinimo.“ SK

Rezultati neočuvanja legata bili bi „Zaborav, odricanje od vlastite prošlosti i kulture, utapanje u bezličnosti...“ SK

Mnoštvo je mogućnosti poboljšanja za bolju i učinkovitiju organizaciju legata, iako je i unatrag nekoliko godina puno toga učinjeno. Vidljiv je napredak u potražnji građe iz legata, različitim vrstama upita korisnika, kao i krajnjem rezultatu – zaštiti kulturne baštine. Istraživanje legata doprinosi promoviranju i osvješćivanju problematike legata te potiče na preispitivanje i intenzivnije promišljanje zaštite i organizacije legata u knjižnicama.

9. REZULTATI U KONTEKSTU POLAZNIH PRETPOSTAVKI ISTRAŽIVANJA

Analiza studije slučaja dala je odgovor koliko i u kojim je elementima GISKO specifičan slučaj, a koliko se rezultati sveobuhvatne analize mogu univerzalno primijeniti na ostale legate u knjižnicama. Studija slučaja dala je odgovor na istraživačka pitanja o učinkovitosti organiziranja djelatnosti zaštite, interakciji s drugim aktivnostima u knjižnici i o mogućem razvoju novih organizacijskih modela legata u knjižnicama.

Promatrajući do sada skupno analizirane podatke ankete i sve rezultate s obzirom na vrstu knjižnica, bit će razmotren kontekst organizacije i upotrebe legata u hrvatskim knjižnicama. U ovoj svojevrsnoj metaanalizi svakako treba uzeti u obzir i sadržajne okvire koji prethode u teorijskim razmatranjima legata. Osnovni su kriterij prema kojima su analizirani rezultati istraživačka pitanja, polazne pretpostavke istraživanja, kao i postavljanje legata u specifični model upravljanja zaštitom legata.

S obzirom na postavljena istraživačka pitanja, moguće je kontekstualno sagledavanje rezultata provedenog istraživanja:

- Na koje načine legati dolaze u hrvatske knjižnice?

Legati u knjižnice dolaze na razne načine. Najčešće je to darom nasljednika (bez oporuke), zatim otkupom (iako to, pravno gledajući, ne bi bili legati) i oporukom vlasnika te ugovorom za života (dar s odgodom). Legati dolaze i darom vlasnika, ugovorom s odvjetnikom nakon smrti vlasnika zbirke ili darom druge čitaonice (pretečom sadašnje knjižnice) ili oporukom nasljednika. Potvrđena je pretpostavka da u praksi u hrvatskim knjižnicama pravna definicija legata (koja je usko vezana uz njegov dolazak) ne određuje njegovo imenovanje, prihvaćanje u knjižnice, kao ni organizaciju i poslovanje. To je ovisno o knjižnici koja ga prihvaća.

Intenzitet dolaska različit je. U nekim su knjižnicama legati od samoga nastanka knjižnice, u nekima je bilo razdoblja većega priljeva legata, dok u drugima još uvijek pristižu. Često je to rezultat prepoznatljivosti knjižnice u okruženju, osobnoga zalaganja i društvenih veza zaposlenika knjižnice ili osobnih veza darovatelja s knjižnicom.

- Kako su organizirani legati u hrvatskim knjižnicama?

Legati su pretežno organizirani kao samostalne zbirke ili kao dio druge veće cjeline (posebne zbirke, npr. spomeničke/zavičajne zbirke). Ima i legata raspršenih unutar fonda knjižnice, koji su, ipak, na neke druge načine izdvojeni, nisu izgubili svoje posebnosti te je moguća njihova

evidencija. U nekim knjižnicama legati nisu još organizirani, organizacija je u tijeku ili u planu u bliskoj budućnosti. Bilježe se i primjeri izdvajanja samo pojedine građe iz legata.

Organizacija legata u knjižnici ovisi o poslovanju pojedine knjižnice. Može ovisiti o nasljedovanju prakse kroz povijest knjižnice ili se, po potrebi, praksa postupanja s legatima i njegova organizacija može mijenjati i prilagođavati trenutnome stanju. Svi postupci organizacije i upravljanja legatom trebali bi biti zabilježeni te utemeljeni na pravnim dokumentima (internim, nacionalnim ili međunarodnim smjernicama).

- Na koji su način legati zaštićeni?

Promatrajući uvjete u kojima se legati čuvaju, građa se većinom ne čuva u posebnim uvjetima u odnosu na ostatak fonda ili se čuva prema propisanim uvjetima rukovanja građom. Knjižnice prilagođavaju uvjete čuvanja i pohrane legata ovisno o svojim financijskim i prostornim mogućnostima, najbolje što mogu. Pretpostavka je da se, ukoliko u legatu nema vrijednije građe, a knjižnica ne posjeduje uvjete, neće cijeli legat spremati u vatrootporne ormare, u kontrolirane mikroklimatske uvjete ili zaštitnu ambalažu, nego je potrebno raditi selekciju građe koja će se čuvati u zasebnim uvjetima.

Zaštita legata ovisi i o njegovoj uporabi. Različiti su načini ograničenja uporabe legata, od toga da je otvoren za javnost svim zainteresiranima, do toga da je uporaba legata ograničena samo na korisnike knjižnice ili čak samo na knjižničare. Uporabom legata može se izravno utjecati na povećanje broja aktivnih korisnika, kao što knjižnica može imati i financijske koristi od uporabe legata, ukoliko se članarina i druge usluge naplaćuju. Ukoliko se bilježi uporaba legata, korisnički zahtjevi i zadovoljstvo zbirkom, dobiju se statistički podaci, koji mogu biti jedan od načina vrednovanja. Obraden i organiziran legat, kao svako javno dobro, treba služiti korisnicima i zajednici, uz poduzimanje svih dostupnih mjera zaštite, uz optimalne uvjete ograničenja.

- Kakav je položaj legata u knjižnicama? Koja je vrijednost legata za knjižnicu?

Legati kao vrijednost nisu dovoljno prepoznati ni u svojim knjižnicama, ni u stručnim krugovima, ni u zajednici. Prilog tomu njihova je neobrađenost i „skrivenost“. Razlozi su njihove neprepoznatosti u knjižnicama u nedostatku financija, prostora i stručnoga osoblja, koje bi se njima sustavno bavilo. Rješavanjem tih problema, utjecalo bi se i na ostale razine valorizacije. Legati su dio kulture sjećanja određenoga mjesta i dio zavičajne povijesti koju treba promovirati. Promocija može početi već od školovanja. Uključivanjem u kurikule, mladi uče o značaju osoba značajnima za njihov kraj, a o kojima možda nikada ne bi učili u

redovnome školovanju. Darovatelji legata ostavili su traga u svome vremenu i zaslužuju da ih se predstavi. Legati su dobra podloga za edukaciju korisnika.

Legat je kao zbirka vrednovan u polovini ispitivanih knjižnica i to najčešće prema njegovoj sadržajnoj vrijednosti i prema kulturno-povijesnoj vrijednosti zbirke. Rjeđe je vrednovanje legata prema starosti zbirke, prema materijalnoj (financijskoj) vrijednosti zbirke ili prema korisničkim zahtjevima. Upravo sve navedeno predstavlja vrijednost legata za knjižnicu.

- Je li moguće organizaciju zbirke legata sagledati unutar teorijskoga modela upravljanja zaštitom pisane baštine?

Ispitujući mišljenje drugih knjižnica, koje su se već suočile s problemom upravljanja i organizacijom legata, komparativnom i pojedinačnom analizom njihovih iskustava, dolazi se do zajedničkih zaključaka o legatima u knjižnicama. Rezultati analize poslužit će kao zajedničko polazište za kreiranje modela upravljanja legatima u knjižnicama.

Stoga se sagledaju legati unutar teorijskoga modela upravljanja zaštitom pisane baštine, kroz pet aspekata kako slijedi:

1. Strateško-teorijski aspekt

Legati nisu uključeni u planiranje na strateškoj razini, u izrade programa, planova i politike zaštite na razini ustanova. Na nacionalnoj razini, također, ne postoje nikakve posebne smjernice za legatima, iako se djelomično mogu uklopiti u smjernice za darove i zbirke posebne vrste (zavičajne, spomeničke, raru, grafike, kartografsku i druge vrste građe koju posjeduju legati).

Promatrane knjižnice imaju svoje misije koje se dijelom dotiču i čuvanja i promicanja baštine, što se posebice odnosi na narodne knjižnice i njihove zavičajne zbirke.

Knjižnice rijetko surađuju glede posjedovanja legata na bilo kojoj razini. Iako je moguća suradnja na razne načine, od strateških, pravnih, financijskih, idejnih, edukativnih do operativnih i tehničkih razina. Uočljiva je razjedinjenost i funkcionalna nepovezanost knjižnica. Intervjuirane knjižnice mogu djelomice poslužiti kao primjeri dobre prakse, iako i one u nekim područjima trebaju bolju učinkovitost organiziranja rada i upravljanja legatima.

Analiza literature predstavlja kvalitetnu osnovu razvoja teorijske pozadine, jer su se do sada legati proučavali najčešće u tragovima, u kontekstu drugih zbirki ili u povijesnim okvirima. U knjižničnim i informacijskim znanostima nije bilo sveobuhvatnoga prikaza legata od njegova dolaska u knjižnicu do krajnjega korištenja.

Nužno je izraditi jasnu politiku zaštite legata na nacionalnoj razini, što podrazumijeva detaljan uvid u vrste i broj institucija koje posjeduju legate. Za to je, najprije, potrebna evidencija zbirki na institucionalnim razinama, a provedeno istraživanje dio je doprinosa tome. Sustavan i dobro osmišljen proces, kao svojevrsan nastavak rada na toj problematici, trebao bi biti sastavljanje sveobuhvatnoga popisa legata u svim hrvatskim knjižnicama.

2. Ekonomsko-pravni aspekt

Financiranje knjižnica ovisno je o njihovoj vrsti i vrlo je neujednačeno, nesustavno i neodgovarajuće, s obzirom na potrebe i zakonske okvire djelovanja. Narodne knjižnice financiraju županije, gradovi i općine, a dio njih i Ministarstvo kulture. Iz različitih se izvora (država, grad) financiraju i znanstvene knjižnice. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta financira visokoškolske knjižnice. Nacionalna i sveučilišna knjižnica financira se iz proračuna. Nedostatak se financijskih sredstava osobito ogleda u neadekvatnome pristupu organizaciji, obradi i zaštiti legata u knjižnicama.

Dostupni financijski izvori sredstva su za redovnu djelatnost i putem projekata. Troškovi koji se izdvajaju za legate minimalni su ili ih uopće nema. U pojedinim su knjižnicama, putem projekata Ministarstva kulture, odobrena manja sredstva za sređivanje ili digitalizaciju ostavština. U analizi troškova bilježe se manje donacije privatnih osoba i njihove financijske vrijednosti. Često u planovima nabave nema zaštite, obrade legata, kao ni posebnoga isticanja donacija ni legata. Nužno je iznalaženje dodatnih resursa za provođenje redovnih i izvanrednih aktivnosti zaštite legata. Kako je u dosta knjižnica organizacija legata u počecima, važno je dobro planirati na što usmjeriti financijske izvore. Treba li to biti obrada, uvjeti pohrane, projekti popularizacije, edukacije osoblja ili nešto drugo. Dugoročno planiranje zaštite ovisi o stabilnome financiranju, kako bi se svakodnevne aktivnosti, ali i posebni programi i projekti, mogle provoditi.

Pravni dokumenti zaštite na nacionalnoj razini postoje, iako se u njima posebno ne ističu legati pa tako nisu ni prepoznati na razini knjižnica. Djelovanjem u skladu s postojećim zakonima i njihovim uklapanjem na institucionalnoj razini, znatno bi se poboljšala i zaštita legata. Jasnom pravnom regulativom, pravilnicima i smjernicama za postupanje s legatima na institucionalnoj razini utjecalo bi se na njihovo očuvanje. Pravno i financijsko poslovanje treba biti javno dostupno i transparentno, što do sada nije uvijek bio slučaj.

3. Edukativni aspekt

S obzirom na to da legati nisu dovoljno prepoznati ni u vlastitim knjižnicama, ističe se potreba edukacije na svim razinama djelovanja. Ovisno o funkciji i zaduženjima, svi bi djelatnici knjižnice trebali imati osnovno znanje o zaštiti građe pa tako i legata. Neka su od temeljnih znanja razumjeti što sve uključuje zaštita knjižnične građe, tko se njome bavi i na kojoj razini, zašto građa propada, koji su dobri mikroklimatski uvjeti i kako ih postići, kako pravilno rukovati građom, kako reagirati u slučaju oštećenja, kome se obratiti za stručnu pomoć i slično. Legati, najviše, ovise o osobama koje dolaze u dodir s njima, a ne postoje nikakve pisane smjernice. Stručna ili subjektivna prosudba knjižničara te opći dojmovi o stanju i značaju legata izravno utječu na cjelokupno poslovanje legata, od zaprimanja do vrednovanja i upravljanja njime. Stoga je nužno da svi akteri uključeni u proces razumiju važnost zaštite legata. Nedostatak sustavnoga bavljenja problematikom legata za rezultat može imati negativne posljedice na organizaciju i upravljanje.

Ovlaštenje za prihvaćanje legata u knjižnici ovisno je o ustrojstvu i poslovanju same knjižnice. Odluke se donose na višim instancama i donosi ih stručno osoblje, a najčešće su to ravnatelji, voditelji zavičajne zbirke ili zbirke legata ili neke druge zbirke u čijem je sastavu legat. Stručna zvanja osoba zaduženih za zbirku legata najčešće su diplomirani knjižničari (što se stječe formalnim obrazovanjem) ili osobe koje su napredovale u stručnome zvanju (viši knjižničari i knjižničarski savjetnici, što se stječe, najčešće, osobnim stručnim usavršavanjem i permanentnim obrazovanjem). Navedeni bi djelatnici, uz provođenje redovitih i svakodnevnih aktivnosti zaštite, trebali biti osposobljeni za specifične aktivnosti zaštite legata (primjerice, ispitivanje stanja fonda, odabira građe iz legata za konzervatorsko-restauratorsku obradu, postupke preventivne zaštite i sl.). Do sada je to potvrđeno u polovini ispitanih knjižnica, iako nije specificirano o kojim je točno edukacijama riječ i u kolikoj se mjeri to točno odnosi na znanje potrebno za očuvanje zbirke legata.

Uključivanje znanja o legatima i njihovoj zaštiti u kurikule znači upoznavanje studenata, posebice informacijskih znanosti, s baštinskim zbirkama (pa tako i legatima) u raznim vrstama knjižnica. To je moguće putem posebnih predavanja o legatima za studente, njihovo prisustvovanje stručnim skupovima i izložbama, kao i sudjelovanje u praktičnome radu s legatima u knjižnicama. Tako se može kod njih (bilo kao korisnika ili budućega osoblja koje će raditi s legatima u baštinskim institucijama) osvijestiti vrijednost i uporaba legata. Stručno osoblje knjižnice treba prenijeti svoje znanje o legatima svojim kolegama, studentima i

korisnicima. Edukacija širega kruga korisnika može za rezultat imati ne samo zaštitu postojećih legata, nego i utjecaj na buduće darovatelje i veći priljev legata u knjižnice, kao i bolji odnos prema njima.

4. Materijalno-operativni aspekt

Ispitivanje stanja fonda zbirke legata u većini odabranih knjižnica nije moguće provesti s obzirom na visoki postotak neobrađenoga i nedostupnoga fonda. Iako je nekoliko mogućih načina odabira uzorka, on u ovim slučajevima ne može biti pravilno odabran i reprezentativan (npr. 400 jedinica građe koje bi odražavale zastupljenost i korištenost svake skupine). Korisno bi bilo kod zaprimanja građe bilježiti karakteristike stanja fonda (vrsta građe, vrsta materijala, vrste i uzročnici oštećenja, intenzitet oštećenja i sl.), kako bi se u povoljnijoj situaciji lakše i brže moglo reagirati. Dobar je primjer i bilježenje navedenih podataka kod obrade građe ili naknadno pri sređivanju legata. Kao rezultat ispitivanja stanja fonda bila bi oformljena baza podataka o stanju fonda, tj. katalog stanja fonda, koji služi kao podloga za upravljanje i organizaciju zaštite. To može biti i jedna od projektnih ideja. Procjena stanja fonda omogućuje uvid u njegovo fizičko stanje te je moguće pratiti procjenu brzine propadanja materijala. U neodgovarajućim uvjetima legati brže propadaju. S obzirom na to da se građa u legatima većinom ne čuva u posebnim uvjetima u odnosu na ostatak fonda, nužna bi bila procjena uvjeta skladištenja i kontrole uvjeta (vlaga, svjetlost, temperatura, zagađenje zraka i drugo). Uvjeti čuvanja i pohrane legata ovisni su o procjeni vrijednosti građe u njemu, kao i o financijskim i prostornim mogućnostima knjižnice.

Na sadašnje stanje zbirke uvelike ima utjecaj osoblje i ponašanje korisnika, što je već napomenuto u edukativnom aspektu. Pojedinačni bi projekti na institucionalnoj razini mogli utjecati na buduće smjernice za razvoj strategije zaštite legata u knjižnicama.

5. Kulturološko-društveni aspekt

Iako nisu uvijek u pravnome smislu najjasnije definirani kriteriji vrednovanja i selekcije građe za čuvanje i zaštitu legata, anketa i intervjui potvrdili su da su osnovni kriteriji vrednovanja zavičajnost i značaj vlasnika legata za određenu sredinu. Istraživanje za ovaj rad sveobuhvatno je ispitalo vrijednosti legata prema veličini fonda, korištenju, pristupu, starosti i fizičkome stanju legata u različitim vrstama knjižnica. Kulturno-povijesna je vrijednost zbirke, uz sadržajnu, najčešći kriterij vrednovanja legata. To je subjektivni kriterij, često ovisan o

promatraču (onome tko vrednuje) i okruženju (prostornom i vremenskom). Bogatstvo duha nekadašnjega vlasnika i prilike okoline u kojoj je legat nastajao iščitavaju se u kulturno-povijesnoj vrijednosti. Prikazuju sliku određenoga grada i duha vremena. U legatu se ogledaju kulturne karakteristike na sadržajnoj i materijalnoj razini. Mnoštvo fizičkih obilježja koje korisnici ili čitatelji ostavljaju u knjigama postaju predmetom istraživanja povijesti knjige, čitanja, povijesti umjetnosti i sl. Promatrajući kulturološki i društveni kontekst institucije u trenutku zaprimanja legata, može se otkriti i širi kontekst legata.

Kontekstualizacija legata i njegova popularizacija može dovesti do novih usluga, usluga s dodanom vrijednosti, kao i novih korisnika. Krajnji i poželjan rezultat bilo bi prepoznavanje vrijednosti legata u društvu na lokalnoj i nacionalnoj razini. Rezultati neočuvanja zbirke su daljnje propadanje baštinskih zbirki i osiromašena zavičajna kultura. Skriveni i neobrađeni legati neočuvani su, nedovoljno istraženi i neprepoznati.

Znanstvena i stručna literatura, kao i analiza rezultata ankete i intervjuja, potvrdila je istinitost svih kreiranih polaznih pretpostavki istraživanja:

- Legati dolaze u knjižnice kao ostavštine, u oporukama bivših vlasnika knjiga, iako su česti primjeri dolazaka legata u knjižnice putem darova rodbine, otkupom ili naslijeđem od druge institucije.
- Legati su organizirani u skladu s pripadnošću pojedinoj zbirci, ovisno o tome jesu li samostalni ili dio cjeline.
- Zaštita legata ovisi o poslovanju i organizaciji legata, ovisno o tome kojoj zbirci pripadaju.
- Vrijednost legata kao vrijednost nije dovoljno prepoznata u knjižnici, što za posljedicu ima neobrađenost, nedovoljnu istraženost, neočuvanost i neprepoznavanje u široj zajednici.
- Teorijski model upravljanja zaštitom hrvatske pisane baštine dobra je podloga za izradu specifičnoga modela upravljanja zaštitom legata, što pridonosi njihovoj kvalitetnoj organizaciji, prezentaciji, vrednovanju, interpretaciji i kontekstualizaciji.

10. PRIJEDLOG MODELA

Prijedlog modela posebno se oslanja na posljednju pretpostavku istraživanja da je teorijski model upravljanja zaštitom hrvatske pisane baštine dobra podloga za izradu specifičnoga modela upravljanja zaštitom legata. Krajnji je cilj kvalitetna organizacija, prezentacija, vrednovanje, interpretacija i kontekstualizacija legata u knjižnicama. Iako su značajni svi aspekti upravljanja zaštitom legata, okvirno će se izdvojiti redosljed kojim bi se moglo krenuti. Prvi bi u nizu bio edukativni aspekt, kako bi osoblje steklo potrebna znanja i vještine za provedbu ostalih aspekata. Sljedeći u nizu bio bi strateško-teorijski, jer od njega treba početi svako dobro upravljanje zbirkom. Ekonomsko-pravni i kulturološko-društveni aspekti su podjednaki, jer je važno prepoznati i materijalnu i kulturološku vrijednost legata. Za popularizaciju i rad s legatima potrebne su financije. I obratno, istaknuta vrijednost legata teško je provediva bez ekonomsko-pravne podrške. Posljednji bi korak bio materijalno-operativni aspekt, jer ima dosta preduvjeta koji moraju biti ispunjeni za njegovo ostvarenje. Unutar svakog od aspekata upravljanja zaštitom, predloženim će se redosljedom opisati potrebni koraci za postizanje željenoga stanja.

10.1. Edukativni aspekt

Edukacija je nužna na svim razinama djelovanja, već od samih djelatnika knjižnice i osoba na rukovodećim pozicijama, do korisnika i šire javnosti. Ovisno o funkciji i zaduženjima, svi bi djelatnici knjižnice trebali imati osnovno znanje o zaštiti građe, pa tako i legata.

Kako bi postupak organizacije, upravljanja i zaštite legata bio što objektivniji, edukacija svih aktera povećala bi objektivnost i stručnost, a umanjila utjecaj subjektivne prosudbe knjižničara te općih dojmova o stanju i značaju legata. Poboljšanje bi bile i pisane smjernice o politici prihvaćanja darova i izgradnji zbirke, koje bi uključile legatate te definirale postupke i kriterije njihova uključivanja u zbirke (vlasništvo, podrijetlo, razlozi darovanja, prikladnost ponuđene građe), u skladu s vrstom knjižnice, njezinome poslanju, posebnosti svake knjižnice, okruženju i korisnicima.

Nužno je poticati sustavno bavljenje problematikom legata i osvijestiti sve dionike na lokalnoj i nacionalnoj razini za dobivanje podrške u edukaciji i stjecanje znanja potrebnoga za očuvanje zbirke legata. Na edukacijama bi se trebalo osposobiti za provođenje redovitih i svakodnevnih aktivnosti zaštite, kao i specifične aktivnosti zaštite legata.

Vežano uz ekonomsko-pravni aspekt i dostupnost projekata putem europskih fondova, dobro je izdvojiti nekoliko primjera. Godine 2016. održana je besplatna dvodnevna konferencija Digitalizacija kulturne baštine. Organizirana je s ciljem rasprave na temu digitalizacije kulturne baštine, s izlagačima iz kulture i informatičkoga sektora, kao i predstavnika „korisnika“ digitalizirane baštine, poput škola i turističke industrije. Naglašena je potreba međusobnoga povezivanja, razvijanja višejezičnosti, kvalitetnog upravljanja podacima i platformama na kojima se podaci nalaze te upoznavanja s pravima korištenja podataka. Nadalje, u 2018., Europskoj godini kulturne baštine, dostupan je program Erasmus+, kao poveznica obrazovanja i baštine te poticaj na otkrivanje i istraživanje europske kulturne baštine.

Potrebno je educirati upravu i javnost putem učinkovitoga davanja informacija te isticanja da knjižnica teži za dugoročnom podrškom kroz planirane darove, uključujući ostavštine. Svako istraživanje i populariziranje darova i legata može biti poticaj onima koji mogu donirati da doista doniraju, kao i onima koji upravljaju tim sadržajima da, slijedeći preporuke, donirane vrijednosti učine pristupačnijima. Edukacija širega kruga korisnika može za rezultat imati ne samo zaštitu postojećih legata, nego i utjecaj na buduće darovatelje i veći priljev legata u knjižnice, kao i bolji odnos prema njima.

10.2. Strateško-teorijski aspekt

Ovisno o vrsti knjižnice, važno je uskladiti misije i poslanja knjižnica te, po potrebi, u njih uključiti i zaštitu baštine. Istraživanje je pokazalo kako knjižnice imaju svoje misije, koje se samo dijelom dotiču i čuvanja i promicanja baštine.

Legate je nužno uključiti u planiranje na strateškoj razini, u izrade programa, planova i politike zaštite na razini ustanova. Planovi trebaju biti jasni, u pisanom obliku i javno dostupni. Na nacionalnoj razini postoje smjernice za darove, kao i zavičajne zbirke, koje se djelomično mogu primijeniti i na legate. Dosadašnja praksa unutar institucija to nije uvijek prepoznavala. Smjernice za posebne zbirke (što bi uključivalo i legate) trebale bi istaknuti misiju posebne zbirke, povijest, korisnike, cilj zbirke, pravna pitanja, pitanja zaštite zbirke, metode prikupljanja te redovno ažurirati dokument i preispitivati politiku prihvaćanja darova. Usporedbom sa strateškim i pravnim dokumentima vezanima uz posebne zbirke kod ostalih knjižnica u regiji, moglo bi se razriješiti mnoštvo dvojbi i pitanja odluka (definirati tko donosi odluke na svim razinama upravljanja).

Na nacionalnoj razini (posebice pri Ministarstvu kulture i Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu) potrebno je dati jasne smjernice o važnosti legata, nužnosti njihove evidencije, organizacije i zaštite. Polazište bi bilo detaljan uvid u vrste i broj institucija koje posjeduju legate na nacionalnoj razini, za što je preduvjet evidencija zbirki u pojedinačnim institucijama. Krajnji bi rezultat bio popis legata po knjižnicama.

Međusobnom suradnjom knjižnica glede posjedovanja legata na bilo kojoj razini, postigla bi se bolja učinkovitost organiziranja rada i upravljanja legatima. Mnoštvo je načina suradnje, od strateške, pravne, financijske, idejne, savjetodavne, edukativne do operativne i tehničke razine. Preporučljivo je potražiti primjere dobre prakse i u drugim baštinskim institucijama s legatima u fondu.

10.3. Ekonomsko-pravni aspekt

Neujednačeno, nesustavno i neodgovarajuće financiranje knjižnica ogleda se u neadekvatnome pristupu organizaciji, obradi i zaštiti legata u knjižnicama. Troškovi koji se izdvajaju za legate minimalni su ili ih uopće nema.

Dostupni financijski izvori za knjižnice sredstva su za redovnu djelatnost (ovisno o njihovoj vrsti) i putem projekata. Putem projekata Ministarstva kulture ili regionalnih i lokalnih uprava i samouprava, mogu se tražiti sredstva za sređivanje ili digitalizaciju ostavština. Razni su natječaji javnih i državnih institucija koji podupiru projekte očuvanja i popularizacije baštine. Europska unija, također, putem projekata dodjeljuje bespovratna sredstva za područje kulture. U nedostatku financijskih sredstava, važno je dobro financijsko planiranje. Nisu uvijek važni veliki projekti, pogotovo ako su rijetki ili jednokratni, nego je nužno njihovo sustavno ažuriranje ili provođenje. Stoga od većega značaja mogu biti obimom manji, ali strateški planirani, kontinuirani projekti rada na legatima. Preporučljivo je najprije usmjeriti financijska sredstva na edukaciju osoblja, da bi se daljnjim upravljanjem dobro vodilo. Sljedeći bi korak bila evidencija legata i njihova obrada, kako bi se saznalo što knjižnica posjeduje. Za to je potrebno dobro upravljanje ljudskim resursima. Tek su za sljedeću razinu, materijalno-operativnu, potrebna značajnija financijska ulaganja. Dugoročno planiranje zaštite legata ovisi o stabilnome financiranju, nužnome za provođenje svakodnevnih aktivnosti i posebnih programa i projekata. Kontinuirano izdvajanje sredstava za zaštitu legata pridonijelo bi boljoj organizaciji. Tako bi se osigurali uvjeti pohrane, kao i rad na popularizaciji legata. Provođenje

postojeće pravne regulative te neznatno mijenjanje i prilagođavanje institucionalnim okvirima, pridonijelo bi poboljšanju sadašnje situacije.

Iako postoje određene porezne olakšice za donacije u kulturi, to nije dovoljno. Bilježe se manje donacije privatnih osoba, a većih institucionalnih donacija gotovo da i nema. Neki od načina poticanja privatnih davanja u kulturi veći su udio donacija pojedinaca u ukupnom iznosu privatnoga financiranja kulture, veći iznos gornje granice za porezne olakšice kod donacija pojedinaca, mijenjanje kriterija za ostvarivanje prava na porezne olakšice, posebni poticaji kod oporezivanja nasljedstva i sl. Poticajna porezna politika i popularizacija legata u društvu pridonijela bi većim financijskim podrškama projekata i programa zaštite legata u knjižnicama, kao i pristizanju većega broja novih vrijednih legata u knjižnice.

Tome bi u prilog išlo i da same knjižnice u svojim pravnim dokumentima posebno ističu donacije i legate te ih uvrštavaju u svoje planove nabave, obrade, organizacije i zaštite.

10.4. Kulturološko-društveni aspekt

Kulturno-povijesna dimenzija legata je u tome što je to bila privatna knjižnica koja postaje javno dobro, dio baštine. Privatna je to knjižnica, vezana uz osobu koja je stvarala svoju književnu i/ili drugu zbirku, koju, u formi legata, ostavlja knjižnici. Donacije su najviše usmjerene na ostvarenje kulturnih vrijednosti, u svim njihovim oblicima. Ljudi ostavljaju dobrotvorne darove jer vjeruju u rad institucije, vjeruju u njezinu misiju i žele poticati njezin daljnji razvoj.

Legat postaje javno dobro jer njegov sadržaj ima visoku kulturnu, povijesnu ili znanstvenu vrijednost. Za bolje upravljanje legatima, kao i prepoznatljivost u knjižnici i široj zajednici, nužno je legate vrednovati. Najčešći je kriterij vrednovanja legata kulturno-povijesna vrijednost zbirke. To je subjektivni kriterij, često ovisan o promatraču i okruženju. Osim subjektivnoga vrednovanja, legati zahtijevaju i druga kvalitativna mjerenja, koja uključuju stručnu prosudbu knjižničara o zbirci, mišljenje korisnika, dojmove o stanju i značaju legata za knjižnicu i lokalnu zajednicu u cjelini. Obuhvaća se sve, od toga što je legat značio osobi koja je sakupljala zbirku, osobi koja ju je darovala (emotivne vrijednosti), ustanovi koja sada posjeduje legat (emotivne, kulturološke, materijalne vrijednosti), do toga što legat i knjige u njemu znače za povijest knjige, što za povijest i kulturu grada, povijest tiskarstva, povijest čitalačkih navika i sl. Istraživanje je istaknulo zavičajnost i značaj vlasnika legata za određenu sredinu kao osnovne

kriterije vrednovanja. Procjenu se, također, može temeljiti na starosti (godina izdavanja), unikatnosti (sačuvan mali broj primjeraka), autorima (nacionalni ili lokalni kulturni doprinos), značenju djela u legatu (kulturno, povijesno, utjecaj na sredinu u kojoj je nastalo), umjetničkoj vrijednosti i drugo. Objektivnije ispitivanje vrijednosti legata moglo bi biti prema veličini fonda, korištenju, pristupu, starosti i fizičkome stanju legata. Jasno definirani kriteriji vrednovanja i selekcije građe za čuvanje i zaštitu legata pomogli bi postizanju objektivnosti. Kriterije, smjernice ili upute za selekciju i vrednovanje građe u legatima trebalo bi definirati Ministarstvo kulture ili Nacionalna i sveučilišna knjižnica.

Legat je potencijalni izvor informacija širokome krugu korisnika, od školaraca, studenata i akademske zajednice do ljudi raznih profesija. Kontekstualizacija legata, njegova popularizacija i uključivanje u kulturni turizam može dovesti do novih usluga, usluga s dodanom vrijednosti, kao i novih korisnika. Knjižnica bi više trebala u svoje strateške i godišnje planove uključiti već uobičajene aktivnosti popularizacije, od organiziranja izložbi, kulturno-povijesnih predavanja o zbirci ili bivšem vlasniku zbirke (darovatelju) ili izvornicima koje knjižnica posjeduje, do digitalizacije zbirke ili nekih njezinih dijelova i promocije zbirke i građe u njoj na društvenim medijima.

Marketinške aktivnosti koje promiču ostavštine i potiču na njihovo ostavljanje (ukoliko knjižnica želi postići i taj cilj), dobar su početak za veće planiranje programa darovanja. Legati se mogu poticati u različitim publikacijama (u izdanju knjižnice ili drugim stručnim, znanstveno-popularnim glasilima i sl.), isticati njihove vrijednosti, uključivanje informacija o legatima u godišnjim materijalima o darovima, uključivanje informacija na letcima ili u novinama, djelovanje unutar filantropskoga društva, gdje će njihova donacija biti prepoznata, tj. identificirana s osobom i institucijom kojoj je dar ostavljen. U knjižnici treba na jednome mjestu istaknuti povijest knjižnice, posebice ako je u nju utkana priča o legatima. Informativni pano ili mala izložba, koncipirana kao stalni postav, bili bi informativni, dok bi otvaranje suvenirnice (koja, između ostaloga, može prodavati majice, olovke, fascikle s motivima iz legata) donijelo i izravni profit.

Suradnja s drugim institucijama kulture, s turističkom zajednicom, odgojno-obrazovnim institucijama, udrugama i pojedincima, donijela bi nove oblike popularizacije i nove usluge. Moguće je uključivanje digitaliziranoga sadržaja u nastavne planove osnovnoškolskih srednjoškolskih i fakultetskih programe. Ostvarivanje suradnje sa školama oko organiziranja izložbi, sudjelovanja u programima (primjerice, istraživanje darovatelja, duha vremena u

kojemu je legat nastajao ili događanja u novinama iz toga vremena), predavanjima o zbirci ili izvornicima koje posjeduje knjižnica, zajednički obilasci kulturno-povijesnih lokaliteta (rodna kuća darovatelja, mjesto školovanja ili rada, spomen-ploča, groblje i sl.) i drugo. Nužno je i sudjelovanje u lokalnim grupama knjižničara, koji međusobno surađuju, dijele znanja o lokalnim zbirkama, zajednici i projektima. Moguće je uspostaviti i portal ili blog, koji bi bio platforma za sve vezano uz neki zavičaj, a što posjeduju baštinske ustanove u svojim zbirkama. Krajnji rezultat bilo bi prepoznavanje vrijednosti legata u društvu na lokalnoj i nacionalnoj razini, nove usluge i novi korisnici, što donosi i financijsku dobit knjižnici. No, za to je potreban osnovni preduvjet – evidencija legata na razini knjižnice i njegova obrada. Tek kada se zna što se ima od građe u legatu, on se može vrednovati, kontekstualizirati i izgrađivati „priča“ oko njega.

10.5. Materijalno-operativni aspekt

Nakon stručnog odabira i primitka darova u knjižnicu, potrebno je gledati i na moguću uporabu i potencijalne korisnike zbirke. Uporabljivost bi trebala biti od velike važnosti pri uvrštavanju legata u fond. Ukoliko bi se redovno radila (pre)ispitivanja odluka o prihvaćanju i upravljanju legatima te mjerila uporabljivost zbirke, cijeli bi se proces olakšao i smanjili bi se troškovi zaprimanja darova i legata, kao i kasniji problemi i troškovi obrade, organizacije i smještaja legata. Cilj je postići optimalno korištenje zbirke uz minimalne troškove, a maksimalnu zaštitu. Operativna bi razina i provedba trebala pratiti strateške planove (u kojima bi trebali biti i legati). Sve aktivnosti poslovanja, kao i akteri uključeni u proces organizacije legata, trebali bi biti povezani i surađivati na dnevnoj razini i po potrebi.

Osim mjerenja uporabljivosti fonda, nužno je ispitivanje stanja fonda, kako bi se dobili konkretni podaci o materijalima, stanju i oštećenjima građe. Rezultati se trebaju implementirati u poslovanje. Kako je za provedbu toga aspekta potrebno vrijeme, osoblje, novac (za poboljšanje uvjeta, saniranje šteta, plaćanje dodatnoga osoblja i dr.), prostorne mogućnosti (zbog mogućnosti manipulacije građom), on nije naveden među prioritetima u redosljedu koraka upravljanja zaštitom legata prema specifičnome modelu.

Ispitivanje stanja fonda zbirke legata u većini odabranih knjižnica nije moguće provesti, s obzirom na visoki postotak neobrađenoga i nedostupnoga fonda. Kod legata koji će se tek zaprimati u fond, moguće je napraviti prvi korak, kako bi se u financijski povoljnijoj situaciji

brže moglo reagirati. Mogu se bilježiti karakteristike stanja fonda (vrsta građe, vrsta materijala, vrste i uzročnici oštećenja, intenzitet oštećenja) pri popisima u nabavi (kod akcesije) ili kod obrade građe. Također, realizacija materijalno-operativnog aspekta ili jednoga njegovoga dijela (katalog stanja fonda, procjena i poboljšanje uvjeta skladištenja i kontrole uvjeta, provođenje tehnika i metoda zaštite na građi i dr.) mogu biti projektni prijedlozi. Neadekvatni prostori u kojima pretežno djeluju knjižnice uvelike utječu na taj aspekt te bi njihovo poboljšanje znatno pridonijelo boljoj organizaciji i očuvanju legata u knjižnicama.

11. RAZINE RAZVOJA

Struktura za preporuke, sa razinama razvoja, preuzeta je prema predlošku iz doktorske disertacije Maje Krtalić⁵¹⁶. Prikazuje se trenutno postojeće stanje s legatima i željeno stanje te razine razvoja, tj. kako doći do toga idelnog stanja, od početnoga stanja, preko djelomično razvijenog do najbolje prakse.

Strateško-teorijski aspekt

Postojeće stanje

- Na nacionalnoj razini ne postoje nikakve posebne smjernice za legate
- Legati nisu uključeni u planiranje na strateškoj razini, u izrade programa, planova i politike zaštite na razini ustanova
- Pojedine knjižnice imaju u misiji definicijom obuhvaćeno čuvanje i promicanje baštine (posebice narodne knjižnice koje imaju zavičajne zbirke)
- Nigdje se u nacionalnim smjernicama ne spominju legati, samo u kontekstu baštinskih zbirki
- Legati nisu prepoznati ni evidentirani u Registru kulturnih dobara (u trenutku javne dostupnosti i pretraživosti Registra)
- Knjižnice rijetko surađuju glede posjedovanja legata na bilo kojoj razini
- Razjedinjenost i funkcionalna nepovezanost knjižnica
- Nepostojanje jedinstvenoga kataloga i evidencije posebnih zbirki knjižnica
- Neevidentirani legati na institucionalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini

Željeno/idealno stanje

- Strateškim smjernicama na nacionalnoj razini usmjerene sve aktivnosti vezane uz legate, njihovu organizaciju i upravljanje
- Zastupljeni legati u strateškim dokumentima na razini ustanova
- Uspostavljen učinkovit sustav evidencije i zaštite legata u knjižnicama
- Ažuriranje podataka o legatima u knjižnicama
- Jedinstveno financiranje projekata i programa organizacije i zaštite legata

⁵¹⁶ Krtalić, Maja. Modeli upravljanja zaštitim pisane baštine u knjižnicama: (dok. dis., Sveučilište u Zadru, 2010.)

- Čuvanje i promicanje baštine obuhvaćeno u misijama knjižnica
- Legati evidentirani kao kulturno dobro

Razine razvoja

Osnovna praksa/početna

- Benchmarkingom utvrđeno koje ustanove mogu poslužiti kao primjeri dobre prakse u strateškim dokumentima, kao i organizaciji i upravljanju legatima
- Usklađene misije i poslanja knjižnica te jasno definirana zaštita baštine
- Legati djelomično uklopljeni u smjernice za darove i zbirke posebne vrste (zavičajne, spomeničke, raru, grafike, kartografsku i druge vrste građe koju posjeduju legati)
- Definirane odgovornosti pojedinaca i ustanova za (ne)očuvanje legata

Dobra praksa/djelomično razvijena

- Identificirani i evidentirani legati i jedinice građe u njima (evidencija zbirki na institucionalnim razinama)
- Izrađena pomagala za pretraživanje (skupni katalozi) na nacionalnoj razini
- Politika prihvaćanja darova uspoređena s politikom prikupljanja i prihvaćanja darova i legata kod ostalih zbirki u regiji
- Utvrđeni jedinstveni postupci i kriteriji za prijavu i dokumentiranje knjižnične građe za koju se predmnijeva da ima svojstvo kulturnoga dobra, u što su uključeni i legati
- Planovi i programi jasni, u pisanom obliku i javno dostupni

Najbolja praksa/razvijena

- Sveobuhvatni prikaz literature o legatima i mogućnosti razvoja teorijske pozadine (od njegova dolaska u knjižnicu do krajnjega korištenja) u knjižničnim i informacijskim znanostima
- Legati obuhvaćeni u strateškim pisanim dokumentima na nacionalnoj i institucionalnoj razini
- Izrađene strategije zaštite legata na nacionalnoj i institucionalnoj razini
- Redovno ažurirani dokumenti (politika prihvaćanja darova i sl.)
- Legati uključeni u planiranje na strateškoj razini, u izrade programa, planova i politike zaštite na razini ustanova

- U Smjernicama za posebne zbirke istaknuta je misija posebne zbirke, povijest, korisnici, cilj zbirke, pravna pitanja, pitanja zaštite zbirke, metode prikupljanja
- Vrednovani legati po jasno definiranim kriterijima
- Izrađen učinkovit sustav zaštite legata
- Pravna zaštita utemeljena na zakonskoj regulativi prema međunarodnim konvencijama i preporukama
- Uključeni legati u programe preventivne zaštite knjižničnih baštinskih zbirki
- Povezan portal baštinskih zbirki s portalom Hrvatska kulturna baština MK i Teutom
- Izrađena jasna politika zaštite legata na nacionalnoj razini
- Javno dostupan detaljan uvid u vrste i broj institucija koje posjeduju legate na nacionalnoj razini (popis legata po knjižnicama)
- Sastavljen nacionalni koncept zaštite legata
- Na nacionalnoj razini (posebice pri Ministarstvu kulture i Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu) razrađene jasne smjernice o važnosti legata, nužnosti njihove evidencije, organizacije i zaštite
- Razvijena međusobna suradnja knjižnica glede posjedovanja legata na bilo kojoj razini (moguća suradnja na razne načine, od strateških, pravnih, financijskih, idejnih, edukativnih do operativnih i tehničkih razina)
- Umrežavanje institucija
- Promocija i senzibiliziranje javnosti o važnosti zaštite legata

Ekonomsko-pravni aspekt

Postojeće stanje

- Nedostatak sredstava
- Neujednačeno, nesustavno i neodgovarajuće financiranje knjižnica
- Financiranje iz različitih izvora
- Troškovi koji se izdvajaju za legate vrlo su minimalni ili ih uopće nema
- Neizdvajanje namjenskih sredstava za legate
- Analiza pravnog okvira – primjerena zakonska regulativa koja obuhvaća baštinske zbirke, ali se ne primjenjuje u praksi
- Neadekvatan pravni okvir u kojem djeluju knjižnice

- Pravni dokumenti zaštite na nacionalnoj razini postoje, iako se u njima posebno ne ističu legati
- Legati nisu prepoznati na razini knjižnica
- Često u planovima nabave nema zaštite, obrade legata, kao ni posebnoga isticanja donacija ni legata
- Neadekvatan pristup organizaciji, obradi i zaštiti legata u knjižnicama

Željeno/idealno stanje

- Sustav stabilnoga i kontinuiranoga financiranja
- Redovno izdvajanje namjenskih sredstava za legatima
- Iznalaženje dodatnih resursa za provođenje redovnih i izvanrednih aktivnosti zaštite legata
- Dobro i dugoročno planiranje (na što usmjeriti financijske izvore, obradu, uvjete pohrane, projekte popularizacije, edukaciju osoblja ili nešto drugo)
- Provođenje svakodnevnih aktivnosti, ali i posebnih programa i projekata organizacije i zaštite legata
- Praćenje i analize troškova koji se izdvajaju za upravljanje legatima
- Djelovanjem u skladu s postojećim zakonima i njihovim uklapanjem na institucionalnoj razini

Razine razvoja

Osnovna praksa/početna

- Analizirano postojeće stanje, financije i ukupni troškovi vezani uz upravljanje legatima
- Identificirani relevantni pravni dokumenti
- U postojećim pravnim dokumentima zaštite na nacionalnoj razini uključeni legati i posebne zbirke
- Postojeća pravna regulativa prilagođena institucionalnim okvirima

Dobra praksa/djelomično razvijena

- Uključeni legati u dostupnim izvorima financiranja redovne djelatnosti knjižnica i putem projekata
- Prijavljeni projekti sređivanja ili digitalizacije legata

- Procijenjeni potrebni troškovi projekata zaštite legata (vezanih uz građu, usluge, proizvode ili aktivnosti)
- Bilježenje manjih donacija privatnih osoba i njihove financijske vrijednosti
- Knjižnice u svojim pravnim dokumentima posebno ističu donacije i legate te ih uvrštavaju u svoje planove nabave, obrade, organizacije i zaštite
- Statuti i pravilnici o radu knjižnica uključuju legate
- Zakonski okviri (zakoni, pravilnici, standardi i sl.), smjernice i preporuke za zaštitu legata na nacionalnoj razini

Najbolja praksa/razvijena

- Dobro financijsko planiranje (praćenje, prilagodba i revizija)
- Mogućnosti dodatnoga financiranja i sponzorstva koja su primjerena projektima i ciljevima (sredstva za sređivanje ili digitalizaciju ostavština - projekti Ministarstva kulture ili regionalnih i lokalnih uprava i samouprava, razni natječaji javnih i državnih institucija, Europska unija i drugo)
- Kontinuirano izdvajanje sredstava za zaštitu legata na institucionalnim i nacionalnim razinama
- Ujednačeno, sustavno i odgovarajuće financiranje knjižnica
- Dostupni financijski izvori za knjižnice sredstva su za redovnu djelatnost (ovisno o njihovoj vrsti) i putem projekata
- Jasna pravna regulativa, pravilnici i smjernice za postupanje s legatima na institucionalnoj razini
- Pravno i financijsko poslovanje javno dostupno i transparentno
- Definirane obveze i odgovornosti koje imaju knjižnice, kao i određene posljedice za neprovođenje tih aktivnosti
- Strateški planirani, kontinuirani projekti rada na legatima
- Sustavno ažuriranje ili provođenje projekata
- Poticajna porezna politika
- Veće porezne olakšice za donacije u kulturi, koje potiču donacije privatnih osoba, i institucionalne donacije
- Poticanje privatnih davanja u kulturi (veći udio donacija pojedinaca u ukupnom iznosu privatnoga financiranja kulture, veći iznos gornje granice za porezne olakšice kod

donacija pojedinaca, kriterije za ostvarivanje prava na porezne olakšice i posebne poticaje kod oporezivanja nasljedstva)

- Popularizacija legata u društvu
- Veća financijska podrška projekata i programa zaštite legata u knjižnicama
- Pristizanje većega broja novih vrijednih legata u knjižnice

Edukativni aspekt

Postojeće stanje

- Osoblje većinom nije svjesno postojanja i vrijednosti legata u vlastitim knjižnicama
- Nedostatak stručne literature na temu legata, posebice na hrvatskome jeziku
- Edukacija je često odraz osobnih preferencija, entuzijazma i pojedinačnih doprinosa
- Za legat ne postoje nikakve smjernice, najviše ovise o osobama koje dolaze u dodir s njima
- Stručna ili subjektivna prosudba knjižničara te opći dojmovi o stanju i značaju legata izravno utječu na cjelokupno poslovanje legata, od zaprimanja do vrednovanja i upravljanja njime
- Nedostatak sustavnoga bavljenja problematikom legata
- Ovlaštenje za prihvaćanje legata u knjižnici ovisno je o ustrojstvu i poslovanju same knjižnice
- Odluke se donose na višim instancama, a donosi ih stručno osoblje (najčešće su to ravnatelji, voditelji zavičajne zbirke ili zbirke legata ili neke druge zbirke u čijem je sastavu legat)
- Stručna zvanja osoba zaduženih za zbirku legata stečena su formalnim obrazovanjem ili kasnijim napredovanjem u struci (što stječu osobnim stručnim usavršavanjem i permanentnim obrazovanjem)
- Osoblje - knjižničari djelomice su osposobljeni za specifične aktivnosti zaštite legata

Željeno/idealno stanje

- Edukacija na svim razinama djelovanja
- Svi djelatnici knjižnice imaju osnovno znanje o zaštiti građe, pa tako i legata (temeljna znanja)
- Svi akteri uključeni u proces razumiju važnost zaštite legata

- Osobe zadužene za legatima posjeduju specifična znanja o posebnim zbirkama i legatima
- Dostupne informacije i literatura o legatima
- Dostupni edukativni materijali i priručna literatura o upravljanju legatima
- Održavanje radionica, seminara, okruglih stolova o legatima u baštinskim ustanovama
- Postojanje različitih oblika edukacije (u klasičnom i online okruženju)
- Dostupna stručna pomoć u organizaciji legata u knjižnicama
- Uključivanje znanja o legatima i njihovoj zaštiti u kurikulum (upoznavanje studenata, posebice informacijskih znanosti, s baštinskim zbirkama - putem posebnih predavanja o legatima za studente, njihovo prisustvovanje stručnim skupovima i izložbama, kao i sudjelovanje u praktičnome radu s legatima u knjižnicama)
- Stručno osoblje knjižnice prenosi znanje o legatima svojim kolegama, studentima i korisnicima
- Edukacija širega kruga korisnika (čiji je rezultat zaštita postojećih legata, utjecaj na buduće darovatelje i veći priljev legata u knjižnice, kao i bolji odnos prema njima)

Razine razvoja

Osnovna praksa/početna

- Napisana i objavljena ili prevedena odgovarajuća literatura
- Priređeni promotivni i edukativni materijali o legatima u knjižnici za osoblje i korisnike
- Akteri uključeni u proces upoznati s postojanjem legata, pravilnim rukovanjem i zaštitom (temeljna znanja)
- Ovisno o funkciji i zaduženjima, svi djelatnici knjižnice imaju osnovno znanje o zaštiti građe, pa tako i legata
- Priređeni strateški dokumenti na institucionalnoj razini

Dobra praksa/djelomično razvijena

- Pojedinačno objavljeni stručni radovi o legatima u knjižnicama
- Redovito pohađanje pojedinih tečajeva CSSU-a, seminara, radionica, okruglih stolova
- Postojanje pisanih smjernica o politici prihvaćanja darova i izgradnje zbirke
- Legati uključeni u pisane smjernice te su definirani postupci i kriteriji njihova uključivanja u zbirke (vlasništvo, podrijetlo, razlozi darovanja, prikladnost ponuđene

građe), u skladu s vrstom knjižnice, njezinome poslanju, posebnosti svake knjižnice, okruženju i korisnicima

Najbolja praksa/razvijena

- Edukacija na svim razinama djelovanja (već od samih djelatnika knjižnice i osoba na rukovodećim pozicijama, do korisnika i šire javnosti)
- Osoblje osposobljeno za provođenje redovitih i svakodnevnih aktivnosti zaštite, kao i specifične aktivnosti zaštite legata
- Edukacija svih aktera povećala je objektivnost i stručnost u organizaciji, upravljanju i zaštiti legata
- Kontinuirana edukacija putem formalnih i neformalnih oblika edukacije
- Sustavno planiranje edukacije
- Stručni djelatnici osposobljeni za specifične aktivnosti zaštite legata (primjerice, ispitivanje stanja fonda, odabir građe iz legata za konzervatorsko-restauratorsku obradu, postupci preventivne zaštite i sl.)
- Osoblje provodi ispitivanje stanja fonda
- Umanjen utjecaj subjektivne prosudbe knjižničara u upravljanju legatima te općih dojmova o stanju i značaju legata za knjižnicu i zajednicu
- Razvijena specifična znanja stručnog osoblja zaduženoga za legate
- Međusobna suradnja i razmjena znanja stručnog i administrativnog osoblja te uprave ustanove
- Kontinuirano se održavaju stručni skupovi na temu legata
- Kreirani i ažurirani dokumenti o politici zaštite ili plan mjera za slučaj katastrofe
- Sustavno bavljenje problematikom legata
- Osviješteni svi dionici na lokalnoj i nacionalnoj razini za dobivanje podrške u edukaciji i stjecanje znanja potrebnoga za očuvanje zbirke legata
- Prijave na različite EU projekte i programe edukacije (primjerice, program Erasmus+, kao poveznica obrazovanja i baštine te poticaj na otkrivanje i istraživanje europske kulturne baštine)
- Educirana uprava i javnost putem učinkovitoga davanja informacija te isticanja da knjižnica teži za dugoročnom podrškom kroz planirane darove, uključujući ostavštine

Materijalno-operativni aspekt

Postojeće stanje

- Nedostatak ljudskih i financijskih resursa
- Nepoznavanje i neprovođenje metode ispitivanja stanja fonda
- Visoki postotak neobrađenoga i nedostupnoga fonda
- Nereprezentativan uzorak potreban za ispitivanje stanja fonda
- Brže propadanje legata u neodgovarajućim uvjetima
- Građa u legatima većinom se ne čuva u posebnim uvjetima u odnosu na ostatak fonda
- Negativan utjecaj osoblja i ponašanja korisnika na materijalno stanje legata
- Nedovoljna primjena stečenih znanja osoblja o fizičkoj zaštiti materijala u praksi
- Neadekvatni prostori u kojima pretežno djeluju knjižnice

Željeno/idealno stanje

- Baza podataka o stanju fonda, tj. katalog stanja fonda
- Omogućen uvid u fizičko stanje građe u legatu
- Sustavno provođenje ispitivanja stanja fonda
- Redovno praćenje procjene brzine propadanja materijala
- Identificiranje vanjskih čimbenika oštećenja
- Kontroliranje vanjskih čimbenika oštećenja građe
- Financijske i prostorne mogućnosti knjižnice omogućavaju i osiguravaju zaštitu građe
- Postojanje tehničke infrastrukture na institucionalnoj razini
- Poboljšani uvjeti skladištenja legata i kontrole uvjeta
- Dostupna stručna podrška i smjernice za razvoj strategije zaštite legata u knjižnicama
- Pojedinačni projekti zaštite na institucionalnoj razini

Razine razvoja

Osnovna praksa/početna

- Bilježenje karakteristika stanja fonda kod zaprimanja građe u knjižnicu (vrsta građe, vrsta materijala, vrste i uzročnici oštećenja, intenzitet oštećenja) ili kod obrade građe ili naknadno pri sređivanju legata
- Identificirati sadašnje stanje i probleme s kojima se knjižnica susreće pri zaštiti građe

Dobra praksa/djelomično razvijena

- Implementacija osnovnih mjera zaštite legata u knjižnicama
- Mjerenje uporabljivosti fonda
- Ispitivanje stanja fonda – katalog stanja fonda daje konkretne podatke o materijalima, stanju i oštećenjima građe
- Dostupna baza podataka o stanju fonda, tj. katalog stanja fonda
- Omogućen uvid u fizičko stanje građe u legatu
- Praćenje mikroklimatskih uvjeta
- Praćenje procjene brzine propadanja materijala
- Procjena uvjeta skladištenja i kontrole uvjeta (vlaga, svjetlost, temperatura, zagađenje zraka i drugo)
- Procjena i poboljšanje uvjeta skladištenja i kontrole uvjeta

Najbolja praksa/razvijena

- Redovno (pre)ispitivanje odluka i mjerila uporabljivost zbirke
- Postignuto optimalno korištenje zbirke uz minimalne troškove, a maksimalnu zaštitu
- Operativna razina i provedba prati strateške planove
- Sve su aktivnosti poslovanja, kao i akteri uključeni u proces organizacije legata povezani i surađuju na dnevnoj razini i po potrebi
- Implementacija rezultata ispitivanja stanja fonda u poslovanje
- Provođenje tehnika i metoda zaštite na građi
- Osigurano potrebno vrijeme, osoblje, novac (za poboljšanje uvjeta, saniranje šteta, plaćanje dodatnog osoblja i dr.)
- Osigurane prostorne mogućnosti (zbog mogućnosti manipulacije građom)
- Adekvatni prostori knjižnica (propisani uvjeti skladištenja, kontrole i zaštite)
- Uveden veći broj zaštitnih mjera u svakodnevne poslove većine djelatnika (koji dolaze u doticaj s legatima)
- Uspostavljen nacionalni sustav za zaštitu knjižnične građe i očuvanje knjižničnih zbirki kulturnoga dobra uključuje i identificiranje, organizaciju i zaštitu legata te njihov upis

u Registar kulturnih dobara (provođenje mjere unapređenje upravljanja knjižničnim kulturnim dobrom prema Nacrtu Strategije hrvatskog knjižničarstva 2016.-2020.)

Kulturološko-društveni aspekt

Postojeće stanje

- Nisu uvijek u pravnome smislu jasno definirani kriteriji vrednovanja i selekcije građe za čuvanje i zaštitu legata
- Osnovni su kriteriji vrednovanja zavičajnost i značaj vlasnika legata za određenu sredinu
- Najčešći kriterij vrednovanja legata je, uz sadržajnu vrijednost, kulturno-povijesna vrijednost zbirke (subjektivni kriterij, često ovisan o promatraču i okruženju)
- Nedovoljna kontekstualizacija i popularizacija legata
- Skriveni i neobrađeni legati neočuvani su, nedovoljno istraženi i neprepoznati
- Rezultati su neočuvanja zbirke njezino daljnje propadanje i osiromašena zavičajna kultura

Željeno/idealno stanje

- Legat kao ogledalo kulturnih karakteristika na sadržajnoj i materijalnoj razini
- Uspostavljeni kriteriji vrednovanja i selekcije legata na nacionalnoj i institucionalnoj razini
- Moguće različite interpretacije fizičkih obilježja koje korisnici ili čitatelji ostavljaju u knjigama
- Kontekstualizacija legata i njegova popularizacija
- Uspostavljene nove usluge i usluge s dodanom vrijednosti
- Zadovoljni sadašnji korisnici, kao i povećan broj novih korisnika
- Prepoznavanje vrijednosti legata u društvu na lokalnoj i nacionalnoj razini

Razine razvoja

Osnovna praksa/početna

- Evidentirani i obrađeni legati na razini knjižnice
- Definirani kriteriji vrednovanja i selekcije građe za čuvanje i zaštitu legata na nacionalnoj i institucionalnoj razini

- U strateške i godišnje planove uključene već uobičajene aktivnosti popularizacije legata (od organiziranja izložbi, kulturno-povijesnih predavanja o zbirci ili bivšem vlasniku zbirke (darovatelju) ili izvornicima koje knjižnica posjeduje, do digitalizacije zbirke ili nekih njezinih dijelova i promocije zbirke i građe u njoj na društvenim medijima)
- Definirane marketinške aktivnosti koje promiču ostavštine i potiču na njihovo ostavljanje
- Promocija legata u različitim publikacijama (u izdanju knjižnice ili drugim stručnim, znanstveno-popularnim glasilima i sl.)
- Uključivanje informacija o legatima u godišnjim materijalima o darovima, na letcima ili u novinama
- Na jednome mjestu istaknuta povijest knjižnice (posebice ako je u nju utkana priča o legatima)
- Postavljanje informativnoga panoa
- Stalni postav koji uključuje građu iz legata u okviru male izložbe

Dobra praksa/djelomično razvijena

- Definirani kriteriji, smjernice ili upute za selekciju i vrednovanje građe u legatima na nacionalnoj razini (to bi trebalo definirati Ministarstvo kulture ili Nacionalna i sveučilišna knjižnica)
- Sudjelovanje u lokalnim grupama knjižničara koji međusobno surađuju, dijele znanja o lokalnim zbirka, zajednici i projektima
- Suradnja sa školama oko organiziranja izložbi, sudjelovanja u programima (primjerice, istraživanje darovatelja, duha vremena u kojemu je legat nastajao ili događanja u novinama iz toga vremena), predavanja o zbirci ili izvornicima koje posjeduje knjižnica, zajedničkih obilazaka i kulturno-povijesnih lokaliteta (rodna kuća darovatelja, mjesto školovanja ili rada, spomen-ploča, groblje i sl.) i drugo
- Otvaranje suvenirnice (koja, između ostaloga, može prodavati majice, olovke, fascikle s motivima iz legata i sl.)
- Suradnja s drugim institucijama kulture, s turističkom zajednicom, odgojno-obrazovnim institucijama, udrugama i pojedincima

Najbolja praksa/razvijena

- Legat vrednovan i prepoznat u knjižnici i široj zajednici
- Kvalitativna i kvantitativna mjerenja legata
- Objektivnost pri upravljanju legatima
- Kontekstualizacija legata, njegova popularizacija i uključivanje u kulturni turizam
- Nove usluge, usluga s dodanom vrijednosti i novi korisnici
- Uključivanje digitaliziranoga sadržaja u nastavne planove i programe (osnovnoškolske, srednjoškolske i fakultetske)
- Uspostavljen portal i/ili blog koji je platforma za sve vezano uz neki zavičaj, uz napomene o građi koju posjeduju baštinske ustanove u svojim zbirkama
- Javnost se potiče na darivanje (znamenite osobe koje su stvarale svoju književnu i/ili drugu zbirku (privatnu knjižnicu) da ju u formi legata ostave knjižnici)
- Poticati društvenu odgovornost prema zaštiti baštinskih zbirki
- Privatna knjižnica postaje javno dobro, dio baštine (kulturno-povijesna dimenzija legata)

12. ZAKLJUČAK

Na temelju iscrpnoga razmatranja teorijskih postavki i analize rezultata provedenog istraživanja, moguće je donijeti zaključke koji daju znanstveni uvid u problematiku organizacije i očuvanja zbirke legata u knjižnicama.

U različitim baštinskim ustanovama moguća su različita terminološka, pravna i organizacijska određenja legata, ali svugdje je moguće prepoznati njihovu kulturno-povijesnu vrijednost.

U cilju što sveobuhvatnijega sagledavanja problematike legata u knjižnicama, u radu su pod pojmom legat obuhvaćene sve ostavštine bez obzira na način dolaska u knjižnicu i bez obzira na vrstu građe sadržanu u ostavštini. To su otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke u knjižnicama, privatne knjižnice znamenitih ljudi koje su javno dobro.

Kako je pojam legat pravno određen i ograničen, za pojedine slučajeve može se koristiti ponekad bolji pojam, a to je ostavština, jer se taj pojam ne povezuje jezično, semantički, ni pravno uz bilo koji drugi naziv. S druge strane, tada je potrebno ne vezati uz njega zanimanje darovatelja (primjerice, ostavština književnika), nego upotrijebiti samo izraz ostavština.

Osim u terminološkome smislu, fenomen legata moguće je promatrati na više načina: antropološki, filantropski, psihološki, pravno, kulturološki, povijesno, društveno itd. Legati imaju kulturnu, povijesnu i/ili znanstvenu vrijednost, a njihovi su stvaratelji često od izuzetnoga značaja za zavičaj, regiju ili državu. U tome smislu legati predstavljaju vrijednu pokretnu kulturnu baštinu, ali problem se javlja s njihovim nejasnim pravnim statusom. Većinom nisu registrirana baština, nego baština koja još nije dospjela pod zakonski ili institucionalni tretman i zaštitu. Nužan je preduvjet za to prikaz statističkih podataka o legatima u knjižnicama, a rezultati provedenog istraživanja predstavljaju metodološki okvir za bolji uvid u tu problematiku i stvaranje pretpostavki za evidencije legata.

S obzirom na to da svaka knjižnica odlučuje o izboru knjižnične građe, što treba nabaviti, što očuvati i što izlučiti iz svojih zbirki/fondova, najbolje je imati pisane smjernice o politici prihvaćanja darova i izgradnji zbirki, napose posebnih zbirki. Tu valja ubrojiti i zavičajne zbirke, u okviru kojih se definira odnos prema baštinskoj građi i ostavštinama. Vlastita politika prihvaćanja darova i legata jasno treba navoditi postupke i kriterije uključivanja darova u zbirke, kao što su vlasništvo, podrijetlo, razlozi darovanja, prikladnost ponuđene građe i sl. Politika prihvaćanja darova ovisi o vrsti knjižnice (narodna, znanstvena, specijalna i dr.), njezinome poslanju, posebnosti svake knjižnice, okruženju i korisnicima. Nakon stručnog

odabira i primitka darova u knjižnicu, potrebno je sagledati moguću uporabu i potencijalne korisnike zbirke. Legat je mogući izvor informacija studentima, znanstvenicima, knjižničarima, novinarima, filozofima, prevoditeljima, sociolozima, povjesničarima i drugim zainteresiranim korisnicima. Da bi građa bila dostupna korisnicima, potrebno ju je obraditi. Knjižnica samostalno može odlučiti koje će darove katalogizirati te hoće li i na koji način (kod obrade ili smještaja građe) istaknuti legate kao posebnu zbirku i cjelinu. Svaka se vrsta građe obrađuje prema standardima za tu vrstu građe, uz prilagodbe pojedinih institucija svojim specifičnim potrebama i zahtjevima.

Legati kao donacije najviše su usmjereni na ostvarenje kulturnih vrijednosti, u svim njihovim oblicima. Valja razlučiti dva temeljna kriterija važna za prihvaćanje legata u knjižnicu. Prvi se odnosi na sam sadržaj legata, koji mora imati visoku kulturnu, povijesnu ili znanstvenu vrijednost, a drugi se kriterij odnosi na osobu koja je stvarala svoju književnu i/ili drugu zbirku koju ostavlja knjižnici. Daljnjom razradom i dubljim uvidom u problematiku tih kriterija, moguće je izdvojiti nekoliko kriterija po kojima se može vrednovati legat: zavičajnost (imatelja građe-darovatelja, autora djela, tematika građe u legatu), jedinstvenost i unikatnosti (sačuvan mali broj primjeraka), autor (nacionalni ili lokalni kulturni doprinos), značenje djela (kulturno, povijesno, znanstveno, utjecaj na sredinu u kojoj je nastalo), umjetnička vrijednost, starost (godina izdavanja), cjelovitost, financijska vrijednost i drugo. Također, kod vrednovanja legata valja uključiti i subjektivno vrednovanje, stručnu prosudbu knjižničara o zbirci, mišljenje korisnika, dojmove o stanju i značaju legata za knjižnicu i lokalnu zajednicu u cjelini. S obzirom na prethodno navedeno, razvidan je cjelovit pristup u definiranju kriterija koji trebaju obuhvatiti sve aspekte, od toga što je legat značio osobi koja je sakupljala zbirku, osobi koja ju je darovala (emotivne vrijednosti), ustanovi koja sada posjeduje legat (emotivne, kulturološke, materijalne vrijednosti) do toga što legat i knjige u njemu znače za povijest knjige, što za povijest i kulturu grada, povijest tiskarstva, povijest čitalačkih navika i drugo. S druge, pak, strane, vrednovanje bi ju trebalo prilagoditi potrebama knjižnice i zbirke, s obzirom na vrstu knjižnice, veličinu fonda, korištenje, pristup, korisnike, starost i fizičko stanje legata.

Istraživanje provedeno u ovome radu prva je smjernica za daljnja istraživanja sveobuhvatnog ispitivanja vrijednosti legata prema različitim kriterijima u različitim vrstama knjižnica. Metodom anketnog ispitivanja u sveučilišnim, znanstvenim, narodnim i nacionalnoj knjižnici prikupili su se opći podaci o posjedovanju legata, njihovome upravljanju, organizaciji i očuvanju. Anketa se pokazala kao dobro polazište za izbor uzorka relevantnih knjižnica za

intervjue. Odabrane su knjižnice u pojedinim aspektima poslužile kao primjeri dobre prakse upravljanja očuvanjem i organizacijom zbirki legata. Model upravljanja zaštitom razmotren je putem intervjua kroz sve aspekte na institucionalnoj razini s kompetentnim ljudima zaduženima za legat (ravnatelji ili voditelji zbirki legata). Ispitala se percepcija legata u knjižnicama s čitavoga niza gledišta (zavičajnoga, sadržajnoga, ekonomskoga, korisničkoga, kulturološkoga i sl.), kao i moguće prepreke i problemi s kojima se susreću. Prepreke u radu s legatima vide se u nepostojanju i/ili neprepoznavanju mogućih zakonskih odredbi, preporuka i smjernica, financijskim i prostornim ograničenjima, neobrađenoj građi, nedovoljno educiranom osoblju i korisnicima, neprepoznatosti legata kao vrijednosti na institucionalnoj i regionalnoj razini. Sve su odabrane knjižnice u nekim aspektima specifične i izdvajaju se po karakteristikama prilagođenima samo njima. U nekim aspektima, gdje je primjenjivo, postoji mogućnost poboljšanja organizacije i upravljanja legatima. Rezultati sveobuhvatne analize mogu se promatrati univerzalno i primijeniti na sve legate u knjižnicama, prilagođeno pojedinoj vrsti knjižnice.

Prema predloženoj modelu upravljanja zaštitom baštine, daju se moguće smjernice za upravljanje legatom kroz pet aspekata upravljanja (strateško-teorijski, ekonomsko-pravni, edukativni, materijalno-operativni i kulturološko-društveni) te je zaključno izrađen specifičan model upravljanja zaštitom legata. Uspoređena je trenutna situacija s idealnim/željenim stanjem i moguće smjernice za upravljanje legatima prema razinama razvoja. U radu se, također, ističu uočene prednosti i nedostaci u dosadašnjoj praksi organizacije i očuvanja, vrednovane su aktivnosti pojedinačnih knjižnica i identificirana su područja u kojima baštinske ustanove mogu surađivati. Razmotren je kontekst za održivo financijsko poslovanje i mogućnosti financijskih izazova. Provedenim istraživanjem uspostavljen je metodološki okvir daljnijega rada na usustavljanju problematike legata u hrvatskim knjižnicama, a u svojoj cjelini rad pridonosi identifikaciji postojećega stanja i stvaranju uvjeta za nastavak praktičnoga i preglednoga rada na legatima te predstavlja dobro polazište za daljnja istraživanja.

13. POPIS KORIŠTENIH IZVORA I LITERATURE

1. A., LJ. Slike Galeriji knjige Knjižnici. // Glas Slavonije 24, 6.731(5.3. 1967.), str. 5
2. Adresar narodnih knjižnica po županijama. URL: <https://data.gov.hr/dataset/adresar-narodnih-knjiznica> (2019-02-10)
3. Adresar narodnih knjižnica u Republici Hrvatskoj. URL: www.hkdrustvo.hr/datoteke/49 (2019-02-10)
4. Adresari 2015. URL: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/Adresar-narodnih-knji--nica-u-RH-za-2015..pdf> (2019-02-10)
5. Anić, Vladimir... <et al.>. Hrvatski enciklopedijski rječnik. Zagreb: Novi Liber, 2003.
6. Antolović, Jadran. Očuvajmo kulturnu baštinu: vodič za pripremu i provedbu projekata očuvanja kulturnih dobara. Zagreb: Hadrian, 2008.
7. Antolović, Jadran. Zaštita i očuvanje kulturnih dobara: [međunarodni ugovori, zakoni, podzakonski akti, komentari]. Zagreb: Hadrian, 2009.
8. Aparac-Gazivoda, Tatjana. Organizacija knjižničnoga poslovanja u spomeničkim knjižnicama. // Vijesti Društva bibliotekara Istre 10, 12(1993), str. 2-7.
9. Arbutina, Nada V. Legat u biblioteci. (dok.dis., Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, 2016.) URL: <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:13422/bdef:Content/get> (2019-02-10)
10. Ascher, James P.; Ferris, Anna M. Collection-Level Surveys for Special Collections: Coalescing Descriptors Across Standards. // The Journal of Academic Librarianship 38, 1(2012), str. 33–41.
11. Association of research libraries (ARL). The unique role of special collections. Special Collections: Statement of Principles. Research libraries and the commitment to special collections, 2003. URL: <http://www.arl.org/storage/documents/publications/special-collections-statement-of-principles-2003.pdf> (2019-02-10)
12. Avramović, Zoran. Legati u kulturi Beograda: stanje, problemi i moguća rešenja. // Kultura. 93/94 (1994), str. 214-224. URL: <http://www.casopiskultura.rs/MagazinePublication/ShowPublicationPdf?magazinePublicationId=2035> (2019-02-10)
13. Babbie, Earl R. The practice of social research. Wadsworth: Cengage Learning, 2010.

14. Baker, Whitney. Special collections, general collections, and hybrid conservation laboratories. // Planning and construction book and paper conservation laboratories: a guidebook / edited by Jennifer Hain Teper and Eric Alstrom. Chicago: Association for Library Collections and Technical Services, American Library Association, 2012. Str. 35-52.
15. Baker, Whitney; Dube, Liz. Identifying standard practices in research library book. // Library resources technical services 54, 1(2009), str. 21-39.
16. Balog, Antal. Poslovanje knjižnica u zadaći prikupljanja sredstava. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 53, 3/4(2010), str. 42-65.
17. Baričević, Zvonimir...<et al.>. Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2006. URL: www.kultura.hr/content/download/590/7857/file/nacprogramdigit.pdf (2019-02-10)
18. Basbanes, Nicholas A. Collectors and libraries: some studies in symbiosis. // Rare books & manuscripts librarianship 8, 1(1993), str. 37-48.
19. Belan-Simić, Alemka. Baština u narodnim knjižnicama – rezultati ankete. // Muzeologija 43/44 (2007), str. 83-92.
20. Belan-Simić, Alemka; Katić, Tinka; Penava, Zdenka. Registri knjižnica i knjižničnih zbirki u Hrvatskoj. // 8. Seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture: zbornik radova / uredila Tinka Katić. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2005. Str. 281-287.
21. Bene, Sandor. Od kupovine knjiga do kupovine pisaca: braća Zrinski u međunarodnoj propaganda (1663.-1666.). // 400. obljetnica Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu : zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa, Zagreb, 9.-11. svibnja 2007. / urednica Mirna Willer. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2007. Str. 39-50.
22. Beuc, Ivan. Povijest država i prava na području SFRJ. Zagreb: Narodne novine: Pravni fakultet, 1989.
23. Bibliofilija. // Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2018. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=7456> (2019-02-10)
24. Bishop, Janet; Smith, Patricia A.; Sugnet, Chris. Refocusing a gift program in an academic library. // Library Collections, Acquisitions, & Technical Services 34 (2010), str. 115–122.

25. Bjedov, Siniša. Grad, klub i mi: Klub hrvatskih književnika i umjetnika u Osijeku: 1909.-1941. Osijek: Oksimoron, 2016.
26. Bjedov, Siniša. Klub hrvatskih književnika i umjetnika u Osijeku: 1909.-1941. (dok. dis., Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 2013.)
27. Blažanović, Stjepan. Knjižnica obitelji Brlić. Slavonski Brod: Samoupravna interesna zajednica kulture općine, 1983.
28. Blažek, Pavle. O spomeničkim knjižnicama Slavonije i Baranje. // Slavonija '80. Osijek: Privredna komora Slavonije i Baranje : Litokarton, 1980. Str. 304-307.
29. Blažek, Pavle. Zaštita i otkup rariteta. Osijek, 1985. [Dokument]
30. Božić, Andrea. Održivi kulturni turizam – spas za knjižnice? // Knjižnice i kontinentalni turizam : zbornik radova / 1. stručni skup s međunarodnim sudjelovanjem, Beli Manastir, 11. studenoga 2016.; uredile Marija Kretić Nađ i Renata Benić. Beli Manastir: Gradska knjižnica, 2016. Str. 161-175.
31. British Library: about us. Collection development policy.
<http://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/coldevpol/> (2019-02-10)
32. Buckland, Michael. Cultural heritage (patrimony): an introduction = Kulturna baština (patrimonij): uvod. // Records, archives and memory selected papers from the Conference and School on records, archives and memory studies, University of Zadar, Croatia, May 2013 / edited by Mirna Willer, Anne J. Gilliland and Marijana Tomić. Zadar: Sveučilište, 2015. Str. 11-25. URL: <https://escholarship.org/uc/item/2sh1r7t2> (2019-02-10)
33. Buckridge, Patrick. Books as gifts: the meaning and function of a personal library. // Australian Literary Studies 27, 3/4(2012), str. 59-73.
34. Budd, John M.; Harloe, Bart M. Collection development and scholarly communication in the 21st century: from collection management to content management. // Collection management for the 21st century : a handbook for librarians / edited by Gary Eugen Gorman and Ruth H. Miller. Westport ; London : Greenwood press, 1997. Str. 3-25.
35. Burić, Vesna. Zavičajne zbirke: svrha i način. // Osječki zbornik 20 (1989), str. 213-224.
36. Bushing, Mary C. Collection mapping – an evolving tool for better resources and better access. // Signum 39, 3(2006), str. 9-19. URL: <https://journal.fi/signum/article/view/3386/3136> (2019-02-10)

37. California preservation program. URL: <https://calpreservation.org/> (2019-02-10)
38. Carrico, Steven B. Gifts in academic and special libraries: a selected bibliography. // Library collections, acquisitions & technical services 23, 4(1999), str. 421-431.
39. Carroll, Evan; Romano, John. Your digital afterlife: when Facebook, Flickr and Twitter are your estate, what's your legacy? Berkeley: New Riders, 2010.
40. Certo, Samuel C.; Certo, S. Travis. Moderni menadžment. Zagreb: Mate, 2009.
41. Chapman, Liz. Managing acquisitions in library and information services. London: Facet publishing, 2004.
42. Clayton, Peter; Gorman, Gary Eugen. Managing information resources in libraries: collection management in theory and practice. London: Library Association Publishing, 2001.
43. Co-creation. // Business dictionary. WebFinance, 2017. URL: <http://www.businessdictionary.com/definition/co-creation.html> (2019-02-10)
44. Collection management in academic libraries / edited by Clare Jenkins and Mary Morley. Aldershot; Brookfield: Gower publishing, 1999.
45. Commonwealth of Australia. Cultural bequests program guidelines (No. 1) 1997. URL: <https://www.legislation.gov.au/Details/F2004B00505> (2019-02-10)
46. Concorium of European research libraries. Provenance information, 2019. URL: <http://www.cerl.org/resources/provenance/main>. (2019-02-10)
47. Corral, Sheila. The concept of collection development in the digital world. // Collection development in the digital age / edited by Maggie Fieldhouse and Audrey Marshall. <London>: Facet, 2012. Str. 3-25.
48. Courant, Paul N.; Nielsen, Matthew Buzzy. On the cost of keeping a book. // The idea of order: transforming research collections for 21st century scholarship. Washington: Council on library and information resources, 2010. Str. 81-105. URL: <https://clir.wordpress.clir.org/wp-content/uploads/sites/6/pub147.pdf> (2019-02-10)
49. Cox, Steven. Libraries and Donors: Maintaining the Status. // The Southeastern Librarian 52, 3(2004), str. 34-41.
50. Cullingford, Alison. The special collections: handbook. London: Facet publishing, 2011.
51. Čopić, Vesna...<et al.>. Poticanje privatnih ulaganja u kulturnom sektoru: sažetak. Europski parlament, 2011. URL:

- [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2011/460057/IPOL-CULT_ET%282011%29460057%28SUM01%29_HR.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/etudes/join/2011/460057/IPOL-CULT_ET%282011%29460057%28SUM01%29_HR.pdf) (2019-02-10)
52. Dadić, Vera. Spomeničke biblioteke u odnosu na sistem znanstvenih informacija. // Deseta skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije, Opatija, 19. i 20. ožujka 1984. / [glavni urednik Srećko Jelušić]. Zagreb: Savez društava bibliotekara Jugoslavije, 1985.
53. Darovi za zbirke: smjernice za knjižnice. Upute za izradbu smjernica za izgradnju knjižnične zbirke primjenom modela Conspectus. Međunarodna posudba i dostava dokumenata: načela i smjernice za postupanje. Model nacionalnog pravilnika za međuknjižničnu posudbu. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010.
54. Darovnica. // Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2017. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13944> (2019-02-10)
55. De Canziani Jakšić, Theodor. Dr. Dimitrija Demeter i njegova ostavština u spomeničkoj knjižnici i zbirci Mažuranić-Brlić-Ružić. // Acta medico-historica Adriatica: AMHA, 6, 2(2008), str. 244. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/64663> (2019-02-10)
56. Definition of cultural heritage: references to documents in history. / selected by J. Jokilehto; originally for ICCROM, 1990, Revised 2005. URL: http://cif.icomos.org/pdf_docs/Documents%20on%20line/Heritage%20definitions.pdf (2019-02-10)
57. Dobrić, Bruno. Eduard Čalić – povjesničar i publicist. Pula: Sveučilišna knjižnica u Puli, 2006. URL: <http://www.eduard-calic.info/index.php?uvodcalic2> (2019-02-10)
58. Drvodelić, Milan. Englesko-hrvatski ili srpski rječnik. Zagreb: Školska knjiga, 1981.
59. Duborovačke knjižnice Dubrovnik. Opće informacije. Upute o doniranju građe. URL: <https://dkd.hr/znanstvena-knjiznica/opce-informacije/> (2019-02-10)
60. Duborovačke knjižnice Dubrovnik. Opće informacije. URL: <https://dkd.hr/znanstvena-knjiznica/opce-informacije/> (2019-02-10)
61. Dubrovačke knjižnice Dubrovnik. Katalog inkunabula. URL: <https://www.dkd.hr/znanstvena-knjiznica/katalog-inkunabula/> (2019-02-10)
62. Dubrovačke knjižnice Dubrovnik. Misija. URL: <https://dkd.hr/o-nama/misija/> (2019-02-10)

63. Dubrovačke knjižnice Dubrovnik. Zavičajna zbirka Ragusina, 2018. URL: <https://dkd.hr/znanstvena-knjiznica/zavicajna-zbirka-ragusina/> (2019-02-10)
64. Dubrovačke knjižnice Dubrovnik. Zbirke. Zbirka inkunabula. URL: <https://dkd.hr/znanstvena-knjiznica/zbirke/> (2019-02-10)
65. Edem, M. B. Gifts in university library resource development in the information age. // Collection Building 29, 2 (2010), str. 70-76.
66. Edukativni portal Komisije za zaštitu Hrvatskog knjižničarskog društva. Planiranje procesa zaštite u knjižnici. URL: <http://www.hkdrustvo.hr/zastita/zastita-knjiznicne-grade/planiranje-procesa-zastite-u-knjiznici/> (2019-02-10)
67. Faletar Tanacković, Sanjica; Aparac-Jelušić, Tatjana. Ishodišta za proučavanje međudnosa baštinskih ustanova u 20. stoljeću: počeci teorijskih promišljanja. // Libellarium 3, 2(2010), str. 183-206. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/115522>(2019-02-10)
68. Feather, John. Introduction: principles and policies. // Managing preservation for libraries and archives : current practice and future developments. / edited by John Feather. Aldershot: Ashgate, 2007.
69. Feather, John; Matthews, Graham; Eden, Paul. Preservation management: policies and practices in British libraries. Aldershot: Gower, 1996.
70. Fideikomis. // mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2018. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19456> (2019-02-10)
71. Financijsko izvješće FINI za 2017. godinu. URL: <http://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2018/02/Financ.-izvje%C5%A1%C4%87e-Prorac-1-12-17..xls> (2019-02-10)
72. Fond Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu obogaćen je ostavštinom Radovana Ivšića. URL: <http://www.nsk.hr/fond-nacionalne-i-sveucilisne-knjiznice-u-zagrebu-obogacen-je-ostavstinom-radovana-ivsica/> (2019-12-01)
73. Foot, Miriam. Preservation policy and planning. // Preservation management for libraries, archives and museums / edited by G.[Gary] E.[Eugen] Gorman and Sydney J. Shep. London: Facet Publishing, 2007. Str. 19-41.
74. Foot, Mirjam M. Building a preservation policy. London: British Library, 2013. URL: https://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/collectioncare/publications/booklets/building_a_preservation_policy.pdf (2019-02-10)

75. Fox, Matthew; Plunkett Tost, Leigh; Wade-Benzoni, Kimberly A. The legacy motive: A catalyst for sustainable decision making in organizations. // *Business Ethics Quarterly* 20, 2(2010), str. 153-185. URL: <https://msbfile03.usc.edu/digitalmeasures/tost/intellcont/Fox%20Tost%20Wade-Benzoni%202010-1.pdf> (2019-02-10)
76. Gallagher, Geraldine. The alchemy of college philanthropy: what dynamics inspire the transformational gift? (dok.dis., Capella University, 2014.). URL: <https://search.proquest.com/docview/1526011214> (2019-02-10)
77. Gallagher, Geraldine. The alchemy of college philanthropy: what dynamics inspire the transformational gift?: a dissertation presented in partial fulfillment of the requirements for the degree doctor of philosophy. Capella University, 2014. Str. 2
78. Genoni, Paul. Storage of Legacy Print Collections: The Views of Australasian University Librarians. // *Collection Management* 37, 1(2012), str. 23-46.
79. Godišnje izvješće: Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek: 2017. URL: <http://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2018/02/Godi%C5%A1nje-izvje%C5%A1%C4%87e-2017.docx> (2019-02-10)
80. Gorman, Gary Eugen. Introduction. // *Collection management for the 21st century: a handbook for librarians.* / edited by Gary Eugen Gorman and Ruth H. Miller. Westport; London: Greenwood press, 1997. Str. 10-15.
81. Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek. Pravilnik o uvjetima i načinu korištenja knjižnične građe, 2011. URL: <https://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2017/02/Pravilnik-koristenje-grade-i-usluga.pdf> (2019-02-10)
82. Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek: Godišnje izvješće: 2014. <https://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2017/02/izvjestaj2014.pdf> (2019-02-10)
83. Gradska knjižnica i čitaonica Požega. Fond knjižnice. URL: <http://www.gkpz.hr/onama/fond-knjiznice/> (2019-02-10)
84. Gradska knjižnica i čitaonica Požega. Vizija. Misija. URL: <http://www.gkpz.hr/home/vizija-i-misija/> (2019-02-10)
85. Gradska knjižnica i čitaonica Požega. Zbirka „Rara“. URL: <http://www.gkpz.hr/odjeli/zbirka-rara/> (2019-02-10)

86. Griffin, Kevin A.; Raj, Razaq; Morpeth, Nigel D. Introduction to cultural tourism philosophy and management. // Cultural tourism. / edited by Razaq Raj, Kevin Griffin, Nigel Morpeth. Oxfordshire; Boston: CABI, 2013. Str. 1-12.
87. Groves, Robert M.; Presser, Stanley; Dipko, Sarah. The role of topic interest in survey participation decisions. // Public opinion quarterly 68 (2004), 1, str. 2-31.
88. Guidelines for the preservation of digital heritage / prepared by the National library of Australia. 2003. Str. 28 URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000130071> (2019-02-10)
89. Harni, Slavko. Kriteriji za utvrđivanje svojstva knjige kao kulturnog dobra // Muzeologija, 48/49 (2012), str. 9-26. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/164819> (2019-02-10)
90. Harris, Valerie A.; Weller, Ann C. Use of special collections as an opportunity for outreach in the academic library. // Journal of Library Administration 52, 3-4(2012), str. 294-303.
91. Harvey, Ross; Mahard, Martha R. The preservation management handbook: a 21st-century guide for libraries, archives, and museums. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 2014.
92. Hasenay, Damir; Krtalić, Maja. O istraživanju i znanstvenom pristupu zaštiti. // Oglеди o informacijskim znanostima: zbornik radova u čast Tatjane Aparac-Jelušić / [urednice Sanjica Faletar Tanacković, Martina Dragija Ivanović]. Osijek: Zadar: Filozofski fakultet; Sveučilište, 2016. Str. 36-37.
93. Hasenay, Damir; Krtalić, Maja; Šimunić, Zrinka. Obrazovanje studenata Informatologije o čuvanju i zaštiti kulturne baštine - temeljna znanja i njihov prijenos u praksu. // Život i škola 57, 25(2011), str. 61-75.
94. Hayes, Robert M. Models for library management, decision-making, and planning. San Diego: Academic Press, 2001.
95. Hebrang Grgić, Ivana. Gifts in Croatian public and academic libraries. // Collection Building 30, 4(2011), str. 167-171.
96. Hebrang Grgić, Ivana. Kratka povijest knjižnica i nakladnika: s kodovima i aplikacijom. Zagreb: Ljevak, 2018.
97. Hergešić, Branka. O nabavi i nabavnoj politici. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 5, 1-4(1958/1959), str. 9-23.

98. Herzog, Susan. Collection development challenges for the 21st century academic librarian. // *Selecting material for library collection.* / Audrey Fenner, editor. New York; London: Routledge, 2012. Str. 149-162.
99. Hewitt, Joe A.; Panitch, Judith M. The ARL special collections initiative. // *Library trends* 52, 1(2003), str. 157-171. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/b956/38ee7be5e5635743a95c0b0c64de4f746867.pdf> (2019-02-10)
100. Hodak, Vesna. Upute za uporabu formata UNIMARC za kataložni opis omeđenih publikacija i nizova publikacija. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2005.
101. Holden, John. Budućnost kulturne vrijednosti. Zagreb: Akademija dramske umjetnosti, 2016.
102. Horvat, Aleksandra. O nekim autorskopравnim pitanjima važnim za baštinske ustanove i rukopisne ostavštine. // *Rukopisne ostavštine kao dio hrvatske baštine: zbornik radova: znanstveno-stručni skup, Zagreb, 9. listopada 2014.* / uredile Melina Lučić, Marina Škalić. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2015. Str. 205-214.
103. Horvat, Aleksandra; Laszlo, Marija. Obrazovanje knjižničara za osnivanje, obnovu i vođenje knjižničnih zbirki. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 37, 3/4 (1994), str. 37-48. URL: <https://data.gov.hr/dataset/adresar-narodnih-knjiznica/resource/bc55abcf-71b0-4cf0-b755-06d7c8f35abb> (2019-02-10)
104. Hunter, Elizabeth G.; Rowles, Graham D. Leaving a legacy: toward a typology. // *Journal of aging studies* 19 (2005), str. 327-347.
105. IFLA- ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom / sastavio i uredio Edward P. Adcock u suradnji s Marie-Theresom Varlamoff i Virginiom Kremp. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2003.
106. *International encyclopedia of information and library science* / edited by John Feather, Paul Sturges. London; New York: Routledge, 2003.
107. ISBD (A): Međunarodni standardni bibliografski opis starih omeđenih publikacija (antikvarnih). Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1995.
108. ISBD(M): međunarodni standardni bibliografski opis omeđenih publikacija. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2006.

109. Ivanović, Jozo. Dostupnost osobnih podataka: između prava na sjećanje i prava na zaborav. // Rukopisne ostavštine kao dio hrvatske baštine: zbornik radova: znanstveno-stručni skup, Zagreb, 9. listopada 2014. / uredile Melina Lučić, Marina Škalić. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2015. Str. 185-203.
110. Jančiev, Zoran; Supić, Josip. Hrvatski porezni sustav. Zagreb: Institut za javne financije, 2016.
111. Johnson, Kevin. The Power of Legacy and Planned Gifts: How Nonprofits and Donors Work together to change the World. San Francisco: Jossey-Bass, 2010.
112. Johnson, Peggy. Collection development policies and electronic information resources. // Collection management for the 21st century: a handbook for librarians. / edited by Gary Eugen Gorman and Ruth H. Miller. Westport; London: Greenwood press, 1997. Str. 83-104.
113. Johnson, Peggy. Fundamentals of collection development and management. London: Facet Publishing, 2014.
114. Jokanović, Vladimir... <et al.>. Bibliotekarski leksikon. Beograd: Nolit, 1984.
115. Jones, Barbara M.; Panitch, Judith, M. Exposing hidden collections: introduction. // RBM: a journal of rare books, manuscripts, and cultural heritage. 5(2004), 2. Str. 84
116. Jordan, Ronald R.; Quynn, Katelyn L. Planned Giving for Small Nonprofits. New York: Wiley, 2002.
117. Jordan, Ronald R.; Quynn, Katelyn L. Planned Giving: A Guide to Fundraising and Philanthropy. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, 2009.
118. Jousten, Alain. When to Give? A Note on the Timing of Gifts and Bequests. // National Institute Economic Review 198, 1(2006), str. 112-120.
119. Jurić, Šime. Pregled povijesti knjižnica: s kratkim prikazom razvoja pisma i knjige. Zagreb: Kultura, 1956.
120. Kairis, Rob. Comparing gifts to purchased materials: a usage study. // Library collections, acquisitions & technical services 24, 3(2000), str. 351-359.
121. KAM: Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima. URL: <http://nkp.nsk.hr/> (2019-12-04)
122. Katalenac, Dragutin. Pridgovor dobrovoljnim shtioocem. // Osječko izdavaštvo : 1742.-1996.: izbor: katalog izložbe: Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 2. prosinca

1996. / <kataloška obrada Ljiljana Siber, Olivera Katalenac>. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku: Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 1996.
123. Katić, Tinka. Model organizacije informacija o europskoj tiskanoj baštini (1455.-1850.) u hrvatskim knjižničnim zbirka. (dok. dis., Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2011.)
124. Katić, Tinka. Određivanje jedinstvene odrednice za imena osoba koje su, osim autora, sudjelovale u nastanku knjige i povijesti primjerka. // Znanstveni skup Normizacija osobnih imena u knjižničarstvu i leksikografiji, Zagreb, 15. i 16. svibnja 1996.: zbornik radova. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1996. Str. 157-172.
125. Katić, Tinka. Zaštita i očuvanje pisane baštine u AKM ustanovama. // 11. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture: zbornik radova / uredila Mirna Willer. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2008. Str. 1-10.
126. Katić, Tinka; Willer, Mirna. Retrospektivna katalogizacija u Zbirci starih i rijetkih knjiga Nacionalne i sveučilišne biblioteke. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 36 1/4(1993 [i.e. 1995]), str. 1-32.
127. Kirby Talley Jr., M. Oko primjećuje: gledanje, prosuđivanje i Connoisseurstvo. // Smjernice konzervatorsko-restauratorskog rada / priredio Denis Vokić. Zagreb: K-R centar: Gradine i godine: Hrvatsko restauratorsko društvo, 2007. Str. 27-66.
128. Klaić, Bratoljub. Rječnik stranih riječi: tuđice i posuđenice. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 2002.
129. Klarić, Dijana. Privatna knjižnica Franje Cirakija – preteča narodne knjižnice u Požegi. // Knjižničarstvo 20, 2(2016), str. 57-70. URL: http://www.knjiznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2017/05/274_Klaric_2016_2.pdf (2019-02-10)
130. Knjižnica Nikola Zrinski Čakovec. Ostavština dr. Ivana Novaka. 2014. URL: <http://www.kcc.hr/ostavstina-dr-ivana-novaka/> (2019-02-10)
131. Knjižnica. // Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2017. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32130> (2019-02-10)

132. Knjižnice u 2016. / priredile Matija Škegro Vidović i Zlata Bojanić. Priopćenje 54 (2017), 8.3.1. URL: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/08-03-01_01_2017.htm (2019-02-10)
133. Knjižničarstvo i srodna područja: izbor englesko-hrvatskih stručnih naziva / priredila Jelica Leščić. Zagreb: Naklada Dominović, 2010.
134. Kolanović, Josip. Spomen-muzeji književnika i književni arhivi. // Muzeologija 43/44 (2007), str. 9-25. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/114212> (2019-02-10)
135. Komisija za zaštitu knjižnične građe. Dokumenti i linkovi. Rezultati ankete: Primjena Pravilnika o zaštiti knjižnične građe koja ima svojstvo kulturnog dobra. URL: https://www.hkdrustvo.hr/hr/strucna_tijela/26/publikacija/230/ (2019-02-10)
136. Komisija za zaštitu knjižnične građe. Rezultati ankete: Primjena Pravilnika o zaštiti knjižnične građe koja ima svojstvo kulturnog dobra. URL: <http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1416> (2019-02-10)
137. Korolev, Svetlana. Gifts to a science academic librarian. // Out-of-print and special collection materials: acquisition and purchasing options. / editor Judith Overmier. New York, London, Oxford: The Haworzh Information Press, 2002. Str. 87-95.
138. Kosić, Ivica. Bibliotheca Zriniana. // Kaj 45 (222), 4-5(317-318)(2012), str. 51-79. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/143990> (2019-02-10)
139. Kosić, Sanja; Heberling Dragičević, Sanja. Izrada smjernica za izgradnju fonda u hibridnim knjižnicama – iskustva Sveučilišne knjižnice Rijeka. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 60, 4(2017), str. 161-189. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/288854> (2019-02-10)
140. Kovačević, Ljiljana; Begenišić, Dobrila; Injac-Malbaša, Vesna. Rečnik bibliotekarstva i informacionih nauka: srpski-engleski-nemački. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2014. URL: <http://rbi.nb.rs/sr/home.html> (2019-02-10)
141. Kovačić, Mihaela. Kroz online kataloge do imaginarnih zbirki: primjer kulturne baštine SKS. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 1/2(2013), str. 261-284. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/170289> (2019-02-10)
142. Kovačić, Mihaela; Krolo, Petar. Zbirka starih knjiga i rukopisa Sveučilišne knjižnice u Splitu. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 51, 1/4(2008), str. 73-94. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/127524> (2019-02-10)

143. Krtalić, Maja. Modeli upravljanja zaštitom pisane baštine u knjižnicama : (dok. dis., Sveučilište u Zadru, 2010.) .
144. Krpan Smiljanec, Marina. S efemernom građom: Mihanovićevim zagorskim stazama. // Knjižnice i kontinentalni turizam: zbornik radova / 1. stručni skup s međunarodnim sudjelovanjem, Beli Manastir, 11. studenoga 2016.; uredile Marija Kretić Nađ i Renata Benić. Beli Manastir: Gradska knjižnica, 2016. Str. 176-200.
145. Krtalić, Maja ; Hasenay, Damir. Edukacija korisnika o zaštiti knjižnične građe – načela i primjeri. // Knjižničarstvo 15/16, 1/2(2011/2012), str. 9-19.
146. Krtalić, Maja; Bugarski, Marija; Hasenay, Damir. Mogućnosti suradnje arhiva, knjižnica i muzeja u zaštiti baštine. // 14. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture, [Poreč, 17.-19. studenoga 2010.]: zbornik radova / uredili Sanjica Faletar Tanacković i Damir Hasenay. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011. Str. 211-227.
147. Krtalić, Maja; Hasenay, Damir. Overview of qualitative and quantitative research methods in the field of library-material preservation. // Qualitative and Quantitative Methods in Libraries: an International Journal of Library and Information Science 2 (2013), str. 59-69.
148. Krtalić, Maja; Hasenay, Damir. Zaštita pisane baštine u knjižnicama – analiza stanja i moguće perspektive upravljanja zaštitom hrvatske pisane baštine. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 54, 1/2(2011), str. 37-66. URL: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekarahrvatske/index.php/vbh/article/view/371/366> (2019-02-10)
149. Krtalić, Maja; Hasenay, Damir; Aparac-Jelušić, Tatjana. Upravljanje zaštitom pisane baštine u knjižnicama: teorijske pretpostavke. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 54, 1/2(2011), str. 1-36. URL: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekarahrvatske/index.php/vbh/article/view/370/365> (2019-02-10)
150. Krtalić, Maja; Hasenay, Damir. Zaštita pisane baštine u knjižnicama – analiza stanja i moguće perspektive upravljanja zaštitom hrvatske pisane baštine. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 54, 1/2(2011), str. 37-66. URL: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekarahrvatske/index.php/vbh/article/view/371/366> (2019-02-10)

151. Kučan, Dijana. Knjižnica Julija Kempfa kao dio zavičajne zbirke „Possegana“ Gradske knjižnice i čitaonice Požega. // Knjižničarstvo. 11/12(2007/2008), str. 149. URL: http://www.knjiznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2012/06/177_Kucan_2007-2008_1-2.pdf (2019-02-10)
152. Kulturni turizam. // Rječnik turizma / urednici Boris Vukonić, Nevenka Čavlek. Zagreb: Masmmedia, 2001.
153. Lambert, Dennis K. Guide to review of library collections: preservation, storage, and withdrawal. <S. l.> : Scarecrow Press, 2014. [CD-ROM]
154. Legacy. // Encyclopaedia Britannica. 2019. URL: <https://www.britannica.com/topic/legacy> (2019-02-10)
155. Legacy. // The American heritage dictionary of the English language. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2019. URL: <https://ahdictionary.com/word/search.html?q=legacy> (2019-02-10)
156. Legat. // Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2017. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=35849> (2019-02-10)
157. Lehman, Kathleen A. Collection development and management: An overview of the literature, 2011-12. // Library Resources & Technical Services 58, 3(2014), str. 169-177.
158. Leksikon menedžmenta / urednici Štefica Bahtijarević-Šiber i Pere Sikavica. Zagreb: Masmmedia, 2001.
159. Leščić, Jelica. Narodne knjižnice. Posebne zbirke 1: Zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama 2013. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2014. URL: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/Narodne-knji%C5%BEnice.-Posebne-zbirke-1-Zavi%C4%8Dajne-zbirke.pdf> (2019-02-10)
160. Leščić, Jelica. Okvir smjernica za izradu pisane politike nabave građe i izgradnje zbirki u narodnim knjižnicama, 2012. URL: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/11/smjernice-za-nabavu.pdf> (2019-02-10)
161. Lietaer, Mieke. Please give generously! Handling donations to libraries. // Art Libraries Journal 33, 4(2008), str. 33-38.

162. Lučić, Melina. Osobni arhivski fondovi: arhivistički pogled na prikupljanje, obradbu i interpretaciju rukopisnih ostavština i baštinskim institucijama. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2014.
163. Lukačević, Srđan. Služba nabave: smjernice za nabavu. URL: <http://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2017/03/Smjernice-za-nabavu-GISKO1.pdf> (2019-02-10)
164. Lundy, M. Winslow. Provenance Evidence in Bibliographic Records. // *Library Resources & Technical Services* 52, 3(2008), str. 164-172.
165. Mađer, Miljeko. Gradskoj knjižnici Osijek. Delnice, 1980. [Pismo]
166. Mađer, Miljenko. Pavlu Blažeku, Delnice, 28. siječnja 1980. [Pismo]
167. Magjer, R. F. Moja druga autobiografija. Osijek, 1942.
168. Majdoub, Wided. Cultural sites and their management: co.creation of value or co-creation of experience? // *Cultural tourism* / edited by Razaq Raj, Kevin Griffin, Nigel Morpeth. Oxfordshire; Boston: CABI, 2013. Str. 53-63.
169. Majstorović, Zagorka. Preporuka za popis imovine (knjiga) u institucijama proračunskih korisnika. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Hrvatski zavod za knjižničarstvo, 2011. URL: [https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:dLv8bLyYDYEJ:https://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/file/Preporuka%2520za%2520popis%2520imovine%2520\(knjiga\)%2520u%2520institucijama%2520proracunskih%2520korisnika.pdf+%&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=hr&client=firefox-b](https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:dLv8bLyYDYEJ:https://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/file/Preporuka%2520za%2520popis%2520imovine%2520(knjiga)%2520u%2520institucijama%2520proracunskih%2520korisnika.pdf+%&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=hr&client=firefox-b) (2019-02-10)
170. Majstorović, Zagorka; Ivić, Kata. Izgradnja zbirke u sveučilišnom knjižničnom sustavu: model. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, 3(2011), str. 43-67. URL: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/359/354> (2019-02-10)
171. Majstorović, Zagorka; Petrak, Jelka. Publicistička aktivnost u području hrvatskoga visokoškolskoga i specijalnoga knjižničarstva: 1950.-2015. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 61, 1(2018), str. 57-82. URL: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/598/563> (2019-02-10)
172. Manguel, Alberto. Povijest čitanja. Zagreb: Prometej, 2001.
173. Marasović, Tomislav. Kulturna baština. Sv. 1. Osnovni pojmovi. Split: Veleučilište, 2001.

174. Maroević, Ivo. Koncept održivog razvoja u zaštiti kulturne baštine. // *Socijalna ekologija*. 10, 4(2001), str. 235-246. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/208406> (2019-02-10)
175. Maroević, Ivo. Nacionalno određenje kulturne baštine. // *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 26/27 (2000/2001[i.e. 2003]), str. 7-14.
176. Marshall, Audrey; Fieldhouse, Maggie. Introduction. // *Collection development in the digital age* / edited by Maggie Fieldhouse and Audrey Marshall. <London> : Facet, 2012. Str. XV-XX.
177. McCarthy, J. P. Some thoughts on legacy collections. // *Library Management* 28, 6/7(2007), str. 347-354.
178. McColvin, Lionel Roy. *The theory of book selection for public libraries*. London, Grafton&co., 1925.
179. Mesić, Đurđa. Građa i informacije u zavičajnim zbirkama narodnih knjižnica i načini prikupljanja. // *Informatologia Yugoslavica* 20, 3/4(1988), str. 209-217.
180. Mesić, Đurđa. Pokret pučkih knjižnica u Hrvatskoj (sažetak priopćenja). // *Čitaonički i knjižnični pokret u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću: zbornik radova sa znanstvenog skupa, Pazin 15. studenoga 1993.* / uredio Bruno Dobrić. Pula: Sveučilišna knjižnica, 1996. Str. 109-110.
181. Mihalić, Veljko. Privatne zbirke darovane gradu Zagrebu i njihova uloga u kulturnom razvoju grada. // *Muzeologija* 45 (2008). URL: <https://hrcak.srce.hr/file/113612> (2019-02-10)
182. Miletić-Vejzović, Lejla. Collection management of special collections materials: emphasis on digital projects. // *Summer School in the Study of Old Books, [Zadar, Croatia, 28th September to 2nd October 2009]* / edited by Mirna Willer and Marijana Tomić. Zadar: Sveučilište, 2010. Str. 303-325.
183. Ministarstvo kulture. URL: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6> (2019-02-10)
184. Mirčov, Svetlana. Biblioteke celine i biblioteke legati // *Glasnik narodne biblioteke Srbije* 6, 1(2004), str. 11-16. URL: <http://eprints.rclis.org/6046/1/2.pdf> (2019-02-10)
185. Misija knjižnice. URL: <https://www.gskos.unios.hr/index.php/misija-i-vizija/> (2019-02-10)

186. Morović, Hrvoje. Povijest biblioteka u gradu Splitu. Do 1. Zagreb: Društvo bibliotekara hrvatske, 1971.
187. Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb. Skenirani katalozi na listićima. URL: <http://www.nsk.hr/digitalizirani-katalozi/> (2019-02-10)
188. Nacionalni arhivski informacijski sustav. URL: <http://arhinet.arhiv.hr/> (2019-02-10)
189. Nacrt Strategije hrvatskog knjižničarstva 2016.–2020. URL: <https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=1850> (2019-02-10)
190. Naputak za utvrđivanje svojstva kulturnog dobra za knjižničnu građu. URL: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=7375> (2019-02-10)
191. Narodna biblioteka Srbije. Biblioteke celine i legati. URL: <https://www.nb.rs/collections/index.php?id=802> (2019-02-10)
192. National Association of Charitable Gift Planners. Leave a legacy. URL: <https://charitablegiftplanners.org/about> (2019-02-10)
193. Nebesny, Tatjana; Švob, Mira. Izgradnja knjižne zbirke u narodnim knjižnicama. // Slobodan pristup informacijama u službi kulturnog razvitka: zbornik radova / uredile Alemka Belan-Simić i Aleksandra Horvat. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2002. Str. 56-75. URL: http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/nebesny_svob.htm (2019-02-10)
194. Neuwirth, Franz. Values of a monument in a new world. // Old cultures in new worlds. 8th ICOMOS General Assembly and International Symposium. Programme report - Compte rendu. US/ICOMOS, Washington, 1987. Str. 127-133. URL: <http://openarchive.icomos.org/690/1/wash18.pdf> (2019-02-10)
195. New Hartford public library. Suggestions for personal giving. URL: <https://www.newhartfordpubliclibrary.org/suggestions-for-personal-giving/> (2019-02-10)
196. Norris, Janice G. A subject-oriented approach to gifts management and donor relations: policy and outreach. // Collection Management 27, 1(2002), str. 41-57.
197. Novak, Božidar. Baričević, Adama Alojzij (Barichevich, Barichevius) // Hrvatski biografski leksikon. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2009.-2018. URL: <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=131> (2019-02-10)

198. Ogden, Barclay. Collection preservation in library building design, 2004. URL: <http://www.fau.usp.br/arquivos/disciplinas/au/aut0213/2015/Collectionpreservation.pdf> (2019-02-10)
199. Overmier, Judith A.; Doak, Elaine M. Provenance Records in Rare Book and Special Collections. // RBML Rare Books & Manuscripts Librarianship 11 (1996), str. 91-99.
200. Pavao M. Rakoš: in memoriam. // Glas Slavonije 28, 8.128(1.10.1971.), str. 4
201. Peach, Caroline; Foster, Julia. Knowing the need: optimising preservation for library and archive collections. London: The British library preservation advisory centre, 2013. URL: https://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/collectioncare/publications/reports/knowing_the_need.pdf (2019-02-10)
202. Pearson, David. Provenance research in book history: a handbook. London: British Library & Oak Knoll Press, 1998.
203. Popis knjiga Biblioteke pok. Sonnenfeld D. Viktora, književnika i prevod., Osijek, 1970.
204. Povijest: kronologija nastanka i razvoj, 2014. URL: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/o-nama/povijest> (2019-02-10)
205. Portal matične djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj : Statistički podaci i pokazatelji uspješnosti za narodne knjižnice za 2018. godinu. URL: http://maticna.nsk.hr/wp-content/uploads/2019/07/Podaci_i_pokazatelji_narodne_knjiznice_28_06_2019_2018.xlsx (2019-12-10)
206. Pravilnik o matičnoj djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj (NN 43/01). URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2001_05_43_715.html (2019-02-10)
207. Pravilnik o obliku, sadržaju i načinu vođenja Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske (NN 89/11 i 130/13). URL: <http://www.propisi.hr/print.php?id=6066> (2019-02-10)
208. Pravilnik o radu knjižnice. 4. ožujak 2009. URL: <https://www.kbf.unizg.hr/wp-content/uploads/2015/05/Pravilnik-o-radu-Knji%C5%BEnice-KBF-a-Sveu%C4%8Dili%C5%A1ta-u-Zagrebu.pdf> (2019-02-10)

209. Pravilnik o Registru kulturnih dobara Republike Hrvatske (NN 37/01). URL: <http://www.propisi.hr/files/File/IVANA-PROPISI%20III/233.000%20P%20o%20Registru%20kulturnih%20dobara%20Republike%20Hrvatske.doc> (2019-02-10)
210. Pravilnik o zaštiti i obradi arhivskoga i registraturnog gradiva, 2016. URL: <https://www.kbf.unizg.hr/wp-content/uploads/2015/05/Pravilnik-o-za%C5%A1titi-i-obradi-arhivskog-i-registraturnog-gradiva-na-KBF-u.pdf> (2019-02-10)
211. Pravilnik o zaštiti knjižnične građe (NN 52/05). URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2005_04_52_1001.html (2019-02-10)
212. Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske / [glavni urednik Josip Kolanović]. Sv. 1. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2006.
213. Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu. // Komisija za zavičajne zbirke Hrvatskoga knjižničarskog društva, 2009. URL: <http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/Preporuke.pdf> (2019-02-10)
214. Private libraries. // Encyclopaedia Britannica. 2019. URL: <https://www.britannica.com/topic/library/Public-libraries#ref320713> (2019-02-10)
215. Program knjižnične djelatnosti Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek za 2018. god., 2017. URL: http://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2018/01/program-za-grad-2018_.doc (2019-02-10)
216. Provenance. // The American heritage dictionary of the English language. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2017. URL: <https://www.ahdictionary.com/word/search.html?q=provenance> (2019-02-10)
217. RBM: a journal of rare books, manuscripts, and cultural heritage 5, 2(2004) / editor Richard W. Clement. URL: <https://rbm.acrl.org/index.php/rbm/issue/view/37/showToc> (2019-02-10)
218. RBMS Rare Books and Manuscripts Section. Controlled vocabularies: Provenance evidence terms: thesaurus for use in rare book and special collections cataloguing. URL: http://www.rbms.info/committees/bibliographic_standards/controlled_vocabularies/provenance/alphabetical_list.htm. (2019-02-10)

219. Reitz, Joan M. Bequest. // Online Dictionary for Library and Information Science. ABC CLIO, 2004-2014. URL: https://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_b.aspx (2019-02-10)
220. Restauratorska radionica. URL: <https://dkd.hr/znanstvena-knjiznica/restauratorska-radionica/> (2019-02-10)
221. Rojnić, Matko. Zaštita bibliotečne građe. // Informatica museologica 6, 33(1975), str. 47-49. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/215685> (2019-02-10)
222. S.R. (i.e. Selim Rakošev, pseudonim Pavla Rakoša). Osijek treba gradsku knjižnicu.// Hrvatski list (22.2.1941.)
223. Saračević-Würth, Ranka. O postupku utvrđivanja svojstva kulturnog dobra za knjižničnu građu. // Muzeologija, 48/49 (2012), str. 27-30. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/164822> (2019-02-10)
224. Seiter-Šverko, D. Digitalizacija kulturne baštine: mogućnosti promocije. //2. međunarodni stručni skup Knjižnica - središte znanja i zabave: Knjižnice u turističkoj ponudi, Karlovac, 14. i 15. rujna 2006. Karlovac: Gradska knjižnica „Ivan Goran Kovačić“, 2007. Str. 27-31
225. Sheehan, Jennifer K. Making the Most of What We Have: A Framework for Preservation Management in Rare Book Collections. // RBM: a journal of rare books, manuscripts, and cultural heritage 10, 2 (2009), str. 111-121.
226. Sherman Smith, Amy; Lehrer, Matthew D. Legacies for libraries: a practical guide to planned giving. Chicago, London: American Library Association, 2000.
227. Shuman, Ronald B. Reflection on the establishment of special library collections. // The Journal of the Academy of Management 2, 1(1959), str. 47-51.
228. Smith, Abby. Valuing Preservation. // Library Trends 56, 1(2007), str. 4-25.
229. Smjernice za postupak pri darivanju građe. URL: <http://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2017/03/Smjernice-za-postupak-pri-darivanju-gradje-GISKO1.pdf> (2019-02-10)
230. Smjernice za postupak pri darivanju građe. URL: <https://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2017/03/Smjernice-za-postupak-pri-darivanju-gradje-GISKO1.pdf> (2019-02-10)

231. Smjernice za zaštitu knjižnične građe u narodnim knjižnicama, NSK, 2011. URL: [http://db.nsk.hr/%5CUserFiles%5CFile%5Cza%C5%A1tita2%20\(2\).pdf](http://db.nsk.hr/%5CUserFiles%5CFile%5Cza%C5%A1tita2%20(2).pdf) (2019-02-10)
232. Standardi za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj (NN 58/99). URL: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1999_06_58_1071.html (2019-02-10)
233. Statistički podaci o narodnim knjižnicama u razdoblju 2009. do 2015. godine u Republici Hrvatskoj. URL: <http://www.nsk.hr/maticna-sluzba-za-narodne-knjiznice/> (2019-02-10)
234. Statut Gradske knjižnice i čitaonice Požega. 18. lipnja 2016. URL: <http://www.gkpz.hr/uploads/dokumenti/Statut%20Gradske%20knji%C5%BEnice%20i%20C4%8Ditaonice%20Po%C5%BEega.pdf> (2019-02-10)
235. Stipanov, Josip. Povijest knjižnica i knjižničarstva u Hrvatskoj: od početaka do današnjih dana. Zagreb: Školska knjiga, 2015.
236. Stipčević, Aleksandar. Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knj. 1: Srednji vijek: (od prvih početaka do glagoljskih prvotiska iz 1483. godine). Zagreb: Školska knjiga, 2004.
237. Stipčević, Aleksandar. Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knj. 2: Od glagoljskog prvotiska (1483) do hrvatskoga narodnog preporoda (1835). Zagreb: Školska knjiga, 2005.
238. Stipčević, Aleksandar. Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knj. 3: Od početka hrvatskoga narodnog preporoda (1835.) do danas. Zagreb: Školska knjiga, 2008.
239. Strategija razvoja kulturnog turizma „Od turizma i kulture do kulturnog turizma“, 2003. URL: <http://arhiva.rera.hr/Portals/0/docs/eu-turizam/Strategij-Razvoja-Kulturnog-Turizma.pdf> (2019-02-10)
240. Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015., 2011. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf (2019-02-10)
241. Strateški plan Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek 2016.-2020., 2016. URL: https://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2017/02/Strategija-GISKO-2016_-2020_.pdf (2019-02-10)
242. Strateški plan Ministarstva kulture 2018.-2020. Zagreb: Ministarstvo kulture, 2017. Str. 39. URL: <https://www.min->

- kulture.hr/userdocsimages/Novosti/Strate%C5%A1ki%20plan%20MK%202018.-2020..pdf (2019-02-10)
243. Strnad, Benita. How to look a gift horse in the mouth, or how to tell people you can't use their old junk in your library. // Collection building 14, 2(1995), str. 29-31.
244. Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Sveučilišna knjižnica. Izvješće o radu Sveučilišne knjižnice za 2010. URL: www.escape.hr/skpu/izvjesce2010.pdf (2019-02-10)
245. Sveučilište u Zadru. Sveučilišna knjižnica. Povijest i knjižnični fond. URL: <http://www.unizd.hr/sveucilisnknjiznica/o-knjiznici/povijest-i-knjiznicni-fond> (2019-02-10)
246. Swinburne University of technology. Giving to Swinburne. URL: <http://www.swinburne.edu.au/giving/> (2019-02-10)
247. Šantel, Saša; Longyka, Igor; Bratuš, Lucijan. Ekslibrisi Saše Šantla: spominska grafična razstava ob 70. obletnici umetnikove smrti: [Slovanska knjižnica v Ljubljani, 3.-30. september 2015]. Ljubljana: samozal. I. Longyka, 2015.
248. Šenoa, Zdenko; Kolumbić, Nikica. Aletin Natali, Dživo (Aletić Natalić, Alethius, Alethy, Aleleti, Ivan) // Hrvatski biografski leksikon. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2009.-2018. URL: <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=463> (2019-02-10)
249. Šimek, Sanja. Stanje u spomeničkim knjižnicama Republike Hrvatske s osvrtom na staru i rijetku tiskanu građu. // Standardiziranje katalogne obrade stare i rijetke tiskane građe, Zagreb, 10.-11. prosinca 1992. / uredila Tinka Katić. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1993. Str. 7-14.
250. Šmulja, Vanja. Biblioteke cjeline i legati u bibliotekama Republike Srpske. // Čitalište 23 (2013), str. 52-61. URL: http://citaliste.rs/casopis/br23/smulja_vanja.pdf (2019-02-10)
251. Šojat-Bikić, Maja. Modeliranje digitalnih zbirki i digitalnih proizvoda: sadržajno-korisnički aspekt komuniciranja kulturne baštine u digitalnom obliku. // Muzeologija 50 (2013). URL: <https://hrcak.srce.hr/file/203331> (2019-02-10)
252. Šošić, Trpimir M. Pojam kulturne baštine - međunarodno pravni pogled. // Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu 51, 4(2014), str. 833-860. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/190718> (2019-02-10)

253. Šundalić, Antun; Pavić, Željko. Uvod u metodologiju društvenih znanosti. Osijek: Ekonomski fakultet, 2013. Str. 120.
254. Tadić, Katica. Rad u knjižnici: priručnik za knjižničare. Opatija: Naklada Benja, 1994. URL: <http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/katm.htm> (2019-02-10)
255. Teper, Thomas H. Challenges for the future of library and archival preservation. // Library Resources and Technical Services 49, 1(2005), str. 32-39.
256. The Gifts and exchange function in ARL libraries, 1999, SPEC Flyer 241. URL: <http://www.arl.org/storage/documents/publications/spec-kit-241-gifts-exchange-function.pdf> (2019-02-10)
257. The library of Trinity College Dublin. URL: <https://www.tcd.ie/library/about/policies.php> (2019-02-10)
258. The University of Melbourne. Giving to the library. URL: <http://library.unimelb.edu.au/collections/about-the-collections/collection-development-and-review/giving> (2019-02-10)
259. Thompson, Anthony. Rječnik bibliotekarskih stručnih izraza: englesko-hrvatskosrpski = Vocabularium bibliothecarii: english-croatian-serbian. Zagreb: Školska knjiga, 1965.
260. Tkalac Verčić, Ana; Sinčić Ćorić, Dubravka; Pološki Vokić, Nina. Priručnik za metodologiju istraživačkog rada. Zagreb: M.E.P., 2010. Str. 97.
261. Tokić, Ksenija. Uloga knjižnice kao nositelja kulturnog identiteta u hrvatskom turizmu. // Zbornik radova: Knjižnice - nositelji kulturnog identiteta = Knjižnice - nosilke kulturne identitete / 6. međunarodni stručni skup Knjižnica - središte znanja i zabave = 6. strokovno srećanje z mednarodno udeležbo Knjižnica - igrišče znanja in zabave, Karlovac, 16. i 17. rujna 2010.; [uredništvo Frida Bišćan... [et al.]. Karlovac: Gradska knjižnica "Ivan Goran Kovačić", 2011. Str. 13-20.
262. Tomečak, Branko. O sadržaju i okolnostima darovanja značajnije značajnije i starije knjižnične građe: iz povijesti Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu prije 1920. // 400. obljetnica Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu: zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa, Zagreb, 9.-11. svibnja 2007. / urednica Mirna Willer. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2007. Str. 66-78. URL: <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view&id=10785> (2019-02-10)

263. Tomić, Marijana. Provenance information in Croatian catalogues of heritage collections. // Proceedings / Summer School in the Study of Old Books, [Zadar, Croatia, 28th September to 2nd October 2009]; edited by Mirna Willer and Marijana Tomić. Zadar: Sveučilište, 2010. Str. 173-199.
264. Tomić, Marijana. Stara i rijetka građa u digitalno doba: je li povjesničarima knjige dovoljan bibliografski opis? // Pančevačko čitalište 18 (2011), str. 21-24. URL: http://www.citaliste.rs/casopis/br18/tomic_marijana.pdf (2019-02-10)
265. Tomljenović, Renata; Boranić Živoder, Snježana. Akcijski plan razvoja kulturnog turizma, Zagreb, 2015. URL: https://mint.gov.hr/UserDocsImages//arhiva//001_160128-AP_kulturni.pdf (2019-02-10)
266. Tošić-Grlač, Sonja. Uloga zavičajne zbirke u promociji lokalne zajednice // Hrvatski znanstveno stručni skup o menadžmentu u turizmu i sportu 1, 1(2010), str. 307-314. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/83704> (2019-02-10)
267. UNIMARC: bibliografski format. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo; Zadar: Sveučilište, 2009.
268. UPLA (Universal Procedure for Library Assessment). URL: <http://www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/en/activiteit/universal-procedure-for-library-assessment-upla> (2019-02-10)
269. Velagić, Zoran; Kristek, Andrej. Čitatelji, knjige i tekstovi: oblici interakcije. Osječki zbornik 29 (2009), str. 337-346.
270. Verona, Eva. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1983-1986.
271. Verschuren, Piet J. M. Case study as a research strategy: some ambiguities and opportunities. // International journal of social science research methodology 6(2003), 2, str. 121-139. Str. 126.
272. Vinaj, Marina; Knežević Križić, Ivana. Spomenički knjižni fondovi – skrivena baštinska građa kao potencijal kulturnog turizma (Knjižnica Prandau-Normann). // Knjižnice i kontinentalni turizam: zbornik radova / 1. stručni skup s međunarodnim sudjelovanjem, Beli Manastir, 11. studenoga 2016.; uredile Marija Kretić Nađ i Renata Benić. Beli Manastir: Gradska knjižnica, 2016. Str. 38-51.

273. Vokić, Denis. Prijedlog novog usustavljenja konzervatorsko-restauratorske struke. // Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 33/34 (2009/2010), str. 51. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/136228> (2019-02-10)
274. Vokić, Denis. Put do suvremene konzervatorsko-restauratorske struke i problemi terminologije. // Smjernice konzervatorsko-restauratorskog rada / priredio Denis Vokić. Zagreb: K-R centar: Gradine i godine: Hrvatsko restauratorsko društvo, 2007.
275. Vujić, Žarka. Baštinski svijet Nikole Zrinskog u Čakovcu. // Zrinski i Europa / uredila Jadranka Damjanov. Zagreb: Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, 2000.
276. Vuković, Marinko. Pogled na međuodnos baštine, kulture i identiteta. // Arhivski vjesnik 54(2011), str. 97-113.
277. Whitehead, Derek. How to write a collection development policy. // Acquisitions 6, 2(1989), str. 25-28.
278. Yakel, Elizabeth. Hidden collections in archives and libraries. // OCLC Systems & Services 21, 2(2005), str. 95-99.
279. Yin, Robert K. Studija slučaja - dizajn i metode. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 2007.
280. Zakon o financiranju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave (NN 127/17). URL: [https://www.zakon.hr/z/411/Zakon-o-financiranju-jedinica-lokalne-i-podru%C4%8Dne-\(regionalne\)-samouprave](https://www.zakon.hr/z/411/Zakon-o-financiranju-jedinica-lokalne-i-podru%C4%8Dne-(regionalne)-samouprave) (2019-02-10)
281. Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti (NN 17/19). URL: <https://www.zakon.hr/z/1925/Zakon-o-knji%C5%BEicama-i-knji%C5%BEi%C4%8Dnoj-djelatnosti-2019> (2019-02-21)
282. Zakon o nasljeđivanju (NN 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15). URL: <https://www.zakon.hr/z/87/Zakon-o-naslje%C4%91ivanju> (2019-02-10)
283. Zakon o staroj i retkoj bibliotečkoj građi („Službeni glasnik RS”, broj 52/11). URL: https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=3223 (2019-02-10)
284. Zakon zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (N.N. 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10 i 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15, 44/17, 90/18). URL: <https://www.zakon.hr/z/340/Zakon-o-za%C5%A1titi-i-o%C4%8Duvanju-kulturnih-dobara> (2019-10-01)

285. Zbirka. // Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2017. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=66994> (2019-02-10)
286. Znanstvena knjižnica Zadar. Povijest knjižnice. URL: <http://www.zkzd.hr/hr/knjiznica/povijest> (2019-02-10)
287. Živković, Danijela. Knjižnice i zavičajnost na pragu globalizacije. // Zbornik radova : znanje o domu in kulturni zakladi, skriti v knjižnicah = poznavanje zavičaja i kulturno bogatstvo skriveno u knjižnicama / 7. strokovno srečanje z mednarodno udeležbo Knjižnica - igrišče znanja in zabave = 7. međunarodni stručni skup Knjižnica - središte znanja i zabave, Hoteli Otočec, 19. i 20. rujna 2011.; [uredništvo Frida Bišćan... [et al.]. Karlovac: Gradska knjižnica "Ivan Goran Kovačić", 2011. Str. 14-21.

14. SAŽETAK RADA

U cilju što sveobuhvatnijega sagledavanja problematike legata u knjižnicama, fenomen legata promatrao se na više načina: terminološki, antropološki, filantropski, psihološki, organizacijski, pravno, kulturološki, povijesno, društveno itd.

Svrha je rada dobiti uvid u mogućnosti upravljanja zaštitom zbirke legata u knjižnicama, načine njihove učinkovite organizacije i prezentacije u kontekstu očuvanja pisane baštine te opisati i izgraditi specifičan model upravljanja zaštitom legata.

Dobiveni su rezultati rada podijeljeni u tri skupine, rezultate ankete, intervjua i studije slučaja. Rezultatima ankete prikupljeni su opći podaci o posjedovanju legata, njihovome upravljanju, organizaciji, očuvanju u sveučilišnim, znanstvenim, narodnim i nacionalnoj knjižnici. Ispitala se percepcija legata u knjižnicama s čitavoga niza gledišta (zavičajnoga, sadržajnoga, ekonomskoga, korisničkoga, kulturološkoga i sl.), kao i moguće prepreke i problemi s kojima se susreću. Model upravljanja zaštitom razmotren je putem intervjua kroz sve aspekte na institucionalnoj razini. Sve su odabrane knjižnice u nekim aspektima specifične i izdvajaju se po karakteristikama prilagođenima samo njima. Studija slučaja dala je odgovor na istraživačka pitanja o učinkovitosti organiziranja djelatnosti zaštite, interakciji s drugim aktivnostima u knjižnici i o mogućem razvoju novih organizacijskih modela legata u knjižnicama.

Poštujući specifičnosti pojedinih knjižnica, uvidjelo se koliko se rezultati sveobuhvatne analize mogu univerzalno primijeniti na zbirke legata u knjižnicama.

Trenutno vrijednost legata nije dovoljno prepoznata u knjižnici, što za posljedicu ima neobrađenost, nedovoljnu istraženost, neočuvanost i neprepoznavanje u široj zajednici.

Prema predloženoj modelu upravljanja zaštitom baštine, daju se moguće smjernice za upravljanje legatom kroz pet aspekata upravljanja (strateško-teorijski, ekonomsko-pravni, edukativni, materijalno-operativni i kulturološko-društveni) te je zaključno izrađen specifičan model upravljanja zaštitom legata. Uspoređena je trenutna situacija s idealnim/željenim stanjem i dane su moguće preporuke i prijedlozi konkretnih aktivnosti za postizanje idealnoga stanja.

Rad pridonosi identifikaciji postojećega stanja i stvaranju uvjeta za nastavak praktičnoga i preglednoga rada na legatima. Provedenim istraživanjem uspostavljen je metodološki okvir daljnijega rada na usustavljanju problematike legata u hrvatskim knjižnicama i prepoznavanje njegove vrijednosti na različitim razinama.

Ključne riječi: knjižnice; legat; organizacija; vrednovanje; upravljanje; zaštita; zavičajnost

15. SUMMARY

With a goal of a comprehensive consideration of Legacy's problem in libraries, the phenomenon of Legacy is regarded in multiple views: anthropological, philanthropic, psychological, organizational, legal, cultural, historical, social etc.

The purpose of this work is to analyse the possibilities of preservation management of Legacy's collections in libraries, ways of their effective organisation and presentation in context of preservation of written heritage, and to describe and build a specific model of management of Legacy's preservation.

Obtained results are divided into three groups: questioner results, interviews, and case study. Questioner results are collected general data about ownership of Legacy in libraries. The results also show legacy's management, organisation, and preservation in university, scientific, and public libraries, as well as the national library. Perception of Legacies in libraries from multiple views was investigated (local, content, economic, user, cultural, etc.), and also possible obstacles and problems with which they meet. Model of management of preservation was examined with interviews through all aspects of institutional levels. All selected libraries were, in some aspects, specific and were singled out by their own specific characteristics. The case study answered questions of efficacy of preservation management, interactions with other activities in libraries, and possibilities of new models of preservation management of Legacies' in libraries.

Respecting specificities of some libraries, it had become clear the results of the comprehensive analysis can be universally applied to Legacy collections in libraries.

At the moment, value of Legacies in libraries is not adequately recognised. As a result, Legacies are not adequately processed, examined, preserved and presented to the public.

According to the proposed model, some possible guidelines for Legacy's management are given through five aspects (strategic-theoretical, economic-legal, educational, technical-operational and cultural-social), and as a conclusion a specific model of Legacy's preservation was created. The current situation was compared with ideal/wanted state and possible recommendation and suggestion of activities to achieve ideal state are given.

This work encourages identification of current situation and creation of conditions for continuation of practical work on Legacies. Methodological scaffold was created for further work on systematization of Legacy's problem in Croatian libraries and recognition of its value on multiple levels.

Key words: libraries; Legacy; organisation; valorisation; management; preservation; local collection.

16. PRILOZI

16.1. Popis slika i tablica

Slika 1. Terminološko određenje pojmova koji se odnose na ostavštine u baštinskim ustanovama	40
Slika 6.1. Prikaz broja ukupno poslanih anketa u odnosu na odgovorene ankete i knjižnice koje posjeduje legatima	126
Slika 6.2. Prikaz vrste građe u legatima	127
Slika 6.3. Prikaz načina pristizanja legata u knjižnicu	128
Slika 6.4. Usporedni prikaz broja inventariziranih i neinventariziranih legata u knjižnicama	129
Slika 6.5. Prikaz razlikovanja obrade legata od obrade ostale građe	129
Slika 6.6. Načini izdvajanja legata od ostalih zbirki u knjižnicama.....	131
Slika 6.7. Prikaz vrsta organizacije legata u knjižnicama	131
Slika 6.8. Prikaz različitih uvjeta čuvanja legata u knjižnicama	133
Slika 6.9. Prikaz različitih načina ograničenja uporabe legata	134
Slika 6.10. Prikaz različitih načina popularizacije legata u knjižnicama	1355
Slika 6.11. Prikaz stručnog kadra koji ima ovlaštenje za prihvaćanje legata u knjižnicama	1366
Tablica 1. Prikaz rezultata anketnog ispitivanja – sažetak istraživanja	2832
Tablica 2. Analiza institucionalnog konteksta na temelju pet aspekata upravljanja zaštitom	2898

16.2. Tablice

Tablica 1. Prikaz rezultata anketnog ispitivanja – sažetak istraživanja

PITANJE- istraživane knjižničarske varijable	NAJZASTUPLJENIJI ODGOVOR	Postotak ili broj knjižnica	ODSTUPANJE, NAJMANJE ZASTUPLJEN ODGOVOR	Postotak ili broj knjižnica
Kako se nazivaju legati u Vašoj knjižnici?	Legati, ostavštine	9, 9	Književni arhivi, spomeničke zbirke	
Koja se vrsta građe nalazi u legatima u Vašoj knjižnici?	Knjige	26 ili 42 %	Kartografske publikacije, AV građa	2 knjižnice, 3.23 %
Na koje su načine legati pristigli u Vašu knjižnicu?	Darom nasljednika (bez oporuke)	20	Oporukom nasljednika	1
Koliko zbirki legata posjeduje Vaša knjižnica?	185	28	6.61 (srednja vrijednost)	68 maksimum
Koliko ukupno jedinica građe Vaša knjižnica posjeduje u zbirkama legata (ukoliko ne znate točan broj, može i procjena)?	97385	28	3478.04 (srednja vrijednost)	17000 maksimum

Postoji li u Vašoj knjižnici pisani dokument ili bilo kakve smjernice u kojima se jasno razlikuju legati od ostalih darova?	Da	22	Ne	4
Postoje li smjernice po kojima se određuje koje legatate Vaša knjižnica prihvaća i uvrštava u fond, a koje ne prihvaća?	Ne	22	Da	4
Postoji li dokumentacija o dolasku legata u Vašu knjižnicu?	Za neke legatate postoji, za neke ne postoji	11	Ne postoji, Ne znam	3, 3
Jesu li svi zaprimljeni legati u Vašoj knjižnici inventarizirani?	Ne	13	Da	11
Inventariziraju li se legati u posebne knjige inventara?	ne	9	da	2
Razlikuje li se obrada legata u Vašoj knjižnici od obrade ostale građe?	Ne	18	Da	6

Po čemu se razlikuje obrada legata?	Napomenom o prijašnjem vlasniku (darovatelju), Posebnim napomenama o primjerku	3, 3	Povezivanjem imena bivših vlasnika kroz sporedne kataložne jedinice	1
Postoje li prioriteti kod obrade legata?	Postoje prioriteti (poput starosti građe, zavičajnosti, uništenosti, korisničkih zahtjeva i sl.)	17	Nema prioriteta (7
Koji su Vam prioriteti važni kod obrade legata?	Zavičajnost građe	13	Redoslijed kako je građa zaprimljena u knjižnicu	1
Jesu li svi legati u Vašoj knjižnici obrađeni u mrežnom katalogu?	Ne	16	Da	8
Procijenite u postotku stupanj neobrađenih jedinica u legatima?		100 %		10 %
Na koje se načine legati u Vašoj knjižnici izdvajaju od ostalih zbirki?	Posebnim smještajem zbirke	17	Izrađena je posebna bibliografija građe, Građa je evidentirana kao kulturno dobro	1, 1

Je li legat temelj izgradnje ili nadogradnja osnovnom fondu Vaše knjižnice?	Nadogradnja	22	-	-
Je li darovatelj pri darovanju legata Vašoj knjižnici zadao posebne uvjete obrade, pohrane, pristupa, korištenja ili ograničenja vezana uz legat?	Ne	20	Da	4
Pod kojim se uvjetima legati čuvaju u Vašoj knjižnici?	Čuvaju se prema propisanim uvjetima rukovanja građom	7	Čuvaju se prema propisanim uvjetima rukovanja građom	1
Tko ima pristup za uporabu građe iz legata?	Član knjižnice	9	Pristup ima bilo tko uz pisani zahtjev, Član akademske zajednice	1, 1
Kako se ograničava uporaba legata?	Građa je namijenjena uporabi u čitaonici	20	Građu je moguće posuditi putem međuknjižnične posudbe	2
Na koje sve načine Vaša knjižnica popularizira legat?	Priređivanjem tematskih izložbi vezanih uz legat	11	Izdavanjem pretisaka pojedinih izdanja građe iz legata,	
Je li legat vrednovan kao zbirka na bilo koji način?	Da	12	Ne	12

Prema kojim je kriterijima legat vrednovan?	Prema njegovoj sadržajnoj vrijednosti	9	Prema korisnički zahtjevima	2
Kako je vrednovan legat?	Stručnom prosudbom knjižničara	10	Kvantitativnim mjerenjima, Subjektivnim vrednovanjem darovatelja, Subjektivnim vrednovanjem knjižničara	1, 1, 1
Suradujete li s drugim institucijama glede posjedovanja legata?	Ne	19	Da	5
Na koje načine suradujete s drugim institucijama glede toga?	Izmjenjujemo građu iz legata za izložbe	3	Izrađujemo zajedničku digitalnu zbirku, Organiziramo zajednička izlaganja, okrugle stolove i sl.	1, 1
Tko ima ovlaštenje za prihvaćanje legata u Vašoj knjižnici?	Ravnatelj/ica	20	Voditelj/ica zbirke legata	1
Tko je osoba zadužena za zbirku legata?	Voditelj/ica zavičajne ili neke druge zbirke u čijem je sastavu legat	9	Djelatnik/ica na odjelu na kojemu se nalazi legat	4

Je li osoba zadužena za zbirku legata educirana za rad s posebnim zbirkama?	da	9	ne	9
Koja su stručna zvanja osoba zaduženih za zbirku legata u Vašoj knjižnici?	Diplomirani knjižničar	15	Knjižničarski savjetnik	1

Tablica 2. Analiza institucionalnoga konteksta na temelju pet aspekata upravljanja zaštitom

	ZNANSTVENA KNJIŽNICA	NARODNA KNJIŽNICA	VISOKOŠKOLSKA KNJIŽNICA	NARODNA, SVEUČILIŠNA
STRATEŠKO- TEORIJSKI ASPEKT	Dubrovačke knjižnice Dubrovnik Tip knjižnice: Samostalna Vrsta knjižnice: Narodna, Znanstvena -U sastavu s narodnom knjižnicom -misija: „služiti potrebama akademske, sveučilišne i znanstveno- istraživačke zajednice. U tu svrhu Knjižnica treba	Tip knjižnice: Samostalna Vrsta knjižnice: Narodna -misija: „stvoriti mogućnost svim građanima da čitaju, uče, saznavaju, budu obaviješteni, da jačaju svoje osobne kulturne, duhovne i demokratske potencijale, da upoznavaju i koriste dobrobiti novih informacijskih	Tip knjižnice: U sastavu fakulteta/sveučilišta Vrsta knjižnice: Visokoškolska znanstvena knjižnica -misije knjižnice nema, samo fakulteta, gdje se knjižnica ne spominje	Tip knjižnice: Samostalna Vrsta knjižnice: Narodna Sveučilišna Knjižnica s dvojnog funkcijom: Središnja (matična) javna/narodna knjižnica grada Osijeka i Osječko-baranjske županije i Središnja sveučilišna/znanstvena knjižnica Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. -misija: „S osnovnim ciljem osiguravanja

	<p>izgrađivati svoje raznovrsne fondove i zbirke, obrađivati ih i omogućiti njihovu dostupnost korisnicima, kako putem internetskih usluga, tako i u svojim čitaonicama. Knjižnica, također, treba zaštititi i svoje fondove i zbirke, nadasve one koji predstavljaju dubrovačku, ujedno predstavljaju i nacionalnu i europsku baštinu“</p>	<p>tehnologija, da kreativno, kvalitetno i slobodno provode svoje vrijeme... i to bez obzira na svoju dob, spol, društveni status, naciju, vjeru, rasu; biti potpora društvenom uključivanju svih marginaliziranih skupina građana; promicati hrvatsku književnost i kulturne vrijednosti; jačati vrijednosti multikulturalnoga društva; čuvati i promicati lokalnu baštinu“</p>		<p>dostupnosti svih vrsta informacija na raznovrsnim medijima najširem krugu stvarnih i potencijalnih korisnika – građana Grada Osijeka i Osječko-baranjske županije te studenata, profesora, znanstvenih, stručnih i drugih djelatnika Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku“</p>
--	---	--	--	--

EKONOMSKO- PRAVNI ASPEKT	Financira grad Dubrovnik, osnivač ustanove Dubrovačke knjižnice Dubrovnik: ustrojbeni jedinica- narodna knjižnica i znanstvena (spomenička) knjižnica (prema upisnome listu knjižnice pri MK-u) - Nabava građe centralizirana s narodnom knjižnicom- u jednakom omjeru kroz sredstva Ministarstva kulture RH i Grada Dubrovnika većinom	Financira grad Požega (osnivač i vlasnik) -nema javno objavljenih izvještaja (posljednji iz 2014.) -u planu nabave za 2016. nije bilo zaštite, ni posebnoga isticanja donacija -Statut Gradske knjižnice i čitaonice Požega- organizacijska je cjelina (služba) i Studijski odjel, čitaonica, zavičajna zbirka, zbirka Rara.	Financira fakultet; osnivač car i kralj Leopold I. i Hrvatski sabor, biskupska konferencija Hrvatske, Sveučilište u Zagrebu - ukupni prihodi poslovanja u 2016. 22.111.297 kn, tekuće donacije 102.350 kn - Završno dekanovo izvješće 1.110.2012.- 14.3.2017. – u 2016.- siječnja 2017. za kupnju knjiga, pretplata na časopise ukupno utrošeno 790.263,73 kn; zaprimljeno 11.348 knjiga iz ostavštine A. Rebića i 750 knjiga iz	Financira Sveučilište, ugovorom o financiranju narodne djelatnosti Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek, sklopljenim između Grada Osijeka – Poglavarstva, s jedne strane, i Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku i GISKO-a, s druge strane, privremeno je osigurano financiranje ovog dijela ukupne djelatnosti Knjižnice. -Osnivač Sveučilište -Financijski izvještaj za 2016.: ukupni prihodi i primici: 8.314,881 kn. Donacije od pravnih i
-------------------------------------	---	--	--	--

	<p>idu za narodnu knjižnicu, najveći dio nabave građe u Znanstvenoj knjižnici ostvaruje se kroz obvezni primjerak i poklone (pojedinaca, ustanova, Ministarstva kulture RH), a manji dio kupnjom građe za posebne vrijedne zbirke (inkunabule, rukopisi, Ragusina). -financijski izvještaj u sklopu Dubrovačkih knjižnica; pod donacije u naravi i novcu zabilježeno 0 kn; ukupni prihodi</p>	<p>- knjižnicom upravlja Upravno vijeće (5 članova). Stručno vijeće Knjižnice (voditelji odjela i voditelj matične službe) bira svoje članove. Voditelj Knjižnice je ravnatelj, imenuje ga Gradsko vijeće grada Požege na prijedlog Upravnoga vijeća. -Pravila Gradske knjižnice i čitaonice Požega - ne spominju zbirke, darove..</p>	<p>darovnice H. Badure iz Beča - Pravilnik o zaštiti i obradi arhivskoga i registraturnog gradiva – navodi pod arhivsko gradivo čl. 3., pojedinačne osobne ostavštine ostavljene ili darovane Fakultetu, a od trajnoga su značenja za kulturu, povijest i druge znanosti bez obzira na mjesto i vrijeme nastanka“ -Pravilnik o radu knjižnice - čl. 14. „Darovi se odnose na domaće i strane autore i nakladnike, ostavštine i</p>	<p>fizičkih osoba izvan proračuna 133.627 kn, tekuće donacije 45.976, kapitalne donacije 87.651 kn, tekuće donacije u naravi i novcu 0 kn -prinovljena građa, dar 1281 naslova, 1423 primjeraka (od toga dar fizičke 446 naslova, 518 primjeraka), dar periodike-novine za ZZ 1 naslov, 70 primjeraka, časopisi 26 naslova, 172 primjerka -financ. plan za 2017. – knjiž. građa- donacije fiz. osoba planirano 20.000 kn, nema</p>
--	---	--	--	--

	<p>poslovanja u 2016. 8.490.830 kn</p> <p>-pravni akti nisu javno dostupni</p> <p>-uvjeti korištenja građe, nabave, upute o doniranju građe nisu pravni dokumenti, nego samo objavljeni na mrežnim stranicama knjižnice</p>	<p>-2009. odobren program MK-a - knjižnična djelatnost: sređivanje ostavštine književnice Zlate Kolarić-Kišur (7.500 kn)</p>	<p>poklone privatnih knjižnica. Knjižnica će preuzeti ostavštine svojih profesora, ali na način da će se izdvojiti građa koju Knjižnica već posjeduje.</p> <p>Ostavštine uvjetovane preuzimanjem cjelovite građe (radi očuvanja građe u cjelini)</p> <p>Knjižnica će preuzeti samo uz posebnu odluku nadležnih tijela Fakulteta i u skladu prostornih i materijalnih mogućnosti“; čl. 17 „U slučaju postojanja ponude za poklonom</p>	<p>posebnoga isticanja zaštite</p> <p>-Statut GISKO-a; Strategija GISKO-a 2016.-2020.; Pravilnik o uvjetima i načinu korištenja knjižnične građe i usluga - nema posebnoga isticanja darova, legata</p> <p>-Smjernice za postupak pri darivanju građe - ne spominju legate; Smjernice za nabavu- spominju dar kao način izgradnje fonda i legate kao dio zbirke; Plan i program rada za 2017. ističe dar (donacije) kao</p>
--	---	--	---	---

			<p>literature Fakultetu, o tome se odmah izvještavaju Glavni tajnik Fakulteta i Voditelj Knjižnice. Voditelj Knjižnice daje mišljenje o prihvatu ponude. Poslovi dobave i primitka darovane literature obavljaju se u okviru knjižničnoga poslovanja na Fakultetu.“„Ukoliko su darovi(ostavštine) veće od tisuću svezaka, Knjižnica uz znanje Knjižničnog vijeća može zatražiti dodatnu stručnu i fizičku pomoć</p>	<p>redoviti program nabave građe - knjižnicu zastupa ravnatelj, unutarnje ustrojstvo utvrđuje Upravno vijeće (5 članova) -na stranicama knjižnice u studijskoj čitaonici izdvojene su posebne zbirke: zavičajna i spomenička zbirka, gdje su legati -2014. program MK-a: digitalizacija ostavštine legata Magjer</p>
--	--	--	---	--

			<p>u preuzimanju dara(ostavštine).</p> <p>-Voditelj (bira Fakultetsko vijeće na prijedlog dekana) i Knjižnično vijeće (4 nastavnika i voditelj knjižnice)</p>	
EDUKATIVNI ASPEKT	<p>- osoblje educirano za obradu građe</p> <p>-poznaje specifične aktivnosti</p> <p>- zaposlena 3 konzervatora-restauratora u Restauratorskoj radionici</p>	<p>-osoblje educirano za obradu građe /ovlasnica za katalogizaciju stare knjige</p>	<p>- nedostaje osoblja za intenzivniju obradu starijega fonda</p>	<p>- osoblje educirano za obradu građe</p> <p>-poznaje specifične aktivnosti</p> <p>- nedostaje osoblja za intenzivniju obradu starijega fonda</p>

<p>MATERIJALNO- OPERATIVNI ASPEKT</p>	<p>- građa pohranjena u trezoru (rukopisi, korespondencije), poluotvoreni ormari, izložbeni ormari</p> <p>- uvjeti pohrane prilagođeni pojedinoj vrsti građe</p> <p>-preventivne se mjere provode po primitku građe</p> <p>- program konzervatorsko-restauratorskih radova iz 2014. na preventivnoj zaštiti rukopisa u vlasništvu DKD-a. Program obuhvaća izradu pisane i</p>	<p>- većina građe neprimjereno pohranjena (neobrađeno u kutijama ili na policama u više redova)</p> <p>- preventivna zaštita prije obrade građe: pregledavanje, prozračivanje, četkanje, čišćenje</p> <p>-prilikom obrade u napomenama je opisano stanje primjerka - potreba za popravkom ili preuvezom</p> <p>- karakteristike stanja fonda ne bi</p>	<p>-procjena uvjeta skladištenja i kontrola uvjeta u tijeku</p> <p>- kompaktusi, zaštita od topline i svjetla</p> <p>-neobrađeno u drvenim sanducima u kutijama</p> <p>-mehanički se postupci provode po primitku građe</p> <p>- karakteristike stanja fonda ne bi bilo moguće ispitati, jer je većina građe neobrađena i neprimjereno smještena</p>	<p>- većina građe neobrađena i neprimjereno pohranjena (neobrađeno u kutijama, drvenim sanducima)</p> <p>- mehanički se postupci provode po primitku građe</p> <p>- karakteristike stanja fonda ne bi bilo moguće ispitati, jer je većina građe neobrađena i neprimjereno smještena</p>
--	---	--	--	---

	<p>fotodokumentacije, mehaničko čišćenje, ispravljanje pregiba, konsolidaciju i učvršćivanje rukopisa te izradu zaštitnih fascikli, kao i kutija za fascikle, kako bi se isti tako pohranili u adekvatnu prostoriju i mikroklimatske uvjete - restauracije rukopisa, parcijalne restauracije, konzervacija i restauracija raznolikih zbirki, preventivna konzervacija -karakteristike stanja fonda bilo bi moguće</p>	<p>bilo moguće ispitati, jer je većina građe neobrađena i neprimjereno smještena</p>		
--	---	--	--	--

	ispitati, jer je većina građe obrađena i primjereno smještena			
KULTUROLOŠKO- DRUŠTVENI ASPEKT	-digitalizirane novine (pojedini su primjerci iz legata), monografije i ostalo nije. U planu digitalizacija rukopisnih kataloga na listićima -izložbe, posudba u svrhu izdavanja novih izdanja, organizirani posjeti - eks librisi u knjigama - zbirka je u skladu s potrebama korisnika	-pojedini primjerci iz legata digitalizirani (knjiga, razglednice, čestitke) -predavanja, izložbe, organizirani posjeti učenika, školski sat u knjižnici, program „Nepoznato o poznatim zavičajnicima“ -suradnja s Muzejom, HAZU-om	-digitalizacija u planu -uglavnom su označene eks librisima - prioritet su korisnici -kriteriji selekcije postoje, 80% fonda mora biti različito od općega fonda -stručna vrijednost građe, znanstvena građa, primarni izvori	- jedan legat digitaliziran - izložbe, posudba u svrhu izdavanja novih izdanja, organizirani posjeti - eks librisi u knjigama - zbirka je u skladu s potrebama korisnika -stručna predavanja i objavljeni radovi o zavičajnicima i legatima u knjižnici suradnja s Muzejom, Arhivom

	<p>- kriteriji vrednovanja i selekcije postoje, ne uvrštava se sve</p> <p>-vrijednost imaju zavičajnost, starost, kulturno-povijesna vrijednost zbirke</p>	<p>-stručna predavanja i objavljeni radovi o zavičajnicima i legatima u knjižnici</p> <p>-eks librisi u knjigama u pojedinim ostavštinama, ali je dosta i druge građe iz osobnih arhivskih fondova</p> <p>-obrada i zaštita donose nove usluge i nove korisnike</p> <p>-obrađena se građa više koristi, ostalo za izložbe</p> <p>- kriteriji selekcije ne postoji, sve se</p>		<p>-eks librisi u knjigama u pojedinim ostavštinama, uz postojanje i druge građe iz osobnih arhivskih fondova</p> <p>-obrada i zaštita donose nove usluge i nove korisnike</p> <p>-obrađena se građa više koristi, ostalo za izložbe</p> <p>- kriteriji selekcije ne postoji, sve se zadržavalo ili se sada ni ne prima</p> <p>-vrijednost imaju zavičajnost, starost i kulturno-povijesni značaj zavičajnika</p>
--	--	---	--	---

		zadržavalo ili se sada ni ne prima -vrijednost imaju zavičajnost, starost i kulturno-povijesni značaj zavičajnika		
--	--	--	--	--

16.3. Obrazac ankete

Poštovane kolegice i kolege,
molila bih Vas za ispunjavanje ankete za potrebe provedbe istraživanja u sklopu izrade doktorskog rada na poslijediplomskom znanstvenom studiju Društvo znanja i prijenos informacija na Sveučilištu u Zadru, pod mentorstvom prof. dr. sc. Damira Hasenaya i komentorstvom doc. dr. sc. Maje Krtalić. Vašim sudjelovanjem dobit ćemo uvid u praktične probleme s kojima se susreću knjižnice pri radu s legatima i privatnim zbirka u našim fondovima.

Za ispunjavanje je potrebno oko 10 minuta, a rezultati ankete bit će anonimni u obradi rezultata.

Unaprijed hvala.

S poštovanjem,

Marijana Špoljarić Kizivat

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek

Postoji 38 pitanja u ovom upitniku.

OPĆI PODACI O LEGATU

1 [p1] Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)? *

Molim izaberite **samo jedan** od ponuđenih odgovora.

- Da
- Ne

2 [p2] Kako se nazivaju legati u Vašoj knjižnici? (Odaberite samo jedan odgovor.) *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molim izaberite **samo jedan** od ponuđenih odgovora.

- Legati
- Privatne knjižnice/zbirke
- Spomeničke zbirke
- Književni arhivi
- Ostavštine
- Ostalo

3 [p3] Koja se vrsta građe nalazi u legatima u Vašoj knjižnici? (Moguće je odabrati više odgovora.) *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molim izaberite **sve opcije** koje vam odgovaraju.

- Knjige
- Periodika
- Rukopisi
- Stare i rijetke knjige
- Grafike
- Kartografske publikacije
- Muzikalije
- Fotografije
- AV građa
- Sitni tisak
- Ostalo:

4 [p4] Na koje su načine legati pristigli u Vašu knjižnicu? (Moguće je odabrati više odgovora.) *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molim izaberite **sve opcije** koje vam odgovaraju.

- Oporukom vlasnika
- Oporukom nasljednika
- Darom nasljednika (bez oporuke)
- Ugovorom za života (dar s odgodom)
- Otkupom
- Ostalo:

5 [p5] Koliko zbirki legata posjeduje Vaša knjižnica? *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molimo unesite svoj odgovor ovdje:

6 [p6]Koliko ukupno jedinica građe Vaša knjižnica posjeduje u zbirkama legata (ukoliko ne znate točan broj, može i procjena)? *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molimo unesite svoj odgovor ovdje:

PRAVNI OKVIR

7 [p7] Postoji li u Vašoj knjižnici pisani dokument ili bilo kakve smjernice u kojima se jasno razlikuju legati od ostalih darova? *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molim izaberite **samo jedan** od ponuđenih odgovora.

- Da
- Ne

8 [p8] Postoje li smjernice po kojima se određuje koje legate Vaša knjižnica prihvaća i uvrštava u fond, a koje ne prihvaća? *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molim izaberite **samo jedan** od ponuđenih odgovora.

- Da
- Ne

9 [p9] Postoji li dokumentacija o dolasku legata u Vašu knjižnicu? (Odaberite samo jedan odgovor.) *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molim izaberite **samo jedan** od ponuđenih odgovora.

- Da, postoji dokumentacija
- Ne postoji
- Za neke legate postoji, za neke ne postoji
- Ne znam

OBRADA LEGATA

10 [p10] Jesu li svi zaprimljeni legati u Vašoj knjižnici inventarizirani? *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legatne (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?))

Molim izaberite **samo jedan** od ponuđenih odgovora.

- Da
 Ne

11 [p11] Inventariziraju li se legati u posebne knjige inventara? *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legatne (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)) / Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '10 [p10]' (Jesu li svi zaprimljeni legati u Vašoj knjižnici inventarizirani?)

Molim izaberite **samo jedan** od ponuđenih odgovora.

- Da
 Ne

12 [p12] Razlikuje li se obrada legata u Vašoj knjižnici od obrade ostale građe? *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legatne (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?))

Molim izaberite **samo jedan** od ponuđenih odgovora.

- Da
 Ne

13 [p13]Po čemu se razlikuje obrada legata? (Moguće je odabrati više odgovora.) *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '12 [p12]' (Razlikuje li se obrada legata u Vašoj knjižnici od obrade ostale građe?) /
Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?))

Molim izaberite **sve opcije** koje vam odgovaraju.

- Napomenom o prijašnjem vlasniku (darovatelju)
- Bilježenjem podataka o povijesti primjerka
- Posebnim napomenama o primjerku
- Izradom posebnih bibliografija darovatelja
- Kroz sadržajnu obradu
- Kroz klasifikaciju
- Bilježenjem eks librisa i drugih fizičkih oznaka u knjigama
- Povezivanjem imena bivših vlasnika kroz sporedne kataložne jedinice
- Dodavanjem digitalizirane naslovne stranice uz bibliografski opis
- Proširenim kataložnim opisom za izdavanje, raspačavanje
- Građa je katalogizirana samo na listićima, nije još obrađena u elektroničkom obliku
- Ostalo:

14 [p14]Postoje li prioriteti kod obrade legata? *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?))

Molim izaberite **samo jedan** od ponuđenih odgovora.

- Postoje prioriteti (poput starosti građe, zavičajnosti, uništenosti, korisničkih zahtjeva i sl.)
- Nema prioriteta

15 [p15]Koji su Vam prioriteti važni kod obrade legata? 1 - najmanji prioritet; 5 - najveći prioritet *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)) / Odgovori je bio 1'Postoje prioriteti (poput starosti građe, zavičajnosti, uništenosti, korisničkih zahtjeva i sl.)' na pitanje '14 [p14]' (Postoje li prioriteti kod obrade legata?)

Molim izaberite odgovarajući odgovor za svaku stavku.

	1	2	3	4	5
Starost građe	☐	☐	☐	☐	☐
Zavičajnost građe	☐	☐	☐	☐	☐
Uništenost građe	☐	☐	☐	☐	☐
Redoslijed kako je građa zaprimljena u knjižnicu	☐	☐	☐	☐	☐
Korisnički zahtjevi	☐	☐	☐	☐	☐

16 [p16]Ukoliko nema prioriteta, molimo objasnite zašto?

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?) / Odgovori je bio 2'Nema prioriteta' na pitanje '14 [p14]' (Postoje li prioriteti kod obrade legata?)

Molimo unesite svoj odgovor ovdje:

17 [p17]Jesu li svi legati u Vašoj knjižnici obrađeni u mrežnom katalogu? *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molim izaberite **samo jedan** od ponuđenih odgovora.

- Da
 Ne

18 [p18]Procijenite u postotku stupanj neobrađenih jedinica u legatima? *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE Y'Da' na pitanje '17 [p17]' (Jesu li svi legati u Vašoj knjižnici obrađeni u mrežnom katalogu?) / Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molimo unesite svoj odgovor ovdje:

ORGANIZACIJA LEGATA

19 [p19] Na koje se načine legati u Vašoj knjižnici izdvajaju od ostalih zbirki? (Moguće je odabrati više odgovora.) *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molim izaberite **sve opcije** koje vam odgovaraju.

- Obradom građe
- Inventarizacijom u posebnu knjigu inventara
- Posebnim signaturama
- Posebnim smještajem zbirke
- Posebnim eks librisom
- Izrađena je posebna bibliografija građe
- Posebnim uvjetima pohrane građe
- Građa je evidentirana kao kulturno dobro
- Ograničenim korištenjem građe
- Legati se ne izdvajaju posebno
- Ostalo:

20 [p20] Kako su organizirani legati u Vašoj knjižnici? (Moguće je odabrati više odgovora.)

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molim izaberite **sve opcije** koje vam odgovaraju.

- Kao samostalna zbirka
- Kao dio druge veće zbirke (posebne zbirke, npr. spomeničke/zavičajne zbirke i sl.)
- Samo je pojedina građa iz legata izdvojena
- Po vrstama građe
- Legat je raspršen unutar fonda
- Nije još organiziran
- Ostalo:

21 [p21]Je li legat temelj izgradnje ili nadogradnja osnovnom fondu Vaše knjižnice? *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molim izaberite **samo jedan** od ponuđenih odgovora.

- Legat je temelj na kojemu je fond izgrađen
- Legat je nadogradnja i dodana vrijednost fondu

UPORABA LEGATA

22 [p22] Je li darovatelj pri darovanju legata Vašoj knjižnici zadao posebne uvjete obrade, pohrane, pristupa, korištenja ili ograničenja vezana uz legat? *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molim izaberite **samo jedan** od ponuđenih odgovora.

- Da
 Ne

23 [p23] Pod kojim se uvjetima legati čuvaju u Vašoj knjižnici? (Moguće je odabrati više odgovora.) *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molim izaberite **sve opcije** koje vam odgovaraju.

- Čuvaju se pohranjeni u kontroliranim mikroklimatskim uvjetima
- Smještajem u zaštitnu ambalažu
- Smještajem u posebne vatrootporne ormare
- Građa je smještena na otvorenim policama
- Građa je smještena u zatvorenim policama
- Čuvaju se prema propisanim uvjetima rukovanja građom
- Čuvaju se u uvjetima prilagođenim pojedinoj vrsti građe u legatu
- Darovatelj je postavio posebne uvjete za čuvanja zbirke
- Građa se ne čuva u posebnim uvjetima u odnosu na ostatak fonda
- Ostalo:

24 [p24]Tko ima pristup za uporabu građe iz legata? (Odaberite samo jedan odgovor.) *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molim izaberite **samo jedan** od ponuđenih odgovora.

- Član knjižnice
- Član knjižnice uz odobrenje voditelja zbirke
- Pristup ima bilo tko uz pisani zahtjev
- Član akademske zajednice
- Svi zainteresirani
- Ostalo

25 [p25]Kako se ograničava uporaba legata? (Moguće je odabrati više odgovora.) *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molim izaberite **sve opcije** koje vam odgovaraju.

- Građa je namijenjena uporabi u čitaonici
- Nije dopušteno fotokopiranje građe
- Građu je moguće samostalno snimiti/fotografirati
- Građu je moguće samostalno skenirati
- Moguće je naručiti skeniranje na zahtjev
- Potrebna je rezervacija građe
- U iznimnim slučajevima moguća je posudba građe, fotokopiranje ili uporaba građe na drugi način
- Građu je moguće posuditi putem međuknjižnične posudbe
- Građu je moguće posuditi za izložbe, u svrhu izdavanja novog izdanja i sl.
- Darovatelj je ograničio pristup
- Ostalo:

26 [p26] Na koje sve načine Vaša knjižnica popularizira legat? (Moguće je odabrati više odgovora.) *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molim izaberite **sve opcije** koje vam odgovaraju.

- Održavanjem predavanja o darovateljima, legatu, građi iz legata i sl.
- Održavanjem stručnih skupova, okruglih stolova i sl. o životu i djelu ljudi čiji se legati nalaze u knjižnici
- Digitalizira se građa iz legata
- Priređivanjem tematskih izložbi vezanih uz legat
- Organiziranjem posjeta zbirka legata
- Objavljivanjem stručnih radova o darovateljima, legatu, građi iz legata i sl.
- Izdavanjem pretisaka pojedinih izdanja građe iz legata
- Izradom promotivnih materijala o legatu u knjižnici
- Legat se posebno ne popularizira
- Ostalo:

27 [p27] Je li legat vrednovan kao zbirka na bilo koji način? *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molim izaberite **samo jedan** od ponuđenih odgovora.

- Da
- Ne

28 [p28] Prema kojim je kriterijima legat vrednovan? (Moguće je odabrati više odgovora.) *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?) i Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '27 [p27]' (Je li legat vrednovan kao zbirka na bilo koji način?)

Molim izaberite **sve opcije** koje vam odgovaraju.

- Prema njegovoj sadržajnoj vrijednosti
- Prema materijalnoj (financijskoj) vrijednosti zbirke
- Prema korisničkim zahtjevima
- Prema starosti zbirke
- Prema fizičkom stanju zbirke
- Prema kulturno-povijesnoj vrijednosti zbirke
- Prema posebnom modelu za procjenu vrijednosti zbirke (npr. Conspectus ili dr.)
- Ostalo:

29 [p29] Kako je vrednovan legat? (Moguće je odabrati više odgovora.) *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?) / Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '27 [p27]' (Je li legat vrednovan kao zbirka na bilo koji način?)

Molim izaberite **sve opcije** koje vam odgovaraju.

- Stručnom prosudbom knjižničara
- Kvantitativnim mjerenjima
- Mišljenjem korisnika
- Općim dojmovima o stanju i značaju legata za knjižnicu
- Općim dojmovima o stanju i značaju legata za lokalnu zajednicu
- Subjektivnim vrednovanjem darovatelja
- Subjektivnim vrednovanjem knjižničara
- Ostalo:

30 [p30] Suradujete li s drugim institucijama glede posjedovanja legata? *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molim izaberite **samo jedan** od ponuđenih odgovora.

- Da
- Ne

31 [p31] Na koje načine suradujete s drugim institucijama glede toga? (Moguće je odabrati više odgovora.) *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?) / Odgovori je bio Y'Da' na pitanje '30 [p30]' (Suradujete li s drugim institucijama glede posjedovanja legata?)

Molim izaberite **sve opcije** koje vam odgovaraju.

- Izmjenjujemo građu iz legata za izložbe
- Izrađujemo zajedničku digitalnu zbirku
- Objavljujemo zajedničke radove i istraživanja jer posjedujemo legate istih osoba
- Organiziramo zajednička izlaganja, okrugle stolove i sl.
- Ostalo:

OSOBLJE

32 [p32] Tko ima ovlaštenje za prihvaćanje legata u Vašoj knjižnici? (Moguće je odabrati više odgovora.) *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legat (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molim izaberite **sve opcije** koje vam odgovaraju.

- Ravnatelj/ica
- Voditelj/ica zbirke legata
- Voditelj/ica zavičajne zbirke
- Voditelj/ica nabave
- Stručni/a djelatnik/ica posebno obučena za prihvaćanje darova
- Svaki djelatnik/ica koji se nađe u kontaktu s darovateljem legata
- Ostalo:

33 [p33] Tko je osoba zadužena za zbirku legata? (Moguće je odabrati više odgovora.) *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legat (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molim izaberite **sve opcije** koje vam odgovaraju.

- Ravnatelj/ica
- Voditelj/ica zavičajne ili neke druge zbirke u čijem je sastavu legat
- Djelatnik/ica na odjelu na kojemu se nalazi legat
- Nitko posebno nije zadužen za zbirku legata
- Ostalo:

34 [p34] Je li osoba zadužena za zbirku legata educirana za rad s posebnim zbirkama? *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legat (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?) / Odgovor je bio NE Y na pitanje '33 [p33]' (Tko je osoba zadužena za zbirku legata? (Moguće je odabrati više odgovora.))

Molim izaberite **samo jedan** od ponuđenih odgovora.

- Da
- Ne

35 [p35] Koja su stručna zvanja osoba zaduženih za zbirku legata u Vašoj knjižnici? (Moguće je odabrati više odgovora.) *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovor je bio NE N'Ne' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?) / Odgovor je bio NE Y na pitanje '33 [p33]' (Tko je osoba zadužena za zbirku legata? (Moguće je odabrati više odgovora.))

Molim izaberite **sve opcije** koje vam odgovaraju.

- Pomoćni knjižničar
- Knjižničar
- Diplomirani knjižničar
- Viši knjižničar
- Knjižničarski savjetnik
- Ostalo:

OPĆI PODACI O KNJIŽNICI

36 [p36] Kojoj vrsti knjižnice pripada Vaša knjižnica? *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovori je bio N'Ne' ili 'Da' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molim izaberite **samo jedan** od ponuđenih odgovora.

- Nacionalna knjižnica
- Narodna knjižnica
- Sveučilišna knjižnica
- Općeznanstvena knjižnica
- Školska knjižnica
- Visokoškolska
- Specijalna knjižnica
- Ostalo

37 [p37] Molim Vas da za pojašnjenja i eventualni intervju navedete osobu za kontakt i njezin e-mail. *

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovori je bio N'Ne' ili 'Da' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molimo unesite svoj odgovor ovdje:

38 [p38]Ukoliko imate opći komentar, upišite ga ili nadodajte svoju opasku o legatima u knjižnicama.

Odgovori samo ako su sljedeći uvjeti zadovoljeni:

° Odgovori je bio N'Ne' ili 'Da' na pitanje '1 [p1]' (Posjeduje li Vaša knjižnica legate (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.)?)

Molimo unesite svoj odgovor ovdje:

Zahvaljujem na pozornosti i Vašem vremenu za ispunjavanje ankete.
01.01.1970 – 01:00

Pošalji svoj upitnik.
Zahvaljujemo Vam se na popunjavanju ovog upitnika.

16.4. Transkripti intervjua

16.4.1. Intervju u znanstvenoj knjižnici (ZK)

Knjižnica posjeduje legat (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.). Naveli ste da razni legati spadaju u razne dijelove fonda, neki imaju imena, a neki su uklopljeni u zbirke. Kako se sve nazivaju legati u Vašoj knjižnici kad su dio drugih zbirki i kojih, a kako kada su samostalni?

Legate imamo u, primjerice, zbirci starih i rijetkih knjiga. Ta se zbirka sastoji od Collegium Ragusinum, to su knjige bivšeg isusovačkoga kolegija, Antiqua (razni darovi i donacije), Pozze-Katić (darovi obitelji) te Natali-Pozze-Sorgo (nedavno otkupljene i darovane knjige od nasljednice navedenih obitelji). Zatim u grafičkoj zbirci Zbirka Perko, grafičke mape i crteži slikara Antona Perka.

Collegium Ragusinum, Pozze-Katić, Antiqua, Natali Pozze Fordum, Zbirka Peko, ove koje baš imaju svoja imena. Oni su jako velike, po nekoliko tisuća knjiga. Legat Lepeša, on je uklopljen jer je tu bilo i za Ragusinu i za opći fond i za priručni fond, ali onda, prilikom obrade, u polje 702, darovatelji, pod Lepeš možete izvući sva njegova djela. Prije 70, 75 godina, kada smo osnovani, oni su pisali u bilježnicu. Recimo, imaju Lepeš poklonio, pa je unutra sve što je poklonio. Mi ne pišemo više u bilježnice. One su gore u arhivi. Oni su prvo te zbirke popisali, a onda su odvajali po fondovima, kako koja čemu pripada. Recimo, ako je Lepeš poklonio knjigu iz 16. st koja nije Ragusina, ona je pripadala ovdje u Antiquau. Ono ostalo što je za Ragusinu, priručnik je išao u priručnike, rukopisi u rukopise. Tako da je taj legat razbijen. U knjigama inventara jako se pazilo na to i još se uvijek se pazi, da svaki onaj koji pokloni jednu knjigu, da se uvijek zapisuje i da se to u obradi napravi.

Naveli ste da se u legatima nalaze knjige, rukopisi, stare i rijetke knjige, grafike i sitni tisak. Ima li još nešto uz to? Znamo da su neki dijelovi legata arhivski ili muzejski dio fonda (primjerice, rukopisi), razlikuju li se od ostatka fonda?

Grafika iz ostavštine ići će u grafičku zbirku, knjiga ostaje u knjizi. Kad se dogodi, kao sad što smo kod ovog Perka, to su grafičke mape, to je sve likovna građa, osim, možda, jedne bilježnice. To je jedna velika ostavština koja je dobila posebno ime kao grafička zbirka Perko, onda ide uz sve ostale grafike, ali ove su pojedinačno. Zato što je velika, dobila je posebno ime. Ali, sve će

to biti u grafičkoj zbirci i sve se može razlučiti čije je što. Tako će isto rukopisi poći u rukopise. Problem je bio ove knjižnice, jer su oni stoljećima skupljali te knjige, te su se knjige selile, na pet, šest adresa, kroz stoljeća. Početkom 20 st. čak su bile u zgradi sadašnje općine, pa je tu nešto i gorjelo. Priča se legenda da su tu i neki Gundulićevi rukopisi čak izgorjeli. Pa se to preselilo u Sponzu, pa u Knežev dvor, oni nisu znali gdje će s tim gomilama knjiga. Kad su konačno jednoga lijepoga dana dobili dozvolu od kralja da mogu osnovati, pa su onda osnovali knjižnicu, kad su zaposlili ljude i kad su oni sjeli, oni su imali dovoljno vremena da promisle valjda i odvoje rukopise u rukopise, inkunabule u inkunabule i onda su počeli, kažem, tako raditi. U knjigama akcesije imali su legate i oni su bili sve kako treba, a onda su inventar uzeli Ragusina Ragusina, Opći su fond nazvali S, CR je Colegium Ragusinum, onda je to prešlo u kraljevsku realnu gimnaziju, pratimo po eks librisima. A dok je bilo u Colegium Ragusinum, onda imamo od Gundulića... Dakle, možemo preko eks librisa pratiti putovanje. Onda su došle u dvor i onda su stavili sve što je Colegium Ragusinum, popisali i zatvorili to. Više neće dolaziti, očekuješ da neće, tu i tamo će možda odnekle netko. Pola te zbirke otišlo je u Italiju s isusovcima, pola zbirke je ostalo tu, 17'?? i neke. Ali, kažem, imali su dovoljno vremena za sistematizirati. Dana 18. listopada 1944. ili kad je Dan oslobođenja Dubrovnika, bibliotekari na dvoru inventariziraju i rade, stupaju partizani, oslobađa se, a ovi potpuno neometano. Našli smo, datum u knjizi akcesije, kad smo tražili nešto, i lijepo akcesionirali, inventarizirali, točno na Dan oslobođenja. Dakle, oni su vrlo neometano radili, imali dovoljno vremena. Kako se dalje nastavljalo, i mi tako nastavljamo. Kada ti tako dođe neka gomila, 100.000 knjiga, onda su valjda imali vremena to rasporediti.

Legati su pristigli u Vašu knjižnicu darom nasljednika (bez oporuke) i otkupom. Kada su legati zaprimljeni? Otkada ih knjižnica posjeduje? Jesu li odmah po primitku uvrštavani u fond? Tko je otkupljivao fond legata, je li to bilo namjenski za knjižnicu?

Neki su došli i oporukama. Imamo one zapise, tko je oporučno ostavio, oporukom svoju knjižnicu. Taj skup knjiga, par stoljeća, dok nije završila, 16??i neke, oporukom ostavio svoju knjižnicu da bi bila javno dostupna. I to, kažem, vječno je netko ostavljao, stotinama godina, i to se negdje gomilalo, nisu znali što će s time, kad nije bilo ni knjižnice, ni ičega, da bi na kraju završilo ovdje. Isto, kroz eks librise možemo pratiti tu povijest. Auga je tradicija ostavljanja privatnih knjižnica. Oporukom je došla ova Pozze-Katić 1963.? ili nisam sigurna, otkupili su i ovu najnoviju Natali-Pozze-Sorgo. Dođe do toga na njihovu inicijativu. Uglavnom se nama

obraćaju, jako je malo ostalo, možda tri obitelji, dubrovačke plemićke obitelji, i onda su ti nasljednici negdje po svijetu. I u Drugome svjetskome ratu nestalo je dosta toga. Ali, dobro, ima još, znamo to, još ima, dvoje nasljednika u Dubrovniku, ali nećemo ići ljudima kucati na vrata i reći „prodajte nam vaše knjige“. Ako oni žele to. Evo, ovi su poželjeli i mi smo to kupili. Nema zaostataka. Te veće zbirke sad rijetko dobijemo, tako da ima vremena. A one su stare velike popisane, obrađene, sređene. A ovo novo što stiže, to su pokloni i, ako otkupimo nešto, što nam je potrebno za popunu fonda, bilo od privatnika ili u neki antikvarijatima. Imamo zbirku muzikalija najnoviju. Drobca libreta smo zaboravili, legat. Antun Drobac, to je bivši ljekarnik koji je skupljao libreta. To je najveća zbirka libreta, mislim, u Hrvatskoj čak. Koliko ih ima, mislim 700. Oni su svi uvezani, lijepo, od 17. do 19. st. u 100 svezaka s njegovim eks librisima. I oni su kao zbirka posebni i užasno su bitni, jer imamo jako rijetkih koje nema nitko. I kolegica ih obrađuje. Oni su inventarizirani, popisani, ali nisu bili katalogizirani. Kako ih nema nitko, onda se u skupnome katalogu rade. To je najvažnije sad.

Jesu li osobe čiji se legati nalaze u knjižnici ili nasljednici bili vezani na neki način uz knjižnicu?
Imamo takvih priča, da. Ili daju odmah. Npr., Avdo Ćimić, kad je zatvarao galeriju, on je prijatelj ravnateljice, on je ostavio masu tih umjetničkih kataloga, knjiga iz umjetnosti, karata. Znaju ljudi, ali po prijateljskoj. Ili unuk Josipa Lučića dolazio je da bi ostavio svu djedovu ostavštinu, ali nemaju novaca to prevesti u Dubrovnik. On je jako puno pisao o Dubrovniku i to je sigurno jako zanimljiva knjižnica. Ja sam rekla da barem izračunaju, koliko bi to, koliko bi kombija trebalo pa bismo, eventualno, sudjelovali. Iako mi ne znamo što je, što bi moglo u tome biti. Ali dobro, nije se od tad javio, obitelj se dogovara što će s tim. Tako da, kažem, vezani su.

Znate li razloge darovanja? Gdje vidite uzroke darovanja legata knjižnici?

Ima raznih. Ima to, gdje nasljednici, gdje unuke i unuci. Imamo, naš kolega Levi, koji radi u knjižnici, naslijedio je djedovu kuću, s masom tih knjiga. On radi u narodnoj knjižnici. Narodnoj knjižnici ne treba, a naravno da neće baciti knjige na ulicu. Ima i takav slučaj. Ima isto slučaj da ljudi naslijede kuće, babe, djedovi, i njima to ne treba. Neke stare knjige donesu, poklone, netko hoće i prodati, hoće nešto zaraditi.

Ne znam kakvih ima više. Netko dolazi i radi u knjižnici, kao Račića. Piše neka svoja djela, onda se nagomila u kući toga da skuplja prašinu pa onda pokloni. Jer, znaju, ako dođe u

knjižnicu, da će se čuvati, da će biti obrađeno i da će koristiti nekome drugome. Ovako, ako stoji samo na nekoj polici, doći će, možda, neki nasljednici koji neće, možda, imati smisla pa će završiti negdje. Mislim, ima različitih. I Beta od Natali-Pozze-Sorgo, ovaj zadnji legat što smo otkupili, ona je prijateljica s ravnateljicom, i onda je dosta tih starih knjiga. Raščišćavajući stare knjige od nasljednice tri plemićke obitelji dubrovačke, onda je ona puno toga ispoklanjala. A ovo smo otkupili. Tako da ljudi imaju razne motive za poklonjanje. Ali, uglavnom, svi koji poklanjaju shvaćaju na neki način vrijednost knjige, da nije knjiga... neće ju baciti, bilo oni osobno, vlasnici ili nasljednici.

Postoje smjernice po kojima se određuje koje legat knjižnica prihvaća i uvrštava u fond, a koje ne prihvaća. Kako određujete, prema kojim kriterijima?

Imamo sad na stranici. Zavičajni nam je kriterij prvi prioritet. Ako baš nema nikakve veze s Dubrovnikom, npr. rječnik englesko-hrvatski iz 1970., nećemo uzeti, to nam samo opterećuje fond. Starost i zavičajnost su. Ali, opet, nije ni samo starost, npr. onaj Dante koji je u Italiji 7000 E po antikvarijatima, ali nama ne treba ni za 50 eura, jer što ćemo mi s Danteom iz 15?? i neke. Mi ovdje ne možemo otvarati novi, iako možda i možemo (u Rijeci imaju Fluminensiu, to je ta zatvorena spomenička, pa su onda oni otvorili novu Fluminensiu za te neke stvari koje dolaze), ali ono nije ni zavičajnost. Dakle, on bi pripadao spomeničkoj, ali ne možeš ga staviti u Colegium Ragisium, ne možeš u Pozze-Katić, ne možeš u Antiquau, jer to su zatvorene zbirke. A sad otvarati, kao što smo otvarali za ovu veliku, ali otvarati za jednu knjigu. Ja sam savjetovala gospođi, „pođite na internet i netko od djece neka zaradi 7000 ili 2000 ili 1000 eura“, jer nama taj Dante stvarno ne treba, i nitko neće ni doći ovdje proučavati toga Dantea. Dakle, imamo, zavičajnost i starost, ali zavisi...

Piše da ima kulturnu i povijesnu vrijednost, zavičajna, ono što nam nedostaje, i da ima neku vrijednost, da se uklapa u nešto, da možemo uopće to u nešto smjestiti. Da predstavlja kulturnu baštinu grada Dubrovnika. Mora biti smisla za uklopiti se u knjižnicu.

Legati su ujedno vrednovani prema starosti zbirke i kulturno-povijesnoj vrijednosti zbirke.

Kakva sve dokumentacija o dolasku legata u knjižnici postoji? Gdje se čuva (uz legat, u arhivi knjižnice, u arhivi zbirki kojima pripadaju ili drugo)?

Knjige akcesije, u arhivu knjižnice, u drugoj zgradi. To su jako važne, i knjige inventara. Knjige akcesije, sve je zabilježeno. Piše i u inventaru, ali možda se nekome prije 10 godina nije baš dalo pisati, međutim, knjige akcesije vrlo su solidne pa tamo pronalazimo to.

U anketi ste naveli da knjižnica posjeduje 25 zbirki legata, s ukupno 15000 jedinica građe. Jeste li tu računali i zbirke legata koje su uklopljene u ostali dio fonda ili samo samostalne legatate? Koliko je jedinica građe u pojedinim legatima? Koji je vremenski raspon zbirki? Kojega su sadržaja?

Ima ih vjerojatno i više. Samostalnih smo 5-6 nabrojali. Colegium Ragusinum oko 5000, Pozze-Katić oko 3000 i ovo isto negdje. Antiqua je isto 3-400, i ovo je oko 3000. Vremenski raspon od 1500e do, ustvari imamo i ranije, s obzirom na inkunabule, 1469., mislim. Sadržaj nije striktno vezan za samoga donatora. Npr., ovaj Drobac nije pisao libreta, on je samo skupljao, on je bio ljekarnik, ali je strašno volio libreta. Perko je bio slikar, njegove slike grafike njegove su osobno. Od autora imamo još, Vojnović korespondencija, njegovi rukopisi, drame i sve. Neki jesu, neki nisu vezani. U Rukopisu imamo Studium, cijeli rječnik u rukopisu, kompletan rukopis, sva tri toma. Dakle, i to je negdje on ga pisao, on ga ostavio...

Svi su legati inventarizirani u redovne knjige inventara. Jesu li odijeljeni po vrstama građe (primjerice, sitni tisak ili grafike)?

Jesu. Oni su inventarizirani, odijeljeni po vrstama građe.

Naveli ste da se obrada legata ne razlikuje od obrade ostale građe. Na koje sve načine razlikujete legatate od ostaloga fonda? Kako su odijeljeni? Naveli ste da se izdvajaju od ostalih zbirki posebnim signaturama i posebnim eks librisom. Imaju li to svi legati?

99,9 % može se pratiti po eks librisu. Inače, nemaju sve posebne signature kad su numerus. Colegium Ragusinum CR, Antiqua je A, Pozze-Katić je PK, Natali-Pozze-Sorgo je NPS, oni imaju svoje signature. Pri obradi je polje 702. Kad su skupljali knjige za otvaranje knjižnice, bio je običaj. Onda od Lepeša ima pečat, dar. Netko je upisivao i na knjigu, ako i nema eks libris od vlasnika. Tako isto i novi. Čim su došli, udarali smo pečat u knjigu, ako ima već gotovi, ako nema, onda smo pisali čiji je to dar. Kad se inventarizira, onda on ima svoju redovnu signaturu, ovisi u kojem je fondu... ali, kad se obrađuje, onda u 702 se upisuje da je to poklonila ta i ta osoba. Dakle, postoji ta poveznica gdje se ona... Ako pretražujete po imenu autora,

možete po imenu te osobe. Collegium Ragusinum imaju posebnu signaturu, i CR, međutim imaju i drugi, treći eks libris, zavisi o tome kako je od ruke do ruke putovala. U obradi će pisati eks libris, u napomeni o primjerku. Kad je rukopis izvorni od vlasnika, osobe, nije važno je li on prvi, drugi, treći, svaki se eks libris piše. I u 702 isto se tako izvlači. Tako da se uvijek može povući čije je, bez obzira na signaturu, je li označena pripadnost ili je utopljeno u S fond, opći fond ili Ragusinu ili... U katalogu se može okupiti, može se izvući, ako će danas, sutra netko nešto istraživati.

Kao najveći prioritet spomenuli ste starost i zavičajnost građe, također i redosljed zaprimanja građe u knjižnicu. Uništenost ste naveli među manjim prioritetima. Kod zaprimanja legata, uzimate li ga kao cjelinu ili ćete uništenu, prekobrojnu ili na drugi način neadekvatnu građu izdvojiti? Kakvo je materijalno stanje legata po dolasku u knjižnicu?

Kako stiže, tako se uvrštava i radi. Uništena građa ne, ali ako je baš neka knjiga koju nemamo i koja nam je jako bitna za fond, rijetka je, ako je malo uništena, primit ćemo ju, to se može restaurirati. Zna se dogoditi da dobijemo duplikate, triplikate, ali onda uglavnom to poklonimo drugoj knjižnici. To nam je uglavnom. Ne bacamo knjige. Prosljeđujemo ili sveučilišnoj ili u Mostar fra Andriji, knjižnica Napredak. Ima tih par knjižnica, koje su nam onda jako zahvalne za donacije.

Provode li se neke mjere zaštite građe?

Imamo restauratore. Oni to oprašuju, očiste, da bi mogli eventualno. Ovo je nešto bio problem s nekom donacijom, te neke bubice, pa se to zatvaralo hermetički, dakle prije obrade, inventarizacije, akcesije, prije cijele te priče, napravilo se to da se knjige mogu normalno raditi.

Naveli ste i korisničke zahtjeve kao jedan od prioriteta. Koliko je građa u legatima aktualna? Koliko je u skladu s razvojem fonda i potrebama korisnika?

Kad je obrađena, više se traži. Iako ima specifičnih korisnika, imamo korisnicu koja je tražila komadiće pergamenta unutar ovitaka starih knjiga. Znaju da postoji stara zbirka i da bi se to moglo svašta nešto pronaći. Razni znanstvenici širom.

Zbirka je u skladu s potrebama korisnika, s obzirom na to koliko nas opsjedaju.

Nisu svi legati u knjižnici obrađeni u mrežnome katalogu. Jesu li obrađeni u katalogu na listićima? Za neobrađene legate, postoje li popisi građe i što sadržavaju, koje podatke?

Većina ove zbirke nije obrađena u mrežnome katalogu. Imaju u rukopisu, solidno napravljeni. To je šteta što nismo digitalizirali. Možda hoćemo, kao što nacionalna ima. Jedino što su pola njih, skoro svi, pisani baš rukopisom. Mogu i rukopisi. Ovi Talijani, imaju cijeli katalog digitaliziran. To bi trebalo transkribirati za tražilicu. To su ovi dečki iz Rijeke radili za čas. A naš je listić kompletan, imaš sve podatke na njemu. A ovi nesretnici ništa nisu radili tamo prije 100 god, ali su ga digitalizirali i stavili autora, naslov i, eventualno, godinu. A mi sve imamo na listićima, rukopisnim ili ovim, na mašini. Kad bismo to uspjeli digitalizirati, onda se možemo pomalo baviti katalogizacijom, raditi. Prvi popisi sadrže autora, naslov, godinu izdanja, mjesto izdanja, broj stranica ne, ali nisam sigurna, to je u knjizi inventara, odakle je, datum kad se radi i odakle je stiglo, podrijetlo.

Kod vas su legati, što se tiče organizacije fonda, vrlo kompleksni. Neki su legati organizirani samostalno, a neki kao dio druge veće zbirke, neki su raspršeni unutar fonda. Je li se organizacija mijenjala kroz povijest nastanka knjižnice?

Organizacija se nije mijenjala kroz povijest, zadržali smo.

Legati su važni za povijest nastanka Vaše knjižnice i njezinoga fonda, kao temelj na kojemu je fond izgrađen. O tome je nešto pisao o. J. Stipanov, kako je bilo nekoliko pokušaja osnivanja knjižnice u Dubrovniku i darovanja pojedinaca građe za knjižnicu. Spominju se tu privatne knjižnice Nike Lepeša, Antuna Liepopilija, i drugih dubrovačkih obitelji, Ghetaldi, Giorgi, Svilokos, Pozze i dr., što je potaknulo Općinu da 1936. konačno odobri i realizira osnivanje Dubrovačke knjižnice. Jesu li sve te privatne knjižnice u temeljima fonda? Možete li što dodati na tu povijesnu priču?

I Zadar i Rijeka i Pula i Split tako su nastali, na legatima kao temeljima fonda, sve znanstvene knjižnice. Sve imamo istu priču. Neke su ranije, neke kasnije, ali sve su nastale na istim točkama.

Ovo nije točan podatak „što je potaknulo Općinu 1936.“, to nije Općina, nego su morali imati odobrenje kralja. Kralj Aleksandar, kraljeva povelja, ima pečat voštani, završila je u Arhivu. Kolegica je tamo otvorila tu kutiju i rekla „Evo vam tu povijest vaše knjižnice kod nas“. Ja

vidjela tu povelju, u pergameni, gdje se dozvoljava knjižnica. To bi trebalo poći jedan dan i presnimiti, slikati. Kažem, kralj je morao odobriti otvaranje knjižnice. To je bila Kraljevina Jugoslavija, ne općina, Općina nije imala tu. Onda, kad su oni odobrili, krenuli su tražiti prostor, i opet je trajao od '36. do '41. Vjerojatno, nitko ne želi spominjati kralja i Jugoslaviju pa, možda, zato...

U 16. st. spominje se u Dubrovniku privatna knjižnica Jurja Kružića. Zna li, možda, sudbinu te knjižnice?

To stvarno ne znam. Možda je i postojala, ali ne vjerujem da je završila kod nas. Da je išta od toga završilo tu kod nas, imali bismo barem jedan eks libris ili nešto. To je završilo tko zna gdje, možda u HAZU-u, oni imaju veliku knjižnicu s legatima, možda je tu završila, možda... Postojala je, recimo, u Kaboge, dvorac Kaboga, ogromna biblioteka, i po završetku 2. svjetskoga rata nestala je. I Ivo Felner, koji je platio obnovu, došao je k meni i zamolio me da pokušam pronaći. Međutim, nigdje traga toj knjižnici nema. To je, očito, neki partizančina kamionom došao i potrpao. Jer, stvarno, ja sam se trudila mjesecima. I godinama imam taj zahtjev, ako negdje trag nekakav nađem, ali nigdje nema traga. Da se rasulo, da se razbacalo, negdje bi neka knjiga došla, a ovo je, baš ono... On se sjeća, kao mali kad je dolazio kod babe, sjeća se biblioteke i toga nema.

U anketi ste naveli da se legati čuvaju prema propisanim uvjetima rukovanja građom, u uvjetima prilagođenima pojedinoj vrsti građe u legatu. Smještajem u posebne vatrootporne ormare. Građa je smještena u zatvorenim policama. Možete li, molim, specificirati što se kako i gdje čuva?

U trezoru su rukopisi, korespondencije. Ovo su napravljeni ormari, ovi otvoreni da se zrače, zato su mrežice.

Građa je namijenjena uporabi u čitaonici, bez mogućnosti fotokopiranja građe, ali je moguće građu samostalno snimiti/fotografirati. Potrebna je rezervacija građe. Kako točno ide postupak uporabe građe za korisnika?

Da, mi smo cijelo vrijeme tamo u čitaonici. Nekad i netko naš za nekoga snima, ako je udaljen korisnik, oni to naruče pa plate. Rezervacija je unaprijed potrebna, da.

„Građa iz Zavičajne zbirke Ragusina može se dobiti na uvid odmah i dostupna je isključivo za rad u čitaonici, a sva ostala građa (trezorska građa, knjige iz zatvorenog spremišta i sl.) naručuje se jedan radni dan ranije. Knjige koje su za posudbu smiju se zadržati dva tjedna. Dopušteno je fotografiranje građe bez naknade, ali uz obvezno konzultiranje informatora i navođenje izvora kod eventualnog javnog objavljivanja.“

Građu je moguće posuditi za izložbe, u svrhu izdavanja novog izdanja i sl. Jeste li imali taj slučaj?

Da, imali smo. Slali smo na izložbe do Kneževoga dvora, što nije daleko, ali opet je potrebno sve ono osiguranje i sve, do inkunabula Jurja Dragišića, ona je išla u Zagreb, a iz Zagreba u Pariz pa se iz Pariza vratila u metalnoj kutiji. I u svrhu novih izdavanja, isto tako je putovao onaj Vojnović. Onda se potpisuju ugovori između ustanova, plaćaju se osiguranja i sve što treba.

Spomenuli ste da ste priređivali tematske izložbe vezane uz legat. Jesu li te izložbe kontinuirane? Kako su bile koncipirane? Koji su bili komentari javnosti?

Uvijek bude iz legata, kako god okrenete. Budu na izložbi i nove knjige, ali uvijek imamo nešto starije. Osim obveznoga primjerka, ovo drugo je sve, sve su legati. Bila je, recimo, izložba crteža, skica i likovnih mapa Antona Perka 2014.

„Ovom je izložbom javnosti predstavljen Anton Perko, mornarički časnik, slikar te carski i kraljevski tajnik obitelji Habsburg, a sve zahvaljujući donaciji Hilde Tetsis. Donacija od 724 Perkova djela sadrži tematski i tehnički raznolike radove, od najranijih iz 1853. do posljednjih, nastalih 1905., čime je obuhvaćeno pedesetak godina slikareva stvaralaštva. Autorica izložbe je Sanja Žaja Vrbica, a objavljen je i katalog izložbe u izdanju Dubrovačkih knjižnica Dubrovnik.“

Spomenuli ste i organizirane posjete zbirkama legata. Jesu li to unaprijed najavljeni i planirani posjeti? Tko budu posjetitelji (srednje škole, studenti i sl.)? Kako otprilike izgledaju ti posjeti?

Da, kao vodič po knjižnici, kao NSK što ima. Najčešće su to srednje škole, studenti, ali budu i korisnici diljem. Onda im pokažemo prostor, građu, govorimo o zbirkama.

Planira li se digitalizacija pojedinih legata ili pojedinačnih primjeraka iz legata?

Imamo projekt digitalizacije građe Zavičajne zbirke Ragusina od 2010. Od 2014. započelo je objavljivanje digitalnih zbirki na internetu. Danas su u potpunosti dostupne dvije zbirke periodike: Crvena Hrvatska i Karnevalski listovi. Ima u njima i nešto iz legata. A planira se digitalizacija periodike.

Ima li objavljenih radova o pojedinim legatima u knjižnici ili u radovima o povijesti knjižnice?

Popisi i detaljni opisi svih rukopisa Znanstvene knjižnice objavljeni su u: Kastropil, S. *Rukopisi Naučne biblioteke u Dubrovniku*, Knj. 1, Zagreb, 1954. i izdanju Dubrovačkih knjižnica *Rukopisi Znanstvene knjižnice Dubrovnik*, Knj. 2, Dubrovnik, 1997.

Rusković Krištić, M. Zbirka libreta Znanstvene knjižnice u Dubrovniku: pregled dosadašnjih istraživanja s opisom zbirke // *Anali Dubrovnik* 50 (2012), str. 281-303.

S obzirom na status knjižnice, kako se knjižnica financira?

„Znanstvena knjižnica ima vrlo ograničena sredstva za nabavu građe. Ona su namijenjena isključivo za otkup starih i vrijednih knjiga, rukopisa ili druge građe od velike kulturne i baštinske vrijednosti za Dubrovnik, koje se čuvaju u Zavičajnoj zbirci Ragusina. Najveći dio fonda popunjava se Obveznim primjerkom, a rjeđe otkupom Ministarstva znanosti i obrazovanja te darovima.“

Piše na mrežnim stranicama Knjižnice da knjižnica još uvijek prima legate. Potiče li knjižnica javnost na darovanje?

„Znanstvena knjižnica Dubrovnik smatra dobrodošlim ponude o donacijama knjiga te potiče darovanje kao podršku knjižničnim programima.“

16.4.2. Intervju u narodnoj knjižnici (NK)

Knjižnica posjeduje legate. Naveli ste da se legati u Vašoj knjižnici nazivaju privatne knjižnice/zbirke. U legatima se nalaze knjige, periodika, rukopisi, stare i rijetke knjige, fotografije, AV građa i sitni tisak. Ima li još nešto uz to? Što točno imate od AV građe? To je dosta neuobičajeno za ostavštine u knjižnicama.

Obitelj Kuntarić, Ljuboslav (Ljubo), Makso i Đuro Kuntarić, poznati glazbenici, njihovu je ostavštinu poklonila knjižnici Marija Antoš Kuntarić, Maksina unuka, mislim. Ona je 2007.

poklonila nekoliko tiskanih monografija, koje su napisali netko od njih troje i 20-30 audio kazeta. Kako su glazbenici, to su njegovi uratci. Ljubo Kuntarić poznat je po opatijskim festivalima, autor šansona, „Ta tvoja ruka mala“.

Legati su pristigli u Vašu knjižnicu darom nasljednika (bez oporuke). Kada su legati zaprimljeni? Od kada ih knjižnica posjeduje? Jesu li osobe čiji se legati nalaze u knjižnici ili nasljednici bili vezani na neki način uz knjižnicu? Zna li razloge darovanja? Gdje vidite uzroke darovanja legata knjižnici?

Mislim da nisu vezani. Kempfova je obitelj čuvala njegovu ostavštinu u obiteljskoj kući i onda su knjižnicu, tj. unuci su prepoznali knjižnicu kao savršeno mjesto gdje će sva ta ostavština biti primjereno sačuvana, gdje će se primjereno brinuti o njoj. Što se tiče Cirakija, on je oporučno ostavio školi, a na kraju je ostavština zatečena u knjižnici. Jedino je Zlata Kolarić Kišur oporučno inzistirala na tome da njena ostavština ostane gradskoj knjižnici. Njoj je Požega, inače, bila pojam. Znači, ona nije rođena Požežanka, ali je djetinjstvo provela u Požegi i uvijek je naglašavala da su joj to najljepše godine i jednostavno se htjela na neki način vratiti u Požegu, a gdje drugdje nego u knjižnicu.

Recimo, Boro Pavlović, njegov sin nam je poklonio nekoliko stvarčica, pisma, fotografije, bilješke. Zatim Ivša Bošnjak Dragovački, Stjepan i Marija Mittermayer, oni su 1993. njegove rukopise poklonili, jer su smatrali da će se to najbolje čuvati u knjižnici. Nije bilo da su onako sami dali, osim Zlate Kolarić Kišur. Nasljednici su, jednostavno, prepoznavali i vidjeli knjižnicu kao mjesto koje je najprimjerenije za prihvat tih ostavština.

Naveli ste da ne postoje smjernice po kojima se određuje koje legatne knjižnice prihvaća i uvrštava u fond, a koje ne prihvaća. Kako određujete onda što ćete primiti u fond, po kojim kriterijima?

Sve se uzimalo i sve se zadrži. Konkretno, za Kempfa, on je imao, tj. njegov sin je imao, noviju građu. Zadržano je, ali odvojeno od knjižnice Julija Kempfa. Ipak se čuva nekakva cjelina. Uzmemo sve. Barem je tako bilo s Kempfom. To je bila prava otimačina, jer je i Muzej došao isto u obiteljsku kuću, to je bilo tko će prije. Oni su predmete, stolice, stolove. Ormar, sva sreća, pa smo uzeli mi, da smo ga uspjeli bezecirati. Knjižnica da bude knjižnica, da bude u takvom obliku, sadržaju i svemu. Da bude vjerodostojno.

Kakva sve dokumentacija o dolasku legata u knjižnicu postoji? Gdje se čuva (uz legat, u arhivi knjižnice, u arhivi zbirki kojima pripadaju ili drugo)?

Kempff je osnovao muzej početkom 20. st i utemeljio muzejsku knjižnicu te je dio svoje knjižnice, najvrijednijih knjiga, dao knjižnici, kao temelj njihove knjižnice. Ja danas radim kataložnu obradu muzejske knjižnice, i to sam započela i dolaze mi baš knjige koje imaju eks libris Julije Kempff, vrlo vrijedne knjige. Pisao je i memoare Moja požeška sjećanja i u tim memoarima spominje neke vrlo vrijedne knjige koje je naslijedio od svog oca i nailazim na te knjige, ali u muzeju. Znači, u muzeju se sigurno nalazi dio knjižnice Julija Kempffa. Što se tiče same darovnice, knjižnicu su darovali unuci Julija Kempffa, Davorin i Božidar 2009. Oni su darovali i originalni ormar, u kojem se knjižnica nalazila u Kempffovoj obiteljskoj kući, u njegovome domu, u njegovoj radnoj sobi. Ormar je restauriran, a knjige su katalogizirane u CROLIST-u, one najvrijednije knjige, pri tome mislim na najstarije, i knjige koje su vrijedne, ne toliko po starosti, koliko po broju primjeraka, znači rijetke su. One su imale prioritet u obradi i one su sve smještene u taj originalni ormar. Tu ima oko 1000 knjiga, koje su baš pripadale Juliju Kempffu. Međutim, unuci su darovali i knjige svog oca, Branimira Kempffa, to su knjige koje datiraju od kraja 30-ih godina 20. st. pa tamo sve do početka 90-ih godina. Branimirovih knjiga ima oko 300. One su opet posebno izdvojene. Znači, moglo se na neki način ići u stvaranje zbirke knjiga obitelji Kempff, ali ja sam odustala, nisam htjela ići na taj način. Htjela sam da to bude isključivo i samo ono što je pripadalo Juliju Kempffu. Jer, to su knjige koje nisu ni rijetke, a opet nazvati ih knjižnicom obitelji Kempff, znači da puno knjiga tu nedostaje, znači da su mogli i Davorin i Božidar, obitelj je puno veći pojam. Premda sam te knjige stavila u posebnu policu.

Osim knjiga, darovane su i razglednice kojih ima zaista puno, što spada isto u ostavštinu J. Kempffa. Znači, imamo božićne razglednice, njih stotinjak, onda uskrсне, isto stotinjak, i imao razglednice s motivima raznih turističkih odredišta u Hrvatskoj, i njih ima oko 300. One nisu inventarizirane, ništa nismo s njima. Na žalost, čuvaju se u običnim kutijama. Nedavno smo naručili arhivske kutije baš za fotografije i razglednice.

Privatna knjižnica Franje Cirakija, ja ju zovem Cirakijeva knjižnica, jer on sam u svojoj oporuci inzistira da se ona tako zove. Oporuka je u arhivu u Požegi, kao i rukopisi, osobni dokumenti, oporuke. On je vodio i dnevnik, isto je u arhivu. Namještaj i uporabni predmeti su u muzeju. Knjižnicu s katalogom darovao je oporučno pučkoj dječjačkoj školi u Požegi. Tu je problem. Iz izvješća za svaku školsku godinu, iz 1910. ili ne znam točno, otkad je ostavio oporučno, jedno

3-4 godine spominje se Cirakijeva knjižnica u smislu da se koristi, ne samo učenici, nego svi građani uz naknadu, plate određeni iznos i onda posuđuju i vraćaju knjige. Nakon neke godine više se ne spominje knjižnica. Nepoznat je put što se zapravo događalo s knjižnicom. I škola se mijenjala s godinama. Pretpostavljam, kako se gradska knjižnica uhodavala u svoj posao, da je škola predala Cirakijevu knjižnicu gradskoj knjižnici. Ne znam na koji je način ta knjižnica zatečena, ravnateljica ju je zatekla, a nije ni znala da što je to. Kad je došla, to je bilo nabacano u spremištu, sada kad ih obrađujem, te knjige imaju naljepljen datumnik, recimo 1967., a ne vjerujem da su se koristile i posuđivale, pogotovo ako su bile tako nabacane. Pretpostavka je da su kolegice isprobavale datumnike, na staroj knjizi, da nisu znale što imaju. Bivša je ravnateljica išla vidjeti što je to, vidjela eks libris, pečat Cirakija i, za početak, knjige složila u prostoriju, bez reda. Knjige su pisane na njemačkome jeziku, složene na policu. 302 knjige zatečene su u gradskoj knjižnici, a 503 je poklonila požeška obitelj Baketarić. Tražili smo je li negdje zapisano koje godine, ali nije. Nakon 2000. je, ali ne znamo kada je to bilo. Obitelj je knjige pronašla na tavanu. 805 knjiga ima ukupno. Većina je obrađena u CROLIST-u, više od 700, u metelu nisam. Htjela sam završiti zbirku, ali program ne dopušta takvu razinu stručnoga opisa. Pri prijenosu na drugi program, neka su se polja izgubila.

U anketi ste naveli da knjižnica posjeduje čak 68 zbirki legata, s ukupno 3500 jedinica građe.

S obzirom na veliki broj legata, potiče li knjižnica javnost na darovanje?

Ne. Danas se to ne radi. Premda osobno mislim da bi se trebalo, ali bi trebali postojati kriteriji što se prihvaća, što se ne prihvaća. Mi te kriterije nemamo. Nama je trenutno jedini kriterij prostor, a zbog toga se kriterija sve odbija. Nemamo to gdje smjestiti. Ali prostor će uvijek biti problem. Vrlo vrijedne stvari mogle bi završavati na tavanima obiteljskih kuća. Nešto što je ipak značajno mislim da bi trebalo biti u knjižnici. To je moj stav. Ali mi nemamo tih kriterija što se tiče ostavština. Ono što je do 2009. donirano, to je to, kasnije se nije više, nije bilo pitanja. Zadnja ponuda koju smo imali bila je akademika Jelčića, ali se ta ponuda odbila. On je svoju knjižnicu, dokumente i knjige htio pokloniti knjižnici, ali je ravnateljica odbila zbog nedostatka prostora. Ja opet mislim, kako su svi ostali sirotani u kutijama, mogli smo i njega staviti u kutiju. Bit će privremeno smješteno, vjerojatno, u HAZU-u.

Koliko je jedinica građe u pojedinim legatima? Koji je vremenski raspon zbirki?

Knjižnica Julija Kempfa ima 1 094 sv. knjiga (415 sv. stručno obrađenih) (stanje na dan 31. prosinca 2016.), a Knjižnica Franje Cirakija 805 (712 sv. knjiga obrađenih). Knjige iz knjižnice Franje Cirakija predstavljaju izbor knjiga iz 17. i 18. st., a prevladava područje književnosti, povijesti, znanosti. Pisane su njemačkim, francuskim, engleskim i hrvatskim jezikom.

Kojega su sadržaja? Jesu li privatne knjižnice sadržajem vezane uz život i djelo?

Većinom da, većinom jesu vezane uz život i djelo. Budući da imamo većinom pjesnike i pisce, uglavnom se radi o rukopisima njihovih djela, bilo objavljenih, bilo neobjavljenih. Primjerice, Ivša Bošnjak Dragovački, imamo 33 rukopisa, koja uopće nisu objavljena, nigdje, znači njemu je 7 knjiga objavljeno za života, a ovo su rukopisi koji nisu objavljeni. Ali, to je uglavnom vezano uz njihov rad. Jedino Ciraki, on je volio čitati i to se vidi iz njegovih dnevnčkih zapisa. On je svaki dan čitao, običnu literaturu, i pisao svoje dojmove o pročitanoj. Tako da kod njega nije toliko bilo vezano uz ono čime se bavi, nego je baš bila ljubav prema knjigama, pogotovo prema beletristici. Ali, uglavnom da, uglavnom se radi o građi koja je vezana uz ono čime su se ti zavičajnici bavili u životu, uz njihov rad.

Kako se inventariziraju legati? U redovne knjige inventara ili odvojeno ili ovisno o pojedinoj vrsti građe? Jesu li odijeljeni po vrstama građe (primjerice, sitni tisak ili AV građa)?

Privatna knjižnica Julija Kempfa, one nisu imale inventarni broj, njih sam inventarizirala kao dar, u redovnu knjigu inventara, normalna inventarizacija. Cirakijeva je knjižnica isto inventarizirana, kao i Kempfova. S tim da su Cirakijeve knjige imale inventarne brojeve, stare inventarne brojeve, pa smo upisivali taj broj, to je isto posebna zbirka unutar Possegane i signatura na kojoj piše Cirakijeva knjižnica, Possegana.

Naveli ste da se obrada legata razlikuje od obrade ostale građe. Stavljate napomenu o prijašnjem vlasniku (darovatelju) i povezujete ga kroz sporedne kataložne jedinice, napomenu o primjerku, bilježite i eks librise i ostale fizičke oznake u knjigama. Bogat je to kataložni opis.

Ima li još nešto po čemu se razlikuje obrada legata?

Što se tiče knjiga Julija Kempfa, one su obrađene u CROLIST-u. To sam radila kao pripravnica i nisam dovoljno poznavala program pa sam onda kroz polje 610, kroz predmetnice, stavljala opis Kempf, Julije i privatna knjižnica Julija Kempfa. To mi je bila nekakva baza oko koje se okupljala zbirka. 702 polje nisam stavljala, a kasnije sam se nekim primjercima retroaktivno

vraćala, stavljala i kod 390 da označim prijašnjega vlasnika. Ali, nemaju sve knjige, nemaju svi primjerci polje 702 i kod 390. Tako da što se tiče signature, u CROLIST-u je bila otvorena posebna zbirka privatna knjižnica Julija Kempfa, ona je unutar zbirke Possegana i tako je označeno na signaturama.

Provode li se neke mjere zaštite građe?

Same signature lijepila sam na papir, nisam na korice, ni na knjigu, nego na papir naljepim i taj papir umetnem u knjigu, kao nekakav vid zaštite. Što se tiče zaštite, radili smo samo pregledavanja, prozračivanja preventivnu zaštitu, u smislu četkanja, čišćenja, ništa drugo. Nikakve restauracije, nikakvi popravci, ništa od toga. Ali, u napomenama sam opisivala stanje primjerka i potrebu za popravkom ili prevezom, stanja su opisivana.

Na koje sve načine razlikujete legate od ostaloga fonda? Kako su odijeljeni? Naveli ste i poseban smještaj zbirke. Je li odvojen od ostalih zbirki jer su samostalni?

Kempfove su knjige smještene u originalni ormar koji ima staklena vrata, a Cirakijeve su na drvenim otvorenim policama. Na jednome su mjestu objedinjene, ali one su slagane u tri reda. Njih ima puno, a polica malo. Što se tiče zaštite, nula bodova. Te se knjige lome, uglavnom se originalni uvezi habaju, lome. Nije primjeren smještaj, primjereno je jedino to što su knjige zajedno kao zbirka. Ali, to nije to. To se mora s vremenom. Ideja je kad bude gotova nova knjižnica, gdje će nove stvari biti u novoj knjižnici, a ja sa svojim *oldtimerima* ostajem u starom dijelu zgrade. Ideja je da se prazni uredi preurede, da svaki zavičajnik dobije svoju sobu, kao muzejska spomen sobu, Kempf, Ciraki, Zlata. Ona je dala toliki doprinos književnosti, to se vidi kroz pisma, dnevnike i prežao mi je što se njezin život nalazi u šest kartonskih kutija. Nekakva ideja mi je da oni budu primjereno smješteni, jer kad dovedeš djecu da vide knjižnicu, oni zapravo ne vide tu veličinu knjižnice, jer je to složeno, ali to nije to. Ne možeš knjige slagati u tri reda.

Kako se razlikuju pojedinačni darovi i zbirke od legata?

Legati su zasebne zbirke unutar zavičajne zbirke, a pojedinačne darove (knjige), stručno obrađujemo kao poklon pojedinaca ili ustanovama i stavljamo u posudbu. Ukoliko se radi o rari, primjerak se stručno obrađuje i smješta u Raru, ako se radi o zavičajnoj građi, također se stručno obrađuje i smješta u Posseganu.

Imaju li posebne eks librise? Imaju li to svi legati?

Što se tiče eks librisa, osim Cirakija, eks librise ima i Kempfova ostavština.

Kao najveći prioritet spomenuli ste starost i zavičajnost građe. Jesu li to, ujedno, kriteriji po kojima ćete odrediti da neku građu iz pojedinoga legata prije obradite? Spomenuli ste kao jedan od manjih prioriteta obrade i redosljed zaprimanja građe u knjižnicu. Znači li to da građu kako dođe selektivno obrađujete?

Što se tiče samih kriterija što će se obrađivati, nije ih prije bilo, jer se građa nije obrađivala, tek od 2009., otkada se počelo raditi s ostavštinama. Dobili su tada privatnu knjižnicu Julija Kempfa, putem darovnice od njegovih unuka. Što se tiče kriterija, za sada se radilo s Kempfovom i Cirakijevom, zato što su ostale ostavštine manje brojem, imaju manji broj primjeraka. Drugi zavičajnici nisu od tolikoga značaja, jesu značajni, ali nemaju toliko značaj kao što imaju Kempf i Ciraki. Kempf je bio dugogodišnji učitelj, osnovao je muzej u Požegi, pjevačko društvo Vijenac, bio je neumorni kulturni radnik i ostavio je značajni trag u našoj zavičajnoj povijesti. Pisao je memoare, iz njih se i danas može puno iščitati o Požegi u onome vremenu. Isto tako i Ciraki, bio je najdugovječniji gradonačelnik, 20 je godina bio gradonačelnik i napravio je jako puno dobrih stvari u Požegi, uveo željeznicu, osnovao razna društva, poboljšavao rad škola. Dvije su to osobe koje su unaprijedile Požegu, prema modernijem svijetu.

Branimirove knjige (*Branimira Kempfa*) uopće nisu katalogizirane, nisu među prioritetima.

Vizija obrade ostavština prvo je vidjeti što ima, zatim katalogizacija pa fizički smjestiti tu zbirku na vidljivo mjesto i onda napisati stručni rad o tome. I popularizacija. Ostaviti ju u jedinstvenoj cjelini.

Otpribliže 1500 jedinica od 3500 je neobrađeno. Je li neobrađena građa popisana? Koje podatke sadrže popisi građe?

Zlata Kolarić-Kišur, što se nje tiče, nemamo popise, ima je jako puno i nemamo popise. To je stvarno ogromna ostavština i, na žalost, nije popisana. Što se tiče Kuntarića, Pavlovića, Bošnjak-Dragovački i Josipa Pavičić, to je popisano, oni imaju svoje kutije i točno se zna što je u toj ostavštini, popisano je. Premda korisnici ne traže te ostavštine, vjerojatno zato što nije dovoljno prezentirano da mi to uopće imamo. Za Zlatu se već dolazi, za Cirakija, Kempfa isto, ali za ove ostale ne. Mislim da će biti i to s vremenom, kad se to malo promovira. Jer, mislim,

bez kontakta s korisnicima i bez nekakve obavijesti da mi to imamo, od toga ništa, kao da ni nemamo. Možda i bolje da sad ne koriste, zbog loših uvjeta gdje se to sada nalazi.

Popisi neobrađene građe sadrže naziv ostavštine, podatke o datumu kada je ostavština predana knjižnici i podatke o osobi koja ju je predala (ime i prezime). Zlata Kolarić-Kišur ne sadrži popis predmeta, nego samo podatke o osobi i godini kada je predana. Zlatina ostavština je ogromna i znamo samo koje vrste građe sadrže, ali ne i točan broj primjeraka.

Naveli ste da su legati temelji na kojemu je fond izgrađen. Koji su legati temelji, koji su pripomogli u nastanku knjižnice?

Cirakijeva knjižnica da. O tome je napisan članak Privatna knjižnica Franje Cirakija – preteča narodne knjižnice u Požegi objavljen u Knjižničarstvu 20 (2016), br. 2.

Uništenost i korisničke zahtjeve naveli ste među manjim prioritetima. Koliko je građa u legatima aktualna? Koliko je u skladu s razvojem fonda i potrebama korisnika?

Građa je aktualna u smislu upoznavanja šire javnosti sa zavičajem i zavičajnicima kroz organizirane posjete zavičajnoj zbirci. Ponekad rijetke knjige koriste kulturni i prosvjetni djelatnici u istraživačke svrhe, zatim za potrebe izložbi. Studenti informatologije pišu o građi u seminarskim ili diplomskim radovima. Ponekad studenti poljoprivrednih odjela koriste građu iz Kempfove knjižnice (starija i rijetka izdanja knjiga). Zbirke su statične i zatvorene i stručno se obrađuju.

Kako ograničavate korištenje građe? Građa je namijenjena uporabi u čitaonici. Je li to u posebnoj čitaonici ili dijelu čitaonice? Naveli ste da nije dopušteno fotokopiranje građe, ali je građu moguće samostalno snimiti/fotografirati. Građu je moguće posuditi za izložbe, u svrhu izdavanja novog izdanja i sl.). Jeste li imali te slučajeve? Kako točno ide postupak uporabe građe za korisnika?

Znalo se dogoditi da korisnik u katalogu traži rijetku knjigu, onda vidi da ju imamo. To nam se događalo po pitanju privatne knjižnice J. Kempfa, vidi da se ta knjiga nalazi baš u toj zbirci, on dođe posuditi tu knjigu, međutim te knjige ne posuđujemo, dajemo ih na korištenje u prostoru čitaonice. Znači, možeš ju koristiti, čitati koliko ti treba, možeš uslikati stranice, fotoaparatom ili mobitelom, ali ne može se posuđivati. Bilo je takvih slučajeva. I za potrebe izložbi dosta se koriste. Uglavnom posuđujemo Muzeju i HAZU-u. Imali smo jedini primjerak Flore Croatice

iz Cirakijeve knjižnice, koju je posudila HAZU za potrebe izložbe. I jedan korisnik za potrebe pisanja znanstvenoga rada, odnosno monografije, isto je koristio Floru Croaticu u prostoru čitaonice.

Zavičajna je zbirka u manjoj prostoriji, ta prostorija nema vrata, ona je spojena sa studijskim odjelom, međutim imam tamo ja svoj stol, i još jedan stol i stolicu i tu korisnik može doći i koristiti građu iz zavičajne zbirke i ostavština. Ako je baš gužva, a nije baš da je gužva, onda mogu u studijski odjel, tu je tišina, učenje, nema buke, pod nadzorom je.

Iako je naša praksa takva da pokušavamo učiti korisnike da ako trebaju neku knjigu, da ju pripremimo, ipak najčešće bude da se pojave i dobiju odmah. Ima slučajeve da nazovu i pitaju je li knjiga tu, ima slučajeve da dođu, pričekaju i dobiju knjigu. Premda, više volim da se najave.

Na koje sve načine Vaša knjižnica popularizira legat? Koja ste imali predavanja, tko ih je držao, kome? Kakve su bile izložbe organizirane vezane uz legate? Jesu li te izložbe kontinuirane? Kako su bile koncipirane? Spomenuli ste i organizirane posjete zbirkama legata. Jesu li to unaprijed najavljeni i planirani posjeti? Tko budu posjetitelji (osnovne, srednje škole, studenti i sl.)? Kako otprilike izgledaju ti posjeti?

Dosta ih pokazujemo, uvijek za Božić radimo izložbu, isto i za Uskrs, koristimo ih na fejsu, i internet stranicama knjižnice kao čestitke. Dosta se promovira i Julije Kempf i njegova ostavština kroz taj jedan program koji vodim, Nepoznato o poznatim zavičajnicima. Znači, to je program namijenjen osnovnim školama i onda kroz suradnju s njima, uglavnom se najave, najavi se razred, dođu, izložim najvrijednije i najstarije knjige, ali i Kempfove i Cirakijeve i Zlate Kolarić Kišur. Ovo drugo ništa ne izlažem, jer nije još spremno. Kroz priču o zavičajnicima, pokažemo im te knjižnice, ormar, kako je to izgledalo, imamo i fotografije i Cirakija i Kempfa uokvirene baš u radnim sobama gdje je knjižnica koju koriste te im to pokazujemo i na taj način, zapravo, približavamo njihove zavičajnike i upoznajemo ih s našom zavičajnom povijesti. Recimo, nekad se sastanemo kod rodne kuće, baš u gradu, kod rodne kuće Julija Kempfa ili kod spomen ploče, i onda razgovaramo o zavičajnicima, onda idemo u knjižnicu, gledamo što je sve imao, što su oni radili, kakav su doprinos ostavili zavičaju. Jedna se škola zove Osnovna škola Julije Kempf. Imamo taj program i dobro ide. To je otprilike jednom mjesečno. Prvo sam sastavila taj program, opis programa i ciljne skupine i onda sam poslala svim osnovnim školama, poštom, poziv da se slobodno jave, ostavila sam svoj kontakt. Kad god se jave, ostavljam sve druge poslove, jer dosta mi je to bitno da ljudi dolaze. Jer se

znalo prije događati da ljudi kažu „Nismo ni znali da postoji taj odjel, recimo studijski, zavičajna zbirka, nismo nikad čuli za to“. Onda to dosta forsiram. Javljuju se sami i zanimljivo im je to. Djeca od 1. do 4. razreda imaju u 4. razredu baš zavičajnu povijest, i knjižnica im je sad obvezna stanica. Održimo jedan školski sat u knjižnici.

Više o ostavštinama, osim na stranicama knjižnice, može se pronaći u katalogu izložbe Koja dobra knjiga: izložba o 170 godina Gradske knjižnice i čitaonice Požega. 2015. u tekstu Požeški mozaik – ostavštine znamenitih zavičajnika u Gradskoj knjižnici.

Dobrodošli u Gradsku knjižnicu i čitaonicu Požega: vodič (od str. 63 ostavštine). Požega, 2010. Već spomenuti članak Privatna knjižnica Franje Cirakija – preteča narodne knjižnice u Požegi objavljen u Knjižničarstvu 20 (2016), br. 2.

Vlašić, V. Ostavština Zlate Kolarić-Kišur u Gradskoj knjižnici i čitaonici Požega / Književna revija. 52, 1 (1330-1659), 1 (2012), str. 17-25

Surađujete s drugim institucijama glede legata. Izmjenjujete izložbe i objavljujete radove. Škime? Jesu li to legati koji se dio nalazi kod vas, a dio kod drugih ili? Kakva su iskustva?

Dosta surađujem s HAZU-om, odjelom Požega, oni su dosta aktivni po pitanju organiziranja izložbi, predavanja, okruglih stolova, stručnih skupova na temu zavičajnika. Mislim, prošle godine u svibnju, bio je okrugli stol na temu zavičajnih pisaca i onda se oni jave i pozivaju nas sve koji smo zainteresirani za sudjelovanje. Ja sam održala predavanje i napisala kratak tekst o Juliju Kempfu. Bio je i pisac, pisao knjige o povijesti Požege i laganije štivo za omladinu s povijesnim i zemljopisnim značajkama Požege i okolice i to je isključivo bilo namijenjeno djeci, jer je on htio djeci olakšati učenje povijesti i zemljopisa. Pa sam predstavila te knjige, usput i knjižnicu i tu aktivnost Nepoznato o poznatim zavičajnicima. U tome smislu dosta surađujemo. Po pitanju zavičajnika, od Kanižlića imamo njegove najstarije knjige u rari i Osnovna škola Antuna Kanižlića koja često obilježava obljetnice vezane u Kanižlića i uvijek dolaze u knjižnicu, i ja im pokazujem stare knjige, katekizme, svetu Rožaliju, sve što je Kanižlić pisao, malo pričam o njemu. Dosta surađujemo sa školama i s HAZU-om, oni su tu, prednjače u organizaciji događanja.

A suradnja s muzejom? Muzej ima prekrasnu knjižnicu, ali nemaju knjižnicu, imaju prekrasne knjige, vrlo vrijedne, jedinstvene primjerke, koji su smješteni u kartonskim kutijama, lošem stanju. Nemaju knjižničara, nema tko raditi sa starim i rijetkim knjigama. Pitali su ravnateljicu i mene jesmo li voljne barem započeti stručnu obradu i klasifikaciju. Oni vade knjige iz kutija,

samo ih dovezu, kako dolaze, tako se katalogiziraju. Ima ih do sada obrađeno, recimo, preko 1000 knjiga, i sad sam im odredila zbirke, Požega ovakva, rara, po stoljećima, slično kao po samostanima, oznake abecedno. Otkrila sam knjigu iz 1530-ih, za koju nitko nije znao. Otkrivaju se nevjerojatne knjige. I Kempfove i Cirakijeve knjige. Kroz tu katalogizaciju otkrila sam da muzej čuva katalog Cirakijeve knjižnice. I to su rekli da će nam pokloniti, ali nisu.

Da knjige ne propadaju, da dobiju nekakvo dostojanstvo, kupili su i police. Smještaju ih obrađene. Kroz metel imaju oznaku zbirke, fizički su ih odredili, imaju signature pa slažu po abecedi unutar stoljeća, ali knjige imaju i UDK. Da se lakše snađu.

Planira li se digitalizacija pojedinih legata ili pojedinačnih primjeraka iz legata?

Kempfova je Požega iz 1910. cijela digitalizirana. Ona je iz ostavštine. Dostupna je u digitaliziranoj baštini Zavičajne zbirke „Possegana“. U fotogaleriji su dostupne uskrсне čestitke iz ostavštine Julija Kempfa. Uz darovani veliki broj knjiga, u Knjižnicu je pristigao i veliki broj obiteljskih čestitki i razglednica. Još su dvije knjige digitalizirane, ali iz zavičajne zbirke, nisu iz ostavština.

Legati su vrednovani prema starosti zbirke i kulturno-povijesnoj vrijednosti zbirke. Možete li malo objasniti?

Izdvojene su najstarije i knjige koje su vrijedne, ne toliko po starosti, koliko po broju primjeraka, znači rijetke su. Legati su vrednovani prema starosti zbirke, njenoj kulturno-povijesnoj vrijednosti i značaju zavičajnika.

Naveli ste da je osoba zadužena za legatate educirana za rad s posebnim zbirkama. Možete li reći na koji ste oblik edukacije tu mislili? Što biste time obuhvatili?

Nije se ništa radilo, nije bilo nikoga dok ja nisam došla. Nije nitko ni vodio zavičajnu zbirku. Kad sam pripravnički odrađivala, one osnovne stvari, da si vizualno rasporediš, noviju zavičajnu zbirku, raru, pa karte pa razglednice... A nemamo dovoljno prostora. Vidjela sam isto da imamo tih ostavština. Odakle krenuti? Nešto je rađeno, ali ne onoliko koliko bi se trebalo raditi. Vrijeme prolazi, a to sve stoji. Kad sam počela raditi 2010., poslije pripravničkog, radila sam pola satnice u samostanu, a pola u gradskoj knjižnici. Išla sam na edukaciju, i vidjela tek sva ta polja, polja mi nije nitko imao ni pokazati, polja 316, 317, 318, 140, 141 u CROLIST-u. CROLIST je odličan. Posjedujem ovlasicu za katalogizaciju stare knjige u skupnom, u

CROLIST-u, ali ne radim više u njemu. A to je stvarno dobro funkcioniralo. Knjižnica je prošle godine prešla na Metel, novi program za katalogizaciju novije građe, program nije namijenjen za ovo.

Koji su vaši dojmovi o stanju i značaju legata za knjižnicu i za lokalnu zajednicu?

Moje osobno mišljenje je da su te ostavštine itekako važne, itekako značajne, prvenstveno zbog toga što su to ljudi koji su u svome vremenu davali sebe za zajednicu, bilo u smislu da su pisali knjige, da su mijenjali život na bolje, ostavili su svi traga u svome vremenu i mislim da zaslužuju danas, pogotovo kada imamo njihove ostavštine, da ih se predstavi na dostojanstven i primjeren način. To je meni motiv i motivacija za rad s ostavštinama, jer želim vratiti dostojanstvo tim osoba, jer oni nisu nekakvi anonimusi, nego su od iznimnoga značaja za zavičajnu povijest i mislim da to treba uvijek promovirati i uvijek naglašavati. Iako je to narodna knjižnica, ali kad već imamo tu ostavštinu, da imamo prekrasne materijale da mlade naraštaje učimo zavičajnoj povijesti i da ih učimo o značaju nekih osoba o kojima, možda, neće učiti u školama, o kojima možda neće nigdje drugdje čuti nego u knjižnici. Ono što smatram je da u budućnosti svakako treba te ostavštine izdići na jednu višu razinu. Konkretno, što bih ja htjela u našoj knjižnici, što sam već rekla, to je spomen soba, koja će biti muzejskoga tipa, nekakav neposredan kontakt sa zavičajnikom kroz njegovu ostavštinu. A danas, sutra mislim da bi bilo dobro onu građu koja se koristi, koja se najviše posuđuje, digitalizirati. Ali, znači na taj način ju sačuvati, zaštititi original i ista stvar sa Z. Kolarić Kišur, pisma, razglednice, digitalizirati i možda stvoriti mali virtualni zavičajni kutak, koji bi opisivao duh toga vremena. I glazba iz toga vremena, dokumenti, da postoji jedan virtualni pristup ostavštini. Naravno da je nemoguće sve digitalizirati, ali izabrati ono najvrijednije i ono što ih najbolje opisuje i što se najviše koristi. Treba i dalje raditi na stručnoj obradi, jer to je temelj, prvo obraditi, da vidimo što imamo, a onda kasnije ili usporedno s time promovirati, pozivati ljude. Nikad ne znamo do kraja što imamo, ali i s onim što imamo, i to predstaviti, ja nemam sve obrađene ostavštine, ali uvijek idem s onim što imam, zato da osvijestim stručne djelatnike, znanstvenike, znači imamo to, ali potreba nam je raditi još više, da otkrijemo još više, nekakav značaj. Po mome mišljenju, te ostavštine i taj povijesni dio jako je važan. Posudba knjiga, sve to stoji, u narodnim knjižnicama, promocije knjiga, razna događanja, ali ne treba zanemariti taj zavičajni dio, tu zavičajnu povijest. Pogotovo jer se o tim zavičajnicima ne govori u školama. Ako već imamo

dio života tih osoba, da je to savršen materijal za edukaciju korisnika. To je moje mišljenje i moj dojam.

16.4.3. Intervju u visokoškolskoj knjižnici (VŠK)

U anketi ste naveli da se legati u Vašoj knjižnici nazivaju ostavštine. Nazivaju li se još nekako drukčije?

Darovnice. Da, to smo mi samo od sebe nazvali.

Imate knjige, periodiku, rukopise, muzikalije, fotografije i rukopise. kako tretirate rukopise? Rukopisi u knjižnicama granično su područje, pomalo arhivsko gradivo. Kako s njima postupate u knjižnici?

Mi imamo sad te rukopise, ali to su, u biti, pripreme za tisak nekih knjiga i tako dalje. Mi ih još uvijek sve držimo nekako zajedno. Znači, unutar te darovnice koju smo dobili, ništa nismo izdvajali ili nešto. Vidimo da su to stvari koje bi trebalo još malo doraditi i priprema za tisak je tu. Tu su rukopisi koji nisu bili objavljeni, tek trebaju biti objavljeni. A nemamo sad nekih rukopisa, ono posebnih koji su objavljeni ili tako nešto. Pa da, da ih tretiramo, da ih posebno nečim držimo, nego vidimo, znači da određeni profesori nisu stigli objaviti te svoje radove, ali imaju ih u rukopisnom obliku. I to držimo u sklopu tih darovnica, kao cjeline. Znači, sve su te darovnice kod nas, ostavštine još nisu obrađene. Tek cijelome tome poslu treba pristupiti. Zapravo, imamo u planu sljedeću godinu krenuti s tim, jer nemamo više što čekati. Cijeli taj drugi dio spremišta nekakve su ostavštine ili nešto tako i, jednostavno, u godišnjem planu za sljedeću godinu imamo plan pristupa tome.

Imate li stare građe u legatima?

Nema, nismo zamijetili. Možda kod biskupa Kokše. On je bio strastveni kolekcionar umjetnina, možda kod njega nešto nađemo, ali ako nađemo, javit ćemo.

Legati su pristigli oporukom samoga vlasnika ili darom nasljednika bez oporuke? Kad su zaprimljeni? Je li to od samoga nastanka pa kontinuirano ili je bilo neko razdoblje, kad ste bogato primali donacije?

Pa, zapravo, kod nas nije to nešto toga tipa. Ovako. Uglavnom su to ostavštine ili darovnice profesora ili biskupa i to ne cjelokupne, nego ovisi. Znači, profesor Rebić zaista je u oporuci dao cijelu. U oporuci je izričito rekao da daje cijelu svoju knjižnicu, da ju ostavlja knjižnici Bogoslovnoga fakulteta. Dok u drugim slučajevima to je dolazilo, netko bi naslijedio ili ušao u te stanove u kojima su profesori ili svećenici živjeli i zapravo su htjeli na neki način očistiti to i riješiti se toga i onda su, u biti, potrpali u kutije i dovezli k nama. Nekad bi javili, nekad ne. Nekad bi pitali jesmo li zainteresirani. Mi smo zainteresirani, ovisi, znate. Stvarno kažem, darovnica Rebić čista je situacija. Imali smo organizirano i preseljenje i cijeli taj plan preseljenja biblioteke k nama. Zaista, od nabave kutija, dogovor sa studentima, nabave prijevoznoga sredstva i ostaloga. Tako da i red gdje će se to staviti. Zaista je bilo pripremljeno. Police su tu bile očišćene, sve je bilo pripremljeno da se građa preseli. Čak sam otišla dolje i vidjela, imala sam mogućnost vidjeti to kako izgleda te prema tome se ravnati na koji način i pripremiti preseljenje. Dok u drugim slučajevima to i nije tako bilo. Jednostavno, bar otkad sam ja tu, te ostavštine ranije, i otprije. Ali, recimo, u nekim bi slučajevima svećenik umro i onda bi to stavili u 10, 20, 30 kutija i samo bi nam dovezli i onda bismo mi razvrstavali građu. Tako da, osim Rebića, ne znam da je igdje nekakav pisani trag. Jedino, kažem, profesor Bajsić i Keilbach, oni su bili i vezani uz knjižnicu kroz svoj rad i bili su predstojnici knjižnica i tako dalje, tako da su jednostavno ostavili knjižnici. Pa tako, ako su dijacezanci, onda će ostaviti biskupijskoj knjižnici. Naši će profesori na fakultetu dati našoj knjižnici, fakultetskoj knjižnici, a ako je profesor redovnik, sigurno svu svoju ostavštinu ostavlja samostanu. Uglavnom, to su profesori koji predaju na našem fakultetu, a da nisu redovnici. U slučaju da su redovnici, ostavljaju sve matičnoj kući.

Koliko zbirke legata posjeduje Vaša knjižnica? Naveli ste u anketi tri, ali vidimo da je tu puno više.

Pa, evo ovako. To je veliko pitanje. Gdje su kao i cjeline, da. Zapravo tek to započinjemo. Imamo jednu dosad cjelinu. To sam Vam zaboravila reći. Profesor Valković, on je predavao moralnu teologiju kod nas na fakultetu. Zapravo postoji od prije profesora Rebića, postoji profesor Valković. On je ostavio pet tisuća, sedam tisuća knjiga, knjižnicama KBF-a u Zagrebu i Rijeci. Od toga je knjižnica KBF-a u Zagrebu uzela pet tisuća knjiga, cca 5000 knjiga, ostalo smo prepustili Rijeci. I za sada samo njega imamo organiziranoga kao zasebnu zbirku i to zbog toga što su tada bile takve okolnosti, da se ta njegova ostavština nalazila u jednome podrumu,

pa smo fizički bili razdvojeni i onda smo tako i fizički popisivali, znači odmah odvojeno. Znači, mi smo bili na Kaptolu na jednoj lokaciji, a ostavština profesora Valkovića bila je na drugoj lokaciji i to je bilo stvarno teško prenositi, nismo imali mjesta i tako dalje. I onda smo odlučili da knjižnica bude svoja. Profesora Valkovića ćemo popisati pa ćemo ga onda kasnije integrirati u našu knjižnicu. Međutim, kako smo ga popisali, pa kad smo se selili ovdje na Šalatu, onda smo ga prenijeli kao zasebnu zbirku. Inače, veliko je to pitanje kako, kako te ostavštine, odnosno darovnice, kako ih tretirati. Kažu da nema smisla ako se 80% fonda preklapa s redovnim fondom, voditi to kao posebnu zbirku, nego je bolje te ostavštine uklopiti u redovni fond. Međutim, kad imamo ovako jednu vrijednu darovnicu, poput profesora Rebića, onda ćemo to ostaviti kao zasebnu cjelinu. Znači imamo profesora Valkovića i imat ćemo profesora Rebića, gdje je jedno moralna teologija, drugo je Biblija.

Postoji li u Vašoj knjižnici pisani dokument ili bilo kakve smjernice u kojima se jasno razlikuju legati od ostalih darova? Postoje li smjernice po kojima se određuje koje legat Vaša knjižnica prihvaća i uvrštava u fond, a koje ne prihvaća? Ili na licu mjesta, pri uvrštavanju ili prihvaćanju građe, radite izlučivanje?

Kod profesora Rebića mogli smo to napraviti odmah. To smo na početku rekli, to ne spada u knjižnicu, to su nekakvi dopisi, korespondencije, to ne uzimamo, to vi pohranite negdje u arhivu, ili nešto tako. To, nismo se htjeli baviti tim. A nekad u kutijama dobijemo sve i svašta. Jednostavno, imamo drvene sanduke u kojima imamo tu građu, to je, po meni, jedno veliko blago koje bi trebalo otkriti i to nam predstoji u budućnosti, ali trenutno jednostavno je to u sanducima i čeka.

Rekli ste da nije sve inventarizirano. Kada imate jednu zbirku, hoćete li duplikate izlučivati, raditi kao s redovnim fondom?

Da, mi ćemo unutar svoje programske podrške zatražiti da nam se otvori nova zbirka, obradit ćemo i držat ćemo to tako. Raditi s tim bez obzira na to jesu li dublete ili ne, što se tiče darovnice profesora Rebića. Što se tiče ostalih darovnica, ostavština itd. tu ćemo morati napraviti jednu selekciju, vidjeti i izdvojiti dublete i vidjeti je li nam to potrebno za fond ili ne. Sigurno napraviti popis knjiga koje smo preuzeli i vidjeti što i kako dalje. Negdje imate 1000 knjiga, negdje 300 i ne možete onda za svaku tu sitnicu otvarati zbirke. Možemo otvarati zbirke kod ozbiljnih darovnica. Ali ne za svake sitnice, to sigurno ne. Unutar svega toga moramo napraviti reda.

Je li knjižnica nekada samoinicijativno ili kroz povijest dolazila do darovnica ili je to uvijek bila inicijativa profesora?

Jedno i drugo, jer mi se isto trudimo i jako nam je stalo da dobijemo knjige, pogotovo naših profesora koju su predavali na fakultetu, jer smo svjesni da imaju jako dobre i bogate zbirke i, na kraju krajeva, to je bitno za nas. Uglavnom, raspitujemo se što je moguće, nekad to ide obostrano. Nekad mi pitamo pa dobijemo odgovor naknadno. Nekad sami pitaju, iniciraju. Ali, uglavnom je to obostrano. I mi se sa svoje strane trudimo. Evo, sad je nedavno umro i profesor Tomislav Ivančić, pitali smo, međutim još nema nikakvoga odgovora. Nekako to obostrano ide.

Koliko bi, otprilike, bilo građe? Napisali ste 15000.

Ima više sigurno, nisam sve uzimala u obzir, jer od te velike količine, jedan ćemo dio sigurno izlučiti van. Neće sve, jer vidim enciklopedije su po 2-3 niza i zauzimaju 5 m dužnih polica, tako da te stvari koje imamo u redovnome fondu nećemo preuzimati, radije ćemo to ponuditi dalje. Sad na te neke stvari, ima sigurno više od 15000. Jer, evo, nedavno je došla darovnica profesora Badure iz Beča, koja isto sigurno ima 2000-3000 knjiga, tako se to stalno mijenja. Ne toliko, ali pristiže. I pošto smo dislocirani, nalazi se na fakultetu, onda nam oni to pošalju. Na jednom institutu, pa nam oni pošalju. To se mijenja. A ne možemo reći da je to naše, dok to nije obrađeno kako treba.

Gdje se oporuke čuvaju? U arhivi fakulteta, arhivi knjižnice? Kako sve ide organizacijski?

Sve je to u arhivi fakulteta, znači i sve što knjižnica „proizvodi“ čuva se tamo. Imamo knjižnično vijeće, znači i voditelj knjižnice je u njemu. Dekan predlaže stvari, voditelj knjižnice s knjižničnim vijećem razmatra i donosi odluke i onda te odluke predočava dekanu, gdje on kaže da/ne. Uglavnom, ako smo mi suglasni, suglasan je i on. Suradnja je izvrsna, i s dekanom i knjižničnim vijećem. Ima razumijevanja. Meni kao voditelju prepuštaju te neke stvari, ako vide da može ići. Ali, naravno, sve mora proći kroz knjižnično vijeće. Sve bitne stvari, sve bitne točke. Onda ja tamo iznosim argumente za, protiv, obrazlažem. Na početku svake kalendarske godine moram upoznati članove knjižničnoga vijeća koji je otprilike plan knjižnice za tekuću godinu.

Od zaprimljenih legata pretpostavljate li razloge darovanja? Jesu li sami svjesni kolika im je vrijednost zbirke pa ju žele ostaviti dalje studentima ili su se htjeli riješiti?

I jedno i drugo. Neki su profesori zaista svjesni, dosta su ulagali. I imaju isto rad knjižnice. Iako su cijeli svoj život uložili u tu literaturu, želja im je da bude i dalje korištena, ali da bude i zbrinuta. To su, uglavnom, profesori koji su bili vezani uz knjižnicu, često ju koristili. Ali dosta se kod nas promatra i rad knjižnice, ozbiljnost knjižnice i onda se prema tome ljudi postavljaju, profesori. Neki nisu razmišljali, onda dođe neka treća osoba, želi se riješiti, treba prostor čim prije, kako god, i tako dobijemo. I ima slučajeva koji... to su nam draže priče. Svakoj stvari ozbiljno pristupamo, jer ipak to utječe na fond knjižnice. I danas, sutra o povijesti, tijekom knjižnice. Stvaraju zbirku.

Jesu li knjige poedinaca označene, imaju li eks librise? Označite li ih vi još nekako po dolasku? Imaju, eks libris, ime i prezime. Uglavnom su označene. Ako nisu označene, onda da ili u inventarnim knjigama pišemo od koga je dar. U posebnu knjigu inventara darova, u nju vodimo. Postoji jedna inventarna knjiga u kojoj se treba voditi sve, i dar i kupnja, razmjena i sve, ali morali smo razdvojiti te knjige upravo zbog statistike. Ali, mislim, da nije to prevažna stvar. Mislim da je važno da knjižnica ima inventarnu knjigu jedinstvenu. Ali, zbog praktičnih smo razloga razdvojili, ako je velika zbirka. Ali, i na dnevnoj razini imate raznih darova, pojedinačnih, koji idu u redovno. Ja sam bila u velikoj muci što napraviti. Pitam kolege, voditelja otprije. Jednostavno je pitanje ovako, a na kraju kad donesete odluku jednostavno izgleda, ali u onome trenutku kad trebate odlučiti, nije jednostavno. A zašto zasebno, ako se preklapa 80 dio fonda? A danas, sutra, ako će netko istraživati o tome čovjeku, neka ima sve na jednome mjestu, neka ima pregledno, neka zna čime se bavio, koliko je imao. Valjda će im to pomoći. Imate i veliki broj načina signiranja. To treba pojednostaviti što više. Jer je kasnije problem.

Ovi koji su obrađeni, možete li ih, osim po lokaciji, još nekako prepoznati? Kroz obradu?

Ne, samo lokacija i signatura, vrsta signature.

Kakvo im je materijalno stanje po dolasku u knjižnicu?

Neke uništene nemoguće je uvrstiti u fond, imaju raznih oštećenja i zaraza. Ono što se može očistiti, to očistimo, ali neke je nemoguće. Bilo bi više štete, nego koristi.

Koje se mjere koriste zaštite pri uvrštavanju?

Mehanički postupci, kako dođu na početku.

Naveli ste da su korisnici prioritet. Koliko je građa aktualna, u skladu s razvojem fonda i potrebama korisnika?

Iz ostavština će u čitaonicu ići jedan dio fonda. Konkretno Rebić, ima dosta vrlo vrijednih priručnika, taj će dio biti smješten u čitaonicu. Što se tiče Biblije, slabo se to prevodi, prebogato je to područje, na engleskom, njemačkom, talijanskom, francuskom, a kod nas ima premalo bibličara koji prevode literaturu, a to je neophodno za teologiju, jer kreće sve od crkvenih otaca pa idemo dalje. Dva područja teološka, manjka nam literature, a profesor Rebić ima, fala Bogu, razno razne komentare, doduše to na engleskom, ali je jako vrijedno i barem ćemo na taj način obogatiti našu čitaonicu i te vrijedne primjerke učiniti dostupnima našim studentima. Neka se građa i nadokupila. Nešto i jesmo prikupili. Kao, ima knjige, komentare Staroga zavjeta, i fali nam jedna ili dvije knjige, to smo kupili da bismo popunili cjelinu, ali tako je lakše, nego sve iz početka kupovati.

Kako se koristi građa? Građa se iz legata može upotrebljavati samo u čitaonici?

Može, to se i događa. Kada netko želi Drugi vatikanski koncil, pa Marijin leksikon, svu tu građu posuđujemo na korištenje u čitaonici i to uglavnom profesorima.

A što je s neobrađenom građom, imate ju popisano, ali može li se upotrebljavati?

Da, naravno, uz posebnu opasku. Ako je neophodno, nešto posuđujemo čak i van, ali to je rijetkost, rijetkost. Onda vodimo evidenciju toga. Popisi građe prave se odmah, čim se darovi zaprime.

Koja je vrijednost ostavština za knjižnicu?

Prvo što se tiče struke. Znanstvena je vrijednost nekako najvažnija tu. To se podrazumijeva. Sva ta građa, vrijedna je, provjerena, znanstvena, vrijedni izvori i, dakako, da je i samim korisnicima od koristi i dobrodošla. Zato što su to vrijedni izvori. Nije to sekundarna literatura i nešto tako. Nego baš izvori. To su vrijedni nakladnici. I sami znate da imamo brendove nakladnika za određena područja i onda, ako vidite da je to Brefolds, Adama Arthurs i nešto

tako, znate da su to kritička izdanja, izvrsni prijevodi, izvorni tekstovi. Na to mislim. Onda je to i korisnicima dobar i bogat izvor za istraživanje. Ništa ne zaostaje. Je da danas imamo i baze podataka, ali nije ni tamo sve dostupno, a ovdje je. Ako imate vrijedne biblijske komentare, onda ste stvarno daleko ispred svih baza podataka. Ovako imate to u tiskanom obliku. U elektroničkom obliku to ima, ali je skupo. Ali nekako naše iskustvo je to da još uvijek nabavljam tu tiskanu građu, čak i pretplate časopisa plaćam u tom tiskanom obliku. Nekako mislim, sigurniji smo u to. Mi ne znamo taj web prostor, svemoguć je i velik, ali pitanje je na koji način, što vam ostavlja, što ne ostavlja, jer u jednome trenutku odnosi sa sobom sve ili ne. Ne znamo. I kod nas profesori, isto... mijenja se kadar. Stariji profesori idu u mirovinu, a mladi nastupaju. Sigurno da se tu potrebe prema vrstama građe isto mijenjaju.

Na koji je način građa zaštićena? Imate li posebne mikroklimatske uvjete?

Svi su u kompakthusima. S profesorom Hasenayem i to radimo, on nam je jako izišao u susret. Dao nam je jedan aparatić pomoću kojega mjerimo temperaturu, vlagu, nakon čega će, nakon određenoga vremena, napraviti jedan graf i onda ćemo prema tome vidjeti što moramo napraviti po pitanju mikroklimе. Što se tiče svjetlosti, dosta je zaštićeno, jer je spremište to, okrugli su prozori, mali izvor svjetlosti. A kompakтусi isto bočno štite, pogotovo kad ih zajedno stavite, onda stvarno. Ja se nadam za tu mikroklimu, negdje u srpnju da će biti pomak. Pa ćemo znati što i kako. Mislim, uvjeti su dobri, ja mislim da je sve u granicama, temperatura i vlaga. Možda je vlaga malo povišena. Nema velikih oscilacija, debeli su zidovi. Oscilacije su samo u toliko koliko se provjetrava prostorija, tu je više ljudski faktor. Dok, što se tiče samoga smještaja, tu su izvrsni. Debeli zidovi, podjednako je sve.

Je li, možda, dio nekih ostavština obrađen u katalogu na listićima?

Sad, kad mi govorimo o tom, trebalo bi se vratiti daleko u prošlost. Jer jedan dobar dio fonda nastao je iz knjižnice Hrvatske bogoslovske akademije i, znači tu, raspadom toga društva, jedan veliki dio dopijeva u vlasništvo KBF-a, a drugi dio u vlasništvo Biskupije, odnosno Zagrebačke nadbiskupije. Sigurno ono što imamo na listićima, da, ali nema onih oznaka o kojima smo govorili, e to je ostavština, to je došlo iz Hrvatske bogoslovske akademije. Mi samo znamo to kroz teoriju, u trenutku kad se Društvo moralo razići, da je knjižnica podijeljena na dva dijela. S tim da velikim zalaganjem prof. Bajsića, veliki dio periodike došao je k nama. Tako da mi i dan danas radimo da imamo cjelovitu periodiku, da je što manje tih nedostataka. A znate kakva je periodika... jer ako nije godište cjelovito, onda jako fali. I onda smo dobili

velik dio periodike. Ništa nije označeno, tako da je teško ući u trag. A nema žigova. Mi stavljamo uvijek, kao i svaka knjižnica, ima određene stranice, mi nemamo, imamo tu i tamo, iz knjižnice sestara milosrdnica, vraćamo te knjige, jer su, očito, zabunom tu došle. A zanimljivo je isto to da su profesori posudili knjige od nas i onda nam vrate te knjige. Znači, ostavština dođe do nas i onda nam vrate te knjige, to je kod profesora Kokše bilo. Išli smo sređivati samo letimice i pronašli naše signature. To su ti slatki trenuci.

Kakvi su Vam planovi? Postoji li plan uređenja zbirke i koji je prioritet?

Sljedeće, već akademske, od listopada, studenoga, idemo u obradu ostavštine, darovnice profesora Rebića. I mislim da ćemo paralelno, jer nas još ima dovoljno, raditi na tim drugim ostavštinama, sitnijim ostavštinama. Na izdvajanju dubleta, da vidimo što nam ostaje, što ne. A onda ćemo stvarno vidjeti. Sad mi je teško reći što će biti. Za profesora Rebića sigurno znam da to ide, a onda bimo htjeli sve te darovnice iz hrvatske što imamo, a onda preći na ovu iz Beča. Jako puno posla. Ali, treba. Nema druge, mora se s tim uhvatiti u koštac. Tamo iza imam dva velika sanduka, isto su ostavštine profesora. Čak i to jednom drugom prilikom, jer ne znamo što je sve unutra. Jednom kako je došlo, znamo da je od prof. Bakšića.

Naveli ste da knjižnica posebno ne popularizira legat. Koji su razlozi? Nemate ni izložbe? Kako je s digitalizacijom?

Izložbe nemamo, pokušali smo imati, ali naš je prostor premal. Zapravo ja sam pokušala imati izložbu jednu, ali nije prošlo na knjižničnome vijeću, zbog premaloga prostora. Nemamo u čitaonici uopće prostora. Jer je usko i onda smo odustali od toga. Ali, imali smo i bili u pripremi s jednom izložbom, ali onda je knjižnično vijeće reklo da ne može. Išli smo u digitalizaciju periodike, stare periodike, ali nemamo kvalitetnoga stroja za to. Mi smo išli pomoću multifunkcionalnoga stroja, ali to samo služi kasnije za printanje. Tako da bi trebalo najprije kvalitetan skener nabaviti, da bismo onda mogli dalje. Da bismo stvarno imali dobre skenove, kasnije ocerirati i nešto s tim napraviti. Imamo u planu s Institutom za crkvenu povijest, nešto ćemo zajedno pokušati doći do dobrog skenera. Digitalizacija definitivno, jer na dnevnoj razini svi vas pitaju.

16.4.4. Intervju u knjižnici s dvojnomo funkcijom, sveučilišnom i narodnom knjižnicom (SK)

Knjižnica posjeduje legat (ostavštine; otkupljene, poklonjene ili oporučno ostavljene privatne zbirke i sl.). Naveli ste da se legati u Vašoj knjižnici i nazivaju tako, legatima. Je li uz to ime donatora/bivšega vlasnika? U legatima se nalaze knjige, periodika, stare i rijetke knjige, sitni tisak. Ima li još nešto uz to? Što podrazumijevate pod sitnim tiskom?

Uz legat se nalazi ime čija je to ostavština. Starih i rijetkih knjiga malo je u legatima, barem koliko nam je do sada poznato. Sitni tisak su isječci iz novina, razni plakati, pozivnice... u anketi sam zaboravila na fotografije i originalne grafike, naslovnice knjiga i eks librise koje imamo u legatu Magjer. Da, a u legatu Sonnenfeld prijevod je A. Schopenhauera u rukopisu, do sada neobjavljeno djelo.

Legati su pristigli u Vašu knjižnicu darom nasljednika (bez oporuke). Kada su legati zaprimljeni? Od kada ih knjižnica posjeduje? Jesu li odmah po primitku uvrštavani u fond? Jesu li osobe čiji se legati nalaze u knjižnici ili nasljednici bili vezani na neki način uz knjižnicu? Zna li razloge darovanja? Gdje vidite uzroke darovanja legata knjižnici?

Legati su najviše stizali 1970-ih i 1980-ih godina, najviše zahvaljujući tadašnjem ravnatelju Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek, bibliotekaru i književniku dr. Pavlu Blažeku. On je bio istinski kulturni radnik i vrijedni sakupljač pisane kulturne baštine u Osijeku. On je svojim radom, prisutnošću u kulturnome životu Osijeka i preko svojih poznanstava knjižnicu prepoznatljivim mjestom na kulturnoj mapi grada. Legate su, uglavnom, darovali članovi uže obitelji - supruge, kćeri, sinovi.

No, oni, na žalost, nisu bili uvrštavani u fond, samo su zaprimljeni i ostavljeni na čekanje nekih boljih vremena.

Kako knjižnica kronično i dugotrajno pati od nedostatka prostora, a u vrijeme primanja legata nisu postojali niti ljudski kapaciteti, tj. stručni djelatnici, koji bi se na odgovarajući način bavili tom, kako vrijeme pokazuje, vrlo obimnom i zahtjevnom građom. Prema zatečenome stanju, pretpostavka je da su legati po ulasku u knjižnicu samo letimično probrani, a građa za koju je procijenjeno da je neophodna za rad, izdvajana je, inventarizirana i uvrštavana u pojedine zbirke, prvenstveno u zavičajnu, spomeničku te zbirku građe studijske čitaonice. Tako da su neki dijelovi legata raspršeni, iako se danas nastoji očuvati njihova cjelina.

Danas je, bez popratne dokumentacije, zapravo vrlo teško rekonstruirati postojeće legate. Ponekad su (pre)uvez, ex-libris, autograf jedini pokazatelji da neka knjiga pripada određenome legatu.

Legat Gillming-Hengl knjižnica je naslijedila, točnije zatekla u zgradi kada ju je dobila na korištenje, 1957. Postoji zapis da je Matilda Hengl “svoju privatnu biblioteku poklonila gradu Osijeku“ 1936., vjerojatno zajedno sa zgradom. Tako da su i knjige s originalnim ormarima ostale u zgradi.

Naveli ste da ne postoje smjernice po kojima se određuje koje legat knjižnica prihvaća i uvrštava u fond, a koje ne prihvaća, kao ni neki pisani dokument u kojemu se legati razlikuju od ostalih darova. Kako onda određujete što ćete primiti u fond, po kojim kriterijima?

U Smjernicama za nabavu posebno su izdvojeni legati kao posebna zbirka GISKO-a, ali se ne navode kriteriji prema kojima se određuje što se uvrštava u fond. Kriteriji su slični kao i za zavičajnu zbirku te su osnovni kriteriji zavičajnost i značaj vlasnika legata za grad Osijek.

Osnovni je problem, koji ja tu vidim, sačuvati legat u cjelini ili napraviti izbor? Činjenica je da ima naslova koji su zastupljeni u više primjeraka u pojedinome legatu, ali kako su legati iz istoga vremena, ponavljaju se i u više legata. U legatima su zastupljeni i naslovi trivijalne literature, knjige na gotici, ideološki obojena literatura i postavlja se pitanja koliko su oni značajni za legat, a koliko ga opterećuju.

Kakva sve dokumentacija o dolasku legata u knjižnicu postoji? Gdje se čuva (uz legat, u arhivi knjižnice, u arhivi zbirki kojima pripadaju ili drugo)?

Popratna dokumentacija postoji samo za neke legat. Dokumentacija se čuva uz legat u slučaju legata Magjer i digitalizirana je. To su pisma koja su izmjenjivali Pavle Blažek i Miljenko Magjer, sin Rudolfa Franjina Magjera, koji nam je ostavio legat. U pismima se dogovaraju oko primopredaje legata, što će pokloniti knjižnici i zašto. U arhivi knjižnici tražena je i dokumentacija za druge legat, ali do sada nije nađeno ništa. Možda još negdje ima tragova, ali do sada na njih nismo naišli.

U Matičnoj službi GISKO-a nedavno je pronađen zanimljiv dopis Pavla Blažeka Općini Osijek, Komitetu za obrazovanje, kulturu, fizičku i tehničku kulturu, o zaštiti i otkupu rariteta iz 1985., u kojemu se spominju legati, točnije navodi se naziv spomen-knjižnice. U njemu piše da se u privatnome vlasništvu nalaze knjižnice Danice Pinterović (dio njezine knjižnice sada posjeduje GISKO), Kamila Firingera i Marije Malbaše. O njima piše da „istaknuti kulturni i znanstveni radnici bili su veliki ljubitelji knjige, oni su knjige vrlo seriozno nabavljali cijeloga života. Pravni nasljednici ovih knjižnica su članovi njihovih obitelji.“ Spominje da se u društvenome

vlasništvu nalaze knjižnice Viktora Sonnefelda, Vjekoslava Hengla i supruge Matilde Gilming, Miroslava Pollaka, Pavla M. Rakoš i Rudolfa Franjina Magjera. Navedene zbirke imaju oko 20000 naslova. „Knjige se dobro čuvaju, ali se ne obrađuju jer nemamo dovoljno stručne snage za obradu.“ Isto je stanje i tridesetak godina kasnije.

Koliko je jedinica građe u pojedinim legatima? Koji je vremenski raspon zbirki? Kojega su sadržaja?

Različito, od 50-ak jedinica pa do 6000. Legat Sonnefeld ima 3492 inventariziranih jedinica građe. Više je primjeraka istoimene knjige, što umanjuje broj naslova, koji, otprilike, za knjige broji 2889 naslova. Hengl ima oko 6000, možda i 7000, legat Rakoš 600, Pinterović 195 popisanih jedinica. Ali, i danas, pri čišćenju fonda i spremišta, pronalazimo pojedine zalutale građe iz legata. Sadržajem su većinom vezani uz njihov život i djelo pa su tu književnost, filozofija, povijest, geografija, sociologija, politika. Naravno, ako su darovatelji bili književnici, to su njihova književna djela. Jezici su pretežno hrvatski jezik, njemački, srpski, nešto francuski, engleski, ruski i slovenski.

Najstarija je knjiga u legatu Sonnenfeld, iz 1627. Ona je i restaurirana, s kopčama, u kožnatome uvezu.

Kako se inventariziraju legati? U redovne knjige inventara ili odvojeno ili ovisno o pojedinoj vrsti građe? Jesu li odijeljeni po vrstama građe?

Legat Sonnenfeld inventariziran je u posebnu knjigu inventara, cijeli je legat inventariziran zajedno. I periodika, koje je ponešto u njemu, i monografije. Taj je legat velik pa je u posebnoj knjizi inventara. Puno je manji obimom legat Magjer, koji je inventariziran u redovnu knjigu inventara, s naznakom dara, posebnim popisom, kao što se i redovno radi za darove. U tome je legatu i grafika, one su odvojene, ali nisu inventarizirane posebno.

Koliko legata još nije inventarizirano? Može i procjena u postotku?

Inventariziran je legat Sonnenfeld i Magjer, znači manje od pola. Sve ostalo je neinventarizirano, više od 60 %.

Naveli ste da se obrada legata ne razlikuje od obrade ostale građe, ali da niste sigurni. Imate li nadopuna?

Da, provjerila sam s kolegicama u obradi kako točno ide s obradom legata. Stavljamo napomenu o prijašnjem vlasniku (darovatelju) i povezujete ga kroz sporedne kataložne jedinice, napomenu o primjerku, bilježimo i eks librise i ostale fizičke oznake u knjigama, kao što i radimo u polju 210 prošireni kataložni zapis. Bogat je to kataložni opis. Za jedan obrađeni, manji legat, legat Magjer izradili smo i posebnu bibliografiju darovatelja, možemo ju tako nazvati, jer je to u obliku biltena koje knjižnica redovno izrađuje za prinovljene knjige ili neke zbirke. Stavljanjem posebne oznake u CROLIST-u u polje 981, kasnije se povuku sve knjige s tom oznakom i dobijemo bibliografiju, pretraživu po različitim parametrima. Slični su postupci i za obradu jedinica građe iz zavičajne zbirke, stavljaju se posebne oznake za bilten, kao i prošireni kataložni opis. Imamo za zavičajnu zbirku i katalog zavičajnih autora, u kojima su onda dostupni i podaci o darovateljima iz legata.

Kod obrade građe nema prioriteta i 99 % legata je neobrađeno. Kako ćete odrediti da neku građu iz pojedinoga legata prije obradite ili koji ste legat najprije uzeli za obradu u tih 1 %?

Jedan je manji legat, legat Magjer obrađen, digitaliziran, s njime se napravilo sve što se moglo i on se dosta popularizira, pa sada i traži. On je i po različitim vrstama građe zanimljiv, zato je bio izdvojen među prvima za obradu i digitalizaciju. Svi drugi su veći legati. Iz legata Sonnenfeld, koji je puno veći, oko 3500 jedinica građe, izdvojena je zavičajna građa i obrađena u mrežnome katalogu. Ali, to nije puno jedinica, svega 30-ak naslova, 40-ak. Budući da ne raspoložemo odgovarajućim prostorom za smještaj, niti dovoljnim brojem osoblja, obrada legata čeka neka bolja vremena.

Rad na određenome projektu zavičajnoga i baštinskoga značaja uvjetuje izdvajanje određenoga legata i njegovu obradu i popularizaciju.

Je li neobrađena građa popisana? Koje podatke sadrže popisi građe?

Neka je građa popisana. Radili su se popisi u posljednjih nekoliko godina. Legat Sonnenfeld je već pri dolasku u knjižnicu imao nekakav popis tipkan na pisačkoj mašini, koji je sadržavao autora, naslov, godinu. Ali, bilo je tu dosta grešaka, što smo kasnije vidjeli. Jer kasnije se taj popis unosio u računalno, u Excel, te je popis uspoređen sa stvarnim stanjem, s inventarnom knjigom. Nadopunjavali su se podatci, bilježen je jezik, a za neke su se knjige bilježili i prevoditelji, izdanje i UDK oznake. Za njega možemo reći da je popisan, čak i s označenim tzv. signaturama, koje su ovdje redni brojevi u inventarnoj knjizi. Tako je složeno na polici i na neki

je način građa dostupna korisnicima. Drugi manji legati također su popisani, Pinterović i Rakoš. Popisi sadrže ime autora, naslov, mjesto izdanja, godinu, broj sveska, ako je knjiga u svescima. Na žalost, legat Gillming-Hengl nije ni popisano.

Na koje sve načine razlikujete legate od ostaloga fonda? Kako su odijeljeni? Kako se razlikuju pojedinačni darovi i zbirke od legata? Imaju li posebne signature i posebne eks librise? Naveli ste i poseban smještaj zbirke. Odvojeno od ostalih zbirki jer su samostalni?

Kada je riječ o velikim legatima, inventariziraju se u posebnu knjigu legata, barem je tako bilo s legatom Sonnenfeld. Manji, poput Magjera, inventarizirani su u redovnu knjigu inventara. Nema smisla otvarati novu knjigu inventara samo za tih 50-ak jedinica građe, pogotovo jer je u tome legatu više vrsta građe, čime stvari postaju složenije. Legati su smješteni posebno, odvojeno od ostale građe. Formalno su dio zavičajne zbirke, ali se smještaju odvojeno unutar zavičajne zbirke ili ovisno o slobodnome prostoru. Tako je i smještena u otvorenim i zatvorenim policama, nešto je u arhivskim kutijama, sukladno potrebama prilagođenima vrsti građe. Ali, nisu to nikakvi posebni uvjeti, u odnosu na ostatak fonda. Lokacija kroz holding im je odvojena, tamo se vidi da građa pripada legatu. Signature su redovne, samo se zbog zaštite omota i stare građe koriste stare signature, ne lijepe se nove s posebnim folijama preko papira sa signaturama. Eks librise ima većina građe u legatima, cijeli Sonnenfeld, Rakoš, Pinterović, nešto Magjera. Po njima ih lako i fizički razlikujemo, iako nisu svi obrađeni. Legat Hengl ima malo posveta i eks librisa, ali većinom je neobilježen.

Kod zaprimanja legata, uzimate li ga kao cjelinu ili ćete uništenu, prekobrojnu ili na drugi način neadekvatnu građu izdvojiti? Kakvo je materijalno stanje legata po dolasku u knjižnicu? Provode li se neke mjere zaštite građe?

Provode se samo osnovne mjere zaštite pri uvrštavanju u fond. Kod legata Magjer, neke su knjige popravljane, prevezane u našoj i u knjigovežnici Državnog arhiva u Osijeku. Već sam rekla, najstarija knjiga u legatu Sonnenfeld, moguće da je i najstarija knjiga u legatima i u zavičajnoj zbirci uopće, restaurirana je u NSK-u. Vrijedni primjerci građe smješteni su u posebne arhivske kutije, kao i fotografije, sitni tisak i druga građa. Legat se većinom uzima kao cjelina, ali ovisi o stručnoj procjeni. Pogotovo, s obzirom na zatečeno stanje s legatima. Mogli bismo reći da to pitanje nismo još do sada definirali.

Koliko je građa u legatima aktualna? Koliko je u skladu s razvojem fonda i potrebama korisnika?

Kako koja građa. U legatu Sonnenfeld puno je građe na njemačkome jeziku, nije obrađeno pa aktualnost fonda ne možemo ni ocijeniti. Građa koja je u njemu obrađena, zavičajna građa, posebno jedan rječnik, kojega druge knjižnice nemaju ili nemaju to izdanje, traži se dosta. Legat Magjer, također se, otkako je obrađen, traži. Iako je cijeli i digitaliziran, korisnici rado pregledaju i originale. Jedan student piše doktorsku disertaciju na Filozofskome fakultetu o Magjeru pa je posebno koristio i pregledavao knjige. Komentirao je da mu je lakše tako detaljno raditi, makar i u knjižnici, nego gledati na računalu kod kuće.

S vremenskim odmakom i razvojem svijesti o potrebi zaštite kulturne baštine, te zbirke dobivaju na značaju i upravo su zahtjevi korisnika za tom građom (koja uglavnom više i ne postoji u aktivnim fondovima) osnovni poticaj za valorizacijom pojedinih legata.

Kako ograničavate korištenje građe? Građa je namijenjena uporabi u čitaonici. Je li to u posebnoj čitaonici ili dijelu čitaonice? Naveli ste da nije dopušteno fotokopiranje građe i da je u iznimnim slučajevima moguća posudba, fotokopiranje ili uporaba građe na drugi način. Koji su to iznimni slučajevi? Građu je moguće posuditi za izložbe, u svrhu izdavanja novog izdanja i sl.). Jeste li imali te slučajeve? Kako točno ide postupak uporabe građe za korisnika?

Građa je za uporabu u čitaonici. Često se mora naručiti i čekati iz spremišta, jer se legati ne nalaze gdje i redovni fond čitaonice. Nema posebnoga dijela čitaonice za korištenje građe iz legata, kao ni za zavičajnu zbirku. Imamo sobu za zavičajnu zbirku, ali to je uredski prostor, nije namijenjeno korisnicima. Ukoliko ima zahtjeva iz drugih kulturnih institucija ili s fakulteta, naravno da ćemo građu, uz posebne uvjete i reverse, posuditi, za izdavanje novih izdanja, izložbe i slično. Imali smo takve slučajeve.

Na koje sve načine Vaša knjižnica popularizira legat? Spomenuli ste da ste priređivali tematske izložbe vezane uz legat. Jesu li te izložbe kontinuirane? Kako su bile koncipirane? Koji su bili komentari javnosti? S obzirom na objavljene stručne radove o legatima, jeste li imali i predavanja o legatu ili darovatelju?

Građa iz legata kontinuirano se koristi u izložbama građe iz fonda Knjižnice. Posebno je bila izložba legata Magjer, uz predstavljanje projekta digitalizacije, bili su izloženi i digitalizirani izvornici. Godinu, dvije poslije, izložba je, u sklopu filantropske šetnje gradom Osijekom, opet

bila ponovljena i predstavljena, na njihovu molbu. Građa iz legata predstavljena je na nekoliko stručnih skupova. Po potrebi se drže predavanja o legatima u knjižnici (bilo članovima Društva knjižničara Slavonije, Baranje i Srijema, bilo studentima, na inicijativu njihovih profesora kod njih na fakultetu ili pri posjetama knjižnici i zbirci legata). I kolege iz drugih baštinskih institucija (Muzeja, Arhiva) u knjižnici su držali predavanja o darovateljima i njihovome životu i djelu. Primjerice, o Rudolfu Franjinu Magjeru napisan je doktorat, koji je onda predstavljen u našoj knjižnici. Trenutno se piše i doktorat o njegovu književnu djelu, pri čemu je vrijedan izvor podataka i naš legat.

Jedan od načina popularizacije legata, koji ste spomenuli, je i digitalizacija.

U sklopu projekta Ministarstva kulture, 2014. digitaliziran je legat Magjer. Odjek javnosti bio je izvrstan, pogotovo je bila zadovoljna obitelj. Oni su nakon toga poklonili i odljev biste koji su pronašli u Zagrebu, kako bi sva građa bila na jednome mjestu. Smatrali su da će se ostavština zajedno najbolje očuvati u knjižnici.

Spomenuli ste već suradnju s drugim institucijama glede legata. Koji su sve vidovi suradnje? Kakva su iskustva?

Izmjenjujemo građu za izložbe, jer nije sav legat pohranjen kod nas u knjižnici, recimo Sonnenfeld. U planu nam je suradnja s Arhivom, jer je njihov osobni arhiv Magjer obrađen i građa pretraživa u Arhinetu. Trebalo bi povezati sve dostupno na jednome portalu. Već spomenuto, surađivali smo s Muzejom i Arhivom na održavanju zajedničkih predavanja.

Imate li kakve radove i monografije u kojima se legati spominju? Ima li objavljenih radova o pojedinim legatima u knjižnici ili u radovima o povijesti knjižnice?

Još Pavle Blažek spominje legat izveštajima o radu Knjižnice, zatim u svojim prikazima knjižnice u raznim monografijama grada Osijeka i slično. Nešto je objavljeno u Vjesniku bibliotekara Hrvatske, Osječkome zborniku i Knjižničarstvu i prošle godine u zborniku radova sa skupa Knjižnice i kontinentalni turizam. Na žalost, knjižnica još uvijek nema svoju monografiju. Nema ni tiskanoga kataloga s izložbe ili nečega sličnoga, a da je vezano uz legat.

Koji su vaši dojmovi o stanju i značaju legata za knjižnicu i za lokalnu zajednicu?

„Legati su kao kulturna baština važan izvor informacija, no zbog nedostatka prostora i stručnog osoblja koje bi se njima sustavno bavilo, naročito u narodnim knjižnicama koje se bave čitavim nizom drugih poslova i aktivnosti, nisu u dovoljnoj mjeri valorizirani.“

Legati su dio kulture sjećanja određenoga lokaliteta. Njihovom valorizacijom oživljavamo one koji su bili prije nas i koji su nam ostavili ono što danas baštinimo.

Dopuna intervjua (listopad 2018.)

Strateško-teorijski aspekt

Je li politika zaštite i upravljanja legatima u knjižnici u skladu s nacionalnom strategijom?

Poštuju li se svi zakoni, pravilnici i propisi u praksi na institucionalnoj razini?

Ne poštuju se, jer baš i ne znamo za njih!

Kako bi se to moglo poboljšati?

Jasne preporuke i smjernice.

Ekonomsko-pravni aspekt

Jesu li dostupni financijski resursi dostatni za upravljanje legatima?

Nisu, jer ih niti nema!

Vidite li mogućnosti iznalaženja dodatnih resursa za provođenje redovnih i izvanrednih aktivnosti na/s legatima? Ima li mogućnosti vanjskih financiranja (primjerice, prijave na natječaje Grada, OBŽ-a, MK-a ili drugih)? Ima li planova u vidu traženja dodatnih sredstava za rad na legatima? Ima li ideja o posebnim programima i projektima koji bi se mogli provoditi?

Postojeći legati stigli su u knjižnicu još 80-ih godina, bez konkretnoga rješenja što i kako s njima, kao i čime. Ništa se nije promijenilo. Trebali su čekati neka bolja vremena, ali ona, očito, još nisu došla.

Mislim da bi briga o kulturnoj baštini, a legati to jesu, treba ići od glave, tj. Ministarstva kulture, no ne samo deklarativnim, nego s konkretnim mjerama.

Prijava na različite natječaje u redu je za neke dodatne aktivnosti (nadgradnju!), ali mislim da one ne mogu biti temelj – osnovni rad treba biti stabilno i kontinuirano financiranje.

Treba li možda legate uvrstiti u smjernice za nabavu ili darivanje građe? Ili je dovoljna sadašnja regulativa? Treba li poticati javnost na darivanje legata? Ako da, kako?

Zašto da ne. Mislim da je javnost i previše potaknuta na darivanje knjige, problem je u nama i našem kroničnom nedostatku prostora, kao i djelatnika senzibiliziranih za tu tematiku i problematiku.

Edukativni aspekt

Jesu li djelatnici koji su u doticaju s legatima svjesni važnost zaštite legata?

Ne, uopće.

Jesu li obučeni na neki način za rad s posebnim zbirka?

Ne, uopće.

Kako poboljšati znanja o legatima za svakodnevne i specifične aktivnosti?

Ne znam (tj., kao prvo, legati moraju biti fizički odvojeni, zasebna zbirka; pojedini djelatnici moraju biti specijalizirani - zaduženi za rad s posebnim zbirka – ne može se svaki praktikant zalijetati među legate!).

Upoznaju li se korisnici na neki način s važnosti legata? Kako?

Putem izložbi, digitalizacijom i predstavljanjem legata u javnosti.

Materijalno-operativni aspekt

Kakvi su uvjeti skladištenja legata?

Nikakvi.

Ima li veliki utjecaj sadašnjih uvjeta skladištenja legata na stanje zbirki legata u knjižnici?

Naravno.

Ima li oštećenja na građi u legatima?

Da.

Kako se saniraju? Ili je u planu poboljšanje uvjeta?

Skoro pa nikako. E sad, pitanje je kome pripadaju legati. Koliko ja znam, oni su dio narodne knjižnice, jer se naša „sveučilišna“ nije razvijala kao znanstvena knjižnica i nema tradiciju kao ostale hrvatske knjižnice toga tipa. Po meni, glavni je problem ove knjižnice pa tako i svih njenih zbirki PROSTOR, rješavanjem prostora lako bi se riješilo, tj. uspostavilo posebne zbirke i upravljanje njima.

Kulturološko-društveni aspekt

Dobivaju li se intenzivnijim radom na legatima i njihovom popularizacijom nove usluge i korisnici? Koje bi bile prednosti za instituciju i društvo od zaštite legata?

DA, definitivno. To je pokazala i praksa. Otkada su obrađeni i /ili javno prezentirani pojedini legati, naraslo je zanimanje za njih i zahtjevi za njihovim korištenje (kako legatima kao cjelinom, tako i pojedinim naslovima iz legata). A mogućnosti su korištenja bezbrojne ... Upravo su posebne zbirke, zavičajna i legati kao njen logični dio, ono što svaku pojedinu knjižnicu čini drugačijom i osobitom u odnosu na sve ostale knjižnice.

Koji bi bili rezultati neočuvanja zbirke?

Zaborav, odricanje od vlastite prošlosti i kulture, utapanje u bezličnosti.

17. ŽIVOTOPIS

Marijana Špoljarić Kizivat rođena je 1. veljače 1984. u Osijeku. Završila je I. gimnaziju u Osijeku (Opća gimnazija) 2002. godine. Stekla je zvanje dipl. knjižničarke i prof. hrvatskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Osijeku 2008. godine. Iste se godine zaposlila u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek na radnom mjestu katalogizatorice na Odjelu obrade. 2009. godine upisala je poslijediplomski studij Društvo znanja i prijenos informacija (polje informacijske znanosti) na Sveučilištu u Zadru. Iste je godine položila stručni ispit za dipl. knjižničara i postaje koordinatorica American Cornera Osijek. 2013. godine stječe ovlasnicu za rad u programu kooperativne katalogizacije (za katalogizaciju u Skupnom katalogu hrvatskih knjižnica). 2015. godine stječe zvanje viši knjižničar. Bila je koordinatorica i voditeljica Studijske čitaonice GISKO u razdoblju od 2013. do 2016. godine, a 2019. postaje stručna suradnica u Razvojnoj matičnoj službi GISKO.

Prisustvovala je s izlaganjima na različitim stručnim i znanstvenim skupovima. U dva je navrata (2010. i 2014. godine) bila na studijskom boravku u inozemstvu u organizaciji Veleposlanstva SAD-a u Zagrebu.

Članica je Hrvatskog knjižničarskog društva, Društva knjižničara Slavonije, Baranje i Srijema (čija je tajnica od 2017. godine) i Hrvatskog čitateljskog društva (blagajnica u razdoblju 2012.-2014.).